



TAITEILIJAN TYÖ

TAITEILIJAN HYVINVOINTI TAIDETYÖN MUUTOKSESSA

Toim. Pia Houni ja Heli Ansio

Kirjoittajat

Heli Ansio

Taina Erävaara

Kirsi Heikkilä-Tammi

Pia Houni

Mari Järvinen

Antti Kasvio

Susanna Mattila

Merja Perkiö-Mäkelä

Venla Räisänen

Esa-Pekka Takala

Ilona Tanskanen

Työterveyslaitos
Topeliuksenkatu 41 a A
00250 Helsinki
www.ttl.fi

Toimitus:
Pia Houni ja Heli Ansio

Graafinen suunnittelu ja kannen kuva:
Jaakko Vartiala

© Työterveyslaitos ja kirjoittajat 2013

Tämän teoksen osittainenkin kopiointi on tekijänoikeuslain (404/61, siihen myöhemmin tehtyine muutoksineen) mukaisesti kielletty ilman asianmukaista lupaa.

ISBN 978-952-261-353-0 (nid.)
ISBN 978-952-261-354-7 (pdf)

TAITEILIJAN TYÖ

TAITEILIJAN HYVINVOINTI TAIDETYÖN MUUTOKSESSA

Toim. Pia Houni ja Heli Ansio

Sisällysluettelo

Kiitokset	8
Mitä kuuluu, taiteilija? PIA HOUNI, HELI ANSIO	11
I Taiteilijan työ tutkimuksen valokeilassa	17
Tutkimuksen esiymmärrys PIA HOUNI, HELI ANSIO	18
Taidetyö murtuvan työn maailmassa ANTTI KASVIO	25
Subjekttiivisen hyvinvoinnin lähtökohtia MARI JÄRVINEN, PIA HOUNI	32
Tutkimusaineistot ja -menetelmät PIA HOUNI, HELI ANSIO, MERJA PERKIÖ-MÄKELÄ	37
II 496 taiteilijaa - heidän työnsä ja hyvinvointinsa	53
Kyselyyn vastanneiden taustatiedot HELI ANSIO, PIA HOUNI	54
Taiteilijan työpolku PIA HOUNI, HELI ANSIO	72
Taiteilijan arki HELI ANSIO, PIA HOUNI	84
Terveys ja itsestä huolehtiminen PIA HOUNI, HELI ANSIO	126
Taiteellisen työn haasteet HELI ANSIO, PIA HOUNI	142
Taiteilijan toimintaympäristö HELI ANSIO, PIA HOUNI	174
Työturvallisuus SUSANNA MATTILA, VENLA RÄISÄNEN	198

III Onnistuneen työn ja työpolun tukeminen	207
Miten parantaisin ammattialani tekijöiden hyvinvointia? PIA HOUNI, HELI ANSIO	208
Terveysteen liittyvät hyvinvoinnin haasteet ESA-PEKKA TAKALA, MERJA PERKIÖ-MÄKELÄ	218
Taidetyön muutokset ja hyvän elämän kysymykset – yhteenvedo PIA HOUNI, HELI ANSIO	233
IV Toimintamenetelmiä hyvinvoinnin ylläpitämiseksi	249
Työnohjaus MARI JÄRVINEN	250
Hyväksyvä tietoinen läsnäolo taiteilijan työhyvinvoinnin tukena KIRSI HEIKKILÄ-TAMMI	253
Omakuva ja omaelämäkerrallinen kirjoittaminen taiteilijan työhyvinvoinnin välineinä TAINA ERÄVAARA, ILONA TANSKANEN	259
Sokraattinen dialogi työhyvinvoinnin tukena PIA HOUNI	268
Kirjoittajat	274
Tutkimushankkeen omat julkaisut	278
Kirjallisuus	282
Liitteet	297
Liite 1. Kyselylomake	298
Liite 2. Paperisen kyselyn saatekirje	312
Liite 3. Sähköisen kyselyn saatekirje	314
Liite 4. Kyselyn vastaajien ammattiluokitus heidän ilmoittamiensa ammattinimikkeiden mukaan	316
English Abstract	318

Kuka tahansa voi tulla onnelliseksi,
ellei etsi onnea ulkopuoleltaan, vaan itsestään.
SENECA

Kiitokset

Kiitämme lämpimästi teitä kaikkia taiteilijoita, jotka rakensitte tämän tutkimuksen maailman ja tiedon. Ilman teidän kyselyvastauksianne ja haastattelujanne emme lukisi tätä kirjaa tai puhuisi taiteilijan hyvinvoinnista. Kiitämme siitä, että ymmärsitte tiedolla vaikuttamisen merkityksen, vaikka teistä monet epäilivät sitä. Puhumalla asioista teemme niistä näkyviä ja mahdollistamme tiedon eteenpäin viemisen. Saimme teiltä palautetta suoraan ja epäsuorasti, esimerkiksi kyselylomakkeen kautta. Kaikki ruusut ja risut ovat tehneet meidät onnelliseksi. Ei ole helppoa paneutua tutkimaan taiteilijoiden hyvinvointiin liittyviä asioita, etenkin kun henkilökohtaisesti tiedämme ja tunnemme ne monet haasteet, jotka työn arkeen ja taloudelliseen selviämiseen liittyy. Kenties myös tästä syystä tätä tutkimusta on tehty suurella välittämällä: monet teidän vastauksistanne ovat saaneet meidät hymyilemään, innostumaan ja itkemään. Tutkimuksen tekemisessä sen tekijät jäävät taustalle, taiteilijat ovat pääosassa. Kiitoksien kohdalla on kuitenkin syytä kertoa, että taiteellinen toiminta on myös meidän arkeamme työssä, harrastuksissa ja perhe-elämässä.

Tiedämme, että yksi tutkimustyö ei muuta maailmaa. Haluamme silti liikauttaa sitä paikaltaan. Viisisataa suomalaista ammattitaiteilijaa on ääni yhteiskunnassa. Taiteilijan elämään vaikuttavien tahojen on syytä lukea ja opiskella näistä työaloista lisää, ennen kuin päätöksiä tehdään ja yksittäisten ihmisten elämään vaikutetaan. Myös taiteilijoiden on syytä suhtautua työhönsä sellaisella vakavuudel-

la, jolla osataan vaatia mahdollisuuksia. Samalla heidän on tehtävä taiteensa kautta tekoja, jotka pakottavat ottamaan työn sen vaatimalla tasolla. Vaikka nykyisessä työkuulttuurissa ei hyvän työn lunnastuksilla edetä, varmaa ainakin on, ettei tekemättä jätetyillä töillä ainakaan vakuuteta osaamistaan.

Kiitämme seuraavia yhteistyötahoja:

Työsuojelurahaston Riitta-Liisa Lappeteläinen uskoi taiteeseen ja taiteilijoihin. Hänen myötävaikutuksellaan hankkeelle saatiin rahoitus. Taiteilijan työ -dokumenttielokuvan tekeminen onnistui myös Työsuojelurahaston tuella. Kiitos. Olette näillä päätöksillä korostaneet taiteilijan työn vakavasti otettavuutta työnä.

Taidealojen ammattiliitot eli Suomen Kirjailijaliitto, Suomen Näyttelijäliitto, Suomen Taiteilijaseura sekä Teatteri- ja mediatyöntekijöiden liitto ovat olleet tutkimuksessa aktiivisesti mukana. Lämmin kiitos työavusta ja hyvin sujuneesta yhteistyöstä erityisesti Petra Havulle, Sonia Meltille, Elina Mäntylälle, Sari Nokkaselle, Suvi Oinonelle, Annaliina Rintalalle, Anne Saveljeffille, Raimo Söderille ja Emilia Viljaselle. Yhteistyökumppaneinamme ovat olleet myös Artlab Oy ja sen toimitusjohtaja Matti Liukkonen sekä Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämissätiö Cupore, erityisesti erikoistutkija Sari Karttunen. Matin ja Sarin työpanostus on ollut tärkeää tutkimushankkeen toteutumisessa. Kiitos siitä.

Susanna Mattila ja Venla Räisänen ovat tuottaneet kirjaan tutkimusaineiston pohjalta arvokkaan työturvallisuutta käsittelevän luvun. Taina Eräsaari, Kirsi Heikkilä-Tammi, Mari Järvinen ja Ilona Tanskanen suostuivat pyynnöstämme kirjoittamaan toimenpideehdotuksia taiteilijan hyvinvoinnin ylläpitämiseksi. Mitä pidemmälle tutkimus eteni, sen tärkeämmäksi näytti tulevan myös näiden konkreettisten vinkkien kirjaaminen esille. Lämmin kiitos teille kaikille työpanoksesta. Kiitämme myös Katinka Tuiskua, joka hankkeen alkuvaiheessa aktiivisesti ideoi ja keskusteli kanssamme taiteilijoiden työstä ja hyvinvoinnista. Yhteistyömme jatkuu taiteilijoiden luovuuden ja psyykkisen hyvinvoinnin näkökulmista tulevissa julkaisuissa. Kiitämme yhteistyöstä kaikkia tutkimushankkeessa työskennelleitä.

Tutkimushankkeen johtoryhmä on kokoontunut kahden vuoden aikana neljä kertaa. Kiitokset yhteistyöstä ja aidosta kiinnostuksesta hanketta kohtaan.

Artlab Productions tarttui innolla tutkimuksen aihepiiriin ja tuotti siitä dokumenttielokuvan. Kiitämme virallisista ja epävirallisista taiteilijan työtä ja *Taiteilijan työtä* koskeneista keskusteluista, ammattitaidosta ja paneutuneesta työotteesta dokumenttielokuvan ohjaajaa Janne Laihoa, tuottajia Kimmo Koskista ja Anttoni Palmia sekä kaikkia muita dokumenttielokuvan parissa työskennelleitä. Lämpimästi kiitämme myös Artlab Oy:n Matti Liukkosta, joka taustatyöllään teki dokumenttielokuvan mahdolliseksi.

Kiitämme taiteilijoita, tutkijoita ja muuta yleisöä, jotka ovat osallistuneet seminaareihin, joissa olemme puhuneet käsillä olevasta tutkimuksesta. Kommenttejanne on pohdittu ja huomioitu. Ne ovat olleet arvokkaita.

Suuri kiitos myös luotettavalle ja luovalle yhteistyökumppanille, graafikko Jaakko Vartialalle, joka on loihtinut valmiiksi tämän kirjan ulkoasun.

Haluamme kiittää omasta hyvinvoinnistamme Ina Aaltojärveä, Kai, Aalo ja Aura Ansiota, Tuula ja Aimo Ansiota, Leila ja Pekka Järvistä, Sakari Rinta-Valkamaa, Ansa-kissaa, Hilla-koiraa ja ystäviä, mummokerhoa sekä Taiteilijatalo Hupelia.

Helsingissä, Vuonislahdella, Heinävedellä, Tampereella, Lahdessa, Ateenassa, Manchesterissa ja Torinossa

Aleksis Kiven ja suomalaisen kirjallisuuden päivänä 2013,

Pia Houni ja Heli Ansio

Mitä kuuluu, taiteilija?

PIA HOUNI, HELI ANSIO

Millainen on taiteilijan hyvä työpäivä? Entä millainen on mielekäs työpolku? Onko taiteilija onnellinen ja hyvinvoiva silloin, kun luovuus ja uudet ideat pulppuavat päässä vai silloin, kun häntä keuhutaan ja tunnustetaan julkisesti? Taiteilijoilta on viime vuosina odotettu yhä enemmän innovaatioita ja innostuneisuutta tuottaa hyvinvointia monille työyhteisöille tai muille sitä tarvitseville yhteisöille. Harvemmin olemme pysähtyneet miettimään, mitä kuuluu taiteilijan omaan hyvinvointiin. Mitä kuuluu, taiteilija? Kuinka voit, taiteilija? On haastavaa ajatella, että taiteilija voisi kyetä tuottamaan toisille hyvinvointia, jos hän samalla itse kamppailee oman työpolkunsaa haasteiden kanssa. Epätyypillisissä työsuhteissa ja usein taloudellisten paineiden keskellä työn tekeminen vaatii erityistä kestävyyttä. Se vaatii myös omaehtoista kurinalaisuutta, jotta työn sisällön ja sen toteuttamisen edellytysten hoitamisesta kykenee pitämään samanaikaisesti läsnä. Useimmat taiteilijat joutuvat tekemään näin.

Tässä kirjassa selvitetään, millaista on suomalaisten taiteilijoiden hyvinvointi ja millaisista haasteista taiteilijan työpolku koostuu. Kysymykseen ei ole helppo vastata. Taiteilijoita työskentelee monella taidealalla ja jokaisen työ on erilaista olosuhteiden näkökulmasta katsottuna. Vielä erityisemmän asiasta tekee taidetyön henkilökohtaisuus ja yksityisyyden luonne. Ihminen yksilönä on tärkein työväline, sisällön tuottaja ja maailman hahmottaja, jonka ilmaisuvoima muotoutuu taiteeksi.

Suomessa työskentelee arvion mukaan yli 20 000 ammattitaiteilijaa. Kun tähän lukuun otetaan mukaan erilaisia kahden ammatin tai osa-aikaisen taidetyön tekeminen, lukumäärä kasvaa huomattavasti. Koska taidetyön alat ovat järjestäytyneet ja tilastoituneet usein hankalasti, on tarkkojen lukumäärien sanominen haasteellista. Suomalaisten taiteilijoiden työpolkuun liittyy kuitenkin monia yhdistäviä tekijöitä. He kaikki kohtaavat työpolkunsa eri vaiheissa samanlaisia haasteita; kilpailua, oman paikkansa etsimistä, taloudellisen toimeentulon haasteita, epävarmuutta ja työolosuhteita, joissa useinkaan ei olisi suotuisaa tehdä töitä.

Taiteilijan ammatti on erityinen: sen työn lopputulokset kuljettavat ihmisen kokemaan esteettistä kauneutta ja ihmisyyden kasvua, joka rakentaa meidät osaksi toisiamme ja yhteiskuntaa. Taiteilijan ammatti on kuin mikä tahansa ammatti: sen tekijä ansaitsee ja tarvitsee itsensä huoltamista ja hoitamista, hyvinvointia, tukea ja jakamista, sekä mahdollisuuksia toteuttaa työnsä sisältöjä.

Käsillä oleva kirja perustuu tutkimushankkeeseen *Taiteilijan hyvinvointi taidetyön muutoksessa (2012–2013)*.¹ Tutkimushankkeen yksi metaforinen kysymys on ollut, millainen on taiteilijan hyvä päivä. Olemme tavoitelleet työn ajatusta nimenomaan arjen näkökulmasta, ei yksittäisten menetyshetkien ja julkisten esiintymisten luomasta mielikuvasta käsin. Ymmärrämme, että taiteilijan työ rakentuu arjessa monien erilaisten tehtävien kautta, erityisesti monien sellaisten työtehtävien hoitamisesta, joita taiteen vastaanottaja ei välttämättä tiedä. Tutkimuksella on tässä suhteessa myös taiteilija-ammattaja näkyväksi tekevä luonne. Tarkoitamme tällä konkreettisesti niitä lukuisia työtehtäviä, joista taiteilijan työ koostuu. Taiteen yleisö näkee ja kokee usein lopputuloksen, eikä osaa kuvitella millaisten arjen tekijöiden kanssa työssä ollaan tekemisissä. Näitä yksityiskohtia tulee esille tutkimushankkeen aineiston lisäksi myös Janne Laihon ohjaamassa *Taiteilijan työ -dokumenttielokuvasa (2013; www.taiteilijantyo.fi)*. Siinä haastateltavat taiteilijat konkretisoivat työpäiväänsä liittyviä tehtäviä omassa työhuonemiljöössään.

1 Hankkeen rahoituksesta vastaavat Työsuojelurahasto (hankenumero 111253) ja Työterveyslaitos.

Tutkimuksen tärkeimmät kysymykset ovat olleet seuraavat:

1. Millaisia tietoja ja taitoja 2010-luvun taiteilija tarvitsee työelämässään?
2. Millaiset tekijät ovat taidealan ammattilaisen hyvinvoinnin "riskipisteitä"?
3. Mitkä tekijät tukevat onnistuneen työpolun toteutumista?
4. Miten taiteilijat hahmottavat omaehtoisen kurinalaisuuden työpolkunsu voimavarana?

Tutkimuksessa mukana olevat taiteilijat nimeävät oman ammattinsa yli kahdellakymmenellä erilaisella termillä. Se kertoo taiteilija-ammattien kirjosta. Päälinjauksena voimme todeta, että tutkimuksessa ovat mukana visuaalisen taiteen edustajat, kirjailijat ja teatterialojen ammattilaiset. Tutkimuksessa ovat äänessä 20 haastateltua taiteilijaa, 476 kyselyyn vastannutta taiteilijaa, luovassa työtilayhteisössä Artlabissa työskentelevät tekijät, sekä tietysti dokumenttielokuvan tekijät ja haastateltavat, joiden näkökulmat ja ajatukset ovat kantautuneet tähän kirjaan mukaan, vaikka eivät suoranaista aineistoa olekaan.

Kirjan rakenne

Kirja on jaettu neljään pääosioon. Niiden tavoitteena on jäsentää laajaa aineistoa ja sen käsittelyä luettavaan muotoon, sekä järjestää sisällön teemoja ymmärrettävään asuun.

Kirjan osio I kertoo lukijalle tutkimuksen tekemisen lähtökohdat ja viitoittaa taustat. Tämä tarkoittaa tutkimuksen aineiston esittelyä ja sen käsittelyn kuvausta. Kirjan aloitusosiossa on myös kaksi tärkeätä tekstiä suhteessa kokonaisuuteen. Antti Kasvion teksti työn muutoksista viitoittaa tutkimuksen taiteilijoiden maisemaa työstä. Lisäksi Mari Järvisen ja Pia Hounin teksti subjektiivisesta hyvinvoinnista kertoo lukijalle tämän työn keskeisen käsitteen, *hyvinvoinnin*, teoreettisesta lähtökohdasta. Tässä luvussa esitellään lyhyesti myös muut kantavat ja keskeiset käsitteet käsillä olevan tutkimuksen ja kirjan kannalta.

Osio II aloittaa kirjassa tärkeimmän sisältöosion. Taiteilijan työtä ja hyvinvointia kuvaavassa osiossa tuodaan esille kaikki tutkimuksen aineistojen kautta tulkitut tutkimusteemat. Aineistoa käsittelevien lukujen järjestys noudattaa väljästi tutkimusaineiston

keruussa käytetyn kyselylomakkeen rakennetta, jonka lomassa polveilee haastatteluun ja osallistuvan havainnoinnin menetelmällä kerätty tieto. Osion alussa kuvataan kyselyaineiston vastaajien taustatiedot. Taiteilijan työpolku -pääluke kuvaa taiteilijoiden työpolun käännteitä, huippuja ja kriisejä: Taiteilijan arki -pääluvussa käsiteltyjä kysymyksiä ovat taiteilijoiden työtyytyväisyys ja työn imu, työajat ja työmäärä, työstä palautuminen, työn ja työn ulkopuolisen elämän suhde sekä taiteilijoiden työssään tarvitsemat tiedot ja taidot. Seuraava pääluke tarkastelee taiteilijoiden terveyttä. Luvun teemoja ovat taiteilijoiden kokemat fyysiset ja psyykkiset oireet sekä taiteilijoiden elintavat. Seuraava pääluke käsittelee taiteellisen työn haasteita aineiston valossa. Luvussa kuvataan taiteilijoiden työssään kokemaa ruumiillista ja henkistä rasitusta, työn toteuttamiseen liittyviä solmukohtia sekä työssä kohdattuja uhkia. Seuraavassa pääluvussa käsitellään taiteilijoiden toimintaympäristöä: sekä taiteilijoiden fyysisiä työskentelytiloja sekä heidän sosiaalisia ympäristöään. Samassa pääluvussa käsitellään tutkimuksen etnografista osuutta, työtilayhteisö Artlabia. Osion viimeinen pääluke käsittelee taiteilijoiden työturvallisuutta.

Osio III kokoaa yhteen tutkimuksen keskeiset teemat. Osiossa esitellään taiteilijoiden itsensä kyselylomakkeessa ehdottamat toimenpiteet hyvinvointinsa parantamiseksi. Lisäksi kootaan yhteen tutkimuksen teemoja, johtopäätöksiä ja suosituksia yhtäältä työn tutkimuksen ja yhteiskuntatieteen näkökulmasta (Houni & Ansio), toisaalta lääketieteellisestä näkökulmasta (Takala & Perkiö-Mäkelä).

Olemme halunneet koota kirjan osioon IV ehdotuksia toimintamenetelmistä taiteilijoiden hyvinvoinnin ylläpitämiseksi (tai kenen tahansa hyvinvoinnin ylläpitämiseksi). Useita muitakin työmenetelmiä on olemassa ja niiden käyttövoima varmasti yhtä tärkeä kuin nyt esillä olevat vaihtoehdot. Nyt mukana olevat neljä työtappaa puoltavat paikkaansa seuraavista syistä: työnohjaus on yksi perinteisimmistä toimintamenetelmistä, jota edelleen käytetään hyvin tuloksin. Mindfulness on viime aikoina vaikuttanut vahvasti hyvinvoinnin näkökulmiin ja siitä on myös tutkimustuloksia työyhteisöjen hyvinvoinnin lisääjänä. Taiteilijoiden omakuva -hanke on erityislaatuinen siitä syystä, että siinä taiteilijat itse kehittävät oman työskentelynsä kautta toimintamenetelmiä omaa jaksamista varten. Sokraattinen dialogi on Suomessa kohtuullisen uusi toimintamenetelmä. Sen vahvuus on ennen kaikkea keskustelun jakaminen ja sitä kautta itsetuntemuksen vahvistaminen.

Lyhyitä lukuohjeita

Kirjassa käytetään vaihtuvia termejä kuvaamaan tutkimusaineiston ihmisiä. Kun puhutaan yksittäisen taidealan ammattiliiton kautta tulleista kyselyvastauksista, puhutemme vastaajia liiton nimen mukaan. Teatteri- ja mediatyöntekijöiden liiton jäseniä kutsumme lyhenteen mukaan temeläiseksi. Valinta on tehty helpottamaan pitkien ja toistuvien määritelmien käyttöä. Tämän lisäksi käytämme liittojen jäsenten tyypillisten ammattikuvien mukaan termejä näyttelijä, kirjailija jne. Lisäksi puhumme yleisesti taiteilijasta, jolla viittaamme kaikkiin ammattialoihin yhteisesti.

Tutkimuksessa taiteilija on lähtökohtaisesti ammattilainen. Ammattilaiseksi ymmärrämme tässä yhteydessä ammattiliittoon kuuluvan taiteentekijän, ja pidämme sen jäsenyyttä yhtenä kriteerinä asialle. Käsitteen taiteilija kohdalla käydään ajoittain keskustelua, kuka ja millä perusteella voi kutsua itseään taiteilijaksi. Siihen liitetään ajoittain myös jotain erityisen juhlavaa. Haluamatta riisua tätä juhlavuutta käsitteeltä, käytämme sitä yleisesti ja yleistajuisesti kertomaan lukijalle, että nyt puhutaan kaikista tutkimuksessa mukana olevista taiteenaloista ja niiden ammattilaisista yhteisesti.

Kirjan sisältämät taulukot ja kaaviot pohjautuvat taiteilijoilta kerättyyn kyselyaineistoon. Osassa kaavioista vastaajamäärät ilmoitetaan prosentteina, osassa absoluuttisena määränä, osassa molempina. Kustakin kaaviosta käy ilmi, onko kyse prosentuaalisesta vai absoluuttisesta vastaajamäärästä. Osassa kaavioista aineisto on yhdistetty kokonaisuudeksi, josta eivät käy ilmi eri taidealojen vastaajat. Osa kaavioista rakentuu liittokohtaisesti siten, että Suomen Kirjailijaliiton, Suomen Näyttelijäliiton, Suomen Taiteilijaseuran ja Teatteri- ja mediatyöntekijöiden liiton vastaajat on merkitty omilla tunnusväreillään. Näissä kaavioissa värikoodit ovat seuraavat:

Suomen Kirjailijaliitto

Suomen Näyttelijäliitto

Suomen Taiteilijaseura

Teatteri- ja mediatyöntekijöiden liitto

Kirja sisältää myös suoria lainauksia kyselyaineiston avovastauksista sekä taiteilijoiden haastatteluista. Lainaukset on merkitty laina-

usmerkein, ja pidemmät sitaatit on sisennetty. Kyselyn avovastauksien ja haastattelusitaattien kieliasua on tarvittaessa muokattu yleiskielisempään muotoon luettavuuden helpottamiseksi. Sitaattien sisältöä ei ole muuten muutettu, mutta yksityiskohdat, joista vastaajan tai haastateltavan voisi tunnistaa, on poistettu. Mikäli haastattelusitaatti on kahden haastateltavan välinen dialogi, puhujat erotetaan toisistaan merkinnöillä H1 ja H2. Haastateltaville ja kyselyn vastaajille ei ole kirjassa ilmoitettu muita tunnistekodeja.

Tutkimushankkeessa työskennelleet tutkijat ja asiantuntijat

- Pia Houni, tutkimuksen johtaja, erikoistutkija (TeT, dos.)
- Heli Ansio, tutkija (FM, TK)
- Ilkka Pirttilä, erikoistutkija (YTT, dos.)
- Tuula Leino, tutkija (YTT)
- Esa-Pekka Takala, ylilääkäri (LKT, dos.)
- Katinka Tuisku, psykiatrian erikoislääkäri, apulaisylilääkäri (LT)
- Antti Kasvio, vanhempi tutkija (YTT, dos.)
- Mari Järvinen, psykologi, tutkija (PsM)
- Merja Perkiö-Mäkelä, erikoistutkija (FT)
- Pauliina Toivio, erityisasiantuntija (FM)
- Maria Hirvonen, erityisasiantuntija (YTM)
- Sari Käpykangas, korkeakouluharjoittelija (YTK)

Tutkimuksen yhteistyötahot

- Suomen Kirjailijaliitto
- Suomen Näyttelijäliitto
- Suomen Taiteilijaseura (Muu ry, Suomen Kuvanveistäjäliitto, Suomen Taidegraafikot, Taidemaalari liitto, Valokuvataiteilijoiden liitto)
- Teatteri- ja mediatyöntekijöiden liitto (Lavastus- ja pukusuunnittelijat, Suomen teatteriohjaajat ja dramaturgit, Suomen Valo- ja Äänisuunnittelijoiden Liitto)
- Artlab
- Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämissätiö Cupore

I
Taiteilijan työ
tutkimuksen valokeilassa

Tutkimuksen esiyymmärrys

PIA HOUNI, HELI ANSIO

Taiteilijan asema ja työ vaihtelevat eri aikakausina

Kulttuurihistoriallisesti taiteilijan asema yhteiskunnassa on vaihdellut todennäköisesti enemmän kuin minkään muun ammatin. Ymmärrettävästi ammatin pitkä traditio aina antiikin Kreikasta lähtien on asettanut taiteilijat mitä kummallisimpiin asemiin suhteessa ihmiskäsitykseen, luovuuden ymmärtämiseen tai vallan suhteisiin. Menemättä tässä yhteydessä pidemmälle tässä varsin kiinnostavassa taiteilijaprofession kulttuurihistoriassa, voi tiivistetysti todeta taiteilija-ammatteihin latautuvan paljon mielikuvia, odotuksia, toiveita ja tarpeita.²

Suomessa taiteilijan työhön kohdistuvia tutkimuksia on tehty 1980-luvulta alkaen tasaisesti. Tutkimuksissa on ollut erilaisia painotuksia. Tärkeän avauksen taiteilijoiden tutkimukselle tekivät Ritva Haavikon tutkimukset suomalaisista kirjailijoista (kirjailijahaastattelut 1968, 1979, 1990 ja 2000 teoksissa *Miten kirjani ovat syntyneet*). Kirjailijoihin kohdistuvia tutkimuksia on paljon, joista toki valtaosa käsittelee kirjallisia teoksia, niiden estetiikka tai vastaanottoa. Viimeisin tärkeä kirjailijatutkimus lienee Elina Jokisen *Vallan kirjailijat* (2010), joka tuo esille apurahajärjestelmän merkityksen

² Aiheesta esimerkiksi Hauser 1952, Kuusamo 2001.

kirjailijoille.³ Yleisenä linjana taiteilijan työn tutkimuksessa on ollut taiteilijaksi tulemisen kertomus tai taidetutkimuksen lähestymistapa tarkastella työn lopputulosta eli teoksia. Yhteiskuntatieteiden ja kulttuurintutkimuksen alueen tutkimukset taiteilijoiden työstä ovat myös nostaneet esille taideammattien erityiskysymyksiä, traditioita ja tarkastelleet taiteilijoita erilaisten narraatioiden kautta. Tällaisia tutkimuksia ovat esimerkiksi Vappu Lepistön väitöskirja *Kuvataiteilija taidemaailmassa* (1991) tai Pia Hounin väitöskirja *Näyttelijäidentiteetti. Tulkintoja omaelämäkerrallisista puhenäkökulmista* (2000). Merkittäviä avauksia taiteilijatutkimuksen piirissä ovat tehneet myös taidekorkeakoulujen ja Taideyliopiston tutkijat, jotka ovat erityisesti vahvistaneet taiteellista tutkimusta ja siten tehneet näkyväksi työn erilaisia prosesseja.

Suomessa taiteilijatutkimuksen kenties yksi vahvin genre on taidehallinnon ja kulttuuripolitiikan tutkimus. Nämä ovat olleet lähtökohtina Taiteen keskustoimikunnan (nykyinen Taiteen edistämiskeskus) ja Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämissätiön Cuporen julkaisemissa tutkimuksissa.⁴ Nämä merkittävät taiteilijan asemaan liittyvät tutkimukset tuovat esille tärkeätä sosio-ekonomisiin rakenteisiin liittyvää tietoa.

Kulttuuripoliittisesta näkökulmasta ymmärretään taiteilijoiden työn aikalaisuus aina suhteessa yhteiskunnalliseen kehitykseen. Kumpulaisen (2006) huomion mukaan Suomessa aina 1960-luvulle saakka taiteen tekeminen nähtiin kansallisen identiteetin vakiinnuttamiseksi. 1990-luvulle tultaessa, hyvinvointivaltion aikana taide nähtiin erityisesti hyvinvointia edistävänä asiana ja taiteen piti olla kaikkien osallistuttavissa. 1990-luvulta lähtien taiteen asemointi on tapahtunut erityisesti markkinoitumisen, kansainvälistymisen ja teknologian kehittymisen kautta. Uusliberaalinen ideologia ja perinteisten kulttuurin kenttärajojen hämärtyminen ovat muokanneet myös uudenlaisia puhetapoja ja diskursseja taiteesta. 2000-luvulla tähän on viitattu toteamalla vaikka edellisen sukupolven kritikoiden jääneen ulos taideteosten nykyhetken tulkinnasta.⁵

Elina Jokinen esittää väitöskirjassaan taiteilijatutkimuksen jaotellua muutamiin teoreettisiin lajityyppihin ryhmiteltynä. Humanisti-

3 Elina Jokisen väitöskirjassa on kartoitettu varsin systemaattisesti kirjailijoihin liittyviä tutkimuksia, joten niitä on turha toistaa tässä yhteydessä.

4 Julkaistuja tutkimuksia löytyy osoitteista www.taike.fi ja www.cupore.fi.

5 Esim. Ruuskanen 2011.

sen taiteilijatutkimuksen perinne nojasi positivistiseen biografismiin ja korosti taiteen autonomisuutta. Taiteensosiologian taidejärjestelmäteoriat toivat mukanaan sen, että taide alettiin nähdä sosiaalisena instituutiona ja kiinnostus taiteilijan ammattia kohtaan kasvoi myös tästä suunnasta. Näiden lisäksi Jokinen nostaa esille jo edellä mainitsemamme taidehallinnon ja kulttuuripoliittisen tutkimuksen. Kaikkia edellisiä lähtökohtia yhdistää usein taiteilijan näkeminen ulkoapäin, palkkatyön vastakohtana tai historiallisesti riippumattomana. Tästä syystä taiteilijamyyttiä purkava kulttuurintutkimus on tavoitteeltaan heterogeenisempää ja piirtää esiin problemaattisempää kuvaa tekijästä kuin romanttinen käsitys.⁶ Näihin tutkimuksen teoreettiseen lajeihin suhteutettuna käsillä oleva taiteilijan työtä, hyvinvointia ja muuttuvaa taidetyötä käsittelevä tutkimushankkeemme avaa merkittävän uuden keskustelun. Vastaavanlaista tutkimusasetelmaa ei ole ainakaan Suomessa tehty. Aihetta edeltäviä taiteilijan työtä tarkastelevia tutkimushankkeita ovat esimerkiksi Pirttilän ja Hounin teatterityötä käsittelevä tutkimus (2010) tai Herrasen, Hounin ja Karttusen kuvataiteilijoiden työtä käsittelevä tutkimus (2013). Olennaista tässä tutkimusavauksessa suhteessa aiempiin on se, että tekijä (taiteilija) ymmärretään työn tutkimuksen viitekehyksestä käsin ja siten ammatinharjoittaminen nähdään työnä. Lisäksi ammatin erityisyyttä tarkastellaan työn toteuttamisen ehdoista käsin, ei korostaen erityispersoonallisuuden selitysmalleja, joista useimmat liittyvät metafysisen filosofian ja mielikuvien ja myyttien piiriin. Koska näin vahvojen ontologisten mallien avaaminen ei ole tämän tutkimuksen tehtävä, toteamme vain olevamme tietoisia näiden teorioiden heijastuksesta taiteilijatutkimuksen traditiossa.

Stephanie Taylor ja Karen Littleton (2013) toteavat tärkeän seikan käsitellessään luovuuden aikalaisidentiteettejä ja luovaa työtä uusimmassa kirjassaan. He huomaavat sen yhteiskunnallisen tosiasiain, että luovuus ja luova toiminta on tullut yhä tärkeämmäksi taloudellisesti. 2000-luvun loppupuolen tutkimustilastot ja kulttuuriteollisuuden talousselvitykset osoittavat voimakasta kasvua. Lyhyesti voi todeta: luovilla aloilla liikkuu raha. Yksittäisen taiteilijan näkökulmasta tätä saattaa olla vaikea hahmottaa, koska taloudellinen haitari lienee luovilla aloilla yksi laajimmista. Taloudellisen kasvun piikkiä korostavat esimerkiksi pelialan voimakas kasvu, po-

6 Ks. Jokinen 2010, 48–64.

pulaarimusiikin maailmanlaajuisuus, kuten myös klassisen musiikin merkitys. Toisaalta taas monet yksittäiset taiteilijat ovat taloudellisesti mitä haastavimmassa tilanteessa oman toimeentulonsa kanssa. Taylor ja Littleton huomauttavat myös tämän ilmapiiriin näkyvän yleensä luovien alojen nosteena: yhä useammin ihmisiä kiehtoo ammatinvaihto kohti luovia aloja, taidekouluihin pyritään aktiivisesti tai ammattia vaihdetaan itsenäisesti keski-ikässä. Kirjoittajat pohjivatkin tätä kasvanutta kiinnostusta taidealoja kohtaan tekijyyden näkökulmasta katsottuna, ihmettelemällä, miksi nyt on yllättäen enemmän luovia ihmisiä (jos luovuutta pidetään yksilöllisenä lahjakkuutena) kuin aiemmin.

Yleisesti kulttuuriteollisuuden käsite on siirtynyt negatiivisesta latauksesta kohti positiivisempaa. Ajatukset taideteoksen ainutlaatuisuudesta ja taiteilijayksilön asemasta ovat korvautuneet erilaisilla taiteen ja kulttuurin tuotantomalleilla, joissa kopioitavuus ja jaeltavuus ovat nousseet määrittämään taidetta sekä sen tulonlähteiksi. Toisaalta kulttuuriteollisuuden käsitettä on pehmennetty 2000-luvun taitteessa, korostamalla luovuuden merkitystä. Robert Arpo kuitenkin huomauttaa, ettei hän näe pehmentämisen yltäneen kulttuurin tuotannon ansaintalogiikkaan asti. Tietoyhteiskuntastrategioiden taidepuhe on ennemminkin ilmentänyt tilannetta, jossa julkinen rahoitus tukee taiteen ja kulttuurin kentän viimeisiä hengenvetoja, ennen kuin ne ovat pakotettuja kokemaan sisältötuotannon ansaintaketjun vaikutukset taiteellisen työn tekemiseen ja taiteilijuuden määrittämisen kulttuuriyrittäjyytenä. Kulttuurialan toimijat joutuvat yhä useammin vetoamaan liiketoiminnallisiin maiheihin perustellakseen esimerkiksi toimintansa rahoitusta.⁷

Taiteilijan asemaa yhteiskunnassa näyttävät määrittelevän nykyaikana monet ristikkäiset vedot. Yhtäältä luovat alat ovat nosteessa ja niitä kohtaan tunnetaan yleistä kiinnostusta. Toisaalta taas yksilön ansaintalogiikan tai työn arvostuksen esille saaminen taidekentän ja yhteiskunnan eri tahojen suhteen saattaa olla erittäin monimutkaista. Taiteilija-ammatteihin liittyy nykyaikana sellaisia piirteitä, jotka vetoavat helposti ihmisiin: ammatteihin saattaa liittyä ”tuhkimotarinoita”, kuten omille lapsilleen iltasatuja kirjoittaneesta kirjailijasta tulee yllättäen maailmanluokan kirjailija tai kellaribändistä kuoriutuu kultalevyjen arvoinen tuote. Myös yksityisyyden ja julkisuuden välisen rajan häipyminen houkuttaa monia luomaan

7 Arpo 2004, 135–136.

elämäänsä taideteoksen muottiin tai jo taiteilija-ammattissa olevan pitämään itseänsä julkisuuden keilassa.⁸ Taiteilija-ammattiin liittyvä käsitys vapaudesta on myös yksi vahva taustatekijä. Oletettavasti tämä vapauden teema asettuu perinteisen palkkatyön vastakohdaksi, eikä huomioi tai tiedosta taiteilija-ammattiin liittyviä pakotteita. Mielikuvan autenttisuuden ihanteesta, sen sallimasta vapaudesta (vastakohtana mimesiksen eli jäljittelyn kaltaiselle ulkoa ohjautuvalle työn käsitteelle) on vahva ja siten realisoituu taiteilija-ammateissa.⁹

Tutkimuskäsitteitä: uusi työ, hyvinvointi ja omaehtoinen kurinalaisuus

Tässä tutkimushankkeessa työ käsitetään sidoksissa *uuden työn* keskusteluihin. Raija Julkunen (2008) kuvaa uuden työn olevan hybridi ja mosaiikki. Lisäksi työhön liittyy lukuisa joukko kielellisiä vastapareja, joilla sitä määritellään. Näitä ovat Julkusen mukaan esimerkiksi työn näkeminen rutiinina ja liikkuvana, tylsänä ja kiinnostavana, valvottuna ja vapaana, ositettuna ja kokonaisena, ammattien hajoamisena ja jatkuvuutena.¹⁰ Taide- ja kulttuurikentän työn tekijöille useimmat uuden työn määrittelyt tai näkökulmat eivät ole vieraita, pikemmin työkuulttuuri on rakentunut niiden kautta. On todennäköistä, että tämä tuo erityyppisiä haasteita taiteen kentällä työskenteleville. Jussi Vähämäen (2004, 79) näkemystä seuraten, työelämässä on tärkeitä sitoutumisen ja sitoutumattomuuden, kiinnostuksen ja välinpitämättömyyden oikean sekoituksen löytäminen. Nykyaikaisen työntekijän on osattava mennä mukaan oikealla hetkellä. Vähämäen käsittelyssä taidetyötä tekevä ei ole nykyajan työntekijä, sillä työn sosiokulttuurisena muotona on aina ollut ”oikealla hetkellä mukaan menemisen taito”. Tämä voi tarkoittaa bor-

8 Ks. aiheesta esim. Suvi Aholan lauantaiessse HS 28.9.2013.

9 Aiheesta lisää Charles Taylor 1995 *Autenttisuuden etiikka* tai Taylor & Littleton 2013, luku *Images of the Creative Worker* (134–136).

10 Taidekentässä on meneillään vahva toimintakulttuuri siitä, että sekoitetaan aloja keskenään ja haastetaan oman koulutusalan ylittävää työskentelyä. Taidekentän työtä määrittää usein myös kaupallisen ja yleishyödyllisen välimuoto. Ajatus voittoa tuottavasta toiminnasta on usein taidekentässä varsin vieras.

dieulaisessa hengessä yksilölle taidekentän rakenteissa liikkumista oman työuran edistämiseksi, näkyvyyttä lisätäkseen, taloudellista menestystä etsiäkseen ja ennen kaikkea yleisöä löytääkseen (si- vuuttamatta tähän liittyvää sosiaalista arvostusta palkintoineen, jotka merkitsevät tekijän vahvasti taidekenttään = edistävät seu- raavien työtehtävien saamista).

Tässä tutkimuksessa käytetään työuran korvaavana terminä työpolun käsitettä. Tällä halutaan korostaa ymmärrystä siitä, että juuri taidealojen työt eivät ole perinteisen uramallin sisään koko- naisuudessaan sopivia. Ymmärrämme uramallin traditioon sidoksis- sa olevana seikkana siten, että työssä eteneminen elämänkaaren aikana voi tapahtua suunnitelmallisesti tai siellä voi edetä ”juoksu- pojasta johtajaksi”. Taidekentällä tämä malli on yhtä mahdollinen, mutta todennäköisempää tutkimusten valossa on se, että taiteilijan työn erilaiset vaiheet, suhde ikään tai sukupuoleen, ja työtehtävi- en eriyttäminen ja vaihtelevuus muodostavat yhdessä sellaisen ku- vion, johon polun metafora näyttää sopivan paremmin: se kulkee eteenpäin, mutta polun kaarteet ja reunojen ylitykset ovat täysin mahdollisia.

Tutkimuksessa *hyvinvointi* on käsite, jota lähestytään *subjektii- visuuden* kautta. Kysymykset terveydestä, elintavoista tai sosiaali- sen elämän ulottuvuuksista on rakennettu siten, että vastaajat ja haastateltavat itse arvioivat oman kokemuksensa ja tiedon valossa näitä suhteessa omaan elämään. Subjektiiivisesta hyvinvoinnista on kirjoitettu tarkemmin kirjan luvussa Subjektiiivisen hyvinvoinnin läh- tökohtia.

Omaehtoinen kurinalaisuus on tätä tutkimushanketta varten ke- hitetty käsite. Se on saanut innoituksensa parista lähteestä. Kirjal- lisuudessa (esim. johtamiskirjallisuudessa Åhman 2003) on viitattu oman mielen johtamisen merkitykseen työssä. Toisaalta aiheeseen ovat vaikuttaneet ajatukset kurinalaisuuden merkityksestä. Luovan työn yhteydessä, etenkin siihen liittyvässä säännöllisessä harjoitte- lussa ja päämääriin tähtäävässä toiminnassa, viitataan usein kurin- alaisuuden käsitteeseen. *Omaehtoinen kurinalaisuus* sisältää viitta- uksen myös työn kulttuurihistorialliseen traditioon: taiteilija ei asetu tuotantolinjalle ulkoisesti ohjattavaksi tekijäksi, vaan hänen työnsä lähtökohtana ovat subjektista käsin muotoutuva työprosessi, joka vaatii monin tavoin omaehtoisuuden hallintaa tai suunnittelua. Asi- an voi nähdä myös taitona. Kun kukaan toinen ei aseta työn rajoja, yksilöllinen kurinalaisuus joutuu testiin. Kuten uuden työn yhtey-

dessä käytävässä yksilöllistymisen keskustelussa tulee ilmi, yksilöt ovat vastuussa omasta menestymisestään ja rajojen asettamisesta työlleen. Työn rajattomuus edellyttää, että organisoinnin, priorisoinnin ja erilaiset työhön liittyvät rajat ovat hallinnassa.¹¹ Omaehtoinen kurinalaisuus sisältää myös kyvyn liikkua muutosten ja jaksamisen haasteiden yli. Tästä on puhuttu myös joustavan mielen käsitteellä.

11 Julkunen 2008, 123.

Taidetyö murtuvan työn maailmassa

ANTTI KASVIO

Meidän koko elämämme pyörii nykyisin hyvin vahvasti työn ympärillä. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä että olisimme aina töissä tai tekisimme kaikki hirvittävän pitkiä työpäiviä. Esimerkiksi vuonna 2012 Suomessa tehtiin Tilastokeskuksen kokoaminen tietojen mukaan yhteensä noin neljä miljardia työtuntia.¹² Jokaista suomalaista kohti jaettuna tämä tekee keskimäärin vain vähän yli kaksi tuntia päivässä, ja vaikka jakaisimme tehdyt tunnit vain työikäisten ja arkipäivien kesken, luku ei nouse juuri neljää suuremmaksi. Toisin sanoen meille jäisi arkisin kaksikymmentä ja viikonloppuisin kaksikymmentäneljä tuntia vuorokaudessa johonkin muuhun kuin työn tekemiseen.

Mutta tilastot valehtelevat, sillä koko meidän taloudellinen ja yhteiskunnallinen asemamme määräytyy pitkälti sen mukaan miten me sijoitumme työelämään ja miten hyvin me pärjäämme siellä. Me kulutamme suurimman osan energiastamme työn tekemiseen, ja jo ennen työelämään siirtymistä koulutus yrittää parhaansa mukaan valmistaa meitä työelämän vaatimuksiin. Työuramme ja sen aikaiset saavutukset ovat hallitsevassa asemassa vielä kuolemamme jälkeisissä muistokirjoituksissakin. Siksi työasiat tahtovat pyöriä mielissämme kaiket päivät, ja aika usein ne tulevat uniimmeikin. Ja varsinaiseksi painajaiseksi työ muodostuu usein silloin kun meillä ei ole sitä.

12 Suomen virallinen tilasto: Työvoimatutkimus 2013, 8.

Taide erityisenä työn lajina

Millään muulla ammattialalla työ ei hallitse ihmisen koko elämää ja persoonallisuutta niin kokonaisvaltaisesti kuin taidealan töissä. Tähän vaikuttaa muun muassa se että kuka tahansa ei voi ryhtyä taiteilijaksi, vaan taiteilijaksi kouluttautuminen on hyvin vaativaa. Eikä edes kovinkaan työ riitä, jos henkilöllä ei ole riittävästi alalle tarvittavaa synnynnäistä lahjakkuutta. Valmistuttuaan taiteilija joutuu kilpailemaan ankarasti menestyäkseen, ja hänen on kyettävä tekemään jokainen teoksensa uniikilla tavalla merkitykselliseksi vastaanottajille. Tämän vuoksi taiteilijan on laitettava koko sielunsa peliin, eikä vaan hetkellisesti vaan joka kerran uuden työn alkaessa. Lisäksi jokainen taiteilija on viime kädessä yksin vastuussa omasta työstään ja työkuuntensa säilymisestä. Jos näiden vaatimusten täyttämisen ei onnistu vaan taiteen tekeminen latistuu leipätyöksi, taiteilijan on aika luovuttaa ja ryhtyä tekemään jotakin muuta.

Tärkein palkinto työn vaatimista uhrauksista on se suunnaton voitonriemu, jonka taiteilija voi kokea onnistuttuaan, ja toisten antama tunnustus tulee – jos on tullakseen – vielä tämän päälle ylimääräisenä bonuksena. Koska taiteen tekemisessä on kysymys elämää suuremmista asioista, taiteilijalla ei ole aikaa eikä motivaatiota juuttua kaikkiin työtä tehdessä vastaan tuleviin pikkuasioihin tai epämurkkuuksiin, vaikka työn sujuvuudesta mestaruuteen pyritäessä on pakko pitää huolta. Työtä tehdessään taiteilijan on joskus myös uskallettava laittaa itsensä alttiiksi ja ottaa riskejä aina fyysisen tai henkisen terveyden menetyksen uhallakin, sillä todella kunnianhimoisiin tavoitteisiin tähtäävä taiteellinen työ ei jätä tilaa kompromisseille. Siksi taiteilijan työ on hyvin kuluttavaa, vaikka uran karttuessa voittopuolelle tulevat muun muassa työn mukana kertyvä kokemus, lisääntyvä suhteellisuuden taju sekä oman näkemys syveneminen.

Eräs taidetyön ominaispiirre on se että kirjoittaessaan kirjaa, maalatessaan taulua tai näytellessään roolihenkilöä taiteilija samalla aina tulkitsee maailmaa. Hän yrittää tehdä sen työnsä välityksellä vastaanottajille hieman ymmärrettävämmäksi. Jos tulkittava maailma on rujo ja täynnä tuskaa, rujous ja tuska tulevat pakosta osaksi taiteilijan työtä ja hänen sieluaan. Myös tämä on keskeinen – itse asiassa ehkä kaikkein keskeisin – osa taiteilijan työn kuormittavuutta.

Työelämä ongelmissa

Vaikka työ on tullut tärkeäksi asiaksi meille kaikille, nykyaikaiset työelämän instituutiot eivät kykene tyydyttämään meidän siihen kohdistuvia tarpeitamme. Töitä ei ensinnäkään ole tarjolla riittävästi kaikille niitä tarvitseville, vaikka kasvua on yritetty nopeuttaa muun muassa varsin poikkeuksellisin rahapoliittisin toimenpitein ja ottamalla koko ajan enemmän velkaa tulevilta sukupolvilta. Varsinkin monet nuoret joutuvat olemaan pitkään ilman mitään töitä, ja paljon useammat joutuvat kärsimään pitkään jatkuvasta epävarmuudesta sekä ottamaan vastaan palkkaukseltaan ja olosuhteiltaan täysin ala-arvoisia töitä. Työllisyyskehityksen jäädessä tavoitteista myös julkisen sektorin on entistä vaikeampi selvittää tehtävistään, ja menoja joudutaan karsimaan kaikilla hallinnonaloilla. Kilpailu hyvistä työtilaisuuksista on näissä oloissa muodostunut äärimmäisen ankaraksi, ja monet urallaan eteenpäin pyrkivät ihmiset vaarantavat sekä yksityiselämänsä että terveytensä yrittäessään päästä tavoitteisiinsa. Kulu työelämässä käytävän kilpailun voittajien ja häviäjien välillä kasvavat näissä oloissa koko ajan entistä syvemmiksi, eikä oikein kenelläkään riitä aikaa eikä energiaa kantaa huolta siitä, millaista tuhoa taloudelliset pyrkimyksemme aiheuttavat ympäröivälle luonnolle.

Tulevaisuudessakaan ei ikävä kyllä ole nähtävissä merkkejä kehityksen ohjautumisesta parempaan suuntaan. Modernin työelämän piiriin virtaa koko ajan lisää väkeä etenkin kehittyvissä maissa, joiden väestöstä suuri osa saa vielä elantonsa perinteisiltä sektoreilta ja joissa työikäisten kokonaismäärä kasvaa joka vuosi kymmenillä miljoonilla. Korkean kustannustason maissa joudutaan ottamaan käyttöön kaikki mahdolliset keinot toimintojen tehostamiseksi ja kustannusten leikkaamiseksi, jotta edes osa työpaikoista saataisiin pidettyä kilpailukykyisinä. Tämän kehityksen vaikutukset ulottuvat vahvasti myös julkiselle sektorille. Työntekijöiden keskinäinen kilpailu vielä jäljellä olevista hyvistä työtilaisuuksista muodostuu näissä oloissa entistä ankarammaksi.

Kaikkein pahiten ihmiskunnan tulevaa kehitystä varjostaa kuitenkin meidän taloudellisten toimintojemme laajeneminen kirkkaasti yli maapallon tosiasiallisen kantokyvyn. Tämä kehitys johtaa kiristyvään kilpailuun vielä jäljellä olevista luonnonvaroista ja ekosysteemin ajautumiseen epätasapainoon tavalla, joka uhkaa johtaa katastrofaalisiin seurauksiin niin ihmiskunnan kuin myös

muun elollisen luonnon näkökulmasta. Siten 1700-luvulla valistuksen ajan Euroopasta liikkeelle lähtenyt työn modernisaation projekti näyttää ajautuneen historialliseen käännepisteeseen. Valistus lupasi, että tiedon avulla me oppisimme alistamaan luonnonvoimat palvelukseemme, jolloin aikaa myöten me voisimme vapautua kaikinlaisesta aineellisesta niukuudesta. Toisen maailmansodan jälkeisissä läntisissä hyvinvointiyhteiskunnissa tämä projekti eteni jo lähelle toteutumistaan. Mutta nykyisin sen jatkuminen uhkaa hukuttaa meidät kaikki, eikä seuraavilla sukupolvilla ole enää mitään syytä odottaa sijoittuvansa työelämäänsä nykyisiä paremmin.

Taiteilijoiden paikka muuttuvassa työelämässä

Taiteilijat ovat olleet länsimaisen kulttuurin perinteessä korkealle arvostettu ammattiryhmä muun muassa sen vuoksi, että vain yhteiskunnan hyväosaiset ovat kyenneet ostamaan heidän työnsä tuloksia. Tosin taiteilijoiden kulttuurinen ja sosiaalinen status ovat yleensä olleet paljon korkeampia kuin heidän taloudellinen asemansa varsinkin tavanomaisiin porvarillisiin ammatteihin verrattuna. Nykyisin taide tavataan määritellä osaksi luovaa taloutta tai kulttuuriteollisuutta, ja näiden alojen merkityksen katsotaan lisääntyvän teollisuusmaissa meneillään olevissa rakennemuutoksissa. Menestyneimmät taiteilijat ovatkin nykyisin maailmanlaajuisesti tunnettuja, ja heille saatetaan maksaa huikkea korkeita palkkioita kaikista tekemisistään. Mutta samalla koko taideinstituutio on edennyt lähelle romahduspistettä sen vuoksi, että äärimmäisen harvoja menestyjiä lukuun ottamatta taiteilijat eivät yleensä enää kykene elättämään itseään töittensä tuloksilla. Toki on vielä esimerkiksi laitosteattereita, orkestereita ja joitakin muita taideinstituutioita, joissa taiteilijat voivat tehdä työtään päätoimisesti kuukausipalkalla. Mutta valtioiden ja kuntien leikatessa budjettejaan kulttuurilaitokset joutuvat usein ensimmäisten joukossa saneerauslistoille, ja valtaosa muista taiteilijoista joutuu elättämään itsensä pääosin apurahoilla, opetustöillä, muilla alaansa varsinaisesti kuulumattomilla töillä ja viime kädessä sosiaaliviranomaisten tuella. Samalla taide ja sosiaalinen työ lähentyvät muutoinkin toisiaan esimerkiksi siten, että syrjäytymisvaarassa olevien nuorten tueksi perustetaan

erilaisia taidepainotteisia työpajoja. Myös ikäihmisiä pyritään virkistämään erilaisilla taiteellisilla aktiviteeteilla.

Monet taiteilijat kokevat nykyaikaisten taideinstituutioiden kestävämyyden hyvin henkilökohtaisesti omassa työurassaan, jonka huippu tulee nopeasti sen jälkeen kun taiteilija on päässyt kiihkeästi haluamalleen alalle, tehnyt ensimmäiset varsinaiset työnäytteensä, tullut niiden perusteella palkituksi ja vetänyt median huomion puoleensa. Tämän jälkeen taiteilija voi paistatella hetken aikaa uutena tulevaisuuden lupauksena, minkä jälkeen julkisuus etsii seuraavan ja hän joutuu aloittamaan vuosi vuodelta vaikeammaksi muodostuvan selviämiskamppailun. Kamppailu jatkuu siihen saakka kunnes taiteilija pelastautuu esimerkiksi opetustehtäviin tai vaihtaa kokonaan muulle alalle. Todella harvassa ovat nykyajan huomiotaloudessa ne Seela Sellat, Kain Tapperit tai Eeva Joenpellot, jotka kykenevät jatkamaan taiteellista uraansa nousevalla käyrällä ja lisääntyvää arvostusta nauttien aina myöhäiseen vanhuusikään saakka.

Toisenlaista maailmaa etsimässä

Taidetyön ohella kutakuinkin kaikki muukin työ on nykyisin vaikeuksissa. Tämän kehityksen taustalla on nykyaikaisten työelämän instituutioiden toiminnan ajautuminen kestävämmälle pohjalle. Kriisi on luonteeltaan systeeminen, mikä tarkoittaa sitä että osaongelmia ei enää kyetä ratkomaan synnyttämättä uusia ja entistä pahempia järjestelmän toisissa osissa. Esimerkiksi työpaikkojen taloudellista kannattavuutta voidaan kyllä pyrkiä parantamaan lyhytaikaisesti töiden inhimillisen ja ekologisen kestävyuden kustannuksella, mutta laskut tällaisista toimista lankeavat maksettaviksi myöhemmin korkojen kanssa. Mutta töitä ei voida myöskään muuttaa inhimillisemmiksi tai ekologisemmiksi kustannuksista välittämättä, sillä tuolloin työt lakkaavat jossakin vaiheessa rahojen loppumisen myötä. Työelämäninstituutioiden ajaututtua tällaiseen tilaan kestäviä ratkaisuja ei ole enää mahdollista löytää muutoin kuin itse systeemin toimintatapaa muuttamalla.¹³

13 Olemme tutkineet nykyaikaisen työelämän kestävyysongelmia tarkemmin Työterveyslaitoksella toteutetussa kestävästä työn tutkimushankkeesta, jonka päätulosten on määrä ilmestyä kirjana (Kasvio, tulossa, Räikkönen 2013).

Vallitseva tilanne voi tuntua lohduttomalta, mutta samalla se pitää sisällään mahdollisuuden toisenlaisen tulevaisuuden rakentamiseen. Entistä useammat toimijat ovat tulleet tai jatkossa tulevat tietoisiksi siitä, että nykyinen kehitysmalli ei voi enää jatkua loputtomiin. Yksilötasolla ihmiset ovat alkaneet kysyä itseltään, ovatko he todella valmiita lähtemään ehdoitta mukaan työelämässä käytävän kilpailun oravanpyörään ja tekemään kaikki tämän vaatimat uhraukset, vai pyrkivätkö he mieluummin elämään toisin ja tekemään työtä itse mielekkäämmiksi määrittelemillään tavoilla.¹⁴ Yksittäiset irtiötöt eivät tietenkään muuta vielä itse systeemin toimintaa ja sen piirissä vallitsevia pelisääntöjä ainakaan ennen kuin riittävän moni alkaa käyttäytyä toisin. Mutta juuri näin voi olla tapahtumassa. Lisäksi myös päätöksentekijät joutuvat miettimään vallitsevan kasvu- ja työllisyyspolitiikan linjauksia uudelleen silloin kun toteutetut toimet eivät tehostettuinaakaan johda enää toivottuihin tuloksiin, vaan kansalaisten tyytymättömyys ja protestimieliä lisääntyvät uhkaavasti.

Mahdollisuus taiteelle

Taiteen yhdeksi keskeiseksi tehtäväksi voidaan määritellä aikamme ihmisten elämismaailman kipupisteiden tunnistaminen ja niiden näkyväksi tekeminen. Samalla taide on vapaa luomaan omia todellisuuksiaan, ja juuri siksi se voi auttaa ihmisiä näkemään nykyinen maailma ja sen piilevät mahdollisuudet uusin silmin. Taide voi esimerkiksi auttaa ihmiset kuvittelemaan sellaista työn maailmaa, jossa he harjoittavat tuottavia toimintoja tasapainossa itsensä, muiden ihmisten ja ympäröivän luonnon kanssa. Taide voi auttaa meitä myös suhtautumaan luontoon uusilla tavoilla ja tätä kautta voittamaan sen vieraantuneisuuden, joka nykyisin sävyttää meidän luontosuhdettamme. Taide voi omine välineineen herätellä ihmisiä

¹⁴ Tällaisia henkilöitä on viime aikoina totuttu kutsutaan downshiftaajiksi tai hieman väljemmin työnsä kohtuullistajiksi. Tähän liittyvästä Työterveyslaitoksella tehtävästä tutkimuksesta ks. esim. Kasvio & Lundell 2013.

toimimaan paremman työn maailman puolesta.¹⁵

Tällaisten prosessien myötä taiteilijat ajautuvat väistämättä tarkastelemaan kriittisesti myös omaa työtään eli taidetyötä ja niitä pelisääntöjä, joiden noudattamiseen he ovat alistuneet. Jos meidän kaikkien yhteisenä tehtävänä on mahdollisimman nopeasti tapahtuva eteneminen uudenlaiseen kestävään sivilisaatioon, taiteilijoiden asiana on miettiä, millaisena he haluavat nähdä taidetyön paikan ja taiteellisen työn tekemisen ehdot tuossa sivilisaatiossa. Seuraavaksi taiteilijat joutuvat miettimään, millaisen työn rajojen rikkomisen kautta nykytilanteesta voidaan lähteä etenemään kohti toivottua tilaa. Meidän työelämän tutkijoiden velvollisuutena on puolestaan olla käytettävissä silloin, kun taidetyön tekijät lähtevät keksimään omaa työtään uudelleen.

15 Yhtenä hyvänä esimerkkinä tämäntyyppisestä taiteellisesta toiminnasta voidaan pitää Katie Mitchellin Lontoon Royal Court -teatteriin ohjaamaa esitystä *Ten Billions*, jonka lähtökohtana olivat Microsoftin Computational Labin johtajana työskentelevän Stephen Emmottin analyysit nykyiseen väestönkasvuun ja talouskehitykseen sisältyvistä suunnattomista riskeistä. Ks. esim. Emmott 2013 sekä Royal Court 2012.

Subjekttiivisen hyvinvoinnin lähtökohtia

MARI JÄRVINEN, PIA HOUNI

Hyvinvoinnin mittaamisen haasteita

Onnelliset ihmiset suoriutuvat paremmin kuin muut monilla elämän osa-alueilla ja tutkittaessa tätä ilmiötä onnellisuutta on pyritty käsitteellistämään monin eri tavoin. Yksi tämän työn seurauksena syntyneistä käsitteistä on subjektiivisen hyvinvoinnin käsite, jolla usein viitataan ihmisen omaan arvioon hyvinvoinnistaan ja elämästään. Subjekttiivista hyvinvointia on vaikea mitata, koska se perustuu jokaisen yksilön omiin kokemuksiin eikä siis tarkoita kaikkien kohdalla samaa asiaa.¹⁶ Voi jopa olla niin, että vaikka ulkopuolisen arvioijan mielestä henkilön elämässä ei olisi edellytyksiä hyvinvoinnille, voi henkilö itse olla eri mieltä asiasta ja elämänlaatunsa olevan varsin hyvä. Elämänlaadun mittaamisessa käytetäänkin usein erilaisia mittareita, joiden on tarkoitus antaa tietoa ihmisten hyvinvoinnista heidän omasta näkökulmastaan, koska ns. objektiiviset mittarit eivät aina anna tarpeeksi laajaa kuvaa ihmisten tilanteesta.¹⁷

Myös työelämän tutkimuksessa on alettu kiinnittää enemmän huomiota yksilöiden kokemuksiin – mitä kukin pitää haittaa aiheuttavana kuormitustekijänä tai voimavarana, perustuu omakohtai-

16 Diener & Lucas, 1999.

17 Stiglitz, Sen & Fitoussi, 2009.

seen kokemukseen. Yksilölliset arviot kuormitustekijöistä ja niiden voimakkuudesta poikkeavat toisistaan, joten saattaa syntyä mielikuva, että ”ihmismittarit” ja niiden antamat subjektiiviset arviot ovat epäluotettavia. Kokemusten erilaisuus voi olla peräisin yksilöllisistä tavoista havainnoida ympäristöä, osin myös yksilön sisäisestä vaihtelusta, vireystilasta ja muista tilannetekijöistä.¹⁸

Subjektiivinen hyvinvointi (SWB=Subjective Well-Being) tarkoittaa huomion kohdistamista ihmisen omaan arviointiin elämästään (people’s own evaluations of their lives). Käsite on kehittynyt psykologian piirissä laajentamaan perinteisiä mitattavia terveystuloksia, joilla hyvinvoinnista on totuttu puhumaan. Subjektiivisen hyvinvoinnin käsitteen lähtökohtana on horjuttaa ajatusta *tyytyväisyys* ja *tyyttymättömyys* -akselista sekä kohdistaa kiinnostusta tähän vastakkainasetteluun ja sen puutteisiin. Mieluummin halutaan ymmärtää, että käsitteet voivat olla saman olotilan tai seikan kaksi puolta - ihminen saattaa kokea samanaikaisesti molempia tunteita, elämän eri alueilla. Yksi kyselyn vastaajista kiteytti palautekohdassa asian näin: ”Kysely on ollut kattava. Vastaukseni ovat ristiriitaisia, mikä tarkoittaa oikeastaan että olen tyytyväinen työhöni, vaikka se on välillä myös rasittavaa.”

Yksilön elämän arviointi ei myöskään pysähdy tunnekokemuksiin itsessään, vaan eläminen, retrospektio ja kognitiivinen arviointi kulkevat kokemuksena läpi ajan ja siten ne vaikuttavat myös ihmisen omaan ymmärrykseen hyvinvoinnista. Tunteet eivät ole siis vain hetkellisiä seikkoja, joita voisi tarkastella irrallaan yksilön muusta elämisen maisemasta. Subjektiivisen hyvinvoinnin piirissä suositellaan huomion kohdistamista neljään seikkaan: 1. positiiviset affektit, 2. negatiiviset affektit, 3. elämän tyytyväisyys, 4. tyytyväisyys elämän erityisillä alueilla (terveys, romantiikka, työ jne.).¹⁹

Edellytykset hyvinvoinnille

Myös subjektiivisella hyvinvoinnilla on tiettyjä reunaehtoja, jotka vaikuttavat ihmisten edellytyksiin kokea elämänsä hyväksi. Euroopan elämänlaatututkimuksen (European Quality of Life Survey, EQLS) perusteella voidaan sanoa, että perinteiset huolenaiheet kuten tu-

18 Soini, 2009.

19 Lucas & Diener 2008, 473.

lojen riittävyys, työllistyminen ja aineellinen hyvinvointi vaikuttavat edelleen ihmisten koettuun elämänlaatuun. Tulotaso vaikuttaa tyytyväisyyteen eniten silloin, kun tulot eivät riitä perustarpeiden täyttämiseen. Kun tulotaso on riittävä perustarpeiden täyttämiseen, se ei enää vaikuta samassa määrin subjektiiviseen hyvinvointiin ja suurenevat tulot eivät enää yhtä merkittävästi nosta koettua elämänlaatua.²⁰ Elinkeinoelämän valtuuskunnan EVA:n tutkimuksessa suomalaiset pitivät tärkeimpinä onnellisuuden osatekijöinä perhe-elämää, hyviä ihmissuhteita, terveyttä, rakkauden kokemuksia ja viidenneksi tärkeimpänä turvattua perustoimeentuloa. Varakkuus löytyy vasta sijalta kaksitoista, esimerkiksi mielenkiintoisen työn ja itsensä kehittämisen jälkeen.²¹

Persoonallisuus ja hyvinvointi

Monissa tutkimuksissa on todettu, että persoonallisuus ja siihen liittyvät melko pysyvät piirteet selittävät melko suuren osan siitä, kuinka hyvinvoivaksi ihminen itsensä kokee. Esimerkiksi ulospäinsuuntautuneisuus, neuroottisuus ja itsetunto ovat tärkeitä tekijöitä subjektiivisen hyvinvoinnin kokemuksessa.²² On kuitenkin myös tutkijoita, joiden mielestä persoonallisuuden ja sitä kautta hyvinvoinnin selittäminen piirteiden kautta on liian yksinkertaistettua. He korostavat puolestaan, että yksilön persoonallisuus koostuu myös esimerkiksi hänen tavoitteistaan, arvoistaan, itsearvioidusta elämäntehtävästä ja tämänhetkisistä tavoittelun arvoisiksi koetuista asioista.²³

On esitetty, että eniten hyvinvointia yksilölle tuottavat onnistumiset niillä elämän osa-alueilla, jotka yksilö kokee tärkeimmiksi tai tavoitteissa, jotka ovat hänelle merkityksellisimpiä.²⁴ Joissakin teorioissa puolestaan korostetaan, että yksilö voi hyvin kun hän on ympäristössä, joka sopii hänen persoonallisuutensa piirteisiin.²⁵ Joidenkin mallien mukaan itsestä lähtöisin olevien tavoitteiden (kuten henkilökohtainen kasvu ja yhteisön hyväksi toimiminen) suuntaan

20 EQLS 2010.

21 Torvi & Kiljunen 2005.

22 Diener, Oishi & Lucas 2003.

23 Diener & Lucas 1999.

24 Ks. katsaus esim. Oishi 2000.

25 Diener & Lucas 1999.

pyrkiminen tuo yksilölle enemmän tyydytystä kuin ulkoapäin määrättyjen vaatimusten (kuten sosiaaliset odotukset, taloudelliset vaatimukset) mukaan toimiminen.²⁶ Ihmiset myös saattavat esimerkiksi sietää suuriakin määriä negatiivisia kokemuksia, jos he näkevät ne askeleina kohti jotain suurempaa tavoitetta elämässään. Eräässä tutkimuksessa kodittomien ihmisten tärkeimpiä hyvinvointia lisääviä voimavaroja olivat itseluottamus, usko omaan selviytymiskykyyn ja neuvokkuuteen sekä osallistuminen erilaisiin toimintoihin.²⁷

Hyvinvointi työssä

Yleinen hyvinvointi heijastuu tutkimusten mukaan elämän eri osa-alueille kuten työhön. Sama toimii myös toisin päin, eli hyvinvoinnin lisääntyminen elämän jollain osa-alueella voi vaikuttaa laajemmin koettuun hyvinvointiin ja parhaimmillaan työ edistää terveyttä.²⁸ Työhyvinvointi kuvaa töissä ja työpaikalla sellaisia ominaisuuksia ja piirteitä, jotka edistävät hyvinvointia tai pitävät sitä yllä. Kyse ei ole pelkästään epäkohtien, terveysvaarojen ja -haittojen puuttumisesta, vaan hyvinvoinnin edellytysten ylläpitämisestä ja luomisesta.²⁹ Työstä palautuminen niin fyysisesti kuin henkisesti on merkittävä osa työturvallisuutta. Henkistä työsuojelua ovat kaikki pienetkin toimenpiteet, jotka auttavat työssä havaitsemaan ja ajattelemaan ilman merkittäviä virheitä, muistamaan unohtelun sijaan, kokemaan työn pääosin tyytyväisyyttä herättäväksi sekä säilyttämään innostuksen ja hallinnan tunteen työssä.³⁰

Salutogeneesi

Lähellä subjektiivisen hyvinvoinnin käsitettä on myös salutogeneettinen tutkimussuuntaus. Salutogeneesin tutkimuksessa pyritään sairauksien, ongelmien ja riskitekijöiden kartoittamisen sijaan löytämään ja vahvistamaan sellaisia tekijöitä, jotka tukevat terveyttä ja vahvistavat hyvinvointia. Salutogeneesin ”isänä” pidetään Aaron

26 Ryan 1995.

27 Dunleavy ym. 2012.

28 Warr 1999.

29 Kämäräinen 2009, 10–11.

30 Soini 2009.

Antonovskya, joka tutkittuaan keskitysleireiltä selviytyneitä naisia huomasi, että merkittävä osa heistä voikin henkisesti hyvin, vaikka olisi voinut olosuhteiden perusteella olettaa toisin. Hän alkoi siis tutkia tekijöitä, jotka saivat nämä ihmiset kokemaan hyvinvointinsa hyväksi, vaikka monet asiat ja tapahtumat heidän elämässään voisi tulkita vakaviksi riskitekijöiksi heidän hyvinvoinnilleen.³¹

Antonovskyn teorian mukaan joka puolella ympärillämme on stressitekijöitä ja niistä selviytyminen riippuu siitä, kuinka paljon meillä on käytössämme selviytymiseen tarvittavia voimavaroja. Tällaisia ovat esimerkiksi sosiaalinen tuki, itsetunto ja taloudelliset voimavarat. Voimavarojensa avulla ihmiset hallitsevat tilannettaan ja positiivisten selviytymiskokemusten kautta rakentuu lisäksi oppimiskokemuksia, joka auttaa selviytymään myös jatkossa. Keskeisin asia Antonovskyn teoriassa on elämänhallinnan tunne (koherenssi), jonka ollessa hyvällä tasolla ihminen näkee ympäröivän maailman ja elämänsä ymmärrettävänä, hallittavana ja mielekkäänä. Hän uskoo selviävänsä eteen tulevista haasteista ja osaa käyttää elämässään olevia voimavaroja tavoitteidensa saavuttamiseksi. Tärkeimpänä tekijänä terveyden säilymiselle nähdään merkityksellisyyden kokemusta: ihminen kokee elämänsä mielenkiintoiseksi ja tyydytystä tuovaksi, elämänsä sisällön arvokkaaksi ja löytää elämästään sellaisia asioita, joita kokee mielekkääksi tavoitella.³²

Myöhemmät tutkimukset ovat osoittaneet, että terveyttä edistävät tekijät kehittyvät ihmisen elämän aikana ja niitä voi myös opetella.³³ Monet hyvinvointitutkimukset, joissa on yhä vahvemmin otettu huomioon erilaisten tunteiden, työyhteisön ja vuorovaikutustekijöiden heijastukset hyvinvointiin, ovat lisänneet ymmärrystä subjektiivisen hyvinvoinnin tärkeydestä (terveyden huoltoon liittyvien mittareiden rinnalla).³⁴

31 Antonovsky 1987.

32 Antonovsky 1987.

33 Eriksson & Lindström 2005; Nilsson et al. 2010.

34 Kt. esim. Warr 1999.

Tutkimusaineistot ja -menetelmät

PIA HOUNI, HELI ANSIO, MERJA PERKIÖ-MÄKELÄ

Kirjan tässä luvussa selvitämme lyhyesti tutkimuksen aineistot ja niiden keräämiseen liittyvän palautteen. Käymme ensin läpi haastatteluaineiston muodostumisen. Sen jälkeen kuvailemme osallistuvan havainnoinnin työtapaa. Sitten kerromme kyselyaineiston muodostumisesta. Tässä osiossa kuvaamme kyselyaineiston vertailua Työ ja terveys 2012 -puhelinhaastatteluaineistoon. Tämän osion päättävät taiteilijoiden palautekommentit. Kyselylomakkeessa oli kohta, jossa pyysimme vastaajia antamaan palautetta kyselystä. Olemme koostaneet palautteista tähän tiivistelmän.

Tutkimuksen aineisto

- 20 taiteilijan yksilö-, pari- tai ryhmähaastattelut
- Osallistuvan havainnoinnin aineisto työtilayhteisö Artlabista
- 476 taiteilijan kyselyvastaukset

Haastatteluaineisto

Tutkimusta varten haastateltiin kahtakymmentä taiteilijaa joko yksilöhaastatteluna, parihaastatteluna tai ryhmähaastatteluna. Tutkijat Heli Ansio, Pia Houni ja Tuula Leino tekivät haastattelut. Haastattelut tehtiin puolistrukturoituina teemahaastatteluina kesän ja syksyn 2012 aikana. Niiden tehtävänä oli yhtäältä tuottaa pohjatietoa

kyselyn laatimista varten, toisaalta täydentää ja syventää kyselyllä kerättävää aineistoa. Haastattelua ohjasi etukäteen suunniteltu teemarunko, jonka aiheista keskusteltiin haastateltavien kanssa vapaassa järjestyksessä. Haastattelun laajoina teemoina olivat taiteilijan työn aika ja tila, hyvä elämä, yhteisöllisyys sekä taiteilijan ammattikuva ja sen muutos. Haastattelut kestivät vajaasta tunnista neljään tuntiin. Tavallisin haastattelun kesto oli 1,5-2 tuntia. Haastattelut tehtiin pääosin haastateltavien itse ehdottamissa paikoissa.

Teatterialan ja kuvataiteen alan haastateltavat valittiin siten, että he edustavat jotakin taiteilijaryhmää tai -yhteisöä. Esimerkiksi haastateltiin yhden pienen teatterin koko taiteellinen henkilökunta (7 henkilöä). Muut haastateltavat olivat muita teatterialan taiteilijoita (5 henkilöä) sekä kuvataiteilijoita (6 henkilöä).³⁵ Lisäksi haastateltiin kahta kirjailijaa, joista toinen edusti nuorempaa sukupolvea ja toinen vanhempaa. Kirjailijahaastatteluja tehtiin muita taiteilijammattaje vähemmän, koska kirjailijoiden työstä on saatavilla runsaasti heidän itsensä tuottamaa kirjallista materiaalia. Hankkeen tutkija Ilkka Pirttilä analysoi näitä aineistoja ja kirjoitti kirjailijoiden työstä erillisen tutkimusartikkelin.³⁶ Kaikista haastateltavista nuorin oli 26-vuotias ja vanhin 68-vuotias. Haastatelluista taiteilijoista 12 oli naisia ja kahdeksan miehiä.

Haastattelut nauhoitettiin ja litteroitiin sanatarkasti. Haastattelujen analysointi tapahtui sisällön analyysin keinoin eli haastattelukorpusta lähiluettiin narratiivisesti. Haastateltavien tarinat pysyivät kokonaisina, mutta narratiivisen luennan kautta etsittiin keskeisiä ydinepisodeja, jotka ovat dialogisessa suhteessa kyselyn sisältöihin.

Osallistuva havainnointi

Tutkimuksessa tehtiin pienimuotoinen osallistuva havainnointi. Luova työtilayhteisö Artlab valittiin edustamaan nykyhetken työtilaa, johon taiteen ja luovan työalan tekijät hakeutuvat omaehtoisesti työskentelemään. Hankkeesta Pia Houni seurasi Artlabin

35 Tarkempia tietoja yhteisöistä ja ryhmistä, joihin teatterialan ja kuvataiteen alan haastateltavat kuuluivat, ei voida antaa heidän henkilötietojensa suojaamisen vuoksi.

36 *Sosiologia*, tulossa.

toimintoja ja osallistui niihin keväästä 2012 alkaen aina kevääseen 2013 saakka. Tänä aikana käytiin tilaan ja toimintaan liittyviä asioita läpi, ja työstettiin yhdessä Artlabin tulevaisuusvisioita. Lisäksi Houni osallistui muutamiin erilaisiin tilaisuuksiin Artlabin edustajana Matti Liukkosen kanssa. Yhteisenä toimintana oli myös seminaarin järjestäminen. Houni on aktiivisesti seurannut ja ollut jäsenenä myös Artlabin sosiaalisessa mediassa (Facebook).

Artlab on yksi suurimmista Helsingissä toimivista työtilayhteisöistä ja sinne tutkijoilla oli ennestään kontakteja. Lisäksi Riina Kontkasan (2013) taustatutkimus antoi hyvän pohjatiedon havainnointiaineiston keräämiselle. Luovat työtilayhteisöt ovat viime vuosina olleet yksi tärkeä rakenteellinen muutos luovien alojen töissä. Tutkimuksessa haluttiin osallistuvan havainnoinnin keinoin etsiä tarkempaa tietoa siitä, millaisina työyhteisöinä tällaiset paikat toimivat ja miten taiteilijat työskentelevät niissä.

Osallistuvalla havainnoinnilla (*participant observation*) tarkoitetaan tutkijan määräaikaista osallistumista tutkittavan yhteisön arkeen ja toimintoihin. Sopimuksenvaraisesti tämä voi tarkoittaa esimerkiksi tutkijan tekemää havainnointia (vrt. Spradley 1980). Osallistuminen voi olla passiivista, jolloin tutkija on vain yhteisön toimintojen havainnoija tai aktiivista, jolloin tutkija osallistuu aktiivisesti yhteisön toimintaan ja pyrkii mielipiteillään tai kannanotoillaan myös vaikuttamaan sen toimintaan. Osallistuvan havainnoinnin juuret ovat etnografiassa, pyrkimyksessä oppia yhteisön toimintatapoja ja erityisesti nähdä niitä arjen rakenteita, joita muita tutkimusmenetelmiä käytettäessä ei aina tavoiteta.³⁷ Usein tutkija käyttää hyväkseen erilaisia laadullisen tutkimusmenetelmien lähtökohtia tiedon tallentajana, havaintopäiväkirjaa, haastatteluja jne. Viime vuosina yhä useammin ovat käytössä olleet myös erilaiset videotallenteet ja tästä syystä tutkimusmenetelmää on alettu kutsua myös visuaaliseksi etnografiaksi.

Kyselyaineisto

Kyselyssä etsittiin tietoa vastaajien työhistoriasta taiteilijana, työn arjen ja hyvinvoinnin välisestä suhteesta, terveyden ja hyvinvoinnin haasteista, sosiaalisesta ympäristöstä sekä työturvallisuudesta. Ai-

37 Vrt. Erving Goffmanin kehysanalyysi.

neistoissa kerättyjen teemojen välinen suhde rakentuu siten, että monet haastattelut täydentävät kyselyn vastauksia ja näkökulmia ja päinvastoin.

Kyselyn vastaajat rekrytoitiin Suomen Kirjailijaliiton, Suomen Näyttelijäliiton, Suomen Taiteilijaseuran ja Teatteri- ja mediatyöntekijöiden liiton³⁸ (Teme) jäsenistöstä. Suomen Taiteilijaseuraan kuuluu viisi taiteilijajärjestöä (Muu ry, Suomen Kuvanveistäjäliitto, Suomen Taidegraafikot, Taidemaalariliitto ja Valokuvataiteilijoiden liitto), joiden joukosta otos muodostettiin.³⁹ Teatteri- ja mediatyöntekijöiden liittoon kuuluu seitsemän jäsenjärjestöä: Lavastus- ja pukusuunnittelijat, Suomen elokuva- ja mediatyöntekijät, Suomen tanssi- ja sirkustaiteilijat, Suomen teatteriohjaajat ja dramaturgit, Suomen Valo- ja Äänisuunnittelijoiden Liitto, Teatterialan Ammattilaiset sekä Television tuotantotyöntekijät. Otokseen valittiin niiden liittojen jäsenet, joiden katsottiin ensisijaisesti tekevän taiteellista työtä teatterialalla. Pois jätettiin sirkus-, tanssi- ja elokuva-alojen taiteilijat. Heidän työssään katsottiin olevan työterveyteen ja -turvallisuuteen liittyviä erityiskysymyksiä, joita tämän tutkimuksen puitteissa ei pystytä käsittelemään. Myös ne, joiden työnkuvan sisältää lähinnä tai pelkästään ei-taiteellista (tuotannollista, hallinnollista tai muuta) työtä teatterialalla, rajattiin otoksesta pois. Näin Teatteri- ja mediatyöntekijöiden liitosta valittiin otokseen Lavastus- ja pukusuunnittelijoiden, Suomen teatteriohjaajien ja dramaturgien⁴⁰ sekä Suomen Valo- ja Äänisuunnittelijoiden liiton jäsenet. Julkaisussa viitataan näihin vastaajiin sanalla temeläiset, vaikka otos ei ole tehty koko Teatteri- ja mediatyöntekijöiden liiton jäsenistöstä.

Kirjailijaliiton ja Taiteilijaseuran vastaajista kyselyn otokseen otettiin mukaan myös eläkeikäiset jäsenet, koska oletettiin, että työpolku ei välttämättä katkea virallisen eläkeiän ohittamiseen. Erityisesti Kirjailijaliiton ja Taiteilijaseuran jäsenet saattavat jatkaa työskentelyä erittäin aktiivisesti myös virallisen eläkeiän jälkeen, ja oletus oli, että monen työpolun huippukohdat osuvat juuri tähän vaiheeseen. Teatterityössä työtä tehdään tyyppillisemmin työsu-

38 Vuonna 2012 liiton nimi oli Teatteri- ja mediatyöntekijät ry. Tässä julkaisussa käytetään liiton nykyistä nimeä.

39 Lisäksi Suomen Taiteilijaseuraan kuuluu Suomen Kuvataidejärjestöjen Liitto, joka on valtakunnallinen taiteilijaseurojen kattojärjestö ja jonka jäsenet ovat yhdistyksiä.

40 Vuonna 2012 liiton nimi oli Suomen Teatteriohjaajien Liitto. Tässä julkaisussa käytetään liiton nykyistä nimeä.

teissa ja niistä myös jäädään eläkkeelle, joten kyselyn otokseen valittiin vain työikäiset jäsenet, ei eläkeläis- ja opiskelijajäseniä. Tiedossa tosin oli, että myös monet teatteritaiteilijat aloittavat kentällä työskentelyn jo opiskeluaikanaan ja jatkavat työskentelyä eläkeiän saavutettuaan.

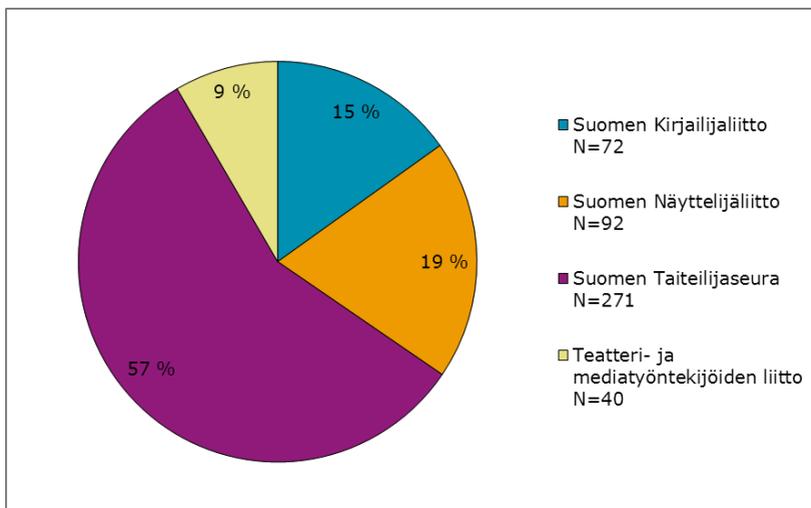
Kaikilta liitoilta saatiin otos, jossa oli satunnaisotannalla joka viides jäsen. Taiteilijaseurassa monilla taiteilijoilla on päällekkäisiä jäsenyyksiä useissa liitoissa. Lisäksi sama henkilö saattaa olla useampien eri taidealojen ammattiliittojen jäsen. Kyselyn otoksessa oli 15 tapausta, joissa sama nimi toistui kahden tai useamman liiton otoksessa. Nämä päällekkäisyydet karsittiin ja kysely lähetettiin useampien liittojen otoksissa esiintyville henkilöille vain kerran.

Päällekkäisyyksien karsimisen jälkeen kysely lähetettiin 1102 taiteilijalle liittojen rekistereistä saaduilla yhteystiedoilla. Suomen Kirjailijaliiton 650 jäsenestä kysely lähetettiin 133 henkilölle. Suomen Näyttelijäliiton 1800 jäsenestä kysely lähetettiin 245 henkilölle. Suomen Taiteilijaseuran 3000 jäsenestä kysely lähetettiin 607 henkilölle. Lavastus- ja pukusuunnittelijoiden 250 jäsenestä, Suomen teatteriohjaajien ja dramaturgien 350 jäsenestä ja Suomen Valo- ja Äänisuunnittelijoiden Liiton 200 jäsenestä kysely lähetettiin yhteensä 117 henkilölle.

Kysely toteutettiin loka-joulukuussa 2012. Ensisijaisesti kysely pyrittiin lähettämään sähköisessä muodossa Webropol-alustan kautta. Mikäli vastaajan sähköpostiosoitetta ei ollut saatavilla, käytettiin kirjepostilla lähetettävää paperista lomaketta. Ensimmäiset kyselyt lähetettiin lokakuun toisella viikolla ja vastausaikaa oli kolme viikkoa. Tämän jälkeen lähetettiin muistutus niille, jotka eivät olleet vastanneet. Vastausaikaa oli ensimmäisen muistutuksen jälkeen neljä viikkoa. Toinen ja viimeinen muistutuskierrös tehtiin käytännön syistä vain sähköisesti vastaajille.

	Lähetettyjen kyselyiden kappalemäärä	Palautuneiden kyselyiden kappalemäärä	Vastausprosentti
Suomen Kirjailijaliitto	133	72	54 %
Suomen Näyttelijäliitto	245	92	38 %
Suomen Taiteilijaseura	607	271	45 %
Teatteri- ja mediatyöntekijöiden liitto	117	40	34 %
Kaikki yhteensä	1102	476	43 %

Taulukko 1. Lähetetyt ja palautuneet kyselylomakkeet.



Kaavio 1. Vastaaajien (N=476) prosentuaalinen jakauma ammattiliitoittain

Kyselyyn tuli 476 vastausta ja lopullinen vastausprosentti oli 43 %. Tämä oli odotusten mukaista. Vastausprosentin jäämistä suhteellisen matalaksi selittävät esimerkiksi seuraavat tekijät:

1. Puutteelliset osoitetiedot ja muut rekisteritiedot. Yhteystietojen vaihtuessa ihmiset eivät välttämättä päivitä niitä ammattiliiton jäsenrekisteriin. Se, paljonko sähköposteja ja kirjeitä jäi menemättä perille tästä syystä, jää arvoitukseksi. Osa sähköpostioperaattoreista lähettää virheilmoituksen, jos viestin vastaanottajan postilaatiko ei ole käytössä tai se on täynnä. Kun tällaisia virheilmoituksia

tuli, ne tarkastettiin yksi kerrallaan ja vastaajalle pyrittiin löytämään muu yhteystieto kuten postiosoite. Rekisteritiedot eivät muutenkaan ole aina ajan tasalla. Kyselyn ollessa meneillään selvisi, että otokseen valikoituneista henkilöistä kolme oli kuollut.

2. Epäaktiivinen sähköpostin käyttö. Vaikka ammattiliiton jäsenrekisterissä olisi sinänsä toimiva sähköpostiosoite, kaikki eivät käytä sähköpostia säännöllisesti. Esimerkiksi näyttelijöiden työssä tietokonetta ei välttämättä tarvita päivittäin, jos ollenkaan, ja kaikki eivät sellaista omista. Sähköpostia saatetaan lukea vain satunnaisesti. Sama koskee vanhempia taiteilijoita kaikissa liitoissa.

3. Elämäntilanne. Taiteelliseen työhön kuuluu syklinen luonne: välillä työskennellään aktiivisemmin, välillä passiivisemmin tai ei lainkaan. Todennäköisesti osa otoksen taiteilijoista ei ole työskennellyt aktiivisesti taiteilijana kyselyhetkellä. Varsinkin vanhemmat Kirjailijaliiton ja Taiteilijaseuran jäsenet saattavat tehdä taiteellista työtä enää satunnaisesti, jos lainkaan. Katoa todennäköisesti näissä liitoissa aiheutti otokseen valittujen taiteilijoiden korkea ikä. Kysely jää helposti vastaamatta, ellei se kosketa senhetkistä tilannetta. Toisaalta ne taiteilijat, joilla on kiireinen työvaihe meneillään, ovat ehkä jättäneet vastaamatta työn aikataulujen takia. Kysely lähetettiin syksyllä, jolloin esimerkiksi teattereissa on ensi-iltakausi meneillään.

4. Kyselyn luonne ja pituus. Kaikille taiteilijoille ei ole helppoa kertoa työstään kirjallisesti, saati kyselylomakkeen mekaanisessa muodossa. Aktiivisimpia vastaajia olivat Suomen Kirjailijaliiton jäsenet, joilta tuli 72 vastausta. Kirjailijat työskentelevät paljon tietokoneella ja ovat siten helposti tavoitettavissa sähköpostilla. He ovat myös tottuneita ilmaisemaan ajatuksiaan kirjallisesti. Myös kyselyn pituus todennäköisesti karsi vastaajia.

5. Huoli anonymiteetista. Vastaajille lähetettiin saatekirje, jossa kerrottiin, että aineistoa käsitellään nimettömänä. Siitä huolimatta ihmiset voivat olla arkoja vastaamaan terveydentilaansa ja hyvinvointiaan koskeviin kysymyksiin, ja jättävät helposti kokonaan vastaamatta.

6. Kyselyähky. Taidealojen ammattiliitot lähestyvät jäseniään aika ajoin erilaisilla kyselyillä. Myös muita taiteilijoiden työhön ja elämään liittyviä laajoja kyselytutkimuksia on ollut meneillään. Vuonna 2011 moni taiteilija on todennäköisesti vastannut Taiteen keskustustoimikunnan (nyk. Taiteen edistämiskeskus) Taiteilijan asema 2010 -tutkimushankkeen kyselyyn. Toistuva tutkimuskyselyihin ja

selvityksiin vastaaminen väsyttää.

Jotkut vastaajat kommentoivat kyselyä koskeneessa palautteessa kyselyn sisältöä, sen pituutta, anonymiteetin säilymistä koskevaa huolta tai kyselyähyä. On todennäköistä, että myös ne, jotka jättivät vastaamatta, ovat käyneet läpi samoja ajatuksia ja heidän syynsä jättää vastaamatta palautuvat samoihin asioihin. Vastaajien kyselystä antamaa palautetta käsitellään tuonnempana.

Otoksen taiteilijoista ei ole käytettävissä muita taustatietoja kuin sukupuoli. Sekä kirjailijoille, näyttelijöille että temeläisille lähetettyjen kyselyjen sukupuolijakauma oli tasainen: puolet kyselyistä lähetettiin naisille, puolet miehille. Sen sijaan Taiteilijaseuran otoksessa naiset olivat enemmistönä: heitä oli 62 % ja miehiä 38 %. Näyttelijäliiton ja Taiteilijaseuran vastausten sukupuolijakauma vastaa lähetettyjen kyselyiden sukupuolijakaumaa, eli naiset ja miehet olivat yhtä aktiivisia vastaajia. Kirjailijoista ja temeläisistä naiset vastasivat useammin. Kirjailijaliiton vastaajista yksi kolmasosa ja teatteri- ja mediatyöntekijöistä yksi neljäsosa on miehiä.

Myös kyselyvastausten sisältö antaa aihetta pohtia, ketkä valikoituivat vastaamaan kyselyyn. Kyselyn tulokset antavat kuvan, että suuri osa taiteilijoista on melko kuormittuneita, sairaita ja stressaantuneita verrattuna suomalaisen työtä tekevään väestöön yleensä. Voi olla, että kyselyyn vastasivat ne uupuneimmat, jotka saivat kyselylomakkeesta kanavan kertoa edes jollekulle tilanteestaan. Yhtä hyvin voi olla, että kaikkein uupuneimmat eivät jaksaneet vastata lomakkeeseen, jossa oli parikymmentä sivua. Kokonaisuutena arvioimme, että kyselyaineisto edustaa suhteellisen hyvin perusjoukkoa ja siten kuvaa suomalaisten kirjallisuuden, kuvataiteen ja teatterialan taiteilijoiden tilannetta.

Aineiston käsittelyn yhteydessä vastaajatiedot on poistettu siten, että vastauksia käsitellessä tutkijat eivät enää ole paikantaneet vastaajan henkilöllisyyttä. Aineistoa käsiteltäessä ei ole tarkasteltu yksittäisten vastaajien kokonaisia kyselylomakkeita, vaan aineistoa on analysoitu kysymys kerrallaan. Tällä on haluttu varmistaa tutkimuksen luotettavuutta siten, etteivät tutkijoiden omat henkilökohtaiset näkökulmat tai muut taiteilijoihin liittyvät tiedot vaikuta aineiston ymmärtämiseen. Lukijalle yksittäisten taiteilijoiden tunnistaminen on vielä vaikeampaa, koska vastaukset ovat sekoittuneet toisiinsa ja yksittäisen vastaajan henkilöllisyyttä ei periaatteessa voi tunnistaa. Inhimillisesti on aina mahdollista, että yksittäisestä avovastauksesta tai haastattelusitaatista lukija voi saada mielleyh-

tymän tiettyyn taiteilijaan, mutta tämän todennäköisyys on varsin pieni.

Kyselyaineiston vertailu Työ ja terveys 2012 -aineistoon

Taiteilijoiden vastauksia verrattiin suomalaisten työssä olevien tuloksiin. Vertailuaineistona käytettiin Työterveyslaitoksen tekemää Työ ja terveys -haastattelututkimusta 2012 (Työ ja terveys -haastattelututkimus 2012). Vertailuaineiston koko oli 1914 työssä olevaa 26–68 -vuotiasta suomen ja ruotsinkielistä henkilöä. Vertailu tehtiin 26–68 -vuotiaisiin suomen- ja ruotsinkielisiin taiteilijoihin (n=371), pois lukien eläkkeellä olevat.

Analyyseissä sekä taiteilija-aineisto että Työ ja terveys -haastattelututkimuksen 2012 aineisto painotettiin vastaamaan Tilastokeskuksen työssäkäyntitilaston 2011 (Suomen virallinen tilasto 2013) mukaisesti työssä olevien määrää kahdeksassa ryhmässä, neljä ikäluokkaa (26–34/35–44/45–54/55–68 -vuotiaat), miehet ja naiset. Tässä vertailussa esitetyt prosenttiosuudet perustuvat painotettuihin prosenttiosuuksiin.

Vertailun tulokset ovat suuntaa antavia. Tiedonkeruu tehtiin eri menetelmällä, Työ ja terveys-tutkimus tehtiin puhelinhaastatteluna ja Taiteilijan hyvinvointi taidetyön muutoksessa -tutkimus kyselynä. Kirjallisessa kyselyssä on helpompi kertoa esimerkiksi terveydentilaan liittyvistä oireista kuin haastattelussa.

Mitä mieltä taiteilijat olivat kyselystä?

Kyselyn loppuosassa esitettiin pyyntö antaa palautetta kyselystä. Monet vastaajista nostivat tässä palauteosiossa esille uusia ideoita, mutta pääsääntöisesti kyselyn palauteosiossa tuotiin kommentteja itse kyselystä ja tutkimuksesta. Pääosin vastaajat ilmoittivat pitävänsä tärkeänä tutkimusta ja taiteilijan työhön paneutumista. Kyselyn pituudesta tuli kommentteja, koska monet sanoivat vastaamisen kestäneen kauemmin kuin kyselyn ohjeistuksessa arveltu 20 minuuttia. Olemme koonneet tähän keskeisimmät palautevastaukset.

Kirjailijaliiton jäsenistä 35 kirjasi lomakkeeseen palautetta. Näissä palautteissa sivuttiin monia tärkeitä asioita. Vastaajat nosivat esille konkreettisia kirjailijan ammattiin liittyviä seikkoja, kuten tekijänoikeuskysymysten ratkaisu. Palautehuomioissa esille tuli myös taloudelliset seikat.

Olen yhä varmempi siitä, että monet alan ongelmat ovat taloudellisia. Jatkuva rahanpuute ja siihen liittyvä nöyryytys pilaa liian monta uraa ja yhteisöä.

Jotta terveitä suhteita taiteilijakollegoiden välillä voi syntyä, olisi tärkeää luoda verkosto, jossa he eivät kilpaile jatkuvasti toisiaan vasten rahansaamisesta.

Monet vastaavat pohtivat kyselyn ja tutkimuksemme mahdollisuutta vaikuttaa asioihin. Osa kertoi vastanneensa joskus kyselyihin, mutta todennut, ettei niillä ole vaikutusta. Tästä huolimatta palautteessa vastaajat kirjasiivat kannustavat kommenttinsa kyselyn puolesta.

Myös muutamia rakentavia kritiikkejä kyselyä kohtaan tuli esille.

Kiitos, että tutkitte tällaista asiaa.

Hienoa että tällä tavalla kartoitetaan taiteilijan kakin puolin suurta rohkeutta vaativaa ja vaikeaa ja yksinäistä työtä. Kiitos!

Miksei kysytty miten perheellisyys vaikuttaa nais/ mieskirjailijan tai - taiteilijan uraan?

Tärkeä että kysely järjestetään. Tässähän tuntee olevansa amatillisesti olemassa.

Hienoa, että tällainen tutkimus tehdään. Kiireen keskellä vastaukset ovat nopeita ja spontaaneja. Ehkä osa asioista tulee artikuloitua puutteellisesti, mutta toivottavasti te tutkijat saatte keskeisestä kiinni ja osaatte tulkita ja painottaa vastauksia valistuneesti. Itse esim. hieman hätkähdin uupumusosion aika kielteisiä vastauksiani. Ne pitää tulkita ensisijaisesti elämäntilannettani vasten, eivätkä kerro niinkään työn raskaudesta. Kun muu elämä on kohdillaan koen kirjailijan työn raskaat piirteet

asiaan kuuluvina, voitettavina haasteina. Nyt hetkittäin uupumus on vallalla.

No, tähän meni jo niin paljon aikaa, etten enää jaksa koota ajatuksiani lisäkommenttien antamiseen. Sen voin sanoa, että kysymykset olivat erittäin tärkeitä itselleni, itse tiedostuksen kannalta: ensimmäistä kertaa pitkään aikaan jouduin katsomaan peiliin ja miettimään, mitä siellä näin.

Palautteessa kirjailijat nostivat esille myös muutamia kiteytyksiä ja näkökulmia kirjailijan ammattiin laajemmin.

Olen nyt työskennellyt neljän vuoden ajan "vapaana" kirjailijana ja huomannut, että Suomi on erittäin pieni maa, jossa luetaan paljon mutta ei osteta kirjoja tai muuten tueta kirjailijoita niin paljon, että kirjailijan toimeentulo olisi edes kohtuullinen. Kustantamotkin ovat taloudellisissa vaikeuksissa, mikä aiheuttaa sen, että eniten julkaistaan myyvintä kaunokirjallisuutta, muu kirjallisuus jää entistä pahemmin katveeseen. Kaikki tämä tietysti saa kirjailijan kovin alakuloiseksi, mikä ei todellakaan edistä luovuutta.

Olen ollut kolme kertaa lukiossa puhumassa kirjailijan työstä, mutta jatkossa joudun kieltäytymään, koska en voi millään muotoa suositella alaa nuorille.

Tämä on ihana ammatti, ja olen todella etuoikeutettu saadessani olla kirjailija.

Hyviä kysymyksiä. Kirjailijana olen ikäni puolesta kokenut rasismia ja syrjintää, varsinkin apurahojen jaossa. Jos ei saa tunnustusta työstään, se masentaa. Kirjailijan ammatista ei jäädä eläkkeelle. Suomessa vallitsee kulttuurivihamielinen ilmapiiri. Maaseudun kirjailijat täysin syrjässä. Koen, että en pysty hankkimaan tarpeeksi hyvää terveydenhuoltoa niin fyysisesti kuin psyykkisesti. Olen kirjoittanut kaksitoista kirjaa. Hyvät arvostelut, mutta kuka lukee vähälevikkistä laatukirjallisuutta. Kirjailijan ammatti on yksi kovimmista. Siinä on pelissä kaikki tai ei mitään.

Haluan mainita sellaisen seikan, että usein kirjailijan työn tärkein

rahoittaja on palkkatyössä käyvä puoliso. Tämä asia on tabu, sillä taloudelliseen riippuvuuteen sisältyy häpeää. Kirjailijan (taiteilijan) alhaisesta tulotasosta maksaa ja kärsii koko perhe. Lisäksi parisuhteen päättymisen tai päättämisen on kumppanin palkasta ja satunnaisista apurahatuloista riippuvaiselle taiteilijalle erittäin vaikea, joskus mahdoton, tilanne.

Näyttelijäliiton 34 palautetta antanutta vastaajaa olivat pitkälti samansuuntaisia edellä kuvattujen kommenttien kanssa. Näissä palautteissa korostettiin tärkeänä tämänkaltaisen seurannan tekemistä.

Olen vastannut vakituisesti kiinnitetyn näyttelijän näkökulmasta. Freelancer-näyttelijöiden vastaukset ovat varmasti voimakkaasti erilaiset, koska niin ovat ammatitkin erilaisia tänä päivänä. Lisäksi jään eläkkeelle vakituisesta työstäni tässä kuussa.

Hankalia pikkunokkelia kysymyksiä. Tulee mieleen autokoulun kirjallinen koe!

Rakkaat Heli ja Pia! Olette tärkeällä asialla, voimia!

Toivottavasti nuoret jaksaa tällä harjoitus- ja esitystahdilla, mutta väsyneitä hekin ovat. Tulevaisuus voi tuoda ongelmia. Ainahan sitä 20 v jaksaa raivona painaa pitkää päivää 6 pv/viikko.

Hyvä kun tällaisia kyselyjä tehdään! Kiitos.

Kiitos kun olette olemassa ja tutkutte taiteilijoiden hyvinvointia :-)

Taiteilijaseuran kyselyyn vastanneista 102 antoi palautekommentteja. Yksi sitaatti palautteen yhteydessä kiteyttää monen taiteilijan tilannetta.

Keskimäärin me taiteilijat olemme suomalaisiksi hyvin köyhiä, mutta melko onnellisia, kumma yhtälö, ihan hyvä kysely, se että samaan kohtaan voi antaa useita vastauksia helpottaa todellisen tilanteen mukaan vastaamista.

Monet vastaajista pysähtyivät palautteen kohdalla vielä reflektomaan omaa vastaamisen näkökulmaansa. Nämä kommentit ovat arvokkaita, sillä kyselyn luonne on aina tilannekohtainen vastaajan näkökulmasta. Tämä on myös tutkimusmetodologinen seikka aineiston tulkitsemiseksi, sillä mitään aineistokorpuksen yksikköä ei voi pitää "pysähtyneenä totuutena" tutkittavasti asiasta.

Vastasin mahdollisimman rehellisesti, jotta taiteilijan työn monet puolet tulisivat paremmin ymmärretyiksi. Hauska tähän oli vastata, vaikka oma tilanteeni on juuri tällä hetkellä vakaampi kuin useimmilla kollegoilla. Niin, ja sitä ihmettelen miten anonyymi vastaukseni on: pieni paikkakunta + ilmoittamani näyttelyt työpaikat ja taiteilijajärjestöt = melko helppo tunnistaa. En kyllä sinänsä välitä siitä olenko anonyymi vai en. Ihmettelen vain.

Kiitos työstä taiteilijoiden hyväksi. Kurjaa täällä olisi jos kukaan taiteilija ei enää jaksaisi tehdä yhtään taidetta, ei musiikkia, ei kirjoja, ei maaluksia ei piirroksia...

On hyvä merkki, että tällainen kysely on järjestetty. Taiteilijat ovat keskenään hyvin eri tyyppisissä tilanteissa, joten on hyvä saada kokonaiskuva ja ryhtyä vaadittaviin toimenpiteisiin. Kaikkien alojen taiteilijat ovat tärkeitä koko yhteiskunnalle.

Monet Taiteilijaseuran palautteen antajista olivat varsin tyytyväisiä kyselyn ja tutkimuksen tekemisestä. Palautteissa korostui usein myös kuvataiteilijan vaikea taloudellinen tilanne, arvostus tai muuten vaikeat olosuhteet yhteiskunnassa. Vastaaja saattoi kiteyttää nämä näkökulmat myös tutkimukseen yleisesti.

Vaikeaa on varmaan tehdä kyselyä ihmisten KÄRSIMYKSISTÄ, sitä kai yritätte, vai?

Taiteilija on todella yksin ongelmiansa kanssa. Taiteilijoita koulutetaan liikaa ja jätetään heille. Markkinoiden pienuus tekee sen että vain harvat voivat onnistua.

Tämän työn tekijöille arvokasta palautetta ovat myös rakentavat korjausehdotukset, kuten kyselyn sisältöön liittyvien aiheiden puuttuminen tai yleensä kyselyn nostattamien keskustelutarpeiden kirjaaminen.

Tässä kyselyssä oli vaikea ilmaista laajasti kokemusta taiteilijuu-
desta, koska vastaus-vaihtoehdot olivat hieman suppeat ja aina
ei ollut tarkennuksen mahdollisuutta. "Henkisestä" puolesta
olisin voinut puhua enemmän, koska tässä työssä ollaan paljon
mielen kanssa tekemisissä. Markkinointiin liittyen taiteilijan työ-
hön vaikuttaa mm. onko taiteilija miten paljon mukana kauppal-
listen tahojen toiminnassa, mm. hoitaako galleristi myynnin jne.

Toivoisin laajempaa yhteiskunnallista keskustelua taiteilijan am-
matissa toimimisesta. Nykyään nostetaan esille naurettavuuksia
mm kuinka paljon valtio ostaa teoksia vuosittain. Kulttuurin ar-
vostus nousisi uudestaan jos mediassa huomioitaisiin vaikkapa
edes kulttuurin vaikutusta Suomi-brändiin.

Hyvin laadittu kysely, alkoholin lisäksi olisitte voineet kysyä myös
muiden päihitteiden käytöstä.

Tämä kysely on hyvä idea! Tulee edes hetkeksi tunne, että yh-
teiskunta, ylipäänsä joku taho, on kiinnostunut taiteilijoiden hy-
vinvoinnista - taiteilija kun yleensä on marginaalissa; taiteilijaa,
tämän työtä, taidetta saatika hyvinvointia ei nähdä merkityksel-
lisenä tai arvokkaana, paitsi silloin harvoin hetkellisesti pienes-
sä piirissä, kun taiteilija menestyy ja vaikkapa voittaa ulkomailla
suuren palkinnon - vaikka tiedänkin, ettei tilanne tule kuiten-
kaan muuttumaan.

Kiitos kyselystä! toivottavasti tämä johtaa jonkinlaisiin toimenpi-
teisiin ja työhyvinvoinnin paranemiseen taide- ja viestintäaloilla,
pätkätyötä ja epätyypillisiä työsuhteita vilisevällä alueella.

Teatteri- ja mediatyöntekijöiden 11 palautetta antanutta vastaa-
jaa kohdistivat palautteessa huomiota henkilöllisyyden esille tule-
miseen ja yleensä työpölyn kautta tärkeiksi kokemiinsa asioihin.

Ensimmäisten kysymysten vastauksista selviää vastaajan henkilölli-
syyys, joten nimettömänä vastaaminen on turha muodollisuus. Niin-
pä on hyvä, että voi vastata luottamuksellisesti ja että tutkimuksen
päätyttyä vastaukset hävitetään. Toivottavasti tämänkin tutkimuk-
sen avulla taiteellisen työn arvostus ja merkittävyys lisääntyy talou-
dellista menestystä arvostavassa yhteiskunnassamme.

Temeläisten työpolun pituuden kautta tuli muutama tärkeä palautekommentti, jotka kiteyttävät taidealan ammatillista muutosta.

Aloitin taideopinnotni 40 vuotta sitten. Olin valtavan optimistinen ja motivoitunut. En pelännyt työttömyyttä, osaamattomuutta, en mitään. Maailman muuttuminen, pirstoutuminen, epävarmuus väsyttää. Elämä on ihmeen lyhyt. On täysi työ pitää itsensä tolkuissaan. Kiitos kysymästä; aika hyvää kuuluu.

Olen nähnyt ja kokenut niin monta erilaista työprosessia eri maissa, eri paikkakunnilla 27 vuotta freelancerina ollessani. Olen itse hyvinvointikurssien ja itsensä kehittämiskurssien avulla päässyt eteenpäin. Olisin halukas jakaa tietoani ja kokemuksiani nuorille alalle pyrkiville, koska varsinkin näinä aikoina useimmat joutuvat freelancereiksi. Yhteistyössä liiton kanssa tai työterveyslaitoksen...? Tämän kyselyn täyttämiseen meni muuten enempi kuin 20 minuuttia ;0)

On ehdottoman tärkeää, että taiteilijoiden hyvinvointia tutkitaan. Luulen, että ihmiset voivat keskimäärin paljon paremmin kuin mihin oikeastaan olisi edellytyksiä. Olosuhteet ja sosiaaliturva/eläketurva ym. perusasiat ovat todella huonosti. Tämä ei välttämättä paljastu ellei satu sairastumaan vakavasti tai muuten tipahtamaan työn ulkopuolelle.

Nykyinen työyhteisöni kärsii tällä hetkellä pahasta työuupumuksesta, 4 henkilöä 30:stä on sairauslomalla tämän vuoksi. Nuoruuteni vuoksi en ole vielä samassa tilanteessa, mutta näkymät eivät ole ruusuiset.

Työturvallisuudesta tuli erittäin vähän kommentteja palautteen yhteydessä. Tässä kuitenkin yksi tärkeä huomio kyselyn työturvallisuusosioon. Kyselyn suunnittelun yhteydessä työturvallisuuden teema oli yksi vaikeimmin rakentuvia osioita. Tämä johtui osaltaan siitä, että neljän ammattiliiton taiteilijoiden töiden sisältö on varsin erilaista työturvallisuuden kannalta katsottuna. Taideohjelmien erilaiset välineet, työtilat, kemikaalit, ilmastoinnit, tekniikka, toisten kanssa yhdessä työskentely ja lukuisat muut seikat vaativat kaikki oman erillisen tutkimuksensa. Taiteilijoiden työhön liittyviä turvallisuusasioita on viime vuosina kehitetty ja tutkittu, mutta merkittäviä

puutteita tässä aihepiirissä on edelleen havaittavissa. Koska aihe on tärkeä taiteilijan hyvinvoinnin kannalta, halusimme tuoda kyselyn mukaan tähän tutkimukseen. Tärkeimpänä perusteena oli saada perustietoa aiheesta, jonka kautta mahdollisia jatkohankkeita voitaisiin edistää.⁴¹

Minua jäi askarruttamaan se, että juuri putoamisonnettomuuksista kyseltiin näin tarkasti. Kyllähän teatterissa tapahtuu monenlaisia muitakin työtaturmia. Esimerkiksi olen itse tanssinessani kompastunut ja lentänyt päin betonista pylvästä.

41 Teatterilaisten putoamisonnettomuuksista on Työterveyslaitoksella suunnitella jatkotutkimus, johon tässä tutkimuksessa kerättiin taustatietoa.

II

496 taiteilijaa

- heidän työnsä ja hyvinvointinsa

Kyselyyn vastanneiden taustatiedot

HELI ANSIO, PIA HOUNI

Vastaajien taiteilija-ammattit

Kyselyyn vastanneita pyydettiin avokysymyksellä kertomaan, mitä ammattinimikettä käyttävät. Kirjailijaliiton vastaajista lähes 80 % käytti ammattinimikettä kirjailija tai jotakin kirjoittamaansa lajityyppiin liittyvää nimikettä (esimerkiksi runoilija, lastenkirjailija). 14 vastaajaa käytti kirjailijan nimikkeen ohella jotakin muuta ammattinimikettä, joita olivat esimerkiksi toimittaja ja kriitikko. Näyttelijäliiton vastaajista samoin lähes 80 % käytti nimikettä näyttelijä. 15 vastaajaa käytti näyttelijän nimikkeen rinnalla muuta ammattinimikettä, joista useimmat liittyivät musiikkiin (laulaja, muusikko) tai muihin teatteriammattiteihin (esimerkiksi ohjaaja, tuottaja).

Taiteilijaseuran ja Teatteri- ja mediatyöntekijöiden liiton vastaajat olivat heterogeenisempi joukko. Taiteilijaseuran vastaajista 121 (45 %) käytti nimikettä kuvataiteilija tai vain taiteilija. 88 vastaajaa (32 %) käytti taiteilijanimikettä, joka viittasi taiteenlajiin: yleisyysjärjestyksessä nämä nimikkeet olivat taidemaalari, kuvanveistäjä, valokuvataiteilija, taidegraafikko ja mediataiteilija. Vastaajista 22 (8 %) käytti erilaisia yllä olevien ammattinimikkeiden yhdistelmiä, tyyliin "kuvataiteilija/taidegraafikko" tai "kuvataiteilija, taidemaalari". 34 vastaajaa (13 %) ilmoitti ammattinimikkeenään kuvataiteilijan lisäksi tai sijasta jonkin muun ammatin. Usein nämä liittyivät taidea-

laan tai opetusalaan ("taideopettaja", "kuvataiteilija, kirjailija, sarjakuvapiirtäjä" tai "kuvataiteilija, kuraattori"), mutta poikkeuksiakin oli ("kuvataiteilija, vahtimestari, siivoaja"). Teatteri- ja mediatyöntekijöiden vastaajat jakautuivat neljään suunnilleen yhtä suureen luokkaan: skenografeihin (nimikkeet lavastaja, pukusuunnittelija, skenografi), teatteriohjaajiin (joista osa käytti lisäksi kirjalliseen toimintaan viittaavaa nimikettä kuten "käsikirjoittaja-ohjaaja"), valo- ja/tai äänisuunnittelijoihin sekä muihin teatteritaiteilijoihin. Viimeksi mainittuun luokkaan sisältyvät yhtäältä dramaturgit ja toisaalta ne, jotka käyttävät edellä mainittujen ammattinimikkeiden sijasta tai ohella jotakin muuta ammattinimikettä.

Vastaajista kymmenen ei vastannut ammattinimikettä koskevaan kysymykseen.

Vastaajien sukupuoli, ikä ja äidinkieli

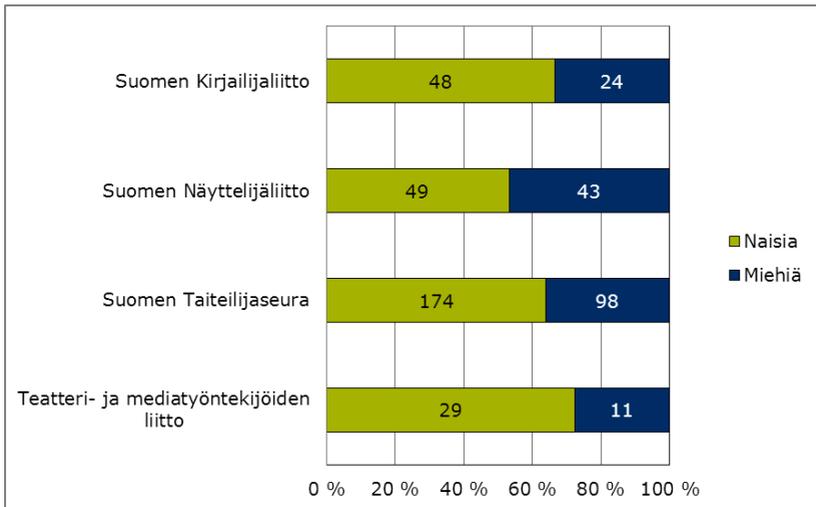
Kyselyn kaikista vastaajista naisia on 300 (63 %), miehiä 176 (37 %). Näyttelijäliiton ja Taiteilijaseuran vastaajien osalta sukupuolijakauma vastaa ammatin sukupuolijakaumaa yleensä. Näyttelijäliiton jäsenistöstä puolet on miehiä, puolet naisia, ja näin on myös kyselyn vastaajien joukossa. Taiteilijaseuran otoksesta ja myös kyselyyn vastanneista kuvataiteilijoista melkein kaksi kolmasosaa on naisia. Kuvataiteilijan ammatti on viimeisten 30 vuoden aikana muuttunut sukupuolijakaumaltaan miesvaltaisesta naisvaltaiseksi alaksi. Taiteilijaseuran jäsenliittojen jäsenistössä on naisenemmistö Suomen Kuvanveistäjäliittoa lukuun ottamatta.⁴² Teatteri- ja mediatyöntekijöiden ja Kirjailijaliiton jäsenistössä naiset vastasivat kyselyyn miehiä useammin, joten vastaajien sukupuolijakauma on painottunut naiseen. Kirjailijaliiton vastaajista yksi kolmasosa ja teatteri- ja mediatyöntekijöistä yksi neljäsosa on miehiä.

Koko kyselyaineistossa vastaajien ikä vaihteli 25 ja 92 ikävuoden välillä. Kaikissa taiteilija-ammateissa vastaajien keski-ikä oli noin viisikymmentä vuotta. Kuten odotettavissa oli, vastauksia tuli eniten työikäisiltä taiteilijoilta kaikista taiteilijaryhmistä. Eri taiteenalojen vastaajien ikäjakaumat kuitenkin poikkesivat huomattavasti toisistaan. Kirjailijaliiton ja Taiteilijaseuran otosta laadittaessa monien kirjailijoiden ja kuvataiteilijoiden oletettiin työskentelevän vielä

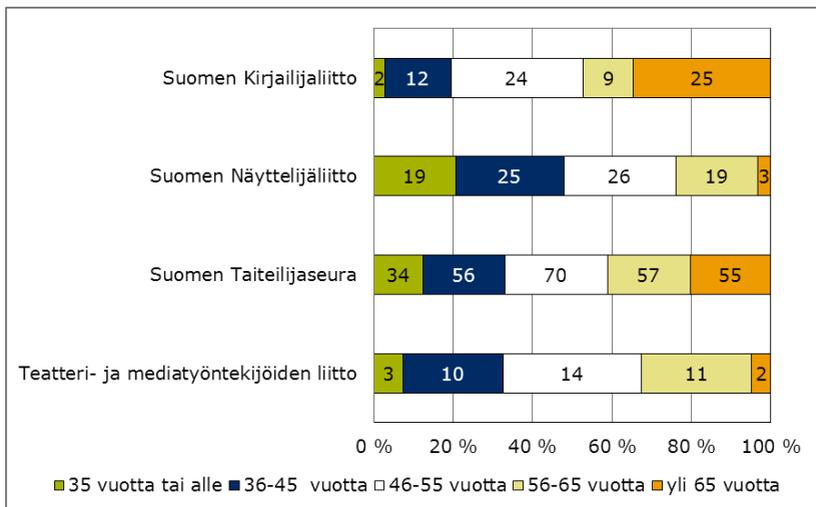
42 Ks. Herranen, Houni & Karttunen 2013, 124–131.

eläkeikäisinä. Monien vastaajien kohdalla näin olikin, joskin etenkin joissakin kuvataiteilijoiden vastauslomakkeissa selvästi reflektettiin jo päättynyttä työskentelyä taiteilijana. Kirjailijaliiton vastaajista yli kolmannes ja Taiteilijaseuran vastajista viidennes oli vanhempia kuin 65-vuotiaita. Kirjailijaliiton vastaajista nuorin oli 29-vuotias ja vanhin 82-vuotias. Vain viidesosa kyselyyn vastanneista kirjailijoista oli alle 45-vuotiaita. Taiteilijaseuran ikäjakauma on lavein ja käsittää suhteellisen tasaisen määrän eri ikäisiä kuvataiteilijoita. Taiteilijaseuran vastaajista nuorin oli 27-vuotias ja vanhimmat 92-vuotiaita.

Teatterialan vastaajat olivat nuorimpia jo siitä syystä, että kyselyä ei lähetetty eläkeikäisille. Teatteritaiteilijoiden työpolku myös tapaa alkaa nuorempana kuin kuvataiteilijoiden tai varsinkaan kirjailijoiden. Näyttelijäliiton vastaajista viidennes oli alle 35-vuotiaita. Näyttelijöistä nuorin vastaaja oli 25-vuotias ja temeläisistä 30-vuotias. Teatterialan vastaajista vanhimmat olivat 67-vuotiaita.



Kaavio 2. Vastaajien sukupuolijakauma ammattiliitoittain.



Kaavio 3. Vastaajien ikäjakauma ammattiliitoittain.

	Nuorin vastaaja, ikä	Vanhin vastaaja, ikä
Suomen Kirjailijaliitto	29	82
Suomen Näyttelijäliitto	25	67
Suomen Taiteilijaseura	27	92
Teatteri- ja mediatyöntekijöiden liitto	30	67

Taulukko 2. Aineiston vastaajien ikähaarukka ammattiliitoittain.

Vastaajat jaoteltiin ikäryhmiin myös sosiaalisen sukupolven (vrt. Mannheim 1928/1952) mukaan. Luokituksen pohjana on soveltaen käytetty erityisesti suomalaisten tutkijoiden kuten J. P. Roosin (1987) sekä Tommi Hoikkalan ja Petri Pajun (2002) tekemiä sukupolvi- jaotteluja. Ajattelun lähtökohtana on, että sukupolvi on enemmän kuin ikäryhmä: "sukupolvella on sellaisia yhteisiä kokemuksia, jotka oikeuttavat puhumaan ainakin määrättyissä asioissa samoin ajattelevista tai vähintäänkin toisiaan ymmärtävästä ryhmästä".⁴³ J.

⁴³ Hoikkala & Paju 2002, 15. Suomalaisessa taiteilijatutkimuksessa mannheimilaista sukupolvikäsitystä ovat viimeksi soveltaneet Ilkka Pirttilä ja Pia Houni (2011a, 2011b).

P. Roos jakaa suomalaiset neljään sukupolveen: 1) vuosina 1900–1925 syntynyt ”sotien ja pulan sukupolvi”, 2) vuosina 1925–1939 syntyneet eli ”sodanjälkeisen jälleenrakennuksen sukupolvi”, 3) vuosina 1940–1950 syntyneet eli ”suuren murroksen sukupolvi” (ns. suuret ikäluokat) ja 4) 1950-luvulla syntyneiden ”lähiösukupolvi”. Hoikkala ja Paju täydentävät luokitusta ”hyvinvoinnin sukupolvella” ja ”yksilöllisen pakkovalinnan sukupolvella”. He eivät tarjoa tarkkoja vuosilukuja määrittelemilleen uusille sukupolville, mutta toteavat, että hyvinvointivaltion rakennustyön hedelmistä ovat eniten nauttineet 1960-luvun puolivälissä syntyneet ikäluokat. Siksi heitä voidaan kutsua hyvinvoinnin sukupolveksi. Hoikkalan ja Pajun mukaan 1990-luvulla nuoruutensa eläneitä ovat leimanneet erityisesti yksilöllistymisen trendi, kiivas muuttoliike ja informaatioteknologisen sovellusten läpäisemä elämänmaisema. Tätä sukupolvea he kutsuvat yksilöllisen pakkovalinnan sukupolveksi. Kansainvälisissä ja kotimaisissakin sukupolvea koskevissa keskusteluissa käytetään näiden suomalaisten sukupolvimääreiden rinnalla usein X-sukupolven ja Y-sukupolven käsitteitä. Tämän tutkimuksen tarpeita varten jaottelimme hyvinvoinnin sukupolveen vuosina 1962–1975 syntyneet ja yksilöllisen pakkovalinnan sukupolveen vuoden 1976 jälkeen syntyneet.

Tutkimuksemme aineistossa noin 40 vastaajaa kuuluu vanhimpiin, sotien ja pulan tai jälleenrakennuksen sukupolviin. Kaikissa taiteilija-ammateissa suurimman vastaajajoukon muodostavat hyvinvoinnin sukupolveen kuuluvat taiteilijat: he, jotka ovat olleet nuoria 80-luvulla, nauttineet hyvinvointivaltion nuorisopalvelujärjestelmästä, joista suurin osa on käynyt peruskoulun eikä vielä ehtinyt kärsiä 1970-luvun lopun työttömyydestä. Kaikissa taiteilijaryhmissä myös 1950-luvulla syntyneiden lähiöiden sukupolven vastaajia on paljon. He ovat eläneet nuoruutensa 70-luvulla ja heidän elämänsä ovat (todennäköisesti ainakin jollain tasolla) koskettaneet sellaiset ilmiöt kuin opiskelijaliikkeen vahva puoluepolitisoituminen ja kulttuuritaistolaisuus, Hurriganes tai Suomen ensimmäisten hampurilaisbaarien saapuminen Helsinkiin.⁴⁴ Aineistossamme on lisäksi noin 70 vastaajaa suuren murroksen sukupolvesta ja toiset 70 yksilöllisen pakkovalinnan sukupolvesta.

Vastaajista 435 (92 %) puhuu äidinkielenään suomea. 30 vastaajan (6 %) äidinkieli on ruotsi. Kymmenen vastaajaa ilmoittaa pu-

44 Hoikkala & Paju 2002, 19–23.

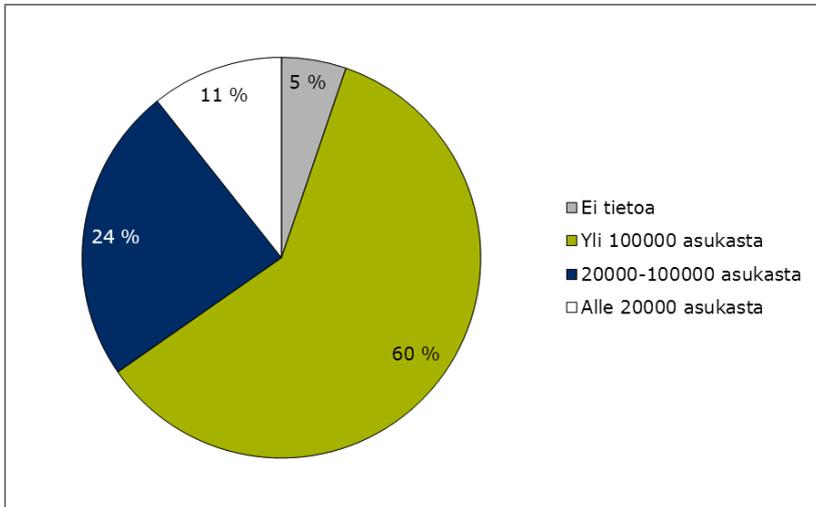
huvansa muuta kieltä. Avovastausten tarkennuksista käy ilmi, että moni näistä vastaajista mieltää itsensä kaksikieliseksi. Muita vastaajien puhumia äidinkieliä ei tässä ilmoiteta vastaajien henkilöllisyyden suojaamiseksi.

Vastaajien asuinpaikkakunnat

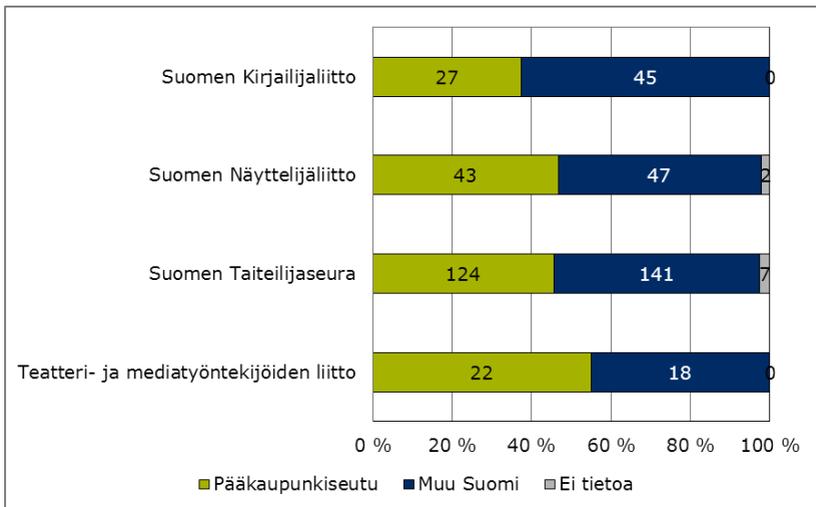
Kyselyyn vastanneista taiteilijoista 286 (60 %) asui vastaushetkellä yli 100 000 asukkaan kaupungissa: Helsingissä, Espoossa, Tampereella, Vantaalla, Oulussa, Turussa, Jyväskylässä tai Lahdessa.⁴⁵ 114 vastaajaa asui 20 000–100 000 asukkaan paikkakunnalla, ja 51 vastaajaa alle 20 000 asukkaan paikkakunnalla. Pikkupaikkakunnilla asuvat taiteilijat olivat lähes kaikki joko kuvataiteilijoita tai kirjailijoita. Kirjailijoista ja kuvataiteilijoista noin viidennes asui 20 000–100 000 asukkaan paikkakunnalla. Kirjailijoista toinen viidennes ja kuvataiteilijoista 13 % asui alle 20 000 asukkaan kunnassa. Teatteri- ja mediatyöntekijöistä suhteellisesti suurin osa (68 %) asui suurissa kaupungeissa. Tätä selittävät työpaikkojen sijainnit. Myös näyttelijöistä vain pari prosenttia asui kaupunkien ulkopuolella. Heidän työpaikkansa sijaitsevat joko isoissa tai pienissä kaupungeissa; Suomen maantieteellisesti kattava kaupunginteatteriverkosto mahdollistaa sen, että näyttelijänä voi työskennellä pienemmässäkin kaupungissa.

25 vastaajista joko jätti ilmoittamatta asuinpaikkakuntansa tai ilmoitti asuvansa useammalla paikkakunnalla ja/tai ulkomailla. Näiden vastausten suhteellinen runsaus selittyy sillä, että vapaan taiteilijan ammattia harjoittavien on helppo työskennellä suuri osa vuodesta esimerkiksi kesämökiltä tai ulkomailla sijaitsevalta kakkosasunnolta käsin. Jotkut vastaajista työskentelivät vastaushetkellä residenssissä kotipaikkakunnan tai Suomen ulkopuolella. Muutama vastaaja jätti kokonaan ilmoittamatta asuinpaikkakuntansa tai ilmoitti sen epätarkasti esimerkiksi vain maakunnan tasolla.

⁴⁵ Kyselyn analyysissa on tarkasteltu kuntien asukaslujuja vuoden 2012 tilanteen mukaan. Vuonna 2013 Kuopio liittyi yli 100 000 asukkaan kaupunkien joukkoon sen ja Nilsiäen kuntaliitoksen myötä.



Kaavio 4. Vastaajien prosentuaalinen jakauma asuinkunnan koon mukaan.



Kaavio 5. Vastaajien jakauma asuinpaikan (pääkaupunkiseutu-muu Suomi) mukaan ammattiliitoittain.

Vastaajista pääkaupunkiseudulla (Helsinki, Espoo, Vantaa, Kauniai-
nen) asui 45 %, sen ulkopuolella 53 %. Eri alojen taiteilijoita edus-
tavien vastaajien suhteellinen jakautuminen pääkaupunkiseudun ja

muun Suomen välillä oli hieman epätasaista. Sekä näyttelijöistä että kuvataiteilijoista noin 46 % asui pääkaupunkiseudulla ja loput muualla Suomessa. Kirjailijoista reilusti yli puolet (63 %) asui pääkaupunkiseudun ulkopuolella, kun taas teatteri- ja mediatyöntekijöistä 55 % asui pääkaupunkiseudulla.

Kyselyyn vastanneiden taiteilijoiden asuinpaikkojen jakaumatiedot maakunnittain ja aluehallintovirastoittain vahvistavat taiteilijakunnan keskittymistä eteläiseen Suomeen, erityisesti Uudellemaalle. Taulukoissa ei ole esitettyä taidealakohtaisia asuinpaikkatietoja, koska vastaajamäärien vähäisyys vaarantaisi yksittäisten vastaajien anonymiteetin. Yleisesti voidaan kuitenkin todeta, että kyselyyn vastanneista näyttelijöistä ja kuvataiteilijoista noin puolet ilmoitti asuvansa Uudellamaalla, kun taas kirjailijoista siellä asui "vain" 43 % ja teatteri- ja mediatyöntekijöistä peräti 65 %. Myös useat kymmenet taiteilijat Varsinais-Suomesta ja Pirkanmaalta vastasivat kyselyyn; vastaajamäärien suhteellista runsautta näissä maakunnissa selittävät suuret kaupungit Tampere ja Turku. Muista maakunnista kyselyyn tuli kustakin 15 vastausta tai vähemmän.

Vastaajien perhesuhteet

Vastaajien perhetilannetta kartoitettiin kahdella kysymyksellä: siivillisäätty ja alaikäisten lasten lukumäärä. Suurin osa vastaajista eli avioliitossa tai rekisteröidyssä parisuhteessa. Kirjailijoista 60 % oli avioliitossa tai rekisteröidyssä parisuhteessa, kun taas muiden taiteilijaryhmien kohdalla vastaavat luvut olivat 40 prosentin luokkaa. Neljännes vastaajista eli avoliitossa kaikkien muiden taiteilija-ammattiryhmien paitsi kirjailijoiden kohdalla. Heistä avoliitossa oli vain 13 %. Kuvataiteilijoista viidennes ja näyttelijöistäkin lähes viidennes oli naimattomia. Suhteellisesti eniten eronneita oli teatteri- ja mediatyöntekijöissä, joista jopa 20 % ilmoitti olevansa eronneita. Leskiä oli vain kirjailijoiden ja kuvataiteilijoiden joukossa. Näissä taiteilija-ammateissa vastaajat olivatkin keskimäärin muita vanhempia.

Kyselyssä ei kysytty lasten lukumäärää, ainoastaan alaikäisten huollettavien lasten lukumäärä, koska oletettiin sillä olevan eniten vaikutusta taiteilijana työskentelyn arkeen. Työn ja perhe-elämän yhdistämiseen liittyvillä kysymyksillä olikin odotetusti suuri merkitys taiteilijoiden elämässä, kuten jäljempää käy ilmi. Kyselyyn vastanneista taiteilijoista hyvin monet ovat alaikäisten lasten vanhempia,

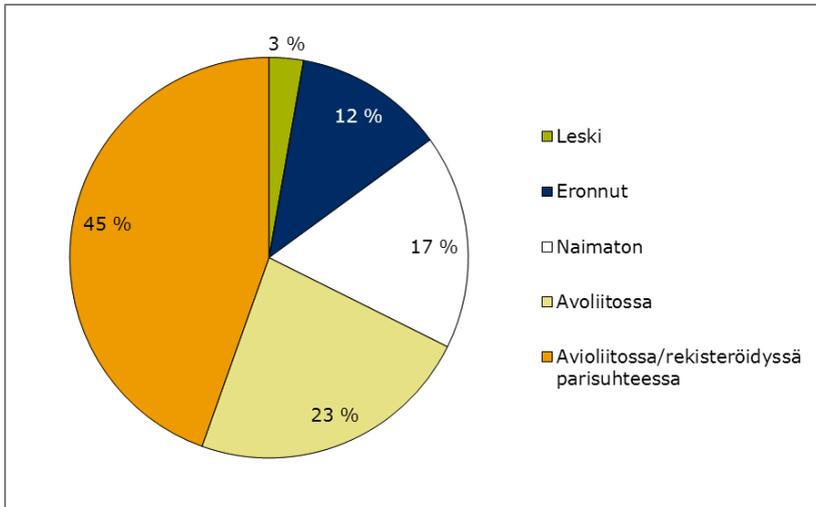
mutta kuvataiteilijat eroavat tässä suhteessa muista taiteilijaryhmistä. Näyttelijöistä ja teatteri- ja mediatyöntekijöistä noin puolella on alaikäisiä lapsia, kirjailijoista alaikäisiä lapsia on noin 43 %:lla. Kuvataiteilijoilla alaikäisiä lapsia on huomattavasti vähemmän: vain 30 % vastanneista elää lapsiperheissä. Osittain – vaan ei täysin – tämä selittyy monien vastaajien korkealla iällä. On mahdollista, että kuvataiteilijat, joilla on pieniä lapsia, eivät ehtineet vastata kyselyyn tai eivät tehneet kyselyhetkellä taiteellista työtä, jolloin vastaaminen ei tuntunut mielekkäältä. Silti voi myös olla, että kuvataiteilijoilla tosiasiallisesti on vähemmän lapsia kuin muilla taiteilijaryhmillä ja väestöllä keskimäärin. ⁴⁶ Kuvataiteilijat saattavat kokea sosioekonomisen asemansa epävakaaksi tai arvella, että kuvataiteilijan työ on vaikeasti yhdistettävissä perhe-elämään. Näin jotkut ehkä jättävät lapset tietoisesti hankkimatta.⁴⁷ Näitä kysymyksiä pohditaankin sekä kyselyaineiston avovastauksissa että haastatteluisissa (ks. esim. tämän kirjan luku Työ ja työn ulkopuolinen elämä). Avovastauksissa jotkut niistäkin vastaajista, joiden lapset ovat jo aikuistuneet, reflektoivat työn tekemiseen liittyvää erityisproblematiikkaa aikana, jolloin lapset olivat pieniä.

Taiteilijoiden lapsiperheistä suurimmassa osassa lapsia oli yksi, melko monissa kaksi, harvoissa kolme tai neljä. Keskimääräinen lapsiluku kyselyaineiston lapsiperheissä elävillä taiteilijoilla on noin 1,61 alaikäistä lasta.⁴⁸

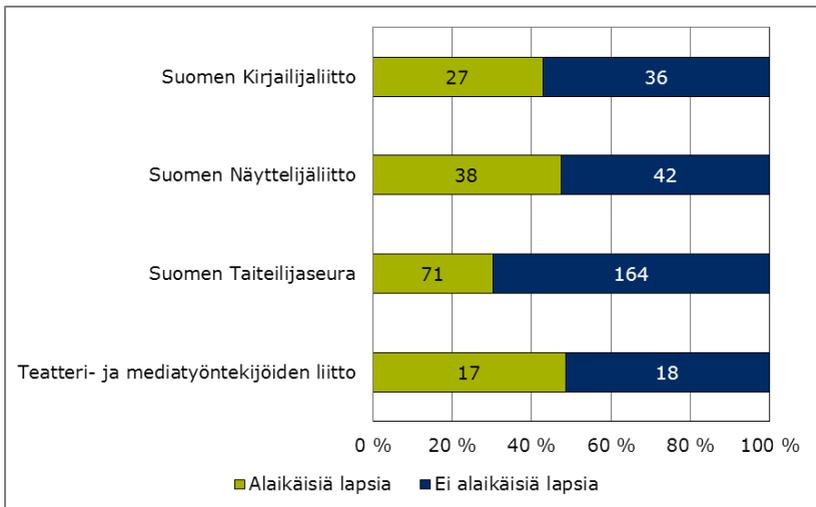
46 Koko väestöstä 40 % elää lapsiperheissä, ja keskimäärin suomalaisissa lapsiperheissä asui vuoden 2012 lopussa 1,83 alaikäistä lasta. http://www.tilastokeskus.fi/til/perh/2012/perh_2012_2013-05-24_fi.pdf.

47 Myös Herranen, Houni & Karttunen (2013, 129) sivuavat teemaa.

48 Keskimääräistä lapsilukua ei taiteilija-aineistosta pystytty varmuudella laskemaan, koska vastaajien joukossa saattaa olla perheitä, joissa on kaksi taiteilijavanhempaa ja molemmat ovat vastanneet kyselyyn. Tällaisessa tapauksessa perheen lapsiluku kaksinkertaistuisi laskennassa.



Kaavio 6. Vastaajien prosentuaalinen jakauma siviilisäädyn mukaan.



Kaavio 7. Vastaajien jakauma ammattiliitoittain sen mukaan, onko heillä alaikäisiä lapsia.

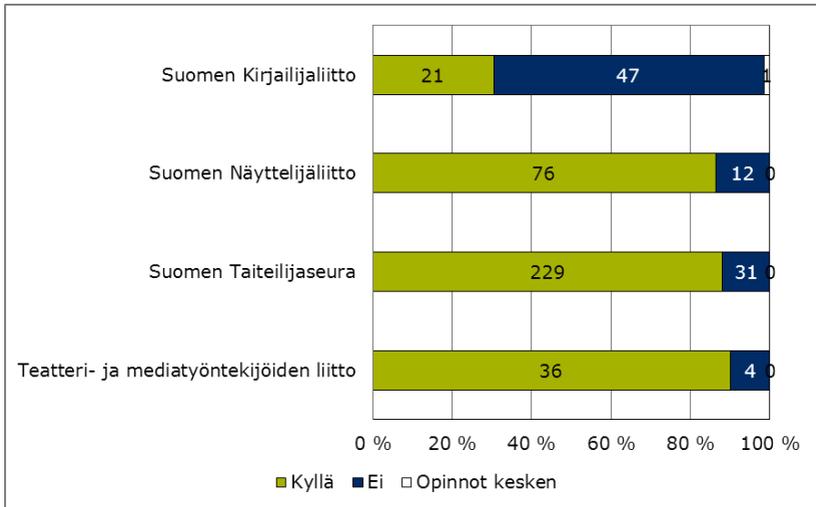
Vastaajien koulutus

Kyselyn vastaajien koulutustaso on korkea, kuten suomalaisilla taiteilijoilla keskimäärin yleensä. Periaatteessa kaikilla tutkimuksen taiteenaloilla on mahdollista toimia ilman koulutusta, ja taidealan erityispiirteenä on ollut muihin koulutusaloihin verrattuna, että muodollisella tutkinnolla on suhteellisen vähäinen merkitys työllistymiseen ja toimeentuloon. Tätä nykyä taideammatteihin päädytään yhä useammin koulutuksen kautta. Koulutus ei silti takaa työllistymistä tai toimeentuloa, vaikka sen edellytetään nykyisin sopeutuvan aiempaa paremmin työmarkkinoiden tarpeisiin. Koulutuksella on taidealoilla tärkeä merkitys myös taiteilijayhteisöön pääsemisessä ja taiteilijaidentiteetin syntymisessä. Koulutus toimii sosiaalisen sulkeuman välineenä, jonka avulla säädellyään esimerkiksi ammattikuntien kokoa ja laatua. Esimerkiksi kuvataiteilijajärjestöihin ja Näyttelijäliittoon jäseneksi pääsyn edellytyksenä on alan tutkinnon suorittaminen (joskin muitakin polkuja jäsenyyteen on).⁴⁹ Koulutuksen korostaminen näkyy myös tutkimushankkeen haastattelussa tavoitteena määrittellä omaa professionaalista identiteettiä koulutuksen kautta. Haastattelussa itsestä kertominen saatetaan aloittaa suoritetusta tutkinnosta tai sen puutteesta, tyyliä ”olen siis ammattikouluttamaton näyttelijä.”

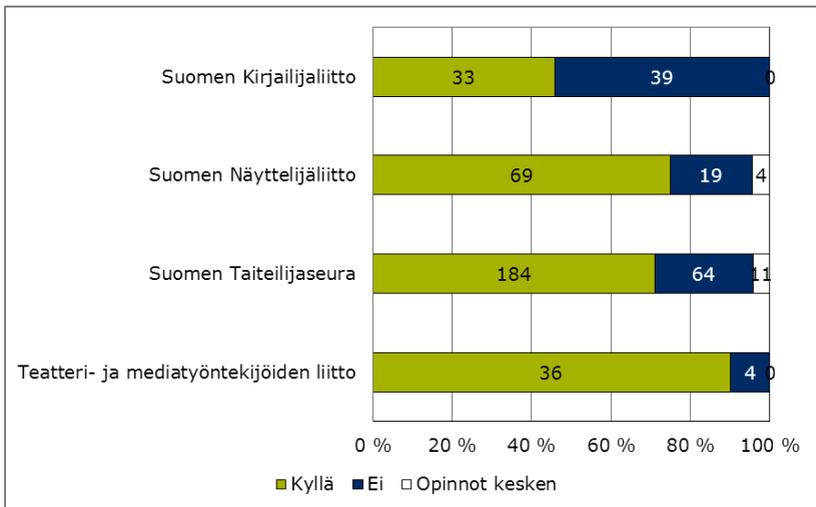
Yliopistotasoista ammattiin johtavaa koulutusta on Suomessa tarjolla kaikilla taiteenaloilla toimiville taiteilijoille. Vastanneista teatteri- ja mediatyöntekijöistä lähes 90 % on suorittanut ammattillisia ja/tai korkeakouluopintoja omalla taiteenalallaan. Sekä näyttelijöistä että kuvataiteilijoista yli 70 %:lla on korkea-asteen opintoja alallaan. Kirjailijoistakin melkein puolet on suorittanut oman taiteenalansa korkea-asteen opintoja. Kirjallisuuden alalla koulutustarjonta on hieman toisenlainen kuin muilla taiteenaloilla. Kirjoittamiseen on tätä nykyä laajemmin mahdollista saada yliopistotutkintoon johtavaa koulutusta, mutta kirjoittamisen maisteriopinnotkaan eivät varsinaisesti valmista opiskelijoita kirjailijan ammattiin.⁵⁰ Jotkut kyselyyn vastanneet kirjailijat saattavatkin tarkoittaa omalla taiteenalalla suoritetuilla korkeakouluopinnoilla esimerkiksi kirjallisuustieteen opintoja.

49 Karhunen & Rensujeff 2006, 22–25.

50 Karhunen & Rensujeff 2006, 38.



Kaavio 8. Vastaajien ammatilliset opinnot omalla taiteenalalla.



Kaavio 9. Vastaajien korkeakouluopinnot omalla taiteenalalla.

Vastaajien työllisyystilanne kyselyhetkellä

Taiteilijoiden työn tyypillinen piirre on moniammatillisuus. On erittäin tavallista, että taiteilija-ammattien harjoittajat tekevät useaa työtä samanaikaisesti.⁵¹ Vastaajien työllisyystilannetta kartoitettiin kysymyksellä, jossa vastaajat saivat valita useampia vaihtoehtoja. Näin haluttiin toimia, jotta taiteilijoiden työtilanteiden todellinen moninaisuus tulee näkyviin.

Vastausten joukossa on kaiken kaikkiaan päätähuimaavat 134 erilaisten työtilanteiden yhdistelmää. Vastaajista 53 (11 %) vastaa työllistyvänsä palkansaajana kokoaikaisessa, vakinaisessa työsuhteessa. Tämä on yleisin yksittäinen työtilanne. 89 % kyselyn vastaajista työllistyy jollakin muulla tavalla kuin pelkästään yhdessä kokoaikaisessa, vakituksessa työsuhteessa. Ei siis liene liikaa sanottu, että taiteilijoiden työllistymisen tavoissa tyypillistä on vain epätyypillisuus. Tätä tietoa vasten ei ole hämmästyttävää, että kyselyvastauksissaan monet taiteilijat valittavat viranomaisten ammattitaidottomuutta ja tiedon puutetta taiteilijoiden työllistymismuodoista. Taiteilijoiden elämäntilanteet ja työllistymisen tavat eivät yksinkertaisesti mahdu olemassa oleviin työllistymisen kategorioihin.

Taulukkoon 3 on koottu sellaisten työllisyystilanteiden tai niiden yhdistelmien vastaajamäärät, joissa vastaajia on enemmän kuin viisi. Enemmistö erilaisista työllisyystilanteista on sellaisia, joissa vastaajia on yksi tai vain kourallinen. Yhteensä 101 vastaajaa on valinnut kolme tai useampia vaihtoehtoja listasta. Tällaisia yhdistelmiä ovat esimerkiksi:

- Vapaa taiteilija + palkansaaja osa-aikaisessa, määräaikaisessa työsuhteessa + freelancer työsuhteessa + työtön työnhakija
- Vapaa taiteilija + yrittäjä: toiminimi + työskentelyapurahan saaja + opiskelija
- Vapaa taiteilija + freelancer toimeksiantosuhteessa + työskentelyapurahan saaja

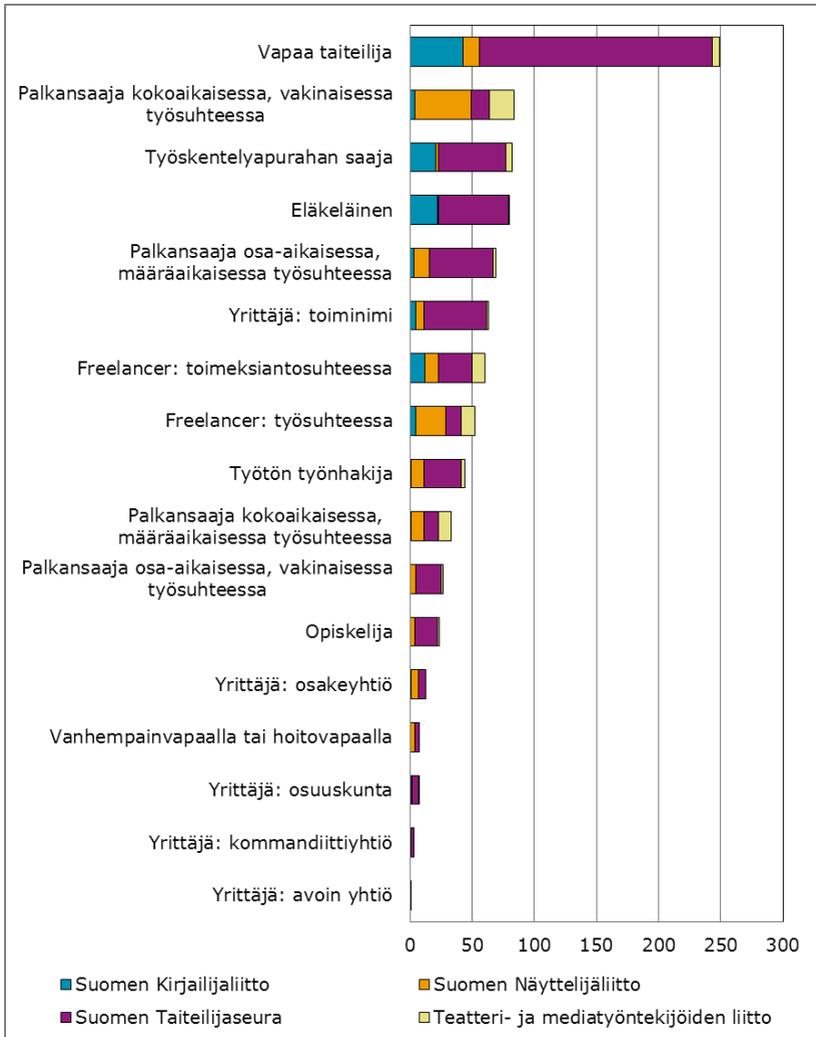
Vapaan taiteilijan nimike ja käsite voi käytännössä yhdistyä mitä

51 Rensujeff 2003, 38–44.

erilaisimpiin elämäntilanteisiin ja työllisyystilanteisiin. Henkilö voi mieltää olevansa vapaa taiteilija työskennellessään työskentelyapurahan turvin, mutta myös esimerkiksi ollessaan eläkkeellä, vanhempainvapaalla, opiskelijana tai työttömänä, tai tehdessään ansiotyötä toisella alalla. Vapaa taiteilija onkin kirjailijoiden ja kuvataiteilijoiden ehdottomasti yleisin yksittäinen valinta tämän kysymyksen kohdalla.

Työllisyystilanne	Vastaajamäärä
Palkansaaja kokoaikaisessa, vakinaisessa työsuhteessa	53
Vapaa taiteilija	45
Vapaa taiteilija JA eläkeläinen	37
Eläkeläinen	28
Vapaa taiteilija JA työskentelyapurahan saaja	22
Vapaa taiteilija JA palkansaaja osa-aikaisessa, määräaikaisessa työsuhteessa	20
Työskentelyapurahan saaja	14
Palkansaaja kokoaikaisessa, määräaikaisessa työsuhteessa	13
Vapaa taiteilija JA yrittäjä: toiminimi	12
Vapaa taiteilija JA työtön työnhakija	11
Työtön työnhakija	7
Vapaa taiteilija JA yrittäjä: toiminimi JA työskentelyapurahan saaja	6

Taulukko 3. Kyselyyn vastanneiden taiteilijoiden yleisimmät työllisyystilanteet.



Kaavio 10. Vastaajien työllisyystilanne vastaushetkellä (vastaajamäärät). Vastauksessa oli mahdollista valita useita vastausvaihtoehtoja.

Kirjailijaliiton vastaajista valtaosa (60 %) oli vastaushetkellä vapaana taiteilijana. Lähes kolmasosalle (29 %) kirjailijan työn tekeminen mahdollistuu työskentelyapurahan turvin. Vastaajissa on myös paljon (31 %) eläkeläisiä, jotka kuitenkin harjoittavat kirjailijan työtä

säännöllisesti. Kirjailijaliiton vastaajista 93 % oli tehnyt vastaamista edeltäneen vuoden aikana omaa taiteellista työtään, ja 81 % vastaajista on tehnyt sen lisäksi tai sijasta muuta työtä. Taloudellinen toimeentulo ohjaa tekemään taiteellisen työn ulkopuolista työtä. Muitakin syitä muulle työlle on olemassa, kuten kustantajapulmat. Kysymys siitä, tehdäänkö taiteellista työtä yksinomaan vai muun työn rinnalla, voi myös olla sukupolvisidonnainen. Näin asian mieltää tutkimushanketta varten haastateltu nuorempi kirjailija: "Mä varmaan edustan semmosta nuoren polven kirjailijaa, että mulla on ollut koko ajan siviiliammatti, eli tää kirjoittaminen veroilmoituksessa on sivutyötä. Tavallaan elätän itseni oikeestaan näillä muilla töillä ja sit kirjailijan työt on lisäansiota." Haastateltava piti kirjailijan työn kannalta hyvänä asiana sitä järjestelyä, että tekee taiteellista työtä ansiotyön ohella. Se, että "leipä ei ole kiinni kirjoittamisesta", takaa taiteellisen vapauden:

Mä saan valita mitä mä kirjoitan ja itse kieltäytyä semmosista jutuista, mitkä olis vaan sen takia mun työlistalla, että niistä saa rahaa. En ole hamunnut itelleni kolumneja enkä mitään tämmösiä, koska ei ole ollut tarvetta hankkia sen tyyppisiä töitä, koska mun ei tarvitse elättää itteeni sillä kirjoittamisella.

Taiteilijaseuran vastaajista useampi kuin kaksi kolmesta (69 %) ilmoitti olevansa vapaita taiteilijoita. Joka viides taiteilijaseuran vastaaja sai työskentelyapurahaa. Joka viides oli osa-aikaisessa, määräaikaisessa työsuhteessa, joka viidennellä oli toiminimi, ja joka viides oli eläkkeellä. Yksi kymmenestä työskenteli freelancerina toimeksiantosuhteessa. Taiteilijaseuran vastaajissa oli myös eniten niitä, jotka eivät olleet tehneet vastaamista edeltäneen vuoden aikana lainkaan taiteellista työtään: heitä oli 12 % vastaajista. Kaksi kolmannesta kuvataiteilijoista oli tehnyt taiteellisen työnsä lisäksi tai sijasta vuoden sisällä omaan taiteelliseen työhön liittyvää muuta työtä, ja viidesosa kokonaan muuta työtä. Ylivoimaisesti tavallisin syy on taloudellinen toimeentulo, kuten avovastaukset kertovat: "Pakko elättää itsensä ja lapsensa, kun ei ole tuloja vain menoja taiteilijan työstä." Seuraava pitkä haastattelusitaatti kertoo osuvasti kuvataiteilijan työllisyystilanteen arjesta opetustyön ja oman taiteellisen työn vuorovedossa:

Mä tein [opetustyötä] neljä iltaa viikossa ja se on semmonen

määrä, että siinä ei pysty oikeestaan omaa taiteellista työtä tekemään. Sitten sitä on oikeestaan ihan täyspäiväinen kuvataiteopettaja. [...] Mulle tehdään aina työsopimus puolivuositain lukukaudeksi kerrallaan, sitten mä olen joulun ajan ja kesän ajan työttömänä, eli mulla ei ole elämässä koskaan ollut palkallista kesälomaa tai tämmösiä etuja. Kuitenkin mä olen ollut siellä tosi pitkään ja mä olen aika pro siinä työssä ja uskallan sanoa että olen pidetty ja hyvä opettaja ja teen sitä [...] kauheen vahvasti oman persoonani kautta. Se on sillä tavalla toisaalta kuluttavaa, mutta se on toisaalta myös antoisaa parhaimmillaan. Mutta kylähän totuus on se, että taiteilija tekis mieluiten sitä omaa luovaa työtä, se on se tärkein. Mutta käytännössä siitä on kuluja pääasiassa valtaosalle, että se on hyvin pieni prosentti joka elää tai saa tuloa siitä taiteellisesta työstä, niin kyllähän se on pakko [tehdä muuta työtä]. Mutta tietenkään toisaalta voi olla tyytyväinen että se sivuaa sitä omaa alaa, että moni on jossain tiskaa-massa tai siivoomassa tai tekee jotain ihan muuta.

Osa Taiteilijaseuran vastaajista myös kokee, että muu työ täydentää työtä taiteilijana: "Työn tekeminen on erittäin terapeutista ja antoisaa vastapainoa kuvataiteen tekemiselle sekä antaa energiaa suoriutua arjesta." Myös kiinnostus muuhun työhön sekä halu hyödyntää muun alan koulutusta (esimerkiksi taideopettajan koulutusta) ovat joidenkin kuvataiteilijoiden motiivina muun työn tekemiselle.

Teatteritaiteilijoiden työllisyystilanne poikkesi kirjailijoiden ja kuvataiteilijoiden työllisyystilanteesta, koska huomattavasti useammat heistä työskentelivät palkansaajina. Sekä Näyttelijäliiton että Teatteri- ja mediatyöntekijöiden liiton vastaajista puolet oli koko-aikaisessa, vakinaisessa työsuhteessa. Näyttelijöistä neljäsos työskenteli freelancerina työsuhteessa. Temeläisistä neljäsosalla oli kokoaikainen, määräaikainen työsuhte. Neljäsosa työskenteli freelancerina työsuhteessa ja neljäsosa toimeksiantosuhteessa. Kategoriat menevät osittain päällekkäin. Vapaita taiteilijoita ilmoitti olevansa teatterilaisista noin 15 %. Teatterialan vastaajista lähes kaikki olivat tehneet vastaamista edeltäneen vuoden aikana omaa taiteellista työtään. Puolet vastaajista oli sen lisäksi tehnyt omaan alaan liittyvää muuta työtä ja hieman yli kymmenesosa oman taiteenalan ulkopuolista työtä.

Näyttelijäliiton vastaajista 59 (64 %) ilmoitti tekevänsä oman taiteellisen työn lisäksi muuta työtä. Syitä olivat kiinnostus muuhun

työhön ja parempi taloudellinen toimeentulo sekä se, että muun työn koettiin täydentävän työtä taiteilijana. Yksi vastanneista näyttelijöistä kuvailee pitkällä ja paljonpuhuvalla avovastauksella taiteellisen työn, siihen liittyvän muun työn ja siihen liittymättömän työn häilyviä rajoja:

Rajapinta on häilyvä, mutta omien proggisten ja opetustyön tuottaminen ja suunnittelu. Mainonta-organisointi- ja myyntityö on toisaalta helpompi (ja pakko) tehdä itse, kun tuntee tuotteen, mutta välillä se uhkaa viedä voimat (konkreettinen aika ja energia) taiteellisesta työstä. Roudaaminen ja lavastaminen on lähemmin tekemisissä taiteen kanssa ja ruokkii taiteellista työtä ennen keikkaa, jos aikataulu ei ole liian kiireinen. [...] Tällä hetkellä en ole työskentelyapurahalla, mutta jatkuva kohdeapurahahaku ja -tilitys pyörii. Myös yleistyön ja taiteilijuuden raja on häilyvä, ja siihen sekä omat proggikset että tuleva roolini virkatyön seuraavassa näytelmässä tähtää. Teen sitä nimenomaan taiteilijana ja oman alan erityistuntemus toivottavasti auttaa, joten tässä kyselyssä se katsottaneen taiteelliseksi työksi. Se on mielenkiintoista ja koen, että haluaisin opiskella ymmärtääkseni perusasioita yleisö- ja opetustyössä. Nyt olen ikäänkuin pienen osa-alueen ekspertti, joka vaistolla yrittää pärjätä viitekehyksessä.

Myös tutkimushankkeessa tehdyt haastattelut valaisevat näyttelijän työnkuvan moninaisuutta. Pienessä vapaan kentän ammattiteatterissa koko taiteellinen henkilökunta kertoo tekevänsä oman taiteellisen työnsä lisäksi kaikkea teatterin toimintaan liittyvää myynnistä ja markkinoinnista siivoukseen ja teatterin kahvilan ylläpitoon, koska näihin tehtäviin ei ole varaa palkata henkilökuntaa.

Temeläisistä 24 (60 %) vastasi tekevänsä muuta työtä oman taiteellisen työn lisäksi. Syynä oli muun muassa halu hyödyntää teatterialan koulutusta muilla aloilla. Monille taloudellinen epävarmuus johti muiden töiden tekemiseen ja siten myös muu työ (opettaminen) tuo edes jonkinlaista varmaa kaiken epävarman keskellä. Muiden töiden tekemisen mainittiin myös olevan ammattitaidon ylläpitoa teknisellä alueella.

Taiteilijan työpolku

PIA HOUNI, HELI ANSIO

”Miten minusta tuli taiteilija” on yleinen kulttuurihistoriallinen ja elämäkerrallinen kysymys, joka taiteilijoille yleensä esitetään. Tässä tutkimuksessa työhistoriaa taiteilijana on lähestytty *työpolun* käsitteen avulla. Käsitteellä on haluttu kuvata taiteilijan työn erityisyyttä suhteessa moneen muuhun alaan; työ ei läheskään aina etene koulusta työelämään ja siellä eteenpäin kulkemisen tai vaikiintumisen mallin kautta. *Työpolun* käsitteellä on haluttu korostaa työn etenemistä polkumaisesti kiemurrellen ja erityisesti sivusuuntiin laaja-alaisena reittinä, jossa tekijä kulkee ja toteuttaa erilaisia työtehtäviään.

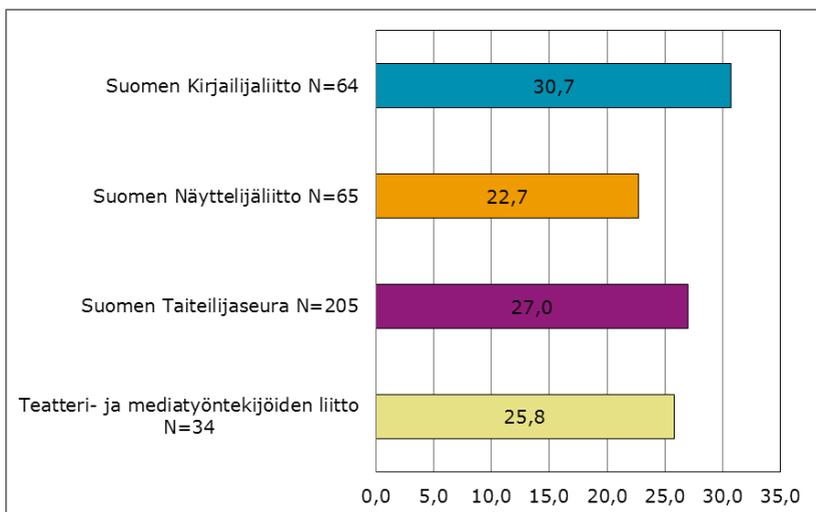
Tämän kyselyn- ja haastattelumateriaalin taiteilijat ovat ammatillaisia ja se näkyy myös työpolun tiedoissa. Pääosin kaikilla vastajilla työpolun yhtenä merkkipaaluna on alan ammattikoulutus. Tässä on tietenkin eroja, koska myös taidealan koulutuksessa on eroja. Suomessa on tunnetusti erittäin korkea kynnys päästä taidealan korkeakouluihin opiskelijaksi. Kuvataideakatemia, Taideyliopisto (entinen Taideteollinen korkeakoulu, Teatterikorkeakoulu), Aaltoyliopisto tai kulttuurialan ammattikorkeakouluopinnot ovat kilpailtuja. Vuosittaiset hakutilastot kertovat koulutukseen pyrkijöiden pienistä onnistumisprosentteista. Taidealojen koulutuksesta keskustellaan epäsäännöllisen säännöllisesti. Viime vuosina keskustelu on kohdistunut paitsi koulutuksen rakenneuudistuksiin, myös alan koulutuspaikkojen karsimiseen (erityisesti ammattikorkeakoulujen osalta). Taidealojen opiskelu on monessa suhteessa henkilökoh-

taista, jopa mestari-noviisimalli on sille tyypillistä, ja tästä syystä opiskelijamäärien pitäminen kohtuullisena varmistaa myös opetuksen laadun kohtuullisena pitämisen. Taidealojen koulutuksessa on kuitenkin yksi merkittävä rakennepiirre: kirjailijan ammattiin ei ole yksilinjaista koulutusta. Kirjailijoiden koulutustaso on kuitenkin noussut viime vuosina (esim. Tuominen 1998). Kirjailijoiden koulutustaustaan liittyy usein kirjallisuuden opintoja tai muita taidealojen opintoja (esimerkiksi dramaturgian opintoja Teatterikorkeakoulussa). Myös systemaattinen kirjoittamisen koulutus esimerkiksi Jyväskylän yliopiston tutkintovaatimuksissa on raivannut tietä kirjailijan ammattipolkuun.

Millaisena taiteilijoiden työpolku välittyy tämän päivän näkökulmasta katsottuna? Lyhyesti tähän voi vastata, että se on moniväriäinen ja -vaiheinen. Yhtä ja yhtenäistä kertomusta taiteilijaksi tulemiselle ei ole. Taidealoista riippuen, kuten myös yksilöstä riippuen työpolku on erilainen. Taiteilijoiden oma kokemus ammatillisesta kypsymisestä on yksilöllinen. Työpolkuihin liittyy kuitenkin muutamia karkeasti jaoteltavia vaiheita tai askelmia, joita tutkimusaineiston kautta voi tarkastella.

Milloin taiteellinen debytointi tapahtuu? Milloin vastaajat kokevat oman ammatillisuutensa alkaneen? Taiteilijat muistavat oman taiteellisen työpolkunsa alkuvaiheen. Ikähajontaa vastauksissa on runsaasti, mutta keskimääräisesti kaikkien vastaajien ammatillinen työpolku on käynnistynyt alle 30-vuotiaana. Ikä suhteutuu konkreettisesti koulutukseen, sillä useimmat taidealojen koulutukset aloitetaan tähän ikävaiheeseen liittyen. Näyttelijöiden keski-ikä 22,7 vuotta kertoo parhaiten tästä.

Huomionarvoinen ja kiinnostava taiteilijaksi tulemisen ajankohta on ikähaitarin kautta katsottuna. Keskiarvoikä kertoo siitä, mihin suurin osa vastaajista sijoittuu. Tämän rinnalla hajonta voi olla seuraavanlaista. Kirjailijaliiton jäsenistä ajankohta taiteilijaksi tulemiseen vaihtelee 4-vuotiaasta 51-vuotiaaseen. Näyttelijäliiton jäsenillä nuorin ajankohta on 9 vuotta ja vanhin 34 vuotta. Taiteilijaseuran jäsenillä hajontaa on myös runsaasti, aina 5-vuotiaasta 60-vuotiaaseen saakka. Temeläisistä nuorin taiteilijaksi tulemisen hetkistä on 11 vuotta ja vanhin 34 vuotta. Yhteenvetona näistä ikäjakaumista voi todeta, että varhaisin aika huomata taiteilijan työpolun alkaneen on 4 vuoden iässä ja vanhimmillaan tämä kokemus on 60-vuotiaana.



Kaavio 11. Ikä, jolloin vastaajat katsovat työpolkunsaa taiteilijana alkaneen (keskiarvo).

	Työpolun alku, nuorin (ikä)	Työpolun alku, vanhin (ikä)
Suomen Kirjailijaliitto (N=64)	4	51
Suomen Näyttelijäliitto (N=65)	9	34
Suomen Taiteilijaseura (N=205)	5	60
Teatteri- ja mediatyöntekijöiden liitto (N=34)	11	34

Taulukko 4. Ikähaarukka, jolle työpolun aloittaminen kyselyvastauksissa sijoittuu.

Ikämaininnat voivat vaikuttaa varsin viattomilta, mutta ne pitävät sisällään taiteilija-ammattihin liittyvän erityispiirteen. On varsin yleistä, että monet kokevat lapsuudessa itsensä ilmaisuun liittyviä hetkiä, jolloin sisäinen tietoisuus vahvistaa taiteilija-ammattista haaveilemista. Lapsuuteen liittyy usein myös taiteellisia harrastuksia, joista saadaan impulsseja ja kokemusta omista lahjoista ja kyvyistä. Myös lapsuuden perheen vaikutus ammatin suuntaan vaikuttanee monessa kohdassa. Kun ihminen siis vastaa oivaltaneensa jo lapsena tulewansa taiteilijaksi, asiaan voi suhtautua vakavasti. Päätös on todennäköisesti vahva itseyttä koskeva tieto, vaikka sillä ei lap-

suuden vaiheessa ole vielä realistista tietopohjaa. Toisaalta ikäkauma, jossa ihminen voi löytää taiteilijaksi tulemisensa 60-vuotiaana kertoo osaltaan myös taiteilija-ammattien erityisyydestä. Se viittaa siihen, että ammatillaiseksi voi tulla työpolun kautta, johon mahtuu ammatinvaihtoja.

Taiteilijat kuvasivat työpolun alkamisen hetkeä tai ajankohtaa myös lyhyillä kommentteilla siitä, mitä kyseisenä ajankohtana tapahtui. Valtaosa vastaajista kommentoi näitä työpolun merkkikohtia. Monet näistä liittyvät opiskeluvaiheeseen. Kaikkien liittojen jäsenet pitivät tärkeänä ammatillisena ajankohtana taidekouluun pääsemistä ja taidekoulusta valmistumista. Tämä vahvistaa koulutuksen merkitystä juuri ammatillisen identiteetin rakentajana, mikä usein kirjataan myös taidekoulujen opetussuunnitelmiin.

Näiden lisäksi kaikkien liittojen vastaajilla oli lukuisa joukko yksittäisiä työtilanteita ja tapahtumia, joita he pitivät tärkeänä hetkeä ammatillisuuden alkamiseksi. Koska monet näistä kyselyssä mainituista työtilanteista ja tapahtumista saattavat ohjata vastaajien tunnistamiseen, toteamme niitä tässä nimettömästi ja yhteisesti. **Kirjailijoista** yli puolet vastasivat ammatillaiseksi tulemisen hetkeksi esikoiskirjan julkaisemisen. Viitaten kirjailijoiden selkeän koulutuspaikan puuttumiseen, tästä esikoiskirjan julkaisemisesta on todennäköisesti tullut yksi ammatillaisen merkistä kentälle. **Näyttelijöille** työpolun alkamisen hetkenä koulutuksen lisäksi on ensimmäisen kiinnityksen saaminen teatterissa tai vakituisen työsuhteen saaminen.

Taiteilijaseuran jäsenistön vastauksen työpolun aloituskohdasta ovat vaihtelevia. Myös heillä korostuu koulutuksen merkitys samoin kuin muillakin taidealojen tekijöillä. Taiteilijaseuran jäsenet kirjaavat kyselyyn useita kertoja näyttelytoimintaan liittyviä seikkoja, joilla on ollut merkitys ammatillisuuden vahvistumiselle. Näitä seikkoja ovat esimerkiksi valmistumisen yhteydessä ollut näyttely, yleensä ensimmäinen oma näyttely, näyttely jossain erikseen mainitussa galleriasa (usein korostetaan kyseisen gallerian arvostusta taidekentällä), yhteisnäyttely tai näyttely ulkomailla. **Temeläisistä** lähes kaikki vastaajat korostavat ammatillisuuden alkaneen koulusta valmistumisen kautta. Vain muutama vastaaja mainitsee yksittäisen työtehtävän olleen erityinen hetki oman työpolun aloituskohdana.

Taiteilijan työpolun käännekokemukset

Käännekokemukset ja käännekertomukset ovat tulleet tutuiksi pääasiallisesti elämäkertatutkimuksen genrestä. Monet elämäkulkua hahmottavat tutkimukset ovat nostaneet esille juuri käännekokemuksien merkityksen yksilölle ja hänen identiteetilleen. Kenneth Gergen toteaaakin käännekokemusten olevan ikään kuin elämän draamallisia huippuja, jotka kristallisoivat identiteettiä.⁵² Käännekokemuksien mainitseminen liittyy oman työpolun muistamiseen ja sen itsereflektiiviseen määrittelemiseen. Pelkästään käännekohtien valintaprosessi omassa tietoisuudessa osoittaa ja määrittelee henkilölle identiteettipaikkoja. Käännekokemukset yleensä tukevat omaa ammatillisuutta ja persoonallisen tien vahvistamista. Käännekokemuksen tapahtumana useimmiten toimii ”ulkoinen tapahtuma”, kuten saatu palkinto, jota yksilö reflektoi itselleen merkityksellisenä vahvistajana. Käännekokemuksena voi toimia myös ulkoisesti vähemmän huomiota saava seikka, kuten sairastuminen, läheisen kuolema tai avioero, josta käynnistyy tärkeä käännevaihe elämässä. Käännekokemuksen yksi tunnuspiirre lienee ”paikaltaan siirtyminen”, eli ihmisen totutussa toimintaympäristössä ja elämässä tapahtuu kokemus, jonka kautta hänen tapansa ymmärtää itseään ja ympäröivää todellisuuttaan muuttuu.⁵³

On ymmärrettävää, että taiteilijoiden käännekokemuksissa tulee esille useita mainintoja erilaisten työhön liittyvien arvostusten kautta. Taiteilijan työ on aina julkista ja paikan saaminen taidekentässä on kovan kilpailun tulosta, kuten myös pysyminen tällä kentällä. Tutkimusaineistomme joukossa on lukuisia taiteilijoita, joille työpolun käännekohtat ovat julkisesti nähtäviä arvostuksia: merkittäviä palkintoja, tunnustuksia tai näkyviä työtehtäviä. Näiden ohella käännekokemuksia muodostavat myös kriisit ja vaikeat hetket, jotka ovat vaikuttaneet omaan työpolkuun. Näiden käännekohtien lisäksi tarkastelemme luvun lopussa taiteilijoiden tähtihetkiä.

Kirjailijaliiton kohdalla tärkein käännekohta kirjailijaksi tulemisessa ovat olleet taidekentän portinvartijoiden mahdollistamat tilanteet: kustannussopimuksen saaminen, Kirjailijaliiton jäseneksi

52 Ks. Gergen 1993, 26.

53 Ks. Houni 2000, 222-240.

hyväksyminen ja alan palkinnot. Monet kirjailijat pitävät tärkeänä myös omaa valintaa ammattiin ryhtymisestä. Kirjailijoiden kohdalla tämä on merkittävä seikka. Monet kirjailijat ovat toimineet ennen vapaaksi kirjailijaksi ryhtymistä muissa työtehtävissä. Kirjailijoiden tausta-ammattien kirjo on laaja, kuten toimittajia, poliiseja, opettajia jne. Kirjailijoiden merkittävänä käännekokemuksena välittyi se hetki, jolloin he tekivät valintansa ryhtyä kirjailijaksi. Tämä itsellinen ammatinvalinta voi liittyä jo nuorena tehtyyn valintaan, mutta myös hetkeen, jolloin päättää luopua toisesta ammatistaan ja heittäytyä kirjailijaksi.

Monelle kirjailijalle tärkeä käännekohta on ensimmäisen novellin tai jonkun muun ensimmäisen tekstin julkaiseminen ja sitten tietysti esikoiskirjan ilmestyminen. Ensikokemusten listaan kuuluvat vahvasti myös ensimmäiset merkittävät apurahat, joita on kirjoittamiseen saanut. Myös kirjallisuusalan palkinnot ovat vastauksissa esillä. Näyttää siltä, että kirjailija-ammatin keskeisiä identiteettitekijöitä ammattilaisuuteen ovat valinnan hetki ryhtyä kirjailijaksi, esikoisjulkaisu, sekä julkinen tunnustus sinetöimässä ammattilaisuutta.

Näyttelijäliiton vastaajat kirjasivat käännekokemukseen monenlaisia seikkoja. Kaikki liittyvät vahvasti oman ammatillisuuden piiriin ja kertovat sellaisista seikoista, jotka vahvistavat omaa paikkaa ammattitekijänä. Pääsääntöisesti näyttelijät kertovat sellaisista käännekohtista, jotka kuljettavat työpolkua eteenpäin. Näitä voi tulkita pääasiassa positiivisuuden kautta. Osalle vastaajista käännekokemus on kuitenkin negatiivisesti sävyttynyt eli vastaajat mainitsevat jonkun henkilön tai sopimusvälirikon, joka on merkittävällä tavalla vaikuttanut heidän työhönsä. Kyselyssä tämän vastauksen voi tulkita kapeasti negatiiviseksi, mutta on mahdollista ymmärtää vastaukseen liittyvä käännekohta, josta on avautunut jotain merkittävästi uutta työn kannalta. Näyttelijöiden elämän käännekohtissa on selkeästi kolme merkittävää tapahtumaa: opiskelupaikan saaminen, ammatinvalinnasta päättäminen ja laitosteatterista vapaalle kentälle siirtyminen (freelanceidentiteetin vahvistuminen).

Kolmen tärkeimmäksi (kyselyssä eniten vastauksia saaneiden) kohdan lisäksi oman elämän tärkeitä käännekohtia ovat esimerkiksi muusikon ammatin valitseminen, omaan syntymään tai lapsuuden taideharrastukseen liittyvä muisto. Työsuhteisiin liittyviä käännekohtia ovat kiinnityksen saaminen teatteriin tai oman työsuhteen muuttuminen vakinaiseksi. Myös monet sellaiset tekijät kuin osuus-

kunnan perustaminen kollegoiden kanssa, erilaiset elokuva- ja televisiotyöt, oman ohjaamisen aloittaminen tai oman tekstin esille saaminen ja teatterin perustaminen ovat käännekokemuksen arvoisia seikkoja vastaajille. Näyttelijöille käännekokemuksena voivat olla merkittävät ohjaajanimet, jotka ovat kenties tarjonneet työhön uudenlaisia näkökulmia.⁵⁴

Taiteilijaseuran jäsenille käännekokemuksissa tulevat muita enemmän esille omaan työskentelyyn liittyvät tekniikat ja niiden kautta oman taiteellisen jäljen löytäminen. Kuvataiteilijat työskentelevät pääosin vapaalla kentällä ilman palkkatyön rakennetta, ja tästä syystä myös heidän vastauksissaan korostuu usein työskentelyrahoituksen saamisen tärkeys, jopa oman työpolun käännekokemuksena. Työskentelyrahoitus mahdollistaa heille keskittymisen omaan luovaan työskentelyyn ja vapauttaa mahdollisista muista palkan ansaitsemisen kahleista. Lisäksi käännekokemuksiin liittyy myös useita mainintoja työtiloihin liittyvistä seikoista.

- Työskentelyrahoituksen saaminen
- Opiskelu ja koulutus: valmistuminen taideoppilaitoksesta, muut opinnot, jatko-opinnot (kotimaassa ja ulkomailla)
- Oman työn esille saaminen: näyttelyt, tilaustyöt, palkinnot ja muut huomionosoitukset
- Oman työtilan, työyhteisön löytyminen
- Ammattiin liittyvien valintojen tekeminen, kuten opetuksen vähentäminen tai muiden töiden poisjättäminen
- Muutto tai oleskelu ulkomailla
- Taiteelliseen tekemiseen liittyvän työskentelytekniikan löytäminen tai sen muuttaminen
- Henkisen pääoman kokemukset: taiteilijaperhe, läheisen kuolema, teini-iässä löytnyt taide, psyykinen sairastuminen, ajattelu ja kasvu taiteilijuuteen, puolison tapaaminen ja kannustuksen saaminen, lasten syntymä, viina, uskon tulo

Temeläisille on ammattiin valmistuminen on ollut tärkeä käännekokemus, kuten myös opiskelemaan pääseminen. Kysyttäessä kolmea keskeistä käännekohtaa temeläisten työpolussa seuraavat asiat päätyivät kyselyyn vastauksina.

54 Vrt. Houni 2000.

- Alan ammattikoulutus
- Jonkun yksittäisen työn valmiiksi saattaminen, esim. esikois-ohjaus
- Omaan työpolkuun liittyvä tapahtuma, oivallus, kehittymisen kokemus, mahdollisuus
- Ihmiset ja verkostoitumiset
- Freelanceriksi jättäytyminen
- Tärkeät työtehtävät esim. opetus- tai hallintotyössä, jossa vaikuttanut kenttään

Kriisikokemukset

Kriisikokemukset voivat liittyä kiinteästi työhön tai yksityiselämään. Kyselymme vastaajilla tapahtuu jaottelua näiden välillä, mutta ei havaittavassa määrin. Pääosin kriisikokemukset liittyvät työhön tai yksityiselämän kokemukset liitetään työhön. Taiteilija-ammatin kokonaisvaltaisuus näkyy kenties tässä asenteessa ammatin ja yksityiseen välisen rajan hävittämisenä. Kuten monet haastateltavamme toteavat, taiteilija on ikään kuin aina töissä. Samalla myös työ merkitsee oman itseyden ja identiteetin kannalta tärkeätä tekijää. Näkökulma tulee esille myös uuden työn keskusteluissa. Raija Julkunen toteaa taiteilijatyölle tutusta asiasta: kun työssä on koko persoona, myös onnistuminen ja menestyminen vahvistavat persoonaa. Tämän rinnalla epäonnistuminen näyttäytyy persoonallisuuden kriisinä ja tärähtää koko itseen.⁵⁵ Tutkimuksemme taiteilijoiden vastaukset vahvistavat tätä: monet taiteilijoiden kriisikokemukset liittyvät kritiikkiin, arvosteluun tai työn huomiotta jättämiseen ja sen myötä jopa vuosia kestäneeseen työn blokkiin.

Kirjailijoiden kriisit pukeutuvat erilaisiin hylkäämis- ja mitätöintikokemuksiin. Merkittäviä kriisihetkiä voivat aiheuttaa myös yksityiselämän ja henkilökohtaisten asioiden vaikeudet.

- Käsikirjoitusten hylkääminen
- Rahoitusvaikeudet, rahoituksen päättyminen
- Kirjoittajablokki, burn out tai vastaava henkinen este työn sujumiselle
- Kriisit kustantajan kanssa

55 Julkunen 2008, 123-124.

- Läheisten tai kollegojen tuki omalle työlle, kiusaaminen ja kateus

Tähtihetkien rinnalla aallonpohjakokemuksena eli kriiseinä tai vaikeina hetkinä työpolussaan **näyttelijät** kertovat seuraavat seikat:

- Henkilökohtaiset uupumiset ja vastoinkäymiset, sairastumiset
- Työttömyysjakso, irtisanominen, sopimusvaikeudet
- Vaikeudet teatterijohtajan kanssa (useita)
- Työtilanteisiin liittyvät vaikeudet (ihmispelko, esiintymisjännitys, huono ohjaaja, huono näytelmä)

Kuvataiteilijoiden kriisihetket näyttäytyvät vastaajien mukaan moninaisina ja laajoina. Vastaajien määrä on suuri, joten myös näiden kokemusten kirjo on oletettavan moniväristä. Kuvataiteilijoiden kuvaamia työpolun kriisihetkiä on niin paljon, että niistä jokainen vaatisi melkein oman pysähtymisen paikkansa. Kuten kyselyn palautteessa tuli esille kommentti "toisten kärsimysten tutkimisesta", niin työpolun kriisikuvauksia lukiessa tämä seikka totisesti tulee mieleen. Vastauksia ryhmitellen ne voidaan kiteyttää seuraavanlaisiin päänäkökulmiin:

- Psykkiset vaikeudet, kuten yksinäisyys, masennus, burn out, avioero ja muut henkistä tasapainoa heilauttavat kokemukset
- Näyttelyihin ja omaan ammattiin liittyvät kritiikit, mitätöinti, vaikeneminen jne. tapahtumat
- Näyttelyn jälkeinen tyhjyyden kokemus
- Sosiaalisen elämän eri osien yhteensovittaminen, kuten perheen, muiden töiden ja taiteilijana olemisen yhteistoiminta
- Taloudellinen hätä, johon liittyy lukuisia erilaisia variaatioita aina nälän kokemuksesta oman kodin menettämiseen tai työhuoneen menettämiseen
- Lasten syntymä mainitaan monissa vastauksissa, vaikka sen korostetaan olevan hienoa, se on aiheuttanut myös kriisin
- Yhteiskunnan ja taidekentän taholta tulevat kokemukset, kuten kateus, kiusaaminen, arvostelu, syrjiminen jne.

Temeläisten kriisikokemuksissa tulevat esille työyhteisöihin liittyvät kokemukset.

- Työpaikkakiusaaminen, kommunikaatio-ongelmat, vaikean ohjaajan tai johtajan kanssa työskentely
- Työolosuhteiden muut haasteet (epäsäännöllisyys, talous, lapsen hoito, työttömyysjaksot)
- Oikeudenmukaisuuden koetteleminen työtilanteissa
- Liialliset työmäärät, usean työn päällekkäisyys
- Oman luovuuden kriisi, kun uutta ei syntynyt
- Henkilökohtaisia kriisejä, avioero, depressio, riittämättömyyden kokemus
- Epäonnistumiset työssä, yksin jääminen

Taiteilijan työpolun tähtihetket

Tähtihetken käsitteessä vilahtaa ja välähtää vanhanaikainen glamour. Tästä huolimatta sen pitäisi olla työn ja hyvinvoinnin näkökulmasta yksi keskeisiä käsitteitä. Tähtihetket saattavat olla niitä kokemuksia, joiden kautta ihminen jaksaa ja voimaantuu, tulee näkyväksi omassa työssään. Taiteilijan työpolkuun tähtihetkiä liitetään helposti julkisuuden tuoman mielikuvan takia. Tähtihetkellä voi olla arkisempikin merkitys.

Kirjailijat kertovat työpolkunsu tärkeimmiksi tähtihetkiksi arkisesti sen kirjoittamiseen liittyvän kokemuksen, kun teksti rullaa (luovuuden keskeinen kokemus) ja toisaalta myös merkittävät palkinnot. Julkisuus ja arvostelut voivat kohottaa kirjailijan arjen yläpuolelle ja saada tähtihetken syntymään. Toisaalta samanlainen kokemus voi syntyä jonkun tärkeän työn aikaansaamisesta. Kirjailijoiden tähtihetket ovat kiteytettynä seuraavat:

- Kirjoittamisen kokemukseen liittyvät (flow)
- Merkittävät palkinnot
- Julkisuus, arvostelut
- Jonkun tärkeän työn saaminen valmiiksi

Kysyttäessä **näyttelijöiden** tähtihetkeä työpolussa, vastaajat kertovat viisi ammatillista seikkaa. Nämä näyttelijöiden mainitsemat tähtihetket ovat seuraavia:

- Merkittävä roolityö
- Oman naamakuvan näkeminen julkisessa seinässä

- Palkinto tai palkintoehdokkuus
- Yleisöpalautte teatterissa ja kaduilla
- Yhteistyön onnistuminen tai oman luovan tilan löytäminen

Kuvataiteilijoiden työpolun tähtihetket myötäilevät osaltaan käännekokemuksia. Niissä kuitenkin korostuu poikkeuksellisen paljon erilaisten rahoitusmuotojen saaminen, aina pienimuotoisista apurahoista monivuotisiin työskentelyrahoituksiin. Yksi vastaajista kiteytti asian toteamalla, että apurahakirjekuoren tipahdus on aina tähtihetki. Kuvataiteilijoiden kohdalla rahoituksen saaminen on sikäli merkityksellistä, että se mahdollistaa ammatinharjoittamisen ja monelle vapautuksen muista työtehtävistä.

Muita tärkeitä tähtihetkiä kuvataiteilijan elämässä voivat olla esimerkiksi seuraavat asiat:

- Näyttelyhankkeen onnistuminen ja näyttelystä hyvän palautteen (kritiikin) saaminen
- Kilpailuvoitot ja palkinnot
- Oman tekemisen kautta syntyvä hyvä flow-kokemus
- Kutsut näyttelyyn koti- ja ulkomailla
- Näyttelyiden avajaiset

Temeläisten (N=35) työpolun tähtihetket olivat samansuuntaisia kuin muiden ammattiliittojen taiteilijoiden kohdalla, painottuen erilaisiin työtehtäviin. Kiinnostavaa on kuitenkin, että vastaajista muutamamat toteavat tähtihetkiä olevan useita tai sanovansa jokaisen työn olevan tähtihetki. Erikseen mainittuihin tähtihetkiin liittyy joku selkeästi onnistunut työtehtävä. Temeläisten tähtihetkiä voi ryhmitellä seuraavasti.

- Onnistunut ohjaus, suunnittelutyö
- Oman esityksen näkeminen teatterissa tai kansainvälisellä festivaalilla
- Palkinnot ja apurahat
- Omien kiinnostuksen kohteiden löytyminen/kirkastuminen, edellytysten luominen itselle ja toisille, oman työtahdin löytyminen
- Katsojilta saatu palaute, hyvät kritiikit

Työpolun pituus?

Työpolun ”rakenteellisiin” näkökulmiin kuuluu myös ajatus sen pituudesta. Kysimme taiteilijoilta heidän työskentelyhaluja suhteessa työpolun pituuteen. Aihe on erityisen mielenkiintoinen parhaillaan menossa olevan, työurien pidentämistä koskevan yhteiskunnallisen keskustelun myötä. Tutkimusaineisto osoittaa, että taiteilijat eivät halua jäädä eläkkeelle. He haluavat työskennellä niin kauan kuin se on terveydellisesti mahdollista. Kysymys herätti vastaajissa myös hilpeyttä, sillä useat taiteilijat vastasivat myös optimistisesti työskentelevänsä yli satavuotiaaksi. Joku näkee työpolkunsa jatkuvan jopa ikuisuuteen asti.

Oletettu ikä, johon asti työskente- lyä jatketaan	50-60+ vuotta	70-80+ vuotta	90-100+ vuotta	määrit- telemä- tön
Suomen Kirjailijaliitto (n=62)		34	28	
Suomen Näyttelijäliitto (n=83)	30	26	27	
Suomen Taiteilijaseura (n=236)	13	77	57	89
Teatteri- ja mediatyöntekijöiden liitto (n=33)	11	13	1	8

Taulukko 5. Yhteenveto taiteilijoiden ilmoittamasta työpolun oletetusta pituudesta (vastaajamäärät).

Taiteilijan arki

HELI ANSIO, PIA HOUNI

Tässä luvussa käsitellään taiteilijoiden työn arkea: työn voimavaroja (työtyytyväisyys, työn tärkeys ja merkityksellisyys, työn imu), ajankäyttöä ja työmääriä, työstä palautumista ja työn ulkopuolista elämää. Lisäksi tarkastellaan taiteilijoiden työssään tarvitsemia tietoja ja taitoja.

Taiteilijoiden työtyytyväisyys ja työn voimavarat

Tutkimushankkeessa haastateltu vanhempi kirjailija kuvaa, mikä on tehnyt hänet tyytyväiseksi ja onnelliseksi työpolullaan:

Kaikista tyytyväisimmäksi mut on tehnyt se, että mä olen saanut koko ajan kirjoittaa, ja toinen se, että tää ammatti on ollut niin vapaa. Vaikka näyttää siltä, että mä en tee paljon muuta kuin työtä, niin mulla on kuitenkin täysi vapaus valita, että koska mä sen teen, ja varsinkin kun mä teen sen aikaisin aamulla, loppupäivän mä voin vihellellä missä mä viheltelen ja viheltää mitä mä haluan. Vapaa ammatti on suurenmoinen lahja ihmiselle. Jos vielä voi tehdä sellaista työtä, josta todella niinkun saa tyydytyksen, ei niinkään maineesta eikä kunniasta eikä rahasta vaan [...] siitä kirjoittamisesta.

Haastatteluissa taiteilijoilta kysyttiin, mitä he mieltävät menestymiseksi taiteilijana. Monet ottivat esiin kahdenlaisia kriteerejä. Ulkoa määriteltyjä menestyksen kriteereitä voivat olla esimerkiksi tunnettuus julkisuudessa, tunnettuus taiteen kentällä, teosten myyntiluvut tai taloudellinen toimeentulo taiteella. Kaikki kysymystä pohtineet haastateltavat kuitenkin nostivat esiin menestyksen kriteerinä myös sen, että voi itse olla tyytyväinen työhönsä, kokee sen merkitykselliseksi itselleen, kokee saavuttaneensa itselleen asettamia tavoitteita ja kehittyä työssään. Haastateltu näyttelijä pohtii:

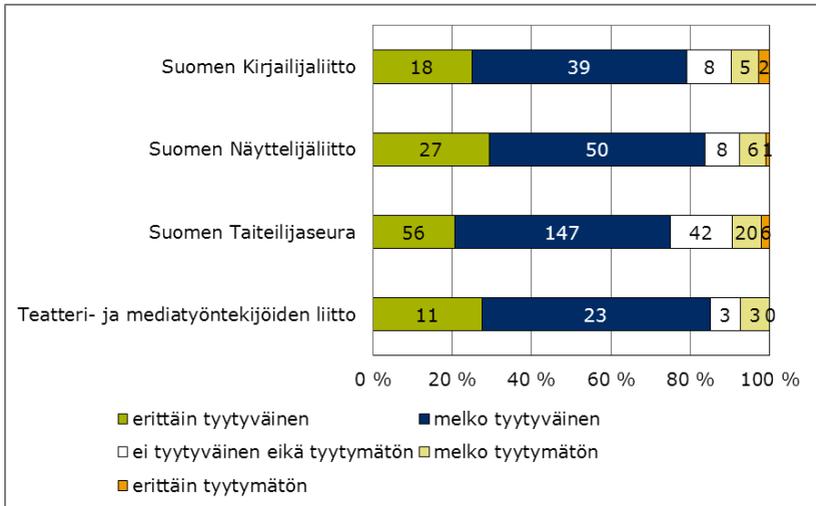
Mä miellän menestymisen sellaiseksi, että ihminen on tyytyväinen tekemäänsä työhön. Ja että se ihminen voi hyvin siinä työssä, ja että se jollain tapaa tulee taloudellisesti toimeen. Se on musta menestystä, että on ylpeä siitä mitä tekee, että mä haluan tehdä juuri tätä, juuri näin ja juuri tässä paikassa esimerkiksi juuri sillä hetkellä.

Tässä alaluvussa käsitellään näitä aiheita: taiteilijoiden tyytyväisyyttä työhönsä ja elämäänsä, työn mielekkyyden kokemista ja työn imua.

Tyytyväisyys elämään

Kyselyssä kysyttiin taiteilijoiden tyytyväisyyttä työhönsä ja elämäänsä kysymysparilla "Kuinka tyytyväinen olet elämääsi nykyisin" ja "Kuinka tyytyväinen olet työhösi nykyisin?". Sama kysymyspari esitettiin myös Työ ja terveys -haastattelututkimuksessa. Sen tulosten mukaan työssä olevista 26–68 -vuotiaista 89 % oli erittäin tai melko tyytyväisiä elämäänsä. Saman ikäiset taiteilijat olivat jonkun verran harvemmin tyytyväisiä elämäänsä (80 %). Kaaviossa 12 on esitetty taiteilijoiden tyytyväisyys elämäänsä koko aineistossa. Mukana kaaviossa ovat myös eläkkeellä olevat taiteilijat.

Kyselyaineiston perusteella eniten elämäänsä tyytyväisiä taiteilijoita on teatteritaiteilijoiden joukossa. Näyttelijäliiton vastaajista 84 % ja Temen vastaajista 85 % on elämäänsä erittäin tyytyväisiä tai melko tyytyväisiä. Vähiten tyytyväisiä elämäänsä ovat kuvataiteilijat. Heistä kolme neljästä (75 %) on vastannut olevansa elämäänsä erittäin tai melko tyytyväinen.



Kaavio 12. Vastaajien tyytyväisyys elämäänsä vastaushetkellä.

Sukupuolten väliset erot tyytyväisyydessä elämään ovat näyttelijöiden ja kuvataiteilijoiden kohdalla merkityksettömän pieniä. Naiskirjailijoiden ja mieskirjailijoiden välillä sen sijaan on silmiinpistävä eroavaisuus: naiskirjailijoista 85 % on tyytyväisiä elämäänsä, kun taas mieskirjailijoista vain 67 %. Teatteri- ja mediatyöntekijöistä miehet ovat hieman naisia useammin elämäänsä tyytyväisiä, mutta Temen aineiston pienuuden takia laajempia johtopäätöksiä ei voida tehdä.

Myös sukupolvien välillä on eroa tyytyväisyydessä elämään. Aineiston vanhimmat taiteilijat (ennen vuotta 1940 syntyneet) ovat selvästi muita harvemmin tyytyväisiä elämäänsä. Heistä vain hieman yli puolet (54 %) vastaa olevansa elämään tyytyväisiä. Näistä vastaajista kaikki ovat kuvataiteilijoita tai kirjailijoita; teatteritaiteilijoiden vastaajista vanhimmat ovat syntyneet 1940-luvulla.

Sukupolven näkökulmasta elämäänsä tyytyväisimmät taiteilijat ovat suuren murroksen sukupolvesta: he ovat 1940-luvulla syntyneitä ja nuorimmat heistä kuuluvat sotien jälkeisiin suuriin ikäluokkiin. Kyselyhetkellä he ovat olleet 63–73-vuotiaita. Suuren murroksen sukupolven taiteilijoista 85 % ilmoittaa olevansa tyytyväisiä elämäänsä. Näistäkin vastaajista valtaosa on kuvataiteilijoita ja kirjailijoita. Teatteritaiteilijoiden vastaajista niin harva on yli 60-vuotias, että vertailun tekeminen ei ole mielekäästä.

Hyvinvoinnin sukupolven taiteilijat (1960-luvun alkupuolen ja 1970-luvun puolivälin välissä syntyneet, kyselyhetkellä 37–50-vuotiaat) ovat kyselyaineiston kokonaisuuden valossa lähes yhtä tyytyväisiä elämäänsä kuin suuren murroksen sukupolven taiteilijat. Lähiöiden sukupolven taiteilijoista (1950-luvulla syntyneet, kyselyhetkellä 51–62-vuotiaat) tyytyväisimpiä elämäänsä ovat kirjailijat. Heistä peräti 92 % ilmoittaa olevansa elämään tyytyväisiä. Samanikäisistä kuvataiteilijoista vain alle kaksi kolmasosaa (71 %) on tyytyväisiä elämäänsä.

Tyytyväisyys työhön

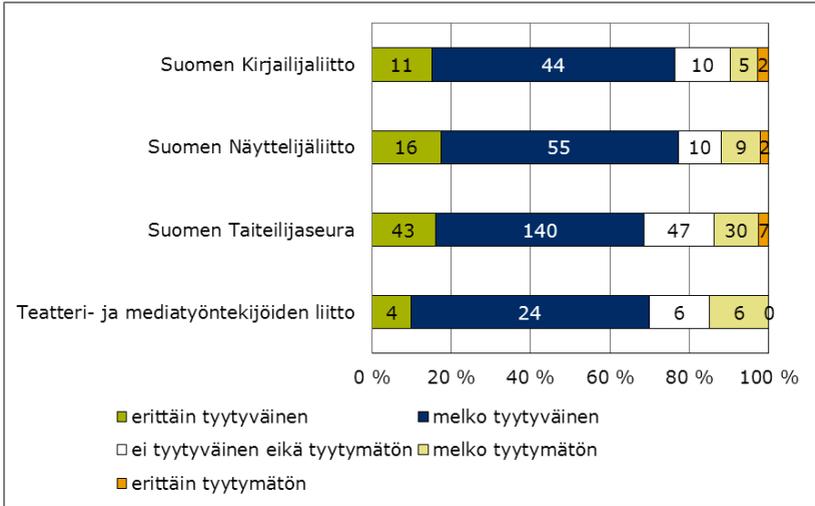
Taiteilijoista harvemmat ovat tyytyväisiä työhönsä kuin elämäänsä. Kuvataiteilijan reunakommentti paperilomakkeessa kertonee, mistä on kysymys: "parempaan pystyisin". Taiteelliseen työhön kuuluu lähtökohtaisesti ajatus jatkuvasta kehittämisestä. Mahdollisesti tämän takia joidenkin taiteilijoiden on vaikea mieltää voivansa olla koskaan työhönsä erittäin tyytyväisiä.

Työ ja terveys -aineistossa työssäkäyvistä suomalaisista 87 % olivat tyytyväisiä työhönsä. Saman ikäiset taiteilijat olivat jonkun verran harvemmin tyytyväisiä työhönsä (75 %). Kaaviossa 13 on esitettynä tyytyväisyys työhön koko taiteilija-aineistossa, eläkeikäiset mukaan lukien. Aineiston perusteella työhönsä tyytyväisimmät taiteilijat löytyvät kirjailijoiden (76 %) ja näyttelijöiden (77 %) joukosta. Kuvataiteilijat taas ovat työhönsä vähiten tyytyväisiä (69 %). Erot taiteilijaryhmien välillä ovat kuitenkin pieniä.

Sukupuolten välisiä eroja työtyytyväisyydessä ei näyttelijöiden ja kuvataiteilijoiden kohdalla ole, mutta kirjailijoiden kohdalla on. Mieskirjailijoista peräti 88 % on erittäin tai melko tyytyväisiä työhönsä, mutta naiskirjailijoista vain 71 %. Naiskirjailijoista viidennes on vastannut, ettei ole tyytyväinen eikä tyytymätön. Kiinnostavaa on, että sukupuolten välinen ero on päinvastainen kuin tyytyväisyyttä elämään koskevassa kysymyksessä. Temeläisten kohdalla miehet ovat useammin työhönsä tyytyväisiä kuin naiset. Tosin Temen aineiston pienuuden vuoksi koko alaa koskevia johtopäätöksiä ei tästä voida tehdä.

Taiteilijoiden tyytyväisyys työhön noudattelee sukupolvien osalta samoja suuria linjoja kuin tyytyväisyys elämään. Aineiston vanhimmat vastaajat, ennen 1940-lukua syntyneet ja vastaushetkellä

reilusti yli seitsemänkymppiset, ovat vähiten tyytyväisiä työhönsä. Heistä 58 % on työhönsä erittäin tai melko tyytyväisiä. Osa näistä vastaajista tarkastelee työtään retrospektiivisesti, mutta osa tekee edelleen taiteellista työtä.



Kaavio 13. Vastaajien tyytyväisyys työhönsä vastaushetkellä.

Tyytyväisimpiä työhönsä aineiston kokonaisuudessa ovat suuren murroksen sukupolven yli kuusikymppiset taiteilijat. Tämä tukee ajatusta, että taiteilijan työpolun huippu voi sijoittua virallisen eläkeiän kynnykselle tai tuolle puolen.⁵⁶ Suuren murroksen sukupolven taiteilijoiden työtyytyväisyydessä on kuitenkin merkittäviä taiteilijaryhmäkohtaisia eroja. Työhönsä huomattavan tyytyväisiä ovat suuren murroksen sukupolven kirjailijat (89 %) ja näyttelijät (87 %). Myös samanikäiset teatteri- ja mediatyöntekijät ovat tyytyväisiä työhönsä, mutta aineiston pienuuden vuoksi lukujen esittäminen ei ole mielekäästä. Sen sijaan suuren murroksen sukupolven kuvataiteilijoista vain vajaa kaksi kolmannesta (69 %) on työhönsä tyytyväisiä.

Nuoremmilla vastaajilla työtyytyväisyydessä ei ole suuria eroja

⁵⁶ Ks. kuitenkin Levanto 2005 (96-97), joka kritisoi ajatusta taiteilijoiden ”kypsästä kaudesta”.

sukupolvien välillä. Huomiota kiinnittävät ainoastaan taiteilija-ammattien väliset työtyytyväisyyden erot hyvinvoinnin sukupolvessa eli noin nelikymppisissä ja vähän vanhemmissa vastaajissa. Hyvinvoinnin sukupolven näyttelijöistä 80 % on tyytyväisiä työhönsä. Saman ikäisistä kuvataiteilijoista 70 % ja temeläisistä vain 60 % on tyytyväisiä työhönsä. Mitä temeläisiin tulee, on jälleen syytä esittää aineiston pientä kokoa koskeva varaus.

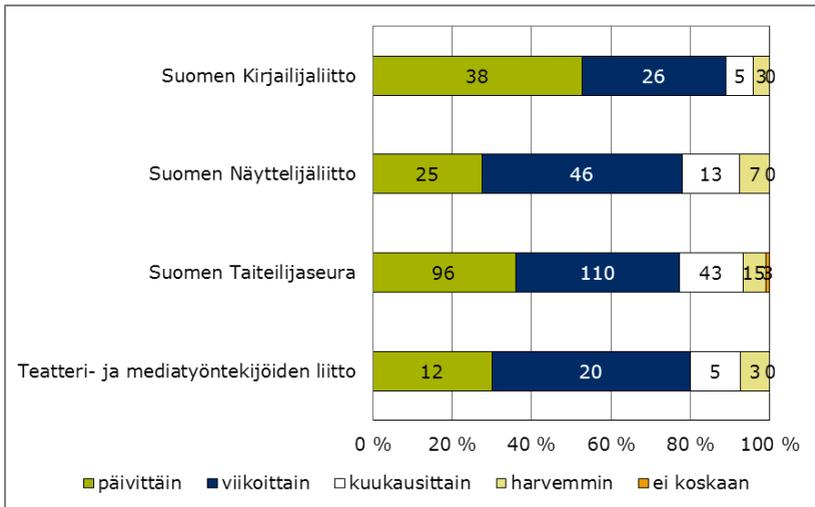
Kokemus työn tärkeydestä ja merkityksellisyydestä

Työn mielekkyyden kokemus on tärkeää missä tahansa työssä, ja erityisen tärkeänä sitä voidaan pitää taiteilijoiden työssä. Taiteilijoilta kysyttiin työn mielekkyyden kokemuksesta kaksi kysymystä: "Kuinka usein koet tekeväsi tärkeää ja merkityksellistä työtä itsesi kannalta?" ja "Kuinka usein koet tekeväsi tärkeää ja merkityksellistä työtä yhteiskunnan kannalta?". Molemmat näkökulmat arvioitiin tärkeiksi. Taiteilijan työ on peruslähtökohdiltaan omakohtaista, ja ellei työ ole sisäisesti tärkeää ja merkityksellistä, työn mielekkyys ja mahdollisesti koko identiteetti on koetuksella. Työn kokeminen itselle merkityksellisenä on yksi uuden työn piirre ja erityisesti nuoremmat työntekijät arvostavat itselle merkityksellistä työtä.⁵⁷ Toisaalta taiteellisen työn merkitys yhteiskunnassa on ambivalentti ja keskustelua siitä käydään jatkuvasti. Keskustelun heijastukset näkyvät myös kyselyaineiston avovastauksissa taiteilijoiden kuvauksena koetusta arvostuksen puutteesta ja siitä, että jatkuvasti joutuu perustelemaan oman työnsä merkitystä. Siksi kyselyssä kartoitettiin taiteilijoiden kokemusta siitä, miten usein he kokevat työnsä olevan tärkeää ja merkityksellistä yhteiskunnassa.

Valtaosa kyselyyn vastanneista taiteilijoista kokee tekevänsä itsensä kannalta tärkeää ja merkityksellistä työtä vähintään viikoittain. (Ks. kaavio 14.) Kirjailijat kokevat näin muita kyselyyn vastanneita taiteilijaryhmiä useammin. Kirjailijoista yli puolet (53 %) mutta näyttelijöistä vain reilu neljäsosa (28 %) kokee työnsä itselleen tärkeäksi ja merkitykselliseksi päivittäin. Teatterialan taiteilijoista ja kuvataiteilijoista useampi kuin joka viides kokee työnsä itsensä

57 Julkunen 2008, 121–128.

kannalta tärkeäksi ja merkitykselliseksi kuukausittain tai harvemmin. On hämmäntävää, että näin monelle taiteilijalle työn koettu merkityksellisyys on kateissa. Työn voimavaroja on vaikeaa pitää yllä, ellei sisäisesti koe työtään mielekkääksi.



Kaavio 14. Vastaajien kokemukset työnsä tärkeydestä ja merkityksellisyydestä itsensä kannalta.

Taiteilijoiden kokemassa työn tärkeydessä ja merkityksellisyydessä itselle on sukupuolten välisiä eroja. Työ ja terveys -tutkimuksessa naiset kokivat työnsä useammin tärkeäksi ja merkitykselliseksi kuin miehet. Taiteilijoiden kohdalla on toisin.⁵⁸ Kaikissa taiteilijammateissa miehet kokevat työnsä useammin itselleen tärkeänä ja merkityksellisenä kuin naiset. Mieskirjailijoista 63 % kokee työnsä päivittäin itselleen tärkeänä ja merkityksellisenä, mutta naiskirjailijoista vähän alle puolet (48 %). Miesnäyttelijöistä kolmasosa (33 %) kokee työn päivittäin itselleen tärkeänä ja merkityksellisenä – naisnäyttelijöistä vajaa neljännes (23 %). Temen miesvastaajista 46 % kokee työn päivittäin itselleen tärkeänä ja merkityksellisenä. Nais-

⁵⁸ Työ ja terveys -kysymyksenasettelussa kysymys kuului "Tunnetko tekeväsi tärkeää ja merkityksellistä työtä päivittäin/viikoittain/kuukausittain/harvemmin/vai ei koskaan?". Tarkennuksia merkityksellisyydestä itselle ja yhteiskunnalle ei esitetty. Taiteilijoiden aineistossa ovat tässä kohdin mukana myös eläkeikäiset vastaajat, joten tarkkaa vertailua ei voida tehdä.

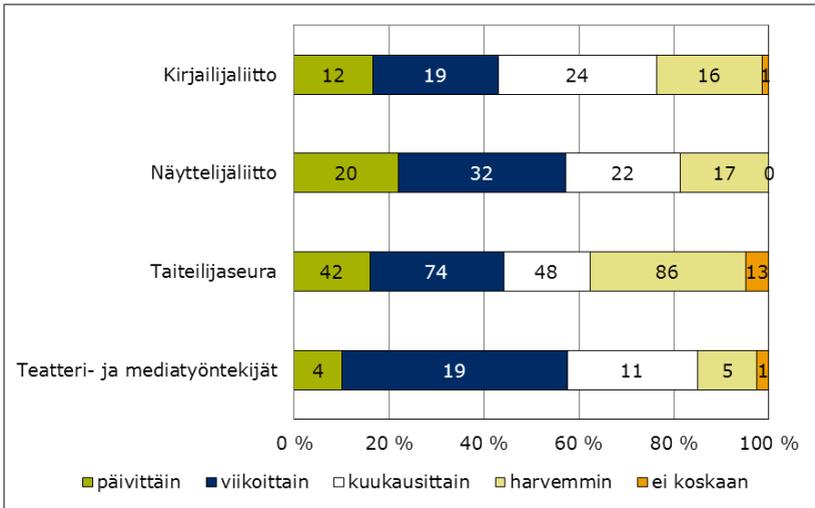
vastaajista päivittäin näin kokee vain neljäsosa (24 %). Kuvataiteilijoiden kohdalla sukupuolten väliset erot ovat erittäin pienet, mutta myös heidän joukossaan miehet kokevat yleisemmin työn itselleen tärkeäksi ja merkitykselliseksi.

Taiteilijat kokevat huomattavasti harvemmin työnsä olevan tärkeää ja merkityksellistä yhteiskunnan kannalta kuin itsensä kannalta. (Ks. kaavio 15.) Vastausten tulkinnessa on huomattava, että taiteilijat ovat saattaneet vastatessaan myös ajatella sitä, miten tärkeäksi ja merkitykselliseksi he kokevat yhteiskunnan arvottavan työtään. Taiteilijoiden suhteellisen vähäiset kokemukset työn merkityksestä yhteiskunnan kannalta saattavat kertoa enemmän yhteiskunnan taholta koetusta arvostuksen puutteesta kuin siitä, millaista merkitystä taiteilijat itse näkevät työllään olevan yhteiskunnassa. Työn yhteiskunnallisen merkityksen kokeminen vertautuu luterilaiseen kutsumusajatteluun, jonka lähtökohtana on jokaisen työn ja sen tekijän oma, arvokas paikka ihmisyhteisössä.⁵⁹

Teatterialan taiteilijat arvioivat kirjailijoita ja kuvataiteilijoita useammin tekevänsä yhteiskunnan kannalta tärkeää ja merkityksellistä työtä. Sekä näyttelijöistä että temeläisistä yli puolet (noin 57 %) tuntee vähintään viikoittain työnsä olevan tärkeää ja merkityksellistä yhteiskunnalle. Kirjailijoilla ja kuvataiteilijoilla nämä tuntemukset ovat harvinaisempia: vain vähän yli 40 % heistä kokee näin viikoittain. Kuvataiteilijoista 38 % vastaa, että kokee työnsä yhteiskunnan kannalta tärkeäksi ja merkitykselliseksi harvemmin kuin kuukausittain tai ei koskaan. Tuntemukset saattavat myös liittyä tiettyihin työtilanteisiin, kuten voi päätellä yhden kyselyyn vastanneen näyttelijän huomiosta paperilomakkeen laidassa: hän on vastannut kysymykseen ”päivittäin” ja tarkentaa ”jos teen oppilaitten kanssa töitä, kyllä tunnen”. Oletettavasti teatterilaisten kokemukset työn tärkeydestä ja merkityksestä yhteiskunnassa palautuvat siihen, että teatteriesityksellä on välitön suhde yleisöön. Kuvataiteilijoilla ja kirjailijoilla tämä suhde on epäsuorempi. Haastatteluaineisto tarjoaa näkökulmia tähän teemaan. Kaikki näyttelijät kertovat haastattelussa erittäin tärkeiksi kokemuksiksi ne, joissa ovat tavalla tai toisella kokeneet voivansa vaikuttaa katsojiin. Kokemus voi olla ohiikävä hetki näyttämöllä, jolloin kokee saavansa erityisen kontaktin katsomoon. Kokemus voi liittyä siihen, että joku tulee kadulla antamaan palautetta esityksestä, josta on jo vuosia aikaa. Se voi liittyä

59 Ks. esim. Raunio 2004.

myös tilanteeseen, jossa jonkun katsojan elämä on konkreettisesti muuttunut esityksestä saadun oivalluksen myötä. Tällaiset tilanteet ymmärrettävästi rakentavat kokemusta siitä, että omalla työllä on mielekäs paikka yhteiskunnassa.



Kaavio 15. Vastaajien kokemukset työnsä tärkeydestä ja merkityksellisyydestä yhteiskunnan kannalta.

Kirjailijoiden kohdalla ei ole ikäryhmien välisiä eroja siinä, miten usein he kokevat työnsä tärkeäksi ja merkitykselliseksi yhteiskunnassa. Sen sijaan teatteritaiteilijoista ja kuvataiteilijoista näitä kokemuksia on lähiöiden sukupolvella (noin 1950-luvulla syntyneillä) muita useammin. Teatterilaisista jopa kaksi kolmesta lähiöiden sukupolven ikänsä puolesta lukeutuvasta kokee vähintään viikoittain työnsä tärkeäksi ja merkitykselliseksi yhteiskunnan kannalta. Lähiöiden sukupolven taiteilijat ovat aikuistuneet 1970-luvulla, jolloin taidekentällä on käyty keskustelua taidetyön yhteiskunnallisesta vaikuttavuudesta.⁶⁰ Todennäköisesti tämä sukupolvikokemus leimaa yhä taiteilijoiden ajattelua ja tunteja.

Miestaiteilijat kokevat työnsä useammin yhteiskunnalle tärkeänä ja merkityksellisenä kuin naiset. Vain näyttelijöiden joukossa vähin-

60 Vrt. Pirttilän & Hounin 1960–1970-lukujen poliittinen teatteri -sukupolvi. Pirttilä & Houni 2011, 147, 149–150.

tään viikoittain työnsä yhteiskunnan kannalta tärkeäksi ja merkittäväksi kokevien määrä jakautuu tasaisesti sukupuolten kesken. Näyttelijöistäkin päivittäin näin kokevat ovat suhteellisesti useammin miehiä. Esimerkiksi naiskuvataiteilijoista päivittäin työnsä yhteiskunnan kannalta tärkeäksi kokee vain yksi kymmenestä, mutta mieskuvataiteilijoista neljäsosa.

Taiteilijan työn merkitystä itselle ja yhteiskunnalle kuvataan eri näkökulmista myös haastatteluissa. Työn merkityksellisyyden kokemus nousee useammissa pienen vapaan kentän teatterin työntekijöiden haastattelussa teatterin sisällöllisestä linjasta ja siitä kokemuksesta, että oman teatterin ja koko "lainsuojattoman"⁶¹ teatterikentän olemassaolo on yhteiskunnassa merkittävää. Näyttelijä sanoo teatterista, jossa työskentelee:

Tässä paikassa ohjelmisto on aina ollut sellasta, että on asiaa niiden produktioiden takana, niin se on ollut mulle aina tärkeää, että hirveen vaikeaa ois kuvitella menevänsä jotain humpanpumpua vetää jonnekin. [...] Mä oon ollut täällä niin hirveen pitkään, niin tää paikka on mulle niin tärkeä, ja tää on ollut paljon muutakin kuin vain työ.

Työn imu⁶²

Työn imusta on viimeisen vuosikymmenen aikana tullut osa positiiivisen työn psykologian käsitteistöä. Työn imu (work engagement) merkitsee myönteistä, mielihyvän täyteistä virittäytymistä ja aktiivaatiota työssä. Työn imu ei ole hetkellinen huippukokemus, vaan pysyvämpi tila, joka ei kohdistu mihinkään tiettyyn yhteen tilanteeseen tai asiaan työssä. Työn imu sisältää sekä tunteisiin liittyvän että kognitiivisen ulottuvuuden. Sitä kokevalle työ on tärkeää, mutta eri tavalla kuin työholistille, joka ei nauti työstään. Työn imu ja työuupumus ovat käänteisessä yhteydessä toisiinsa, mutta ne eivät silti ole saman kolikon kääntöpuolia: vähäisen työn imun kokemi-

61 Lainsuojattomuuden käsite viittaa teatterikentällä niihin teattereihin, jotka eivät saa henkilötyövuosiin perustuvaa valtionrahoitusta teatteri- ja orkesterilain nojalla.

62 Kiitämme lämpimästi tutkimusprofessori Jari Hakasta taitelijoiden työn imua koskeneista kommentista työn eri vaiheissa.

nen ei tarkoita, että henkilöllä olisi vakavia työuupumusoireita.⁶³

Työn imua luonnehtii kolme toisiinsa liittyvää osa-aluetta: tarmokkuus, omistautuminen ja uppoutuminen. Tarmokkuuden ulottuvuus kuvaa energisyyttä, sinnikkyyttä, halua panostaa työhön ja ponnistella myös vastoinkäymisiä kohdattaessa. Omistautumisen osa-alueeseen kuuluvat kokemukset työn merkityksellisyydestä ja haasteellisuudesta sekä innokkuus, inspiiraatio ja ylpeys työstä.⁶⁴ Uppoutumisen osa-aluetta luonnehtivat syvä keskittyneisyyden tila, paneutuneisuus työhön sekä näistä koettu nautinto.⁶⁵ Taiteellisessa työssä työn imun ulottuvuudet voivat tuntua itsestään selvältä peruslähtökohdalta. Käytännössä taiteilijakaan ei aina koe työn imua.

Taiteilijoille esitettiin yhdeksästä väittämästä koostuva kysely työn imusta. Vastaajat arvioivat seitsenportaisella asteikolla, kuinka usein he kokevat työssään väittämässä kuvattua tunnetta tai ajatusta (ei koskaan=0 ... päivittäin=6).

Yleisesti ottaen taiteilijoiden työn imun taso on varsin hyvä. (Ks. kaavio 16.) Työn imun osa-alueista taiteilijoilla korostuu uppoutuminen: tila, jossa työhön syventyessä aika kuluu kuin siivillä ja työstä irrottautuminen voi tuntua vaikealta. Tarmokkuus on kaikissa tutkimuksen taiteilija-ammateissa alhaisin työn imun osa-alue. Tämä dynamiikka vaikuttaa olevan taiteilija-ammatteihin liittyvä erityispiirre, jota yksi kyselyyn vastannut kirjailija tuli osuvasti kuvanneeksi kirjoittaessaan kyselylomakkeeseen kommentin työn imu -kysymyksistä: "Työ voi olla yhtä aikaa kauheaa ja kauhua herättävän vaikea aloittaa aamuisin. Silti se lopulta vie mukanaan."

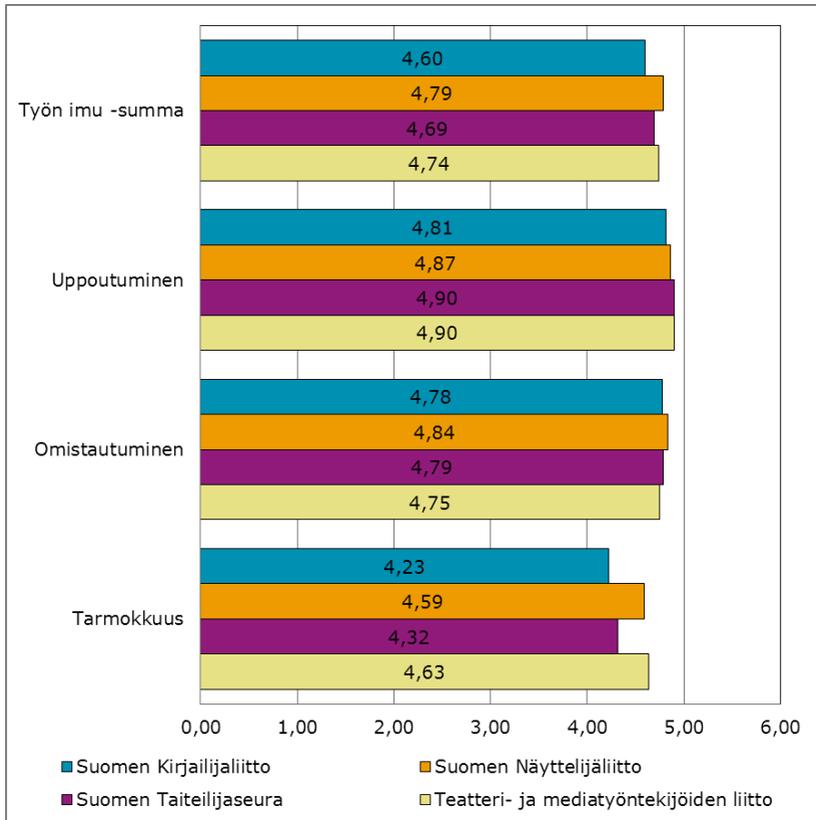
Taiteilijoiden vastauksia verrattiin Työ ja terveys -kyselyyn, jossa mitataan työn imua kolmella väittämällä: "Tunnen itseni vahvaksi ja tarmokkaaksi työssäni" (tarmokkuuden osa-alue), "Olen innostunut työstäni" (omistautumisen osa-alue) ja "Tunnen tyydytystä, kun olen syventynyt työhöni" (uppoutumisen osa-alue). Työssä olevista 26–68 -vuotiaista 38 % koki itsensä vahvaksi ja tarmokkaaksi päivittäin, 40 % oli päivittäin innostunut työstään ja 40 % tunsu päivittäin tyytyväisyyttä syventyessään työhönsä. Vastaavat prosenttiosuudet taiteilijoilla olivat 18 %, 37 % ja 46 %. Taiteilijoiden kokemaa tarmokkuutta työssä oli siis tässä vertailussa jonkin verran

63 Hakanen 2009, 8-9; Työ ja terveys 2012, 118–119.

64 Vrt. edellä käsitelty kysymys työn tärkeydestä ja merkityksellisyydestä itselle.

65 Hakanen 2009, 10; Työ ja terveys 2012, 118–119.

matalampaa kuin muiden työtä tekevien suomalaisten.



Kaavio 16. Vastaajien työn imun ja sen ulottuvuuksien keskiarvot ammattiliitoin.

Työn imu- osio kirvoitti vastaajissa kommentteja ja palautetta. Yksi kuvataiteilija kirjoitti paperilomakkeeseen kysymyksen viereen: "Huonoina aikoina vastaukset ovat pelkkiä 0 ja 1." Yleensä työn imun taso on tutkimuksissa osoittautunut suhteellisen pysyväksi. Taiteilijoiden kohdalla seurantatutkimus aiheesta voisi olla erityisen kiinnostavaa, koska taiteilijoiden työssä on usein suuria sykli-

siä vaihteluita.⁶⁶ Joidenkin taiteilijoiden kohdalla taiteellinen työ on siinä määrin epäsäännöllistä, että työn imu -mittarin vaihtoehdot ei välttämättä sovellu. Yksi näyttelijä kommentoi asiaa: "Svårt att svara då man inte har jobb alla dagar. Bara ibland."

Taiteilijoiden työajat ja työmäärä

Taiteelliseen työhön käytetty aika

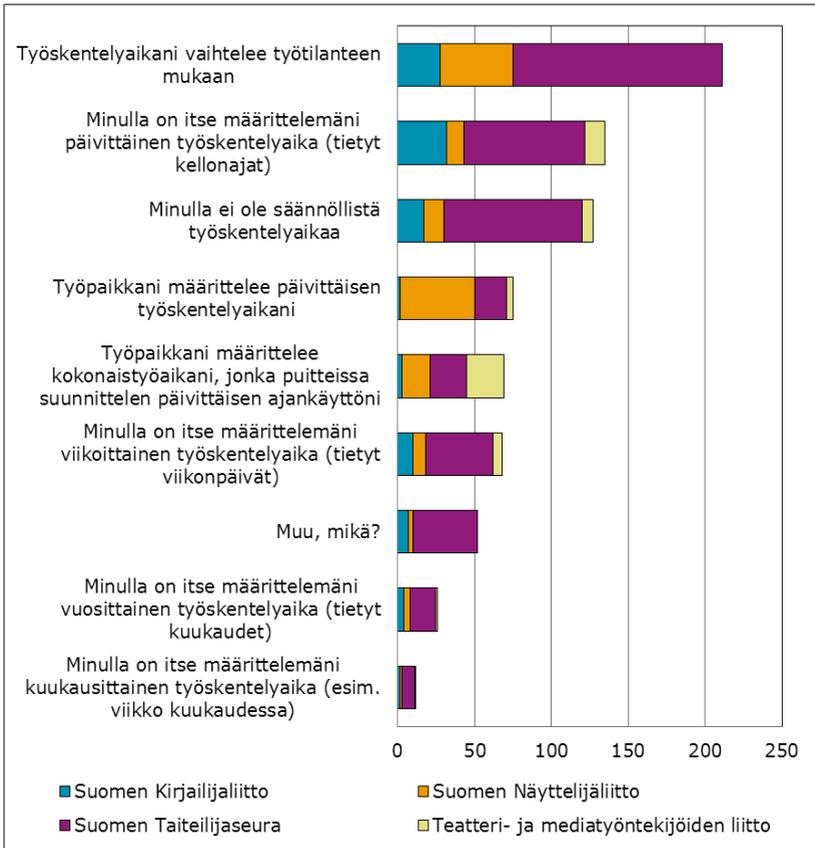
Taiteilijoilta kysyttiin kyselyssä, miten he organisoivat taiteelliseen työhön käyttämänsä ajan. Vastatessa sai valita useampia annetuista vaihtoehdoista. Vastaukset eroavat taiteilijaryhmittäin. (Ks. kaavio 17.) Kaikilla taiteilijoilla on kuitenkin tavallista, että työskentelyaika vaihtelee työtilanteen mukaan. Näyttelijöistä ja kuvataiteilijoista puolet sekä kirjailijoista lähes 40 % on valinnut tämän vastausvaihtoehdon.⁶⁷ Kuvataiteilijoiden kohdalla tämä on vastausvaihtoehdoista yleisin.

Kyselyyn vastanneet teatteritaiteilijat työskentelevät suurelta osin työsuhteissa. Temeläisistä 60 %:lla on työnantajan määrittelemä kokonaistyöaika, jonka puitteissa he suunnittelevat päivittäisen ajankäyttönsä. Näyttelijöistä puolet vastaa, että työpaikka määrittelee päivittäisen työajan. Joka viides näyttelijä suunnittelee työaikansa työpaikan antaman kokonaistyöajan puitteissa. Kirjailijoiden tavallisin vastaus on, että he määrittelevät itse päivittäisen kellonajan, jonka käyttävät taiteelliseen työhön (44 % kirjailijoista vastaa näin). Myös kuvataiteilijoista kolmannes määrittelee itse päivittäiset taiteelliseen työhön käyttämänsä kellonajat. Joka neljäs

66 Herranen, Houni ja Karttunen käyttävät kuvataiteilijatutkimuksessaan tästä käsitettä "mäkimalli". Se tarkoittaa työtehtävien tiivistymistä tiettyyn kohtaan, esimerkiksi näyttelyn tai esityksen valmistumista välittömästi edeltävään aikaan, ja sen jälkeistä hiljaisempaa työvaihetta. (Herranen, Houni & Karttunen 2013, 98, 104.)

67 Sähköisessä kyselylomakkeessa oli Teatteri- ja mediatyöntekijöiden liiton kohdalla virhe. Heillä ei ollut kysymyksessä ollenkaan vastausvaihtoehtoa "Työskentelyaikani vaihtelee työtilanteen mukaan". Oletettavasti moni temeläinen olisi valinnut tämän vaihtoehdon muiden vastausvaihtoehtojen rinnalle, mikäli se olisi ollut mahdollista. Toisaalta temeläisistä kukaan ei ole käyttänyt muu, mikä? -vaihtoehtoa, joten olemassa olleet vastausvaihtoehdot sopivat heille ilmeisen hyvin.

kirjailijoista ja joka kolmas kuvataiteilijoista kertoo, että hänellä ei ole säännöllistä työskentelyaikaa. Varsinkin kuvataiteilijoiden työhönsä käyttämä aika siis jäsentyy epämääräisesti ja epäsäännöllisesti.



Kaavio 17. Vastaaajien tavat organisoida taiteelliseen työhön käytettyä aikaa (vastaajamäärät). Vastatessa oli mahdollista valita useita vastausvaihtoehtoja.

Muu, mikä? -vastauksissa olevat kuvataiteilijoiden ja kirjailijoiden kuvaukset työn ajallisesta organisoinnista puhuvat paljon. Avovastauksia on melko paljon – yhteensä 49 – mikä kiellii siitä, että monen kuvataiteilijan ja kirjailijan on ollut vaikeaa määritellä työnsä ajallista organisointia annettujen vaihtoehtojen mukaan vaihtoeh-

tojen suurehkosta määrästä huolimatta. Teatteritaiteilijoiden on ollut kuvataiteilijoita ja kirjailijoita helpompi asettaa työaikansa annettujen vastausvaihtoehtojen raameihin. Temeläisistä kukaan ei ole valinnut muu, mikä? -vaihtoehtoa. Näyttelijöistä näin on tehnyt kolme vastaajaa, joista yksi on täydentänyt vastauksensa kommentilla ”riippuu proggiksesta” ja toinen: ”Työtä toki miettii myös työajan ulkopuolella.”

Kuvataiteilijoiden ja kirjailijoiden avovastaukset voidaan jakaa neljään ryhmään. Kaksi suurinta ryhmää ovat kokonaisvaltaisesti työskentelevät ja ulkoisten reunaehtojen mukaisesti työskentelevät. Kaksi pienempää ryhmää ovat terveydentilan ja jaksamisen mukaan työskentelevät sekä projektien aikataulun mukaan jaksoittaisesti työskentelevät. Kokonaisvaltaisesti työskentelevät kokevat tekevänsä taiteellista työtä koko ajan tai kertovat työskentelevänsä taiteellisen prosessin lainalaisuuksien mukaan. Kuvataiteilijoiden esimerkkivastauksia tästä ryhmästä ovat: ”Koen että taiteilijuus on läsnä elämässäni joka hetki.” ”Työskentelyni on niin monitahoista prosessointia että kysymykseen on vaikea vastata. Koen olevani lähes aina töissä tavalla tai toisella.” ”Luovan prosessini mukaan intensiivisiin tekemisen jaksoihin ja taukoihin.” ”Toisinaan tehdään 24/7, toisinaan nukutaan 24/7.” Eräs kirjailija kuvaa pitkästi työn kokonaisvaltaista luonnetta:

Teen työtä säännöllisesti päivittäin, mutta siihen vaikuttaa meillä olevien projektien määrä ja laatu ja vaihe ja se onko esim. luennointia ja matkoja. Teen työtä ”virka-aikaan”, mutta nykyään voin joustaa ja käydä vaikka jumpassa keskellä päivää jos tarve vaatii. Käyn myös lenkillä tarvittaessa. Minulla on monia eri töitä eri vaiheissa: jotain viimeistelen, jotain teen kuvittajan kanssa, johonkin pitäisi uppoutua pitkäksi aikaa, jotain on ideatasolla ja se vaatii ulospäystä. Välillä ja aika usein pää on täynnä ideoita myös öisin. Kirjailija on AINA työssä. Ideoita, öistä pääkirjoitusta, havaintojen tekoa yms. Tämä työ on kokonaisvaltainen osa elämää ja identiteettiä. Välillä tuntuu, ettei jaks! Mutta alkoholia ei auta käyttä, urheilu ja sauna ja lepo ovat välttämättömiä.

Ulkoisten reunaehtojen mukaisesti työskenteleviä on yhtä paljon kuin kokonaisvaltaisesti työskenteleviä. Tässä vastausjoukossa taiteellisen työn ajallista organisointia rytmittävät esimerkik-

si palkkatyö, perheen aikataulut tai tilankäyttöön liittyvät tekijät. Esimerkkivastauksia kuvataiteilijoilta ovat: "Meneillään olevat työt työhuoneella ja ansiotyössä vaikuttavat ajankäyttöni. Määrittelen näiden mukaan suhteellisen itsenäisesti työpäiväni ja viikkoni." "Jaan työpäivän taiteilijavaimoni kanssa aikaan työhuoneella aikaan lasten kanssa." "Työtila kotona joten tilanteen mukaan." "Niin sanotusti 'vapaana taiteilijana' minun on revettävä joka ainoaan haasteeseen, esim. lasten kuljetukset kouluun, harrastuksiin ym., joita kukaan muu ei voi suorittaa."

Kuvataiteilijoiden ja kirjailijoiden vastausten joukosta erottuu myös kaksi pienempää ryhmää. Muutamien vastaajien työnteon rytmitykseen vaikuttavat terveydentila ja jaksaminen: he työskentelevät sen verran kuin terveys sallii. Muutama kuvataiteilija huomioi, että projektityöskentelyn aikataulut, esimerkiksi näyttelyiden tulo tai tilaustöiden valmistumisaikataulut, määrittävät työajan. Eräs vastaaja kirjoittaa työaikansa olevan "jaksottainen mutta säännöllinen, esim. nyt pitkän näyttelyrupeaman jälkeen teen palkkatyötä muutaman kkn ja jatkan sitten ensivuoden haasteita kohti. Kuitenkin jatkuvasti hoitaen näyttelyhakuja ja muita juoksevia asioita viikottain."

Viikoittaiset vapaapäivät

Taiteilijoilta kysyttiin, montako vapaapäivää he pitävät viikossa ja montako viikkoa lomaa he pitävät vuodessa. Osa vastaajista jätti kokonaan vastaamatta tai kirjoitti paperilomakkeeseen kysymysmerkin jommankumman tai molempien kysymysten kohdalle. Vastaajan elämäntilanne voi olla sellainen, että kysymys ei ole mielekäs: vastaaja voi esimerkiksi olla eläkkeellä, vanhempainvapaalla tai työtön. Puuttuvia vastauksia ja kysymysmerkkejä selittävät myös kuvataiteilijoiden reunakommentit paperilomakkeeseen. Yksi kirjoittaa vapaapäivistä: "Vireänä työperiodina en [pidä] yhtään [vapaapäivää]", toinen lomista: "Työ on aina mukana". Vapaapäivän tai loman käsite on joillekin taiteilijoille vieras eikä kuulu taiteellisen työn luonteeseen. Haastatteluissa esiintyy sama eetos. Taiteilijan työn katsotaan olevan luonteeltaan sellaista, että siitä ei voi vapaaajallakaan täysin irtautua. Haastattelussa kaksi kuvataiteilijaa kuvaa asiaa:

H1: Tähän ei ole semmosta, että kaikki työ on vaan siinä kun sä konkreettisesti teet sitä työtä. Sä teet sitä tavallaan vaikka sä olisit vapaallakin. Sähän teet sitä sun työtä koko ajan. Tää työ on niin semmosta kokonaisvaltaisesti elämästä lähtevää ja henkilökohtaista että ei tästä voi painaa ovea kiinni, että nyt mä en tee työtä.

H2: Niin tietenkkin, kyllähän ne seuraa koko ajan. Kun on tommonen konkreettinen juttu nyt kun pitää ratkaista, että miten se yks painava juttu saadaan seinälle, millainen teline sille pitää tehdä, niin kun tuli illalla viimeiseksi mieleen se niin kävin vähän piirtämässä jotain luonnosta, että miten sen vois tehdä. Kyllähän ne tavallaan seuraa koko ajan.

Toisaalta aineisto on tässäkin kohden moniääninen: työstä palautumista koskevilla kysymyksissä monet kyselyn vastaajat painottavat vapaa-ajan ja työstä irrottautumisen merkitystä nimenomaan taiteilijana työskentelyssä. Yksi haastatelluista näyttelijöistä kuvaa vapaa-ajan merkitystä:

Se on ihan hirvittävän tärkeä. Silloin jos on mahdollisesti vähän enempi sitä, niin todellakin ainakin näin vanhemmiten hirveen mieluusti unohtaa hetkeks aivan kaiken. En minä ainakaan jaksais ihan loputtomiin niin kun tarkkailla ihmisiä tai jottain tuomosta. [...] Mä vaikka sitten pakenen maailmaa, mä pakenen siis ihmisiä, ja siis mä voin olla vaikka tiedät sä kotona viis päivää enkä liiku mihinkään, kahtelen elokuvia ja luen kirjoja. Tää on sillä tavalla väsyttävää työtä, että halua sillä tavalla yksinäisyyteen. Yksinäisyys on hirveen hyvä asia, ja rauha. [...] Sit jaksaa taas kohdata ihmisiä.

Näitä teemoja käsitellään lisää työstä palautumista koskevassa osiossa.

Kyselyyn vastanneista kirjailijoista ja kuvataiteilijoista viidennes sanoo, ettei pidä yhtäkään vapaapäivää viikossa. Näyttelijäliiton vastaajistakin kahdeksan vastaa näin. Sen sijaan temeläisistä kaikki pitävät viikoittain vähintään yhden vapaapäivän. Välttämättä tämä ei kuitenkaan tarkoita, että taiteilijat, jotka vastaavat pitävänsä nolla vapaapäivää viikossa, työskentelevät 365 päivää vuodessa. Vastaus voi viitata vireään työperiodiin (ks. edellä) tai urakaluon-

teiseen työskentelyyn, jonka jälkeen pidetään mahdollisesti pidempi vapaa. Vastaaja voi myös ajatella, että taiteellisesta työstä tai identiteetistä taiteilijana ei pysty koskaan irrottautumaan, jolloin koskaan ei ole täysin vapaalla. Vastaajat ovat myös voineet vastata ajatellen erilaisten töidensä kokonaisuutta, ei pelkkää taiteellista työtä: vastaaja voi samaan aikaan käydä palkkatyössä ja tehdä taiteellista työtä siitä jäävinä vapaa-aikoina ja loma-aikoina. Lopputulos on, että vapaapäiviä ei jää lainkaan.

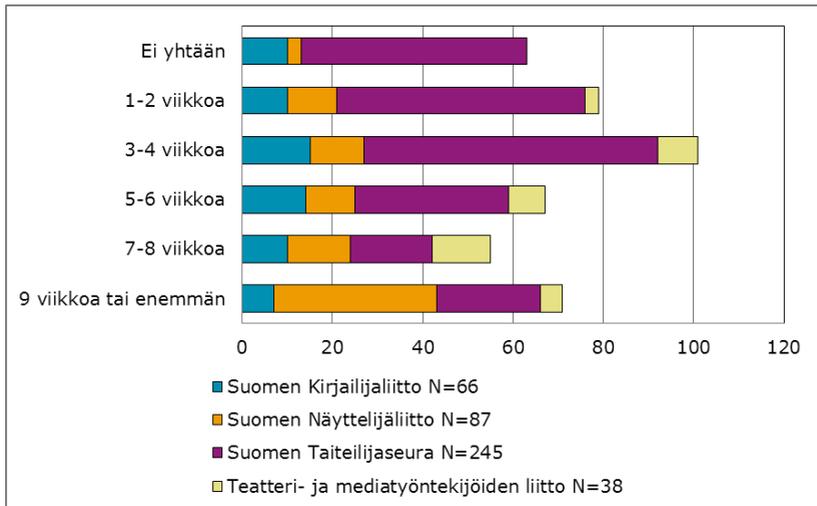
Suurin osa vastaajista kertoo pitävänsä yhden tai kaksi vapaapäivää viikossa. Näyttelijöillä tavallisin vastaus (60 % vastaajista) on yksi vapaapäivä. Kirjailijat (40 %) ja temeläiset (61 %) pitävät useimmiten kaksi viikoittaista vapaapäivää. Kuvataiteilijoiden vastaukset jakautuvat tasan: vähän reilu kolmannes kuvataiteilijoista pitää yhden vapaapäivän ja toinen kolmannes kaksi vapaapäivää. Aineistossa on myös yksittäisiä vastaajia, jotka kertovat pitävänsä neljä tai useampia viikoittaisia vapaapäiviä. Näistä osa on työttömiä tai eläkkeellä, mutta osa myös muunlaisissa työllisyysilanteissa, kuten työskentelyapurahalla työskenteleviä. Voi olla, että osa aineiston vastaajista mieltää kysymyksen vapaapäivien määrästä koskevan vain palkkatyötä ja on siksi kertonut pitävänsä vapaapäiviä silloinkin, kun tosiasiallisesti tekee taiteellista työtä.

Lomat

Taiteilijoiden pitämien lomien määrä jakautuu erittäin epätasaisesti. Työsuhteessa, varsinkin vakituisessa tai pitkäaikaisessa sellaisessa, olevan taiteilijan on todennäköisesti helppo vastata kysymykseen vuosittaisten lomaviikkojen määrästä. Sen sijaan taiteilijan, jonka työ koostuu jatkuvista freelance-työsuhteista tai joka toimii vapaana taiteilijana esimerkiksi apurahan turvin, on vaikeampaa määrittellä loma-aikojaan. Vastaajien joukossa on epäilemättä taiteilijoita, joilla ei vuosiin tai koskaan ole ollut työsuhteeseen kuuluvaa palkallista vuosilomaa taiteellisesta työstä. Silti taiteilijat saattavat itse määrittellä esimerkiksi tietyn ajan vuodesta tai tietyn työprojektien välisen ajan lomakseen. Toisaalta on myös taiteilijoita, jotka työskentelevät säännöllisessä toisen alan palkkatyössä, johon kuuluu oikeus lomaan – mutta käyttävät nämä loma-aikansa taiteelliseen työhön. Tuloksena tästä on, että kaikesta työnteosta vapaata loma-aikaa ei jää ollenkaan (vrt. vapaapäiviä koskeva pohdinta edellä).

Näistä syistä kysymyksen yhteydessä tarjottiin lomalle määritelmä: "Lomalla tarkoitamme aikaa, jonka koet olevasi vapaalla työstä (palkallista tai palkatonta)."

Taiteilijoita, jotka eivät pidä yhtäkään viikkoa lomaa vuodessa, on aineiston vastaajista 14 %. (Ks. kaavio 18.) Heidän joukossaan ei ole temeläisiä, jotka kaikki vastaavat pitävänsä vähintään kaksi viikkoa lomaa vuosittain. Taiteilijaseuran vastaajista joka viides vastaa, ettei pidä yhtään lomaviikkoa. Myös kirjailijoiden joukossa nollan lomaviikon vastaajia on 15 % kaikista vastaajista. Tämä palautuu siihen, että kuvataiteilijat ja kirjailijat työskentelevät pääasiallisesti vapaina taiteilijoina vailla työsuhteen myötä lankeavaa vuosilomaa, tai tekevät taiteellista työtä palkkatyönsä loma-aikoina. Eniten lomaa pitävät näyttelijät, joista 40 % lomailee vuodessa yhdeksän viikkoa tai enemmän – käytännössä sen ajan, kun ammattiteatterit ovat suljettuina. Myös temeläisillä on tässä aineistossa suhteellisen pitkiä lomia.



Kaavio 18. Vastaajien vuodessa pitämien lomaviikkojen määrä (vastaajamäärät).

Suhteellisesti vähiten lomaviikkoja on kuvataiteilijoilla, joiden joukossa kaksi kolmesta lomailee alle kuukauden vuodessa. Muutamat kuvataiteilijat ovat myös selittäneet vastaustaan paperilomakkeen reunakommenteilla kertoen esimerkiksi olevansa lomalla mökillä tai

ulkomailla. Yksi vastaaja kirjoittaa: "Verottaja vie kaikki rahat joten ei ole juuri lomailuun aikaa." Toinen, kaksi viikkoa lomaileva, vastaaja tarkentaa: "tähän mennessä. Olin omaishoitaja (6 vuotta), nyt leski, tahti muuttuu. Olen nyt maalailut koko ajan minkä jaksan." Yksi viikon verran vuodessa lomaileva taiteilija kuvaa: "Vaimo pakottaa olemaan typerällä matkalla hänen kanssa. Hyvin rasittavaa."

Mahdollisuudet vaikuttaa työmäärään

Kyselyyn vastanneilla taiteilijoilla oli keskimäärin selvästi paremmat mahdollisuudet vaikuttaa työmääräänsä kuin suomalaisilla työssä olevilla keskimäärin. Työikäisistä taiteilijoista yli puolet (53 %) koki voivansa vaikuttaa paljon työmääräänsä, vastaavasti työssä olevista joka kolmas (32 %). Mahdollisuuksissa säädellä omaa työmäärää on kuitenkin huomattavia eroja eri taiteilija-ammattien välillä. Kirjailijoista 83 % ja kuvataiteilijoista 68 % vastaa voivansa säädellä työmääräänsä melko paljon tai erittäin paljon. Temeläisistä paljon mahdollisuuksia työmäärän säätelyyn on 40 %:lla vastaajista, ja näyttelijöistä vain joka viidennellä vastaajalla. Näyttelijät muodostavatkin muista erillisen ryhmänsä, jossa mahdollisuuksia omaan työmäärään vaikuttamiseen on muita vähemmän. Kyselyyn vastanneista näyttelijöistä melkein kolmasosa (30 %) vastaa, että he voivat säädellä työmääräänsä erittäin vähän. Muiden taiteilijoiden joukossa näin vastaajia on vain muutamia. Pääsääntöisesti nämä näyttelijöiden vastaukset palautunevat kiinteiden ammattiteattereiden tuotantotapoihin ja -tahtiin. Näyttelijät kommentoivat tätä asiaa myös vastatessaan työn henkistä kuormittavuutta sekä työstä palautumista koskeviin avokysymyksiin.

Kysymys työmäärän säätelystä on joillekin taiteilijoille myös arvolautunut. Pari kuvataiteilijoiden kirjoittamaa reunakomenttia tämän kysymyksen kohdalla puhuu tästä. Yksi vastaaja rastittaa voivansa säädellä työmääräänsä erittäin paljon, ja kirjoittaa viereen: "mutta en halua!" Vastaajalle työmäärän säätely merkitsee kielteistä asiaa, oman työn tarpeetonta rajoittamista. Toinen vastaaja kirjoittaa tähän kohtaan: "30 vuotta olen opetellut työn ja vapaa-ajan suhdetta. Enkä osaa vielä!"

Työsuhteessa olevalle taiteilijalle, kuten produktiosta toiseen kiitävälle näyttelijälle, tilaisuus vaikuttaa omaan työmäärään on todennäköisemmin myönteinen, taiteellisen työn laatua ja omaa työn

iloa parantava mahdollisuus. Seuraavassa haastattelukatkelmassa kaksi näyttelijää kertoo, miten juuri tämä syy perustelee siirtymistä kiinteästä ammattiteatterista vapaaseen teatteriryhmään.

H1: Kyllähän siinä oli pontimena se myös, että halus itse tehdä laadukkaammin sen määrän sijasta mitä laitosteatterissa tehdään, parhaimmillaan viis juttua päällä ja kuudetta harjoitellaan, niin halus tiukemmin keskittyä jonkun yhden asian äärelle enemmän. Se oli ainakin mulla ihan selkeänä pontimena.

H2: Tuo on kyllä totta.

H1: Siellä oli niin paljon hommia, että kyllä oli semmosta pientä uupumustakin siinä ilmassa, että senkin takia halus vähän myös rauhoittaa ettei olis ihan niin paljoa.

H2: Niin tuntui että vois vähän niinkun huokaista siitä oravanpyörästä.

H1: Se on niin kova pyöritys tuolla, että ei sitä oikeestaan tajunutkaan, sen jälkeen vasta kun hyppäsi siitä pois että ohhoh et miten tossa jaksaa kukaan.

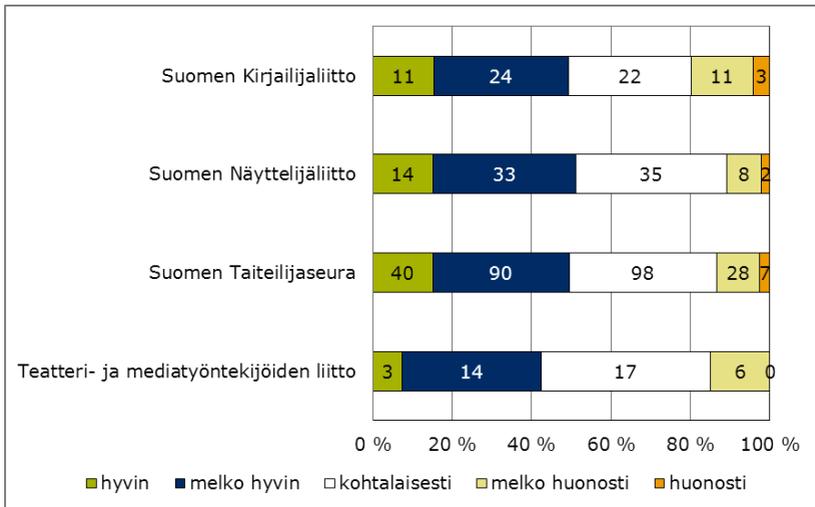
Työn aiheuttamasta kuormituksesta palautuminen päivittäin ja projektien välissä

Päivittäinen työstä palautuminen

Työstä palautumisen psykologisia mekanismeja on Sonnentag ja Fritzin (2007) määritelmän mukaan ainakin neljä. Nämä mekanismit ovat psykologinen irrottautuminen, rentoutuminen, taidon hallintakokemukset ja kontrolli vapaa-ajalla. Psykologinen irrottautuminen tarkoittaa sitä, että yksilö kokee olevansa psyykkisesti irti työstään ja sulkee työasiat pois mielestään. Rentoutunutta olotilaa kuvaavat alhainen virittäytymistaso ja myönteinen tunnetila. Rentoutumista voidaan tarkoituksellisesti tavoitella tai se voidaan saavuttaa eri-

laisten vapaa-ajan toimintojen myötä. Taidon hallintakokemuksilla tarkoitetaan vapaa-ajan toimintoja, jotka tarjoavat mahdollisuuden kokea itsensä päteväksi, esimerkiksi uusien asioiden opettelu tai harrastuksissa koetut haasteet ja oppimiskokemukset. Palautumista edistää myös kontrolli vapaa-ajalla – se, että yksilö voi päättää, mitä ja miten tekee vapaa-ajallaan.

Palautumista edeltävinä vapaa-ajan toimintoina on tutkimuksissa pidetty matalatehoisia toimintoja, jotka eivät vaadi ponnistelua – kuten vaikka television katselu, lepäily ja musiikin kuuntelu – sosiaalisia toimintoja, joissa paino on sosiaalisilla kontakteilla, sekä fyysisiä toimintoja, jotka sisältävät liikuntaa tai fyysistä harjoittelua. Fyysisten toimintojen palauttavuutta on selitetty endorfiinin vaikutuksella sekä sillä, että liikunta auttaa viemään ajatukset pois huolista ja tuottaa hallinnan ja pystyvyyden kokemuksia. Etenkin fyysisten ja sosiaalisten toimintojen on todettu edistävän palautumista. Näyttö matalatehoisten toimien palautumista edistävästä vaikutuksesta on vähäisempää.



Kaavio 19. Vastaajien päivittäinen palautuminen työn aiheuttamasta kuormituksesta.

Kaikkissa taiteilijaryhmissä reilusti yli puolet (57 %) kokee palautuvansa työnsä aiheuttamasta kuormituksesta päivittäin hyvin tai melko hyvin. (Ks. kaavio 19.) Kohtalaisesti palautuvia on reilu kol-

mannes vastaajista (37 %). Melko huonosti tai huonosti työstään palautuu päivittäin 14 % vastaajista. Palautumisen kokemuksissa on pieniä eroja taiteilija-ammattien välillä. Kirjailijoista viidennes sanoo palautuvansa työstään melko huonosti tai huonosti. Teatteritaiteilijoissa ja kuvataiteilijoissa melko huonosti tai huonosti palautuvia on hieman vähemmän (11-15 %). Melko huonosti palautuvien joukossa on sekä kirjailijoiden että näyttelijöiden kohdalla suhteellisesti enemmän miehiä. Sen sijaan temeläisten joukossa kaikki melko huonosti palautuvat ovat naisia.

Taiteilijoiden vastauksia verrattiin myös suomalaisten työssä olevien tuloksiin. Työssä olevista suomalaisista 26–68-vuotiaista hieman yli puolet (54 %) palautuu päivittäin työn aiheuttamasta rasituksesta hyvin. Myös kaikista samanikäisistä taiteilijoista puolet (49 %) palautuu hyvin työstään.

Kyselyssä taiteilijat saivat itse määritellä, millä keinoin palautuvat työstään. (Ks. kaavio 20.) Vastaukset kertovat siis siitä, mitä vastaajat kokevat palautumisen olevan tai mitä toimintoja he pitävät palauttavina. Vastaukset liikkuvat erilaisilla abstraktiotasoilla. Toiset vastaajat nimeävät yksittäisiä toimintoja kuten television katsominen, kotitöiden tekeminen tai jumpassa käyminen. Toiset kuvaavat psykologisia mekanismeja, kuten psyykkinen irrottautuminen työstä ("ajattelen jotain aivan muuta") tai rentoutuminen. Palautumisen keinot on luokiteltu aineistolähtöisesti, tutkittavien omassa merkityksenannossa pysyttäytyen. Kyselyvastauksissa esiintyneet palautumiskeinot saivat vahvistusta haastatteluista, joissa kuvattiin erittäin samantapaisia keinoja työstä palautumiseen.

Kyselyvastausten perusteella kaikille taiteilijoille tavallisimpia päivittäisen työstä palautumisen keinoja ovat erilaiset liikuntaharrastukset. Työikäiset taiteilijat harrastavat kuntoliikuntaa saman verran kuin työssäkäyvät suomalaiset keskimäärin Työ ja terveys -tutkimuksen mukaan. Aiemmassa tutkimuksessa on havaittu, että vapaa-ajan toiminnoista liikunnalla on koettu palauttavin vaikutus.⁶⁸ Taiteilijoiden kokemus siis on linjassa aiemman tutkimuksen kanssa. Liikuntaa koskevissa maininnoissa on kuitenkin laadullisia eroja eri taiteilijaryhmien välillä. Kuvataiteilijoilla, kirjailijoilla ja teatteritaiteilijoilla on moninaisia, palauttaviksi koettuja liikuntaharrastuksia. Näyttelijöiden harrastukset yleensä ja liikuntaharrastukset erityisesti ovat suhteellisesti lyhyin lista kyselyyn vastanneiden taiteilijaryh-

68 Siltaloppi & Kinnunen 2009.

mien keskuudessa. Näyttelijöiden tapauksessa liikuntaharrastuksena mainitaan useimmiten lenkkeily. Tämä johtuu todennäköisesti näyttelijöiden työajoista. Kaksiosainen työpäivä verottaa aikaa harrastuksilta, esimerkiksi rajoittaa mahdollisuutta osallistua ohjattuun liikuntaan. Sen sijaan ne taiteilijaryhmät, jotka joko määrittelevät itse oman työpäivänsä tai työskentelevät virastotyöajan tyyppisessä työajassa, voivat osallistua helpommin ohjattuun liikuntaan tai muihin ohjattuihin harrastusryhmiin. Erityisesti itse työaikansa määrittelevien taiteilijoiden voi olla helppo järjestää itselleen työpäivän ns. huokoistamista esimerkiksi työpäivän lomaan sisällytettyjen harrastusten muodossa.⁶⁹ On myös mahdollista, että näyttelijät eivät koe liikuntaa palauttavaksi, vaan näkevät oman fyysisen kunnon ylläpitämisen ammattiin liittyvänä veloitteena ja pakkona.

Kuvataiteilijat ja kirjailijat mainitsevat liikunnan jälkeen seuraavaksi yleisimpinä palautumiskeinoinaan lukemisen sekä ulkoiluun ja luontoon liittyvät palautumiskeinot. Kirjailijoiden kohdalla lukemisen tavallisuus palautumiskeinona on hieman yllättävää, koska kirjailijat ovat työssään tekemisissä tekstien kanssa päivät pääksytysten. Voisi olettaa, että lukeminen ei tarjoa kirjailijoille psykologista irrottautumista työstä, mutta kyselyvastausten perusteella näyttää olevan toisin. Samalla tavalla yllättävää on taide-, viihde- ja kulttuuriharrastusten merkitys kuvataiteilijoiden palautumisessa. Hyvin moni kuvataiteilija kertoo palautuvansa työstään toisten taidemuotojen kuten musiikin tai elokuvien parissa. Taiteen tekijän on luontevaa palautua työstään taidetta kokemalla, kuten eräs kuvataiteilija kertoo: "rentoudun lukemalla ja katsomalla elokuvia eli muiden taiteilijoiden teosten äärellä." Sekä lukemisen, elokuvien että musiikin suosio palautumiskeinoina perustunee juuri psykologiseen irrottautumiseen sekä rentoutumiseen.

Luonnosta nauttimisen on koettu Siltalopin ja Kinnusen tutkimuksessa olevan toiseksi paras työkuormituksesta palauttava vapaa-ajan toiminto.⁷⁰ Luonnossa olemisen palauttava vaikutus perustuu rentoutumiseen ja taitojen hallintaan. Luontokokemusten avulla voidaan myös tarjota "mikroelpymishetkiä" keskelle työpäivää. Työtilojen sijainnilla on siis myös merkitystä. Monet taiteilijat toivovat kyselyssä työtilaa luonnonympäristön yhteyteen, missä piilee viisautta työhyvinvoinnin näkökulmasta: ikkunanäkymän vihreys

69 Työpäivän huokoisuudesta ks. Mauno, Rantanen & Kinnunen 2009, 81.

70 Siltaloppi & Kinnunen 2009.

ja työhuoneen auringonvalo ovat tutkitusti yhteydessä koettuun hyvinvointiin.⁷¹

Teatterialan taiteilijoiden vastauksissa korostuu lepäämisen merkitys palautumisessa. Useat näyttelijät ja temeläiset vastaavat palautuvansa löhöilemällä, lepäilemällä tai nukkumalla. Myös television katselu palautumiskeinona on kaikilla taiteilijoilla melko yleistä, mutta näyttelijöillä tavallisempaa kuin muilla. Vastaukset ovat odotusten mukaisia, koska näyttelijän työpäivä päättyy myöhään illalla. Iltakymmeneltä kotiutumisen jälkeen on luontevaa palautua juuri levon ja matalatehoisten toimintojen kautta: "Istun hetken, juon iltateetä vaimon kanssa ja nukahdan sohvalle."

Kaikilla taiteilijoilla tavallisia palautumiskeinoja ovat myös arjen askareet ja kotityöt sekä perheen ja lasten kanssa olo. Kaikilla taiteilijaryhmillä on runsaasti vastauksia, joissa vastaaja kertoo palautuvansa "elämällä tavallista elämää". Tämä näennäisen yksinkertainen vastaus voi olla yllättävän syvälinen: kodin arkeen liittyvät puuhut ja rutiinit ovat usein mekaanisia ja toistuvia, ne eivät vaadi luovaa ongelmanratkaisua eivätkä uppoutumista toiseen maailmaan kuten taiteen tekemisen käytännöt ja sisällöt usein. Koska useimmat kotityöt vaativat erilaisia voimavaroja kuin taiteellinen työ, ne voidaan kokea palauttaviksi. Monet taiteilijat kokevat, että lastenhoito ja ajan viettäminen lasten kanssa mahdollistavat psykologisen irrottautumisen työstä. Yksi kuvataiteilija kirjoittaa: "Perhe auttaa huimasti. Työajatukset on jätettävä muualle pienen lapsen seurassa." Toisaalta kotityöt ja perhe-elämä voivat olla myös rasite, joka aiheuttaa niin sanottua kaksoiskuormitusta ja siten haittaa koettua hyvinvointia.⁷² Vapaa-ajan hallinnan tunteen puuttuminen heikentää palautumista: kotiaskareet on tehtävä ja lapset hoidettava, niihin ei sisälly valinnan mahdollisuutta. Yksi kuvataiteilija kirjoittaa:

Kolmen pienen lapsen äitinä, palautumiseen ei ole aikaa kun kenties kävely aika päiväkodille. Tähän pitää vain sopeutua. Ei ole muuta keinoa. Joskus kyllä haaveilen rankasta urheilusuorituksesta joka nollaisi työpäivän. Kenties niin vielä joskus on mahdollista toimia.

Määrällisesti pienempänä mutta merkittävänä palautumiskeinojen

71 Ks. Korpela 2009 ja luku Taiteilijan toimintaympäristö.

72 Siltaloppi & Kinnunen 2009.

ryhmänä taiteilijoilla ovat sosiaaliset toiminnot, joissa pääpaino on sosiaalisilla kontakteilla läheisten tai muiden ihmisten kanssa. Niiden palauttava vaikutus on todettu myös muissa tutkimuksissa.⁷³ Sosiaalisia kontakteja, jotka koetaan työstä palauttavina, ovat taiteilijoilla perheen, ystävien ja muiden läheisten sekä puolison kanssa oleminen. Jotkut kokevat kollegojen kanssa seurustelun ja työtilanteiden purun erittäin palauttavana, toiset taas palautuvat työstään olemalla tekemisissä vain sellaisten ihmisten kanssa, jotka eivät liity työhön. Näyttelijöiden ja kuvataiteilijoiden vastauksissa kuvataan jonkin verran myös työstä puhumista ja keskustelua palautumisen välineenä. Keskustelu voi tapahtua kollegojen välillä tai läheisten ihmisten kanssa. Kun näyttelijöiden vastauksissa mainitaan puoliso tai ystävät, mainitaan usein juuri heidän kanssaan keskustelu, ei niinkään muu ajan viettäminen heidän kanssaan. Myös kollegat nousevat esiin näyttelijöiden keskustelukumppaneina ja heidät ja ystävät saatetaan samastaa. Toisaalta eri alalla oleva puoliso tai eri alalla olevat ystävät saattavat auttaa palautumiseen. Myös tutkimuksessa haastateltu teatteriohjaaja pohtii työstä irtautumisen vaikeutta, kun kaikki ystävät toimivat teatterialalla:

Kun kaikki ihmiset joiden kanssa on, se jotenkin aina liittyy [teatteriin], ne on joko samalla alalla tai niitä kiinnostaa se, että melkein paras keino että jos tuntis jonkun ihmisen joka ei [olisi alalla], se ois varmaan kaikkein paras että pääsis siitä ympäristöstä puhumaan ihan muista asioista ihan toiseen elämänpiiriin. Se toisinaan onnistuu, joskus tehdään kavereiden kanssa semmoisia sopimuksia tai havaitaan jälkepäin että olipa hienoa että me ei puhuttu sanaakaan teatterista tai mistään siihen liittyvää, mutta se on harvinaista.

Näyttelijöistä lähes puolet (45 %) kokee työn ulkopuolisen sosiaalisen verkostonsa liian suppeaksi. Näin ollen ei yllätä, että näyttelijät löytävät myös palautumista edistävät sosiaaliset suhteensa työhön liittyvistä verkostoista. Näyttelijöiden työstä palautumista voisi edistää mahdollisuus laajempiin sosiaalisiin verkostoihin kollegapiirien ulkopuolella.

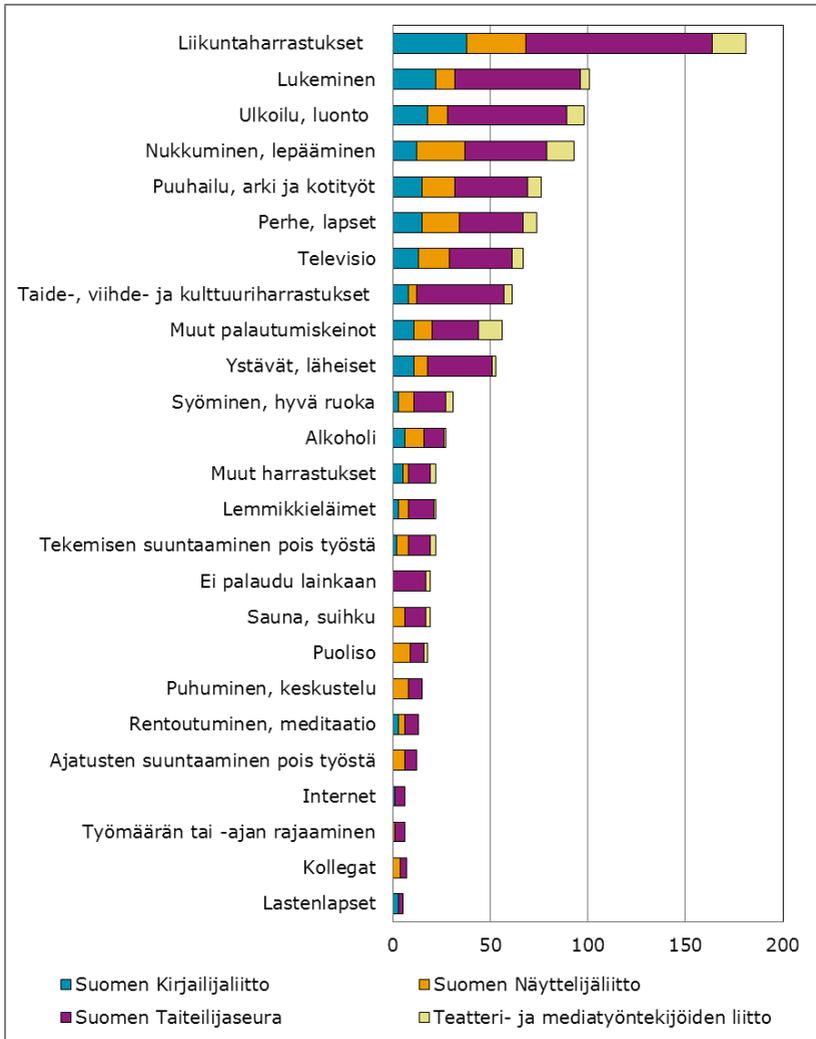
Yksittäisiä, mutta monia mainintoja saaneita palautumiskeinoja ovat lisäksi esimerkiksi lemmikki- ja kotieläimiin liittyvät palautu-

73 Ks. Siltaloppi & Kinnunen 2009.

miskeinot (koiran ulkoilutus, eläimien hoito yleensä), alkoholi sekä syöminen ja hyvä ruoka. Koiran ulkoiluttaminen on monella tavalla palauttavaa: se suo mahdollisuuden liikuntaan ja luontokokemukseen sekä todennäköisesti tarjoaa myös taidon hallintakokemuksia. Alkoholin avulla palautuminen saa taiteilijaryhmistä suhteellisesti eniten mainintoja näyttelijöiden vastauksissa. Ajatus esiintyy myös teatteritaiteilijoiden haastatteluissa palautumisesta kysyttäessä: "Varmaan se perinteisin vastaus on se että viinalla ja totta kai se on ihan selvä, että se on yks tapa. Se on sit eri asia, että onnistuuko se sitä kautta." (Teatteriohjaaja) Pari vastaajaa myös reflektoi palautumiskeinojensa muutosta kertoen aikaisemmin palautuneensa alkoholin avulla, mutta nyt jollain muulla tavalla. Syöminen, ruoanlaitto ja erilaiset hyvään ruokaan liittyvät tilanteet toimivat myös työstä palautumisen keinoina monille taiteilijoille. Ruoanlaitto tarjoaa taidon hallintakokemuksia ja ruoasta nauttiminen voi tuottaa monitasoisia myönteisiä kokemuksia, myös sosiaalisten suhteiden näkökulmasta (perheen, läheisten tai ystävien kanssa ruokailu). Voi myös olla, että työpäivän aikana kunnolliseen ruokailuun ei välttämättä ole tilaisuutta. Yksi näyttelijä kertoo palautumisestaan: "Syömällä (lihominen koska syön usein pääruuan vasta 22.30-23.00 jälkeen. Näytökseen ei voi mennä vatsa täynnä)."

Osa vastaajista kertoo avovastauksissa, että palautuminen on vaikeaa tai keinot siihen puuttuvat. Kuvataiteilijoiden joukossa näitä vastaajia on useampia. Jotkut pohtivat avovastauksissa syitä sille, että eivät palaudu hyvin. Näiden vastaajien mielestä taiteellisen työn luonne saattaa olla sellaista, että siitä ei pääse koskaan täysin irtautumaan. Toisaalta kyse on vaativista ajatusprosesseista, joista psykologinen irtautuminen on hankalaa. Toisaalta kyse on myös työprosessien konkretiasta, kuten yksi Temen vastaaja kirjoittaa: "Työni on urakatyötä, joten päivä on ehkä liian pieni yksikkö palautumiselle." Tiiviissä työtahdissa päivittäiselle palautumiselle ei ole aikaa. Työn ja vapaa-ajan erottamisen vaikeus heikentää palautumista. Yksi kuvataiteilija kuvaa tällaista tilannetta:

Jos olisi mahdollista erottaa työ- ja vapaa-aika täysin, palautuisin paremmin. Nyt työhuone on kustannussyistä kotona, enkä ole koskaan täysin kotona tai täysin töissä, jos kotona on joku muu perheenjäsen ja joudun työskentelemään samalla. Se että olisi varaa joskus sanoa ei työkeikoille ja varaa pitää lomaa edes 3 viikkoa vuodessa, helpottaisi kovasti.



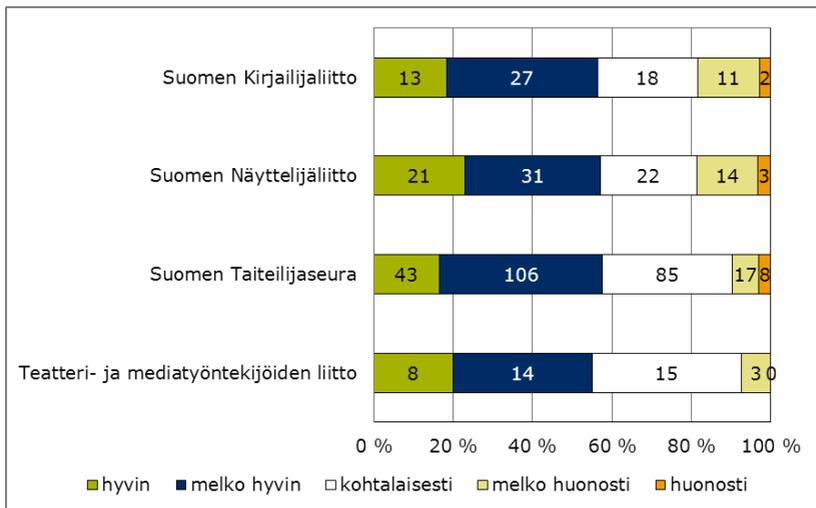
Kaavio 20. Vastaajien keinot päivittäiseen työstä palautumiseen.

Erytisen kiinnostava on niiden vastaajien ryhmä, jotka kieltävät koko palautumisen ajatuksen mieltäen sen liittyväksi jonkin aivan toisenlaiseen työhön: "Olen kuvataiteilija. Se on elämäntapa. Ei siitä tarvitse palautua." Näitä vastaajia on nimenomaan kuvataiteilijoiden joukossa. Tällaista ajatusta kuvastaa myös rehellinen vaikeus

mieltää palautumista koskeva kysymys taiteelliseen työhön liittyväksi: "olen eläkkeellä, tarkoitetaanko tässä taidetyötä vai palkkatyötä?" Oma taiteellinen työ saattaa myös toimia palautumiskeinona muusta työstä. Jotkut kuvataiteilijat kertovat, että taiteellinen työ ei vaadi palautumista toisin kuin palkkatyö: "Opettajan työssä palautuminen kestää koko illan ja yön. Väsyn ihmisjoukoista. Taiteilijan työssä patterit eivät samalla tavalla ehdy, vaan olen keskittynyt työhöni jopa nukkuessani." Yksi kirjailija kuvaa kirjoittamistyön, palkkatyön ja perheen tuottamaa "kolmen elämän" yhdistelmää: "Kirjoittaminen on lepoa työstä, työ kirjoittamisesta. Kolmas elämäni, perheenäidin velvollisuudet, ovat sitten lepoa noista kahdesta ensimmäisestä."

Palautuminen työprojektien välissä

Päivittäistä työstä palautumista ja palautumisen keinoja kysyttäessä tiedostettiin, että taidealan työ on usein urakkaluonteista. Työ tähtää teoksen valmistumiseen tai muuhun etappiin kuten näyttelyn valmistumiseen, minkä jälkeen alkaa uusi prosessi. Siksi kyselyssä kysyttiin palautumisesta projektien välillä.



Kaavio 21. Vastaajien palautuminen työn aiheuttamasta kuormituksesta työprojektien välissä.

Taiteilijoiden vastaukset ovat hyvin samansuuntaisia päivittäisen ja projektien välisen palautumisen kohdalla. Reilusti yli puolet (57 %) kaikista taiteilijoista kertoo palautuvansa työprojektien välillä hyvin tai melko hyvin työn aiheuttamasta kuormituksesta. Vähän vajaa kolmannes (30 %) taiteilijoista palautuu kohtalaisesti, ja 13 prosenttia palautuu melko huonosti tai huonosti. Samat taiteilija-ammattien sekä sukupuolten välisiin eroihin liittyvät havainnot toistuvat sekä päivittäisen että projektien välillä tapahtuvan työstä palautumisen kohdalla. Melko huonosti tai huonosti palautuvia on suhteellisesti eniten kirjailijoiden ja näyttelijöiden joukossa, ja melko huonosti palautujat ovat näissä taiteilija-ammateissa suhteellisesti useammin miehiä kuin naisia.

Palautumisen keinot ovat projektien välillä samantapaisia kuin päivittäisessä työssä. Liikunta on suosituin ja tärkein palautumiskeino kaikilla taiteilijoilla. Erityisesti kuvataiteilijoiden ja kirjailijoiden keskuudessa ulkoiluun ja luontoon liittyvät palautumiskeinot koetaan hyviksi projektien välillä. Joku paneutuu kasvimaan hoitoon, joku lähtee veneilemään tai vaeltamaan, moni menee mökille. "Kesä usein katkaisee työkauteni, silloin nyperrän puutarhassa tai marjastan, sienestän", kirjoittaa yksi kuvataiteilija. Erään kirjailijan mielestä "muutama viikko kesällä maalla, järven rannalla, soudellen, uiden ja saunoen ja luonnosta nauttien on ehdottomasti paras tapa saavuttaa henkinen ja fyysinen tasapaino." Näyttelijöiden keskuudessa toiseksi tärkeimmäksi palautumiskeinoksi työprojektien välillä nousevat lepo, riittävä nukkuminen ja rentoutuminen, ja myös kuvataiteilijat pitävät niitä erityisen tärkeinä. Vastauksissa kuvataan varsinaisen lepäämisen lisäksi erilaisia matalatehoisia ja rentouttavia toimintoja kuten meditaation harjoittamista tai erilaista itsen hemmottelua. Monet muutkin tärkeimmät palautumiskeinot ovat samoja kuin päivittäisessä palautumisessa: lukeminen (jonka mainitsevat erityisesti kirjailijat ja kuvataiteilijat) sekä taiteeseen ja kulttuuriin kokijana tai tekijänä liittyvät harrastukset. Perheen ja lasten kanssa oleminen sekä tavallinen arkielämä ovat tärkeitä palautumisen keinoja eritoten teatterialan taiteilijoille. Tiiviiden työrupeamien aikana näille ei koeta olevan tarpeeksi aikaa – varsinkin, jos freelance-työ vie tekijänsä vaihtuville työskentelypaikkakunnille – joten projektien välillä sitä yritetään järjestää. Erityisesti kirjailijat ja kuvataiteilijat taas pitävät matkustamista hyvänä keinona palautua työstä projektien välillä. Matkustamisesta puhutaan myös haaveillen: jos olisi varaa matkustaa pois kotoa, palautuminen hel-

pottuisi. Monissa vastauksissa todetaan, että taloudellinen tilanne ei salli irtiottoja arjesta, vaikka ne koettaisiin hyödyllisiksi. Taiteilija-järjestöjen ja ammattiliittojen olisikin tärkeää edistää taiteilijoiden palautumista tarjoamalla esimerkiksi taloudellista tukea lomailuun ja liikuntaan.

”Projektien väli” on sinänsä monelle vastaajalle huomionarvoinen käsite: onko sitä vai eikö sitä ole, ja millaisia merkityksiä sen olemassaololle tai puuttumiselle annetaan työstä palautumisen näkökulmasta. Useat eri taiteen aloilla työskentelevät vastaajat mielsivät projektien välin olevan olemassa ja näkivät sen tauon mahdollisuutena. Monet taiteilijat kertovat pitävänsä projektien välillä vapaapäiviä tai loman työstään. He pyrkivät järjestämään työaika- taulunsa lähtökohtaisesti niin väljiksi, että tauon pitäminen projektien välillä on mahdollista. Aina se ei ole, kuten yksi valosuunnittelija kiteyttää: ”silloin, kun on taukoa projektien välillä palautuu hyvin, yleensä ei ole.” Eryteisesti temeläisissä on suhteellisesti ottaen paljon vastaajia, jotka toteavat muutaman vapaapäivän pitämisen palauttavan hyvin. Näyttelijöiden vastauksissa useammassa projektien väliset tauot ovat toteutumaton toive: ”Meillä on ensi-illan jälkeen vain 1 vapaapäivä ennen uuden jutun harjoitusten alkua, eli palautumisesta ei juuri voitane puhua.” Projektien välinen tauko voi olla myös tahaton, kuten freelancetyön työttömyysjaksot.

Toisaalta moni vastaaja kokee uuteen projektiin suuntautumisen palauttavan edellisestä. Uuteen projektiin saattavat liittyä uudet aiheet, työtavat ja työryhmät, mikä koetaan virkistävänä. Hyvin monet taiteilijat vastaavat, että projektien väliä ei ole olemassakaan, vaan työt liukuvat päällekkäin ja lomittain. Jotkut mieltävät tämän hyvänä asiana. He pyrkivät tietoisesti välttämään projektien välistä tilaa, jota usein kuvataan tyhjyyden metaforan kautta. Näille vastaajille työprojektien lomittuminen palvelee hyvinvointia. Yksi kuvataiteilija kertoo: ”Aloitin uuden projektin suunnittelun aina jo ennen edellisen varmistumista. Näin vältän masennuksen joka saattaa tulla kun on tyhjäät kädet eikä mitään tiedossa.” Toiset vastaajat mieltävät työprojektien päällekkäisyyden tai tiiviin tahdin kuormitustekijänä, joka estää työstä palautumista. Näitä vastaajia on suhteellisesti eniten näyttelijöissä. Yksi näyttelijä kuvaa:

Yleensä seuraava produktio alkaa vasta kun edellinen on jo loppunut. Joskus tosin tulee tehtyä kolmeakin produktiota päällekkäin. Yksi saattaa olla loppumassa, toinen kesken ja kolmas

vasta aluillaan. Silloin on vain jaksettava ja lepo otettava silloin kun sitä saa.

Palautumista haittaavien tiiviiden aikataulujen syynä saattaa olla myös taloudellinen pakko tehdä erilaisia töitä. Eräs kirjailijana ja teatteriohjaajana työskentelevä vastaaja pohdiskelee:

Koska minulla on yhä kaksi ammattia, niin saatuani romaanin valmiiksi, palaan yleensä heti ohjaajan työhön. Palautuminen onkin jäänyt vähiin. Syyt ovat puhtaasti taloudellisia. Kirjailijana ansaitseen niin vähän, että on pakko toimia näin.

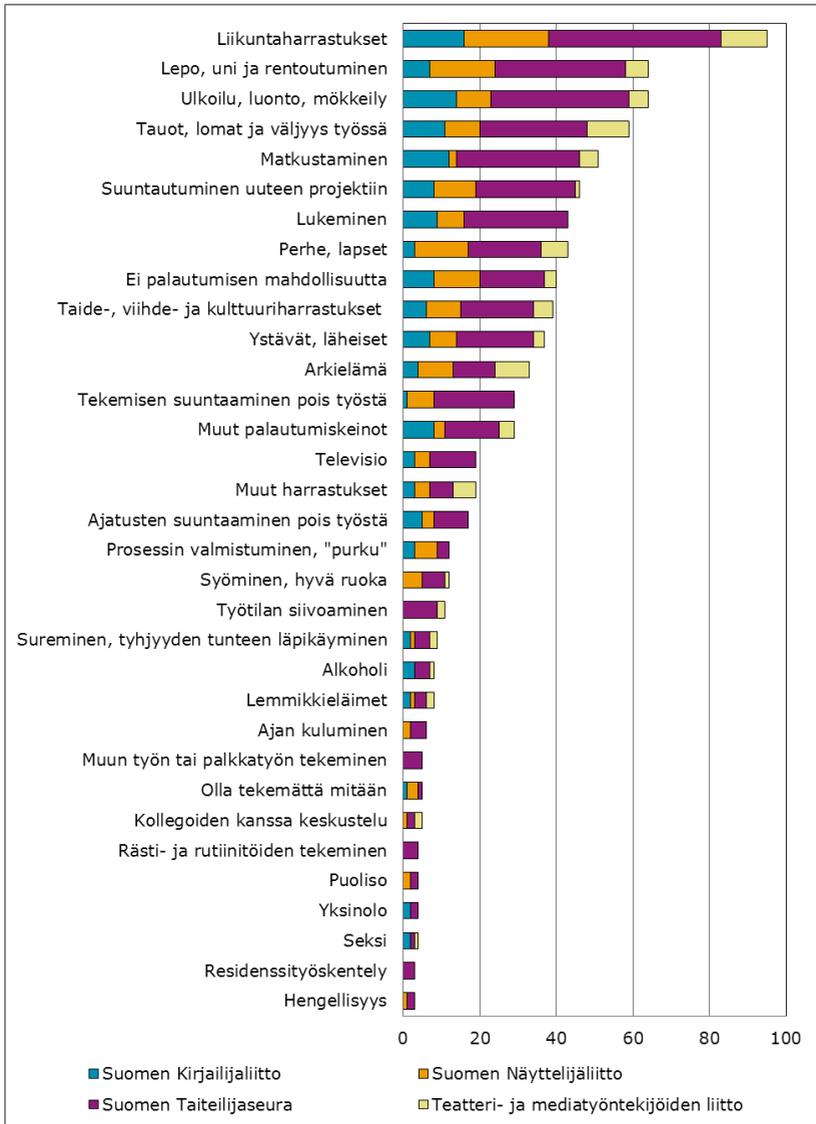
Myös vuorottelu erilaisten töiden välillä merkitsee eri taiteilijoille eri asioita palautumisen näkökulmasta. Eräs kuvataiteilija vastaa samassa hengessä kuin ne vastaajat, jotka kokivat taidetyön ja pakollisen ansiotyön päivittäisen vaihtelun palauttavana:

Jos tässä työ = taiteen tekeminen, niin taideprojektien väliin mahtuu taloudellisesta pakosta aina muuta elannonhankintaa, joka ei ole sitä itse taiteen tekemistä. Näinollen ehtii palautumaan seuraavan projektin alkuun mennessä automaattisesti. Jos olisi vara tehdä yksi projekti seuraavan perään ilman taukoa tilanne olisi toinen.

Muutama kuvataiteilija mainitseekin muun työn tekemisen palauttavan vaikutuksen. Myös erilaiset rutiini- ja paperityöt tai työtilan siivous esiintyvät nimenomaan kuvataiteilijoiden vastauksissa palautumiskeinoina projektien välillä. Jotkut vastaajat toisaalta mieltävät taloudellisen mahdollisuuden tehdä pelkästään taiteellista työtä tarkoittavan myös enemmän mahdollisuuksia palautumiseen: "Jos voi tehdä vain taiteellista työtä, aikataulu on jo lähtökohtaisesti parempi eivätkä voimat hajoa vaikka tekisi monta projektia saman aikaisesti."

Joissakin vastauksissa kuvaillaan eri tavoin päättyneen työprosessin reflektoinnin merkitystä palautumisen kannalta. Muutamat vastaajat (joista useimmat ovat näyttelijöitä) pitävät tärkeänä prosessin purkua keskustelemalla joko työryhmän kesken, muiden kollegoiden tai esimerkiksi perheen tai ystävien kanssa. Muutamat myös kertovat oman työn itsearviointiin olevan merkityksellistä projektien välisessä palautumisessa. Päättyneen projektin hyvät ja

huonot puolet täytyy käydä läpi, ja onnistuneen prosessin jälkeen palautuminen on helpompaa. Jotkut toteavat, että prosessin jälkeinen suru ja tyhjyyden tunne täytyy käydä läpi. Jotkut kertovat, että ajan kuluminen auttaa.



Kaavio 22. Vastaajien keinot työstä palautumiseen työprojektien välissä.

Työ ja työn ulkopuolinen elämä

Taiteilijoilla oli yleisemmin ongelmia työn ja muun elämän yhteensovittamisessa kuin Työ ja terveys -aineiston valossa työssä olevilla yleensä on. Suomalaisista työssä olevista 2 % kertoo, että työhön on usein vaikeuksia keskittyä kotiasioiden vuoksi. Sen sijaan koko taiteilija-aineistossa jopa 22 % vastaajista kokee melko usein tai erittäin usein vaikeaksi keskittyä työhön kotiasioiden takia. Nämä vaikeudet ovat yleisempiä kirjailijoilla ja kuvataiteilijoilla kuin teatteritaiteilijoilla. Kysymys liittyy osittain työn tekemiseen kotona, mikä on tutkimuksen kaikissa taiteilija-ammateissa tavallista (ks. luku Taiteilijan työympäristö). Kirjailijoiden ja kuvataiteilijoiden työstä suuri osa painottuu kodin tilaan. Kyselyyn vastanneista kirjailijoista kolmasosa ja kuvataiteilijoista neljäsosa kokee usein vaikeuksia keskittyä työhön kotiasioiden takia. Teatteritaiteilijoista näin kokee joka kymmenes. Taiteilijoiden, joilla on alaikäisiä lapsia, on useammin vaikeaa keskittyä työhön kotiasioiden takia kuin perheettömien taiteilijoiden.

Taiteilijoista 39 % koki laiminlyövänsä kotiasioita työn vuoksi usein, työssä olevista 10 %. Kokemus on kaikilla taiteilijoilla yleinen, mutta tavallisempi teatteritaiteilijoilla kuin kirjailijoilla ja kuvataiteilijoilla. Karkeasti yleistäen voidaan sanoa, että jos kirjailijoiden ja kuvataiteilijoiden ongelma on, että kodin asiat tunkeutuvat työn aikaan ja tilaan, niin teatterilaisilla työ varastaa aikaa ja tilaa kodin asioilta. Temen vastaajista peräti puolet (48 %) kokee melko usein tai erittäin usein laiminlyövänsä kotiasioita työn vuoksi. Näyttelijöistä 40 % kokee usein näin, kirjailijoista ja kuvataiteilijoista kolmannes. Kaikissa taiteilija-ammateissa kokemus kotiasioiden laiminlyönnistä työn vuoksi on kummallakin sukupuolella yhtä tavallinen. Se, onko taiteilijalla alaikäisiä lapsia, ei liioin aineiston perusteella merkittävästi vaikuta kokemuksen useuteen.

Taiteilijoista joka viides (19 %) koki, että on päivittäin riittävästi aikaa työn ulkopuoliseen elämään, työssä olevista 44 %. Tutkimuksen taiteilijaryhmistä kirjailijat kokivat muita taiteilijoita useammin, että työn ulkopuoliseen elämään jää riittävästi aikaa päivittäin. Kirjailijoista ja näyttelijöistä naisilla jäi miehiä useammin päivittäin aikaa työn ulkopuoliseen elämään, muissa taiteilija-ammateissa sukupuolten välillä ei ollut eroa. Tämäkin kysymys on taiteilijoille ambivalentti. Yksi kuvataiteilija kirjoitti paperisen kyselylomakkeen laitaan: "Työnteko on tärkeintä, se on koko elämä!"

Myös haastatteluissa esiintyy ajatus siitä, että taiteilijalla ei ole muuta elämää kuin työ. Perheellisille taiteilijoille tämä kysymys on erityisen problemaattinen. Kolme teatterialalla työskentelevää nais-haastateltavaa pohtii työn ja perheen yhdistämistä. Haastateltava käyttää lapsen hankkimisesta termiä "ennaltaehkäisevä toimenpide"; hän koki, että elämään täytyy saada jotain muutakin kuin työ, ettei ajaudu työuupumukseen. "Ystävät ei riitä ja kaikki tämmönen, sen täytyy olla jotain kokonaisvaltaisempaa, jotta mä en työskentele itseäni hengiltä." Toinen kertoo valinneensa lasten ollessa pieniä tietoisesti työpaikan, jossa ei tarvinnut tehdä iltatyötä. Haastateltavat pohdiskelevat valintojaan:

H1: Jos ajattelee että on hyvin niin sanotusti urakeskeinen ihminen, niin kyllä ne lapset sitten pitäis johonkin pyyhkäistä [nau-rahdus]. Varmaan aika moni on tehnytkin niin ja sitten pystynyt tekemään erittäin kunnianhimoisesti töitä ja päässyt paljon pidemmälle mitä itse on, siis en mäkään ole pystynyt siihen ollenkaan.

H2: Kyllä mäkin olen monta kertaa tuntenut semmosta huonommuutta, kun mä oon nähnyt että joku toinen, joka on itsenäinen ihminen jolla ei ole perhettä, porskuttelee taiteellisesti paljon arvostetummin, mutta kyllä mulle on ollut ne lapset ja perhe tärkeä, siis nimenomaan tässä järjestyksessä. Kuitenkin mä oon halunnut olla sen verran äiti ja Martta, että tää Maria-puoli on jäänyt mulla vaan silleen haaveeksi ja kytämään.

Myös haastateltu kuvataiteilijapariskunta tuo esiin lapset riskinä taiteilijauralle, mutta toisaalta vahvuutena, joka suojaa liialliselta työn tekemiseltä.

H1: Lapsethan on mieleton riski kuvataiteilijalle. Ollaan sitä mietitty paljon, ja onneksi me ollaan saatu niin nuorena meidän ensimmäinen jo, että me oltiin aikaisemmin sinisilmäisiä eikä vielä hirveesti tajuttu. Mutta mä oon kyllä sitä mieltä että se on ollut vahvuus meille että meillä on se perhe ja se [työ] edes jollain tavalla katkee siihen kun lapset tulee koulusta tai näin.

H2: Niin, sun on pakko hoitaa ne asiat.

H1: Niin, mun mielestä se on pikemminkin vahvuus koska muutenhan mä koko ajan vaan ajattelin näitä mun töitä, mä olisin varmaan ihan työnarkomaani.

Taiteilijoilta kysyttiin myös, millainen sosiaalinen verkosto heillä on työn ulkopuolella: sopiva, liian suppea vai liian laaja. Valtaosa taiteilijoista oli sitä mieltä, että sosiaalinen verkosto on sopivan kokoinen ja vain yksittäisten vastaajien mielestä se oli liian laaja. Kuitenkin näyttelijöistä lähes puolet (45 %) ja kuvataiteilijoistakin melkein kolmannes (31 %) koki sosiaalisen verkostonsa liian suppeaksi. Taiteilijoiden sosiaalisia verkostoja on käsitelty edellä pohdittaessa niiden merkitystä työstä palautumisessa. Vapaa-ajalla ja työn ulkopuolilla sosiaalisilla kontakteilla on kuitenkin merkitystä myös taiteen tekemisen sisällön näkökulmasta. Kaksi haastateltua näyttelijää käy vuoropuhelua siitä, mitä tapahtuu, jos vapaa-aikaa ja teatterin ulkopuolista elämää ei ole:

H1: Se on musta aina ollut ristiriitaista tässä hommassa, että ihmisten kuvaamista tämä on, mutta ihmisiä ja elämää ei ehdi kohdata. Musta tuntuu, että jopa erkani elämästä...

H2: Sitä mä olin sanomassa just että se elämänpiiri menee niin pieneksi, että elämä häviää ympäriltä, että sulla ei olekaan sitä tarttumapintaa, oikeesti. Se hankaloittaa omaa työtä, rupeaakin vaan tekemään sitä jollain vähän eri tavalla, kun se häviää se kosketuspinta.

Taiteilijoiden työssään tarvitsemat tiedot ja taidot

Kyselyssä kysyttiin, millaisia tietoja ja taitoja taiteilijat katsovat tarvitsevansa työnsä toteuttamisessa. Taidot oli jaoteltu kolmeen ryhmään: itseen liittyvät taidot, vuorovaikutukseen liittyvät taidot ja toimintaympäristöön liittyvät taidot. Vastaajat arvioivat kussakin ryhmässä lueteltua 6-10 taitoa ei lainkaan tärkeiksi, jonkin verran tärkeiksi tai erittäin tärkeiksi työnsä toteuttamisessa. Kaikkien taitojen arvioiminen ei ollut pakollista. Jotkut vastaajat ovatkin valinneet vain muutaman tärkeimmän.

Kyselyaineistoa kokonaisuutena tarkasteltaessa taiteilijoiden tärkeimmiksi mieltämiä itseän liittyviä taitoja ovat kyky arvioida omaa työtä, muutoksen ja epävarmuuden sietokyky sekä kyky kurinalaiseen työskentelyyn. Työn itsearviointi on tärkeä omaehtoisesta johtajuudesta: ei välttämättä ole ketään muuta arvioimassa tekeillä olevan työn laatua, joten taiteilijan täytyy luottaa omaan näkemykseensä. Erityisen tärkeinä tätä taitoa pitävätkin kuvataiteilijat ja kirjailijat – ne tutkimuksen taiteilijaryhmät, jotka perinteisesti työskentelevät yksin, vailla työryhmän tai esimiehen tarjoamaa peilauspintaa. Haastattelussa myös teatteritaiteilijat ottavat oman työn arviointitaitojen merkityksen esille. Yksi haastateltavista ihmettelee, miten vaikeaa oman työn itsearviointi on monelle kollegalle. Haastateltava puhuu seuraavassa sitaatissa kirjoittamisesta:

Ihmiset on ihan järjettömän epävarmoja sen suhteen. Sitten ne on kauhean riippuvaisia, lähettää jonnekin sen, tai luottaa jollain, on jotenkin täysin sen varassa, mitä joku toinen sanoo tästä [tekstistä]. [...] Se nyt tietysti liittyy eniten siihen, jos kirjoittaa jonkun tekstin, mutta se liittyy muihinkin asioihin, että ei pysty itse arvioimaan sitä, kuinka hyvin tai huonosti mä oon nyt tehnyt tän asian, mitä mä voisin tehdä, jotta mä voisin tehdä tän paremmin.

Haastateltavan mielestä taidekoulutuksen pitäisi opettaa erityisesti tätä. Koulutuksen aikana opettajalta saa palautetta omasta työstä, mutta koulutuksen tehtävänä pitäisi olla ulkopuolisen katseen ”sisäistyminen” taiteilijalle itselleen, jotta hän pystyy arvioimaan omaa työtä.

Kyselyn perusteella oman työn arvioinnin taito liittyy olennaisesti työn henkiseen kuormittavuuteen, jota lisää taiteellisessa työssä alati läsnä oleva epävarmuus oman työn laadusta ja sen muassa tuomat huonon itsetunnon kokemukset. Käänteisesti: kokemus kyvystä arvioida realistisesti omaa työtä ja sen laatua voi todennäköisesti parantaa työssä koettua hyvinvointia. Varsinkin kuvataiteilijoilla kysymyksen avovastauksissa korostetaan omaan työhön uskomisen merkitystä.

Taiteelliseen työhön liittyvä epävarmuus ja jatkuva muutos ovat myös läsnä aineistossa monin tavoin. Ne mainitaan kaikissa taiteilija-ammateissa myös työn henkistä kuormittavuutta lisäävänä tekijänä. Niinpä ei ole yllättävää, että taiteilijat mieltävät kyvyn kestää

epävarmuutta ja muutosta taidoksi, joka on erittäin keskeistä työn toteuttamisessa. Haastateltu kirjailija viittaa ”kriisinhallintataitojen” merkitykseen taiteilijana toimimisessa:

Välillä se [työ] on sellasta tulipalojen sammuttelua, ja siis tarkoitan omien henkilökohtaisten tulipalojen sammuttelua, että pitää ymmärtää se että tilanteet muuttuu ja omat aikataulut saattaa pettää ja sit vaan pitää kyetä jollakin tavalla selviytymään niistä ja kyetä vastaanottamaan näitä pettymyksiä.

Kyky kurinalaiseen työskentelyyn on kaikkien tutkimuksen taiteenalojen vastaajilla neljän tärkeimmän taidon joukossa. Näyttelijöiden vastauksissa tämä taito nousee suhteellisesti hieman muita vastaajia merkityksellisemmäksi. Eri taiteilija-ammateissa kurinalainen työskentely herättää todennäköisesti erilaisia mielikuvia. Omaehtoinen kurinalaisuus liittyy itsen johtamiseen ja oman työn organisointiin tuloksellisella tavalla. Se voi merkitä kärsivällisyyttä, toistamisen sietämistä ja saman yksityiskohdan hiomista. Kurinalaisuuden teema voi olla myös läsnä työryhmätyöskentelyssä esimerkiksi siten, että koko ryhmä sitoutuu yhteiseen päämäärään. Kurinalaisuudesta kertovat myös muutamat avovastaukset kysymykseen muista tärkeistä taidoista. Monissa niistä taiteilijat painottavat sisukkuuden ja ahkeruuden merkitystä.

Myös haastatteluissa esiintyy erilaisia kuvauksia kurinalaisesta työskentelystä. Seuraavassa sitaatissa puhuu kirjailija:

Vanha vitsi mutta paikkansa pitää, että hirveen hyvät perslihakset pitää olla ja ehkä myös hartiat, että aika paljon sitä koneen ääressä joutuu istumaan. Semmonen fyysinen ja psyykinen puoli sillä tavalla, että ihmisen pitää kyllä yrittää pitää päänsä ja kroppansa kunnossa, jos meinaa alalla tehdä töitä. Mä kutsun taiteilijalillumiseksi sitä semmosta kauheeta angstaamista ja ryöpsähtelevää tapaa elää sitä taiteilijuutta, mutta ei nykypäivän kirjailija kirjoita kirjoja kapakassa eikä semmosella taiteilijaelämällä, että kyllä se on jotain semmosta mikä ei oikeestaan kuulu siihen kirjailijuuteen.

Taiteilija-ammateissa on muitakin yhtäläisyyksiä mutta myös jonkin verran eroja siihen, mitä itseän liittyviä taitoja pidetään työn toteuttamisessa tärkeinä. Näyttelijät pitävät edellä mainittujen li-

säksi usein erittäin tärkeinä muistia ja oppimiskykyä. Muistiin ja oppimiseen liittyvät taidot ovat ymmärrettävästi näyttelijöiden työssä keskeisiä, koska roolien opettelu vaatii merkittäviä kognitiivisia taitoja. Myös kirjailijoiden vastauksissa muisti näyttäytyy oman työn arvioinnin rinnalla keskeisimpänä itseän liittyvänä taitona. Kirjoittamiseen liittyy laajojen asiakokonaisuuksien hallintaa. Sen sijaan kuvataiteilijoille muistin merkitys on kyselyvastausten perusteella pienempi.

Kaikki taiteilijaryhmät, mutta erityisesti kuvataiteilijat ja temeläiset pitävät ongelmanratkaisukykyä yhtenä tärkeimmistä itseän liittyvistä taidoista. Kuvataiteilijaa ja teatteritaiteilijaa voi yhdistää esimerkiksi se, että työssä keskeistä on suunnittelun ja teknisen toteutuksen välisen kuilun ylittäminen ja siihen liittyvien ongelmien ratkaiseminen. Muuten temeläisten vastaukset eroavat jonkin verran muiden taiteilijaryhmien vastauksista. Ongelmanratkaisukykyyn ohella suunnittelu- ja organisointitaidot sekä ajankäytön hallinnan taidot painottuvat temeläisten vastauksissa. Suunnittelu- ja organisointitaidot olivat erittäin tärkeitä yli yhdeksälle kymmenestä temeläisestä. Näissä painotuksissa tulee näkyviin se, että teatteri on ryhmätyötä, joka vaatii työtehtävien organisointia ja hallintaa.

Persoonallisuuteen liittyvien taitojen kysymysryhmä on kerännyt taiteilijoilta paljon muu, mikä? -kysymyksen vastauksia. Näyttelijöiden vastauksista muutama liittyy fyysisen kunnan ja äänen kunnan ylläpitoon, mikä on ymmärrettävää, koska vastausvaihtoehdot olivat samat kaikille taiteilijoille eikä näitä näyttelijöille spesifejä taitoja ollut valmiiden vastausvaihtoehtojen joukossa. Jokunen näyttelijöiden vastaus liittyi paineisissa työtilanteissa tarvittaviin ominaisuuksiin ("stressinsietokyky", "kaaoksen sietokyky", "pitkä pinna, lehmän hermot"). Erityisesti kuvataiteilijoiden ja näyttelijöiden kohdalla useat muu, mikä? -vastaukset liittyivät eri tavoin uskallukseen, läsnäoloon ja avoimuuteen (esimerkiksi monissa vastauksissa toistuva rohkeus, kuvataiteilijoiden usein mainitsema kyky innostua ja innoittua sekä erään näyttelijän kiteyttämä "itsensä alttiiksi pano"). Kaikkien taiteilijaryhmien avoimissa vastauksissa arvioitiin erittäin tärkeäksi taiteilija-ammattiin ontologisesti liittyvää tietotaitoa kuten teknistä ammattitaitoa, taiteellista luovuutta ja näkemystä sekä itsenäistä maailmankatsomusta. Haastatteluissa tulee myös esille oman taiteenalan traditioon liittyvän sivistyksen merkitys työssä. Kirjailijahaastatteluissa mainitaan lisäksi tiedonhankintataidot, jotka ovat erityisen tärkeitä historiallisen tekstin kirjoittajalle.

Vuorovaikutukseen liittyvien taitojen ryhmään oli kerätty sellaisia taitoja, joihin liittyy yhteistyötä tai kommunikaatiota toisten ihmisten kanssa. Kyky ottaa vastaan palautetta on kaikissa taiteilijaryhmissä erittäin tärkeää. Kaikkein tärkeimmäksi sen kokevat näyttelijät, joiden työhön kuuluukin jatkuvaa palautteen saamista ohjaajalta. Lähes jokainen Näyttelijäliiton vastaaja pitää kykyä ottaa vastaan palautetta erittäin tärkeänä työn toteuttamisessa.

Kaikki teatterialan taiteilijat pitävät ymmärrettävästi erittäin tärkeinä yhteistyö- ja vuorovaikutustaitoja. Oman työn esittelyn ja esillä olemisen valmiudet taas ovat suhteellisen tärkeitä eritoten kuvataiteilijoille. Taiteilija-ammateissa onkin entistä tyypillisempää, että taiteilijalta toivotaan valmiuksia kertoa omasta työstään ja olla muutenkin esillä julkisuudessa. Molemmissa kirjailijoiden haastatteluissa otetaan esiin ajatus kirjailijan ammatista ja julkisuudesta: kirjailija on eräänlainen mielipideautomaatti, jota voidaan pyytää "joka ikiseen lehtihaastatteluun ja televisioon esiintymään vaikka ne oikeesti ei tietäisi asiasta yhtään mitään". Taiteilija-ammattien välisiä eroja esiintyy siinä, miten arvotettiin taitoa johtaa toisten työtä sekä delegointikykyä. Kirjailijoille, kuvataiteilijoille ja näyttelijöille näillä taidoilla oli vain vähän merkitystä, kun taas muut teemäläiset pitivät johtamisen ja delegoinnin taitoja erittäin tärkeinä.

Avovastauksissa taiteilijat lisäksi luettelivat muita työn toteuttamisen kannalta erittäin tärkeitä vuorovaikutukseen liittyviä taitoja. Näyttelijöiden mainitsemissa taitoista olivat "edustavuus", "hyvä käytös", "positiivisuus", "toisen itsensä arvostaminen" ja "'paksunahkaisuus' (ei murehdi turhia)". Läsnäolon ja empaattisuuden taidot esiintyvät sekä näyttelijöiden että muiden teatteritaiteilijoiden vastauksissa. Eräs dramaturgi pitää erittäin tärkeänä "kykyä nähdä kulloinenkin työryhmä ja sen tavoitteet ja kyky mennä siihen mukaan". Kuvataiteilijat mainitsevat avovastauksissa erittäin tärkeinä vuorovaikutukseen liittyvinä taitoina esimerkiksi palautteen antamisen taidot sekä verkostoitumisen ja "itsensä myymisen taidot". Myös "mollaamisen ja ilkeilyn sieto" mainitaan kuvataiteilijoiden vastauksissa.

Toimintaympäristöön liittyvien taitojen ryhmässä pyydettiin taiteilijoita arvioimaan erilaisten taiteilijan työn hallinnointiin liittyvien osaamisalueiden merkitystä omassa työskentelyssä. Näitä taitoja arvioitiin yleisesti ottaen vähämerkityksisemmiksi kuin vuorovaikutukseen liittyviä taitoja tai omaan itseensä liittyviä taitoja. Kuitenkin ne taidot, jotka taiteilijat liittävät suoraan tai epäsuorasti taloudellisen toimeentulon mahdollistamiseen, arvotetaan tärkeimmiksi.

Useimmat taiteilijat – varsinkin teatterialalla – arvioivat vähintään jossain määrin tärkeäksi suhdeverkot ja kontaktit. Todennäköisesti moni kokee, että työtilaisuuksien saanti riippuu niistä. Myös neuvottelutaidot nousevat esiin teatterilaisten vastauksissa vähintään jossain määrin tärkeinä kaikille – neuvottelutaidoista kun voivat riippua palkka ja työehdot. Rahoituksen hakemiseen liittyvä osaaminen on erittäin tärkeää kahdelle kolmesta kuvataiteilijasta ja kirjailijasta. Sekä näyttelijöistä että kuvataiteilijoista yli puolet mieltää oman työn hinnoittelun taidon erittäin tärkeäksi työssään. Kaiken kaikkiaan toimintaympäristöön liittyvät taidot nostetaan kuvataiteilijoiden vastauksissa tärkeämmiksi kuin muiden taiteilija-ammattien vastauksissa. Kuvataiteilijat ovat myös muita taiteilijoita useammin vastanneet muu, mikä? -kysymykseen toimintaympäristöön liittyvien taitojen kohdalla. Näissä vastauksissa mainitut taidot liittyvät pääasiallisesti julkisuuteen ja sen hallintaan. Kuvataiteilijoiden vastauksia ovat esimerkiksi ”mediaseksikkyyys”, ”esillepääsy, julkisuus” ja ”mainonta”. Yksi teatteriohjaaja taas pitää avovastauksessaan erittäin tärkeänä ”tietoa teatterista tuotantokoneistona”.

Muu, mikä? -vastaustilaa on käytetty myös kysymysryhmän kommentointiin. Joidenkin taiteilijoiden kommentoissa on myös nähtävissä hämmennystä ja kritiikkiä toimintaympäristöön liittyvien taitojen hallinnan tarpeellisuutta kohtaan. Yksi dramaturgi ja näytelmäkirjailija vastaa muu, mikä? -kysymykseen: ”agentti, joka hoitaa tämän kaiken”. Yksi kuvataiteilija jättää vastaamatta toimintaympäristöön liittyvien taitojen vaihtoehtoihin ja kirjoittaa lomakkeen reunaan: ”tämä osasto koskee yrittäjää, kuvataiteilija ei ole yrittäjä”. Yksi kirjailija pohdiskelee: ”tämä oli vaikea osio. kaikkea tuota pitäisi osata. se voi olla myös hyvin vierasta.” Yksi kuvataiteilija kommentoi: ”näihin asioihin pitäisi saada jotain aikuiskoulutusta”.

Toimintaympäristöön liittyvät tiedot ja taidot ovat paljon esillä kaikkien taiteilijaryhmien haastatteluissa. Haastatteluissa kuvataan esimerkiksi, että taiteilijalla pitää olla tietoa sopimusasioista ja rahoitukseen liittyvistä kysymyksistä, myynnin ja markkinoinnin taitoja, budjetin laskemisen taitoja ja moninaisia muita hallinnollisia taitoja. Useissa haastatteluissa, varsinkin pienen vapaan kentän teatterin taiteilijoiden haastatteluissa, korostuu maalaisjärjen merkitys teatterin juoksevista asioista huolehtimisessa. Siinä kaikkien pitää ottaa oma-aloitteisesti vastuuta, kertovat haastateltavat.

Terveys ja itsestä huolehtiminen

PIA HOUNI, HELI ANSIO

En usko että kukaan muu kuin minä itse voin vaikuttaa omaa hyvinvointiini. Eli minun kohdallani liikunnan lisäys ja huomion kiinnittäminen terveelliseen ruokavalioon sekä jokin uusi oma harrastus voisivat auttaa. (Kuvataiteilijan kyselyvastaus)

Kyselyn osiossa Terveys ja hyvinvoinnin haasteet vastaajia pyydettiin itse arvioimaan omaan terveyteen liittyviä havaintoja, tuntemuksia ja omaan hyvinvointiin liittyviä asioita. Olennaista on ymmärtää, että vastaajien kertomat oireet ovat heidän itsensä määrittelemiä. Kyselyssä annettiin vain yhdessä kohdassa (kysymys nro 41) valmiita vastausvaihtoehtoja erilaisiin terveydellisiin vaivoihin. Hyvinvointia voidaan lähestyä työvetoisesti tai kontekstivapaasti, eli sitoa hyvinvoinnin kokemukset juuri yksilön työhön liittyväksi tai tarkastella hyvinvointia yleensä.⁷⁴ Olemme aiemmassa luvussa pohdineet tyytyväisyyttä työhön ja elämään yleensä, joka viitoittaa hyvinvoinnin teemaa myös suhteessa terveyteen. Aihetta on käsitelty tuhansissa työhyvinvointiin liittyvissä tutkimuksissa, yleensä kysymyksessä 'kuinka tyytyväinen olet työhösi'. Taiteilija-ammattien kohdalla tässä on heti rakenteellinen haaste: aiemmat tutkimukset olettavat työn liittyvän työpaikkaan, kiinteään instituutioon ja sen verkostoihin. Jos taas rohkenemme irrottaa kysymyksen irti työpaikkarakenteesta ja katsoa sitä laajemmin yksilön ja hänen työnsä vä-

74 Ks. Warr 1999, 393-395.

lisenä suhteena, se on käyttökelpoinen myös taiteilijoiden kohdalla.

Hyvinvointiin liittyy useissa tutkimuksissa erilaisia tasoja määrittellä asiaa kokemuksellisesti. Peter Warr esittelee ajatusta erilaisten vastaparikokemusten mallista, nojautuen alan keskeisiin tutkimuksiin. Näistä malleista yhdessä hyvinvoinnin kokemusta tarkastellaan kolmen akselin kautta: 1) tyytymättömyydestä tyytyväisyyteen, 2) ahdistuksesta mukavuuteen, ja 3) depressiosta onnellisuuteen.⁷⁵Jos nämä akselit näkee liikkuvina ja liukuvina, useimmat taiteilijoiden vastauksista löytänevät paikkansa tällä kartalla. Toisaalta taas dikotomisten vastaparien asettaminen hyvinvoinnin tarkastelussa saattaa kaventaa sitä rikkautta, jota aineiston erilaiset nyanssit tuottavat. Kuten aiemmin kirjan luvuissa on tullut esille, subjektiivisen hyvinvoinnin kokemukseen liittyy samanaikaisesti erisuuntaisia kokemuksia asiayhteydestä riippuen. Yhden kirjailijan oma kriisikokemus ilmaisee osuvasti tätä ymmärrystä omasta hyvinvoinnin kokemuksen haasteesta, joka suhteutuu suoraan työhön ja samalla päättyy suoranaiseen toivoon ja tarpeeseen saada toteuttaa ammattiaan.

Ihmiset ovat kuin oljenkorsia, vailla suojaa. Kirjoittamisen työ on monesti haurasta ja hyvin epävarmaa. Kun voimat ovat vähissä esim. sairastumisen tai masennuksen vuoksi, jää hyvin avuttomaan tilaan. Olen kokenut tällaista: työt eivät etene kustantamoissa, kokee olevansa täysin yksin, käsikirjoitusten päällä istutaan eikä vastauksia kustantajalta saa. Välillä kokee olevansa ö-luokan kirjailija kun ei markkinoida eikä myydä. Kun ihminen masentuu ja toimeentulo on täysin kiinni siitä, että teet ja luot kokoajan uutta (vaikka taloudellista suojaverkkoa), se on aika raju tilanne. Olen monesti ajatellut tekeväni hullun hommaa ja ajatellut pistäväni hanskat naulaan. Mutta jokin tässä vie. Rakkaus. Luottamus. Tarve jakaa. Tarve kohdata lukijoita kielen avulla. Ja se, että se on ainut homma mitä oikeasti osaa ja tahtoo tehdä.

Tarkastelemme terveyden ja hyvinvoinnin teemoja seuraavassa järjestyksessä. Luvun alkupuolella keskitytään kyselyssä esitettyihin kysymyksiin erilaisista fyysisistä ja psyykkisistä tuntemuksista ja oireista, joita taiteilijoilla on ollut viimeisen puolen vuoden tai kuu-kauden aikana. Näitä täydennetään erikseen kysymyksellä stressistä ja sairaana työskentelemisestä. Koska monet vastaajista toi-

75 Ks. Warr 1999, 393-395.

vat terveystarkastusten kohdalla esille työyhteisöjen tai kollegoiden aiheuttamia huolia, jotka ovat vaikuttaneet omaan terveyteen, niin tuomme taiteilijoiden kuvaukset henkisistä ja fyysisistä uhista työsäään esiin luvussa Taiteellisen työn haasteet.

Näiden kautta tarkastelemme itsensä huoltamiseen liittyviä kysely vastauksia. Näihin liittyvät terveydenhuoltopalveluiden käyttäminen, nukkuminen, kuntoilu ja alkoholin käyttö. Olemme täysin tietoisesti liittäneet alkoholin käytön tämän teeman alaisuuteen, emmekä toisaalle. Lähtökohtaisesti kysymys alkoholin käytöstä liitetään kyselyssämme palautumisen, rentoutumisen keinoksi: ei deterministisesti ja oletusarvoisesti terveysuhaksi.

Kirjailijaliiton jäsenet (N=70) tunnistavat itsellään olevia työperäisiä vaivoja. Tunnistettuja vaivoja voidaan jaotella kirjailijan työergonomian lähtökohdista katsottuna.

Kyselyn vastaajat luettelivat runsaasti erilaisia fyysisiä vaivoja, jotka viittaavat kirjailijan työasennon tuottamaan rasitukseen. Näitä fyysisten vaivojen määritelmiä ovat esimerkiksi ylävartalossa tunnutuvat kivut (niska- ja hartiavaivat), tämän lisäksi on runsaasti erilaisia käsi- ja selkävaivoja. (70 vastaajasta näitä vaivoja mainitaan 30 kertaa). Vastaajat listaavat myös 9 kertaa kärsivänsä migreenistä, päänsärystä tai silmiin liittyvistä ongelmista. Fyysisinä vaivoina mainitaan myös noin 11 kertaa muita vaivoja, kuten yleensä kipuja, sydänvaivoja, ruuansulatusongelmia jne.

Kirjailijat listasivat myös psyykkisiä ja henkisiä vaivoja. Osa vastaajista yhdisti nämä psyykkiset vaivat yhteen fyysisten oireiden kanssa, mutta monelle nämä olivat irrallisesti mainittuja. Kirjailijat mainitsevat 7 kertaa kokevansa unettomuutta. Stressi mainitaan vastauksissa vain 3 kertaa. Viittauksia uupumukseen on myös 3 kertaa ja nämä saattavat viitata samansuuntaiseen kokemukseen yleisen vireystilan laskemisesta. Muita psyykkeeseen viittaavia mainintoja kirjailijoiden kohdalla tulee esille 12 kertaa. Näitä terveydellisiä seikkoja ovat maininnat depressiosta, maniasta, näkyjen kokemisesta ja yksinäisyydestä.

Näyttelijäliiton vastaajien (N=92) kohdalla fyysiset ja psyykkiset terveydentilan arvioinnit painottuivat lievästi fyysisiin vaivoihin. Näyttelijän ammatin fyysinen luonne tuottaa oletusarvoisesti paljon riskitekijöitä fyysisyydelle. Vastaajista 54% kertookin kokeneensa fyysisiä tai psyykkisiä vaivoja toistuvasti viimeisen puolen vuoden aikana. Vastaajien listauksissa vilahtaa mahdollisesti fyysisen oireen ja mentaalisen oireen välinen suhde eli psykosomaattinen yh-

teys, koska vastaajat itse listaavat ensin jonkun henkisen tilanteen kautta muodostuneen fyysisen vaivan.

Näyttelijöiden listaamassa fyysisten oireiden listassa on seuraavanlaisia terveysvaivoja: näyttelijät mainitsevat lukuisia kertoja kehoon liittyviä ongelmia, näitä voivat olla erilaiset leikkaukset, työtapaturmasta aiheutuneet vaivat, tai muut vastaavat fyysiset kivut ja säryt, jotka he yhdistävät työperäisiin vaivoihin (vastausmainintoja 20 kertaa). Näissä maininnoissa on mukana myös käsi- ja selkävaivat, joita on suhteessa vähemmän kuin esimerkiksi kirjailijoilla (7 vastausta). Äänityöläisinä näyttelijät mainitsevat myös viisi kertaa erilaiset ääneen liittyvät terveysongelmat. Itse asiassa tämä on suhteellisen pieni joukko mainintoja, jos ajattelee, miten paljon näyttelijän ääneen kohdistuu räsitystä. Tuloksen voi nähdä heijastavat ammattilaisten hyvää äänitekniikkaa ja osaamista huoltaa itseään tällä alueella. Yksittäisiä terveyden pulmia mainitaan, kuten päänsärkyä noin 14 kertaa vastauksissa.

Näyttelijöiden maininnat psyykkisistä vaivoista ovat tuttuja myös muiden taidealan ammattilaisten suunnalta katsottuna. Näyttelijäliiton vastaajat listaavat noin 27 kertaa erilaisia psyykkisiä vaivoja. Unettomuusongelmat mainitaan 9 kertaa. Muihin näyttelijöiden kokemuksiin psyykkisiin vaivoihin kuuluvat erilaiset masennukset, riittämättömyyden, ahdistuksen ja pelon tuntemukset. Pari vastausta kohdentuu suoraan henkiseen stressiin isojen roolien tai runsaan kotoa poissaolon herättämään paineeseen. Olennaisesti näissä vastauksissa tulee esille se, että monet vastaajat korostavat psyykkisten huolien liittyvän työn tuottamaan pelkoon tai ahdistukseen, kuten oman riittämisen tai pärjäämisen herättämään tunnetilaan. Varsinaisesti stressin käsitettä käytti vastauksissaan kuitenkin vain kuusi vastaajaa.

Taiteilijaseuran (N=250) vastaajien kohtuullisen suuren määrän vuoksi myös erilaiset fyysiset ja psyykkiset oireet kasautuvat määrällisesti tiettyihin vaivoihin. Kuvataiteilijat mainitsevat fyysisinä vaivoina erilaisia niska- ja hartiavaivoja, selkävaivoja, käden ja ranteen alueelle kohdistuvia vaivoja useita kertoja. Kyselyn vastaajista noin 55 vastaajaa mainitsivat näitä vaivoja. Näihin yhdistyneinä tai erikseen mainittiin myös muita fyysisiä vaivoja 97 kertaa. Näissä fyysisissä sairauksissa tuotiin esille esimerkiksi diabetes, vatsavaivat jne. Yllättäen vastaajista vain 9 mainitsee iho-oireet tai hengitystieoireet terveyspulmana, vaikka juuri kuvataiteilijoiden kohdalla näitä olisi odottanut enemmän.

	Suomen Kirjailija-liitto	Suomen Näyttelijä-liitto	Suomen-Taiteilijaseura	Teatteri- ja media-työntekijöiden liitto
kipua, puristusta tai ahdistusta rinnassa	17 (25 %)	13 (17 %)	49 (21 %)	6 (16 %)
hengenahdistusta tai yskää, johon on liittynyt hengityksen vinkumista	11 (16 %)	21 (26 %)	46 (20 %)	5 (13 %)
silmäoireita, kuten väsymistä, kutinaa tai kirvelyä	<u>43 (62 %)</u>	42 (50 %)	116 (47 %)	18 (46 %)
niska-hartiavaivoja	<u>55 (79 %)</u>	<u>62 (72 %)</u>	<u>174 (70 %)</u>	<u>27 (70 %)</u>
olkapäiden tai käsivarsien särkyä	38 (55 %)	31 (39 %)	114 (48 %)	17 (45 %)
ranteiden tai sormien särkyä	30 (44 %)	19 (24 %)	92 (38 %)	9 (24 %)
lanne-ristiselän kipua	<u>35 (52 %)</u>	<u>43 (52 %)</u>	114 (48 %)	<u>19 (51 %)</u>
kipua lonkissa tai jaloissa	26 (38 %)	37 (47 %)	112 (48 %)	12 (32 %)
masentuneisuutta tai alakuloisuutta	32 (46 %)	38 (46 %)	118 (48 %)	10 (26 %)
ärtyisyyttä	<u>35 (51 %)</u>	<u>48 (56 %)</u>	<u>137 (56 %)</u>	15 (40 %)
voimattomuutta tai väsymystä	<u>48 (72 %)</u>	<u>56 (66 %)</u>	<u>154 (63 %)</u>	<u>18 (50 %)</u>
unettomuutta tai nukah-tamisvaikeuksia	<u>47 (68 %)</u>	<u>50 (59 %)</u>	<u>116 (48 %)</u>	14 (37 %)
muistin tai keskittymiskyvyn heikkenemistä	27 (39 %)	30 (37 %)	<u>127 (53 %)</u>	13 (35 %)
mielenkiinnon puutetta tai merkityksettömyyden tunnetta	24 (34 %)	<u>43 (52 %)</u>	101 (42 %)	9 (24 %)

Taulukko 6. Taiteilijoiden pitkäaikaiset tai toistuvat oireet vastaamista edeltäneen kuukauden aikana.

Huomion arvoista on jälleen kerran kuvataiteilijoiden kokemat psyykkiset haasteet terveydessään. Vastaajista 19 henkilöä mainitsee erityisen psyykkisen sairauden, useimmiten masennuksen. Tämän lisäksi ainakin 30:lla vastaajalla on kokemus stressistä, ärtyneisyydestä, väsymyksestä, uupumuksesta tai vastaavasta ko-

kemuksesta. Näihin liittyen tai erikseen mainittuna unettomuus aiheuttaa terveyshuolia ainakin 14:lle henkilölle, ahdistuneisuutta ja huolta kokee yli kymmenen ihmistä. Näiden lisäksi psyykkisen terveyden alueelle kohdistuvat maininnat erilaisista itsetunto-ongelmista, alkoholismista, ylivirittyneisyydestä, muistiongelmista.

Kuvataiteilijoiden ammatillisen aseman erityisyys näkyy kenties fyysisen ja psyykkisen terveyden yhteydessä. Tällä tarkoitamme sitä, että kuvataiteilijat työskentelevät pääasiassa yrittäjäläluontoisesti, jolloin vakituisen tai säännöllisen toimeentulon puuttuminen heijastuu myös omaan terveydelliseen kokemukseen. Tämä näkyy vastaajien kertomuksissa: useat vastaajat kirjaavat oireidensa yhteyteen huolen tulevasta, epävarmuuden tuomasta huolesta, työn mahdollistavien töiden tekemisen aiheuttamasta paineesta, raha-huolien suoranaisesti yhteydestä ahdistukseen ja unettomuuteen.

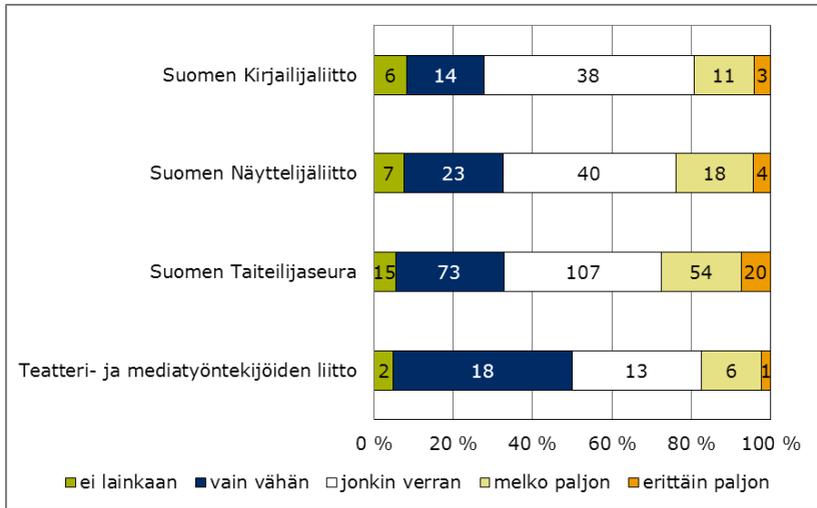
Temeläiset (N=39) kuvasivat työperäisiä terveystokokemuksiaan viimeisen puolen vuoden aikana pääsääntöisesti fyysisten vaivojen kautta. Vastaajien kuvaamat erilaiset vaivat hajaantuvat moniin yksittäisiin mainintoihin: ainakin 6 kertaa mainitaan yläraaja- ja käsi-vaivat. Näiden lisäksi mainitaan erilaiset hengitystievaivat, joiden yhteydessä mainitaan työhön liittyvien pölyjen ja hajujen aiheuttavan ongelmia (4 mainintaa). Neljä vastaajaa viittaa sydänperäisiin vaivoihin, pari vastaajaa silmävaivoihin ja loput luettelevat yksitellen vatsavaivoja, ääniongelmia, jäsenkipuja jne. Psyykkisiä vaivoja mainitaan kuusi kertaa unettomuus, viisi kertaa stressi ja uupumus. Vastaajat mainitsevat myös kuusi kertaa psyykkisenä vaivana masennuksen, muistihäiriön tai yliherkkyyden.

Taiteilijoiden subjektiivisesti määriteltyjen työperäisten terveystokokemusten (viimeisen puolen vuoden aikana) lisäksi kyselyssä tarjottiin konkreettinen lista erilaisista oireista, joihin heitä pyydettiin vastaamaan viimeisen kuukauden ajalta. Ymmärrettävästi vastaushetken tilanne ei voi antaa pitkäkestoisten oirekokemusten kuvaa, mutta taulukosta voidaan lukea muutamia nosteita eli mahdollisia yleiskokemuksia. Taulukossa 6 alleviivatut prosenttiluvut kertovat oireiden ylittävän 50% kyseisen liiton vastaajista. Yleisesti vastausprosentit ovat suhteellisessa linjassa edellä kuvattuihin itsemääritelyihin oireitermeihin. Niiden yhdistämisestä voidaan ymmärtää, että taiteilijoilla vaikuttaa olevan suhteellisen paljon fyysisiä oireita, jotka liittyvät työergonomian tai työstä aiheutuvien vaivojen piiriin. Selkein esimerkki tästä lienevät niska-hartiavaivat, joita kaikkien taidealojen vastaajista kokee reilusti yli puolet. Lähelle tätä mene-

vät myös lanne-ristiselän kiputilat, jotka viestivät työn erityisestä fyysisestä kuormituksesta; jokaisella taidealalla todennäköisesti hieman eri tavoin.

Psyykkisenä ja henkisenä vaivana näkyy vahvasti jo aiemmin esille tulleet oireet ärtyneisyydestä, voimattomuudesta tai väsymyksestä sekä univaikeuksista. Näiden lisäksi kuvataiteilijoista vähän yli puolet kokee erilaisia muisti- ja keskittymiskyvyn ongelmia. Näyttelijöistä myös lievästi yli puolet kokee mielenkiinnon puuttumista tai merkityksettömyyden tuntemuksia.

Stressin kokeminen



Kaavio 23. Vastaajien kokemat stressituntemukset ammattiliitoittain.

Monet taiteilijat eivät itse aktiivisesti viljele stressisanan käyttöä, vaan synonyymisesti puhuvat väsymisestä tai muista vastaavista tuntemuksista asiaan liittyen. Kyselyssä kartoitettiin kuitenkin yhdessä kysymyksellä suoraan myös stressituntemuksia. Alla olevasta kaaviosta voi lukea ammattiliitoittain stressin tuntemuksen vaihteluita asteikolla ei lainkaan -erittäin paljon. Positiivista on se, että vastaajien joukossa yli 20% jokaisen ammattialan liiton jäsenistä kertoo kokevansa vain vähän stressiä. Valtaosa vastaajista kokee

jonkin verran stressiä. Tähän kohtaan sijoittuvat vastaajat saattavat kokemuksellisesti hajaantua laajasti: osalle vastaajista tämän stressimäärän kokeminen saattaa olla signaali, joka pitäisi ymmärtää lisäämällä lepoa tai palautumista. Toisille sama stressikokemuksen määrä saattanee kertoa hyvästä työvaiheesta ja positiivisesta paineesta, jonka seurauksena henkilö on aikaansaava ja hyvässä työvireessä. Voimakkaasti stressiä kokevien vastaajien määrä on suhteellisen pieni koko aineistoon nähden, mutta nämä luvut voivat osoittaa pitkittyneestä stressikokemuksesta.

Sairaana työskenteleminen

	Vastaajien lukumäärä (suluissa prosentuaalinen osuus)
Suomen Kirjailijaliitto (N=67)	19 (28 %)
Suomen Näyttelijäliitto (N=86)	28 (33 %)
Suomen Taiteilijaseura (N=233)	53 (23 %)
Teatteri- ja mediatyöntekijöiden liitto (N=38)	6 (16 %)

Taulukko 7. Vastaajat, jotka ovat viimeisen puolen vuoden aikana työskennelleet sairaana kymmenenä tai useampana päivänä.

Erityisesti teatterialalla sairaana työskentely on yleistä, tai ainakin tiedossa muita aloja enemmän. Tämä johtuu tietenkin siitä, että suurin osa alan ammattilaisista on kiinni esityskäytännöissä. Muutama näyttelijä palasi sairaana työskentelemisen problematiikkaan kyselyn kohdassa, jossa sai esittää omia näkemyksiä siitä, miten taiteilijoiden hyvinvointia voisi kehittää. Sitaatit ovat pohdinnan arvoisia kentässä.

Kipeänä töihin tulemiseen pitäisi voida kiinnittää huomiota. Olen ollut ammattiteatterissa töissä vuodesta 2002 ja vasta viime keväänä minun takiani jouduttiin perumaan näytös. Sairaana olen toki ollut ennenkin, mutta aina mennyt kuumeisena tai ääni poissa lavalle. Ihmiset tulevat töihin sairaana niin kauan kuin pysyvät tolpillaan, koska esimerkiksi teatterissa saattaa koko näytös olla kiinni yhdestä

henkilöstä. Tuntuu aivan hirveältä tuottaa pettymys koko työryhmälle ja katsojille ja talolle. Ihan kuin sairaus olisi oma syy. Kynnys ilmoittautua sairaaksi on ainakin omalla kohdalla tosi suuri. Käyn kyllä lääkärissä, mutta kun sairaslomaa tarjotaan, ilmoitan että en voi sitä ottaa. Ja menen takaisin töihin. Teatterialalla tämä on omasta näkökulmasta katsottuna enemmän sääntö kuin poikkeus.

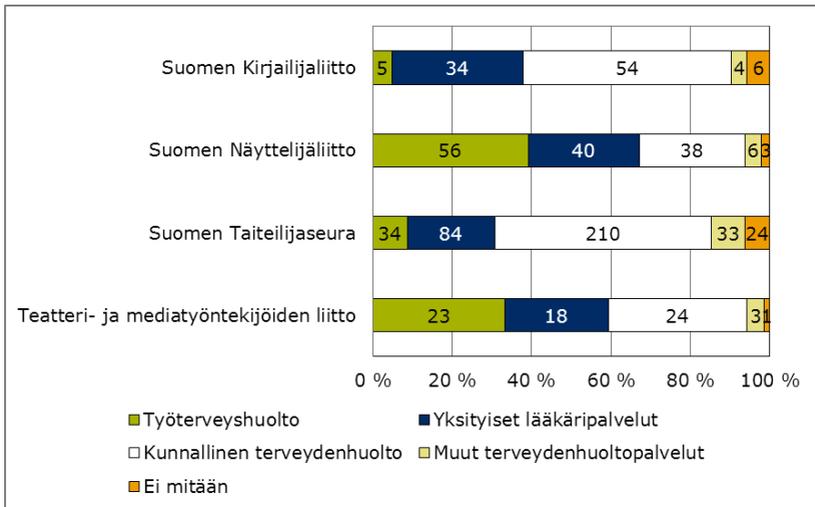
Miten puuttua tähän "sairaana töihin"-dilemmaan? Edelleen joissain piireissä vallitsee ajatus, että olet ns. rautainen ammattilainen, kun tulet töihin sairaana. Harjoituksista vielä voidaan olla pois, mutta esityksistä ei sitten millään. Itsekin tämän tunnistan. Tämäkin olisi varmaan tärkeää ottaa jo kouluaikana puheeksi. Silloin vastuu on opettajilla ja ohjaajilla. Mutta ihmisen olisi hyvä opetella myös itse sanomaan, että en pysty, olen sairas. Usein pelätään, että tällöin leimataan huonoksi taiteilijaksi. Olen ollut todistamassa tilannetta, jossa näyttelijä korvataan osittain toisella, koska näyttelijä oli kaksi päivää sairaana. Rooli ns. puolitettiin. Näyttelijä menetti tällä tavoin myös puolet esityksistään eli myös palkastaan. Eli kaikilla työpaikoilla tämä ei edes ole pelkkä tyhmä pelko.

Terveydenhuoltopalvelut

Kyselyssämme haluttiin nostaa esille konkreettinen kysymys siitä, millaisia terveydenhuoltopalveluja taiteilijat käyttävät. Kysymyksen taustalla oli kaksi vaikutinta. Toisaalta taiteilijoiden työsuhteiden vaihtelevuus: monet taiteilijat eivät kuulu työterveyshuollon piiriin. Tämä vaikuttaa yleisesti omien terveyshuollon palvelujen käyttämiseen ja se vaikuttaa myös niihin tilastoihin, joita laaditaan työperäisistä sairauksista. On oletettavaa, että monet taiteilijoiden työperäisistä sairauksista tai altistumisista jäävät huomaamatta, koska niitä ei systemaattisesti seurata työterveyshuollossa. Aineistossamme mainituista terveystilanteista monet saattaisivat olla kohennettavissa työterveyshuollon toimesta (esimerkiksi työn ergonomiaan liittyen). Toinen vaikutin tälle valitulle kysymykselle oli taiteilijoiden työn erityispiirteisiin liittyvät kysymykset, joista vallitsee suoranainen tiedon puute (vrt. mikä tahansa muu toimiala, josta löytyy huomattava määrä tutkimustietoa). Todennäköisesti taiteilijoiden työ-

hön liittyy fyysiseen kuormitukseen, erilaisille aineille altistumiseen tms. liittyviä kysymyksiä, joita terveydenhuollossa pitäisi kyetä tunnistamaan oikean hoidon turvaamiseksi. Kaupunkilegendat vaikka puhallinsoittajasta, joka menee terveyskeskukseen valittamaan soittamisesta aiheutuvaa vaivaa ja kuulee lääkärin toteavan, että oletko ajatellut vaihtaa viuluun, ovat tietenkin huumoria herättäviä tarinoita, mutta niiden sisältö on oikeaan osuva. On inhimillistä ajatella, että terveyskeskuksen yleislääkärin toimenkuvaan ei voi kuulua taiteilija-ammattiin liittyvien vaivojen erityisosaamista.

Kaaviosta 24 voi lukea, että työterveyshuolto on vain pienen taiteilijakunnan etuoikeus. Teatterialan taiteilijat ovat tässä suhteessa oikeutettuja, koska vakituisiin ja pitkiin määräaikaisiin työsuhteisiin kuuluvat terveydenhuoltopalvelut. Oletettavasti monet yksityisiä lääkäripalveluja käyttävät taiteilijat ovat löytäneet itselleen sopivia terveyspalveluja näiden kautta, joissa kenties heidän vaivojaan osataan hoitaa. Valitettavasti yksityislääkärien palvelut voivat monelle taiteilijalle olla myös taloudellisesti mahdottomia käyttää.



Kaavio 24. Vastaajien käyttämät terveydenhuoltopalvelut ammattiliitoittain. Vastatessa oli mahdollista valita useita vastausvaihtoehtoja.

Terveyspalvelun vakiovastausten ohella pyysimme taiteilijoita myös kirjaamaan muita palveluja, joita he käyttävät hyväkseen. Muutamat vastaajista täydentävät terveydenhuoltoaan lähipiirissä olevan lää-

kärin kautta, he siis mainitsevat puolison tai muun perheenjäsenen olevan lääkäri. Osa taiteilijoista käyttää Ylioppilaiden terveydenhuoltosäätiön palveluja. Näiden lisäksi taiteilijoilla on erilaisia psykiatrian ja terapiasuhteen kaltaisia terveyspalveluja käytössään. Muutama maininta myös fysioterapian ja hieronnan alueelta kirjattiin esille. Useat taiteilijat tukeutuvat myös vaihtoehtohoitoihin, kuten akupunktioon, homeopatiaan, selvännäkijöihin ja riimuihin. Lyhyesti vastaajat kirjaavat myös ulkomaille suuntaavan terveystamatkan, HUS:n syöpäpoliklinikan, tai jonkun muun keskussairaalan hoitopisteen.

Elintavat

Elintavoilla tarkoitetaan yleensä yksilön itsensä valitsemia käytäntöjä oman elämänsä suhteen. Yleensä terveystutkimuksissa elintavoiksi määritellään terveyteen vaikuttavat tekijät, kuten tupakointi, ruokailutottumukset, alkoholinkulutus, liikunta ja ylipaino. Näillä katsotaan olevan vaikutusta yksilön terveyskäyttäytymisen näkökulmasta siihen, miten ne ennustavat sairastuvuusriskiä ja vaikuttavat myös kansanterveydellisesti. Valtakunnallista tietoa työssäkäyvän väestön elintavoista ja terveydestä kerätään Suomessa säännöllisin väliajoin, esimerkiksi Työterveyslaitoksen Työ ja terveys -tutkimuksella⁷⁶ sekä Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen Suomalaisen aikuisväestön terveyskäyttäytyminen ja terveys -tutkimuksella (AVTK)⁷⁷. Yleensä näissä tutkimuksissa on seurattu nimenomaan työikäisen väestön terveyskäyttäytymistä (15–64-vuotiaat). Taiteilija-ammattien kohdalla työpolun jatkuminen asetetun eläkeiän ylitse on oma erityiskysymyksensä, johon tässä yhteydessä on mahdollonta vastata.

Käsillä olevaan tutkimukseen valitsimme kolme pääteemaa elintapojen suhteen: nukkuminen, liikunta ja alkoholin käyttö. Nämä yhdistettiin ensisijaisesti palautumisen keinoihin, ei niinkään terveyden lähtökohtaan. Koska taiteilijoiden terveyteen liittyviä tutkimuksia ei ole käytettävissä, asetettiin vertailu ainoastaan valtakunnallisiin työikäisen väestön tutkimuksiin. Se ei kuitenkaan tee täyttä

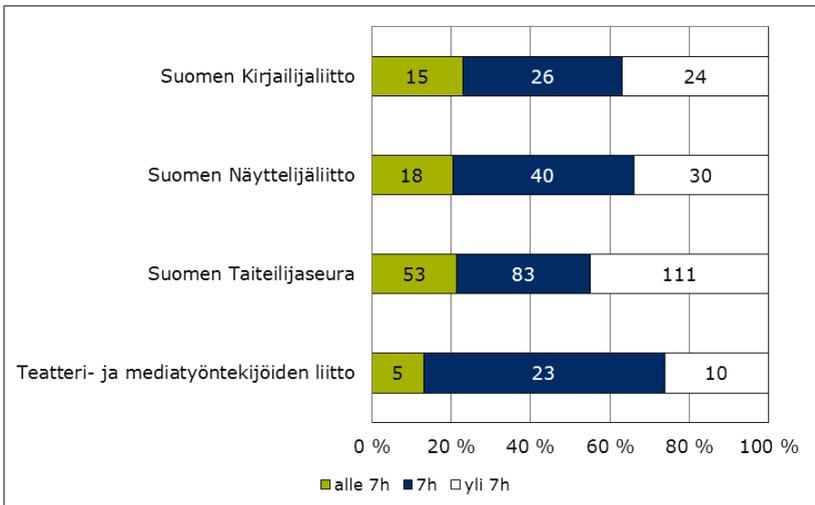
76 http://www.ttl.fi/fi/tutkimus/hankkeet/tyo_ja_terveys_haastattelututkimus/Sivut/default.aspx

77 http://www.thl.fi/fi_FI/web/fi/tutkimus/hankkeet/avtk

oikeutta aineistolle, koska vastaajien joukossa on myös virallisesti eläkkeellä olevia ja silti, aktiivisesti työtään tekeviä taiteilijoita. Esa-Pekka Takala ja Merja Perkiö-Mäkelä kirjoittavat terveyden vertailun näkökulmasta näistä teemoista lisää kirjan luvussa Terveysteen liittyvät hyvinvoinnin haasteet. Tässä luvussa tarkastellaan koko vastaaja-aineiston kautta näitä teemoja.

Nukkuminen

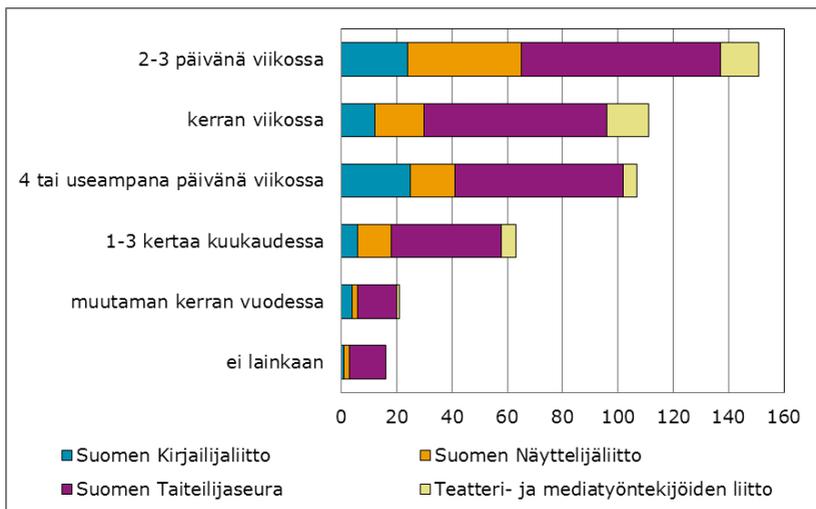
Kyselymme vastanneet taiteilijat nukkuvat keskimäärin 7 tunnin yöunia. Keskiarvoa voi pitää hyvänä palautumisen kannalta. Riittävä yöuni mahdollistaa fyysisestä ja henkisestä kuormituksesta palautumisen ja erityisesti vahvistaa oppimisprosesseja. Huomionarvoista ovat kuitenkin vastaajat, jotka mainitsivat kärsivänsä unettomuudesta. He näkyvät tässä kaaviossa alle 7 tunnin yöunien vastaajien joukossa. Unettomuuden aiheeksi taiteilijat mainitsivat usein huolet ja taloudelliset vaikeudet. Myös muutamissa vastauksissa mainittiin suoraan taiteellisen työn heijastumisesta unettomuuteen.



Kaavio 25. Tuntimäärä, jonka vastaajat nukkuvat keskimäärin vuorokaudessa niinä päivinä, jotka ovat heidän työpäiviään.

Kuntoilu

Taiteilijat ovat kyselyn perusteella liikunnallisia. Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen tutkimuksessa (2011) raportoidaan vähintään kolme kertaa viikossa liikuntaa harrastavista olevan 51 % miehiä ja 56 % naisia. Taiteilijoiden vastaukset kokonaisuudessaan menevät lähelle tätä työikäisen aikuisväestön liikunta-aktiivisuutta. Taiteilijoita, jotka harrastavat liikuntaa yli neljä kertaa viikossa, löytyy kaikista taidealojen liitoista. Vastaavasti THL:n tutkimuksessa todetaan, että työikäisen väestön keskuudessa saman verran liikuntaa harrastaa miehistä 29 % ja naisista 31 % prosenttia. Tutkimus myös osoittaa tämän luvun pysyneen aina 1990-luvulta lähtien kohtuullisen samalla tasolla. Vastaavaa pitkittäisvertailua ei voi tehdä taiteilijoiden kohdalla, koska kerättyä tietoa ei ole käytettävissä. Liikunnan suhteen tämä pitkittäistieto olisi erittäin merkityksellistä, koska aineistomme taiteilijat näyttävät vahvasti viitettä taiteilijoiden elintapojen muuttumiseen terveelliseen suuntaan. Tätä seikkaa perustellaan usein juuri taideammattien kasvaneella kilpailulla ja siten yksilötasolla hyvinvoinnin ja työkyvyn säilyttämisen merkityksellä. Sama trendi ja teema liittyvät vahvasti myös alkoholin käyttöön ja kulutukseen.



Kaavio 26. Kuinka usein vastaajat harrastavat kuntoilua vapaa-ajalla (vastaajamäärät).

Alkoholin käyttö

Taiteilijoiden alkoholin käyttö on myyttinen ja mielikuvia täynnä oleva teema. Sen käsittely neutraalisti on haastavaa. Tässä kyselyssä alkoholinkulutusta lähestyttiin siis palautumisen teemaan kytkeytyneenä, ei ennako-oletusten varassa. Viitaten liikunnan yhteydessä toteamaamme huomioon elintapojen mahdollisesta positiivisesta muuttumisesta, myös alkoholin kohdalla on aihetta tehdä samansuuntainen havainto. Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen tutkimuksen mukaan työikäisen väestön alkoholin kulutus määritellään tutkimuksessa yleensä edellisen viikon alkoholin käyttönä, mikä on samansuuntainen käsillä olevan tutkimuksen kanssa. Tosin tässä kyselyssämme olemme määritelleet viikon yleisesti, ei kohdennettuna edelliseen viikkoon. THL:n tutkimuksen perusteella erityisesti naisten alkoholin käyttö on kasvanut viime vuosien aikana.⁷⁸ Koska taiteilijoiden alkoholin käytöstä ei ole käytettävissä terveystutkimuksia tai tilastoja, emme voi tässä yhteydessä huomioida pitkitäiskäyttöä. Aineistomme perusteella suurin osa taiteilijoista kertoo käyttävänsä alkoholia kohtuullisessa määrin eli alle viikoittaisen riskirajan.

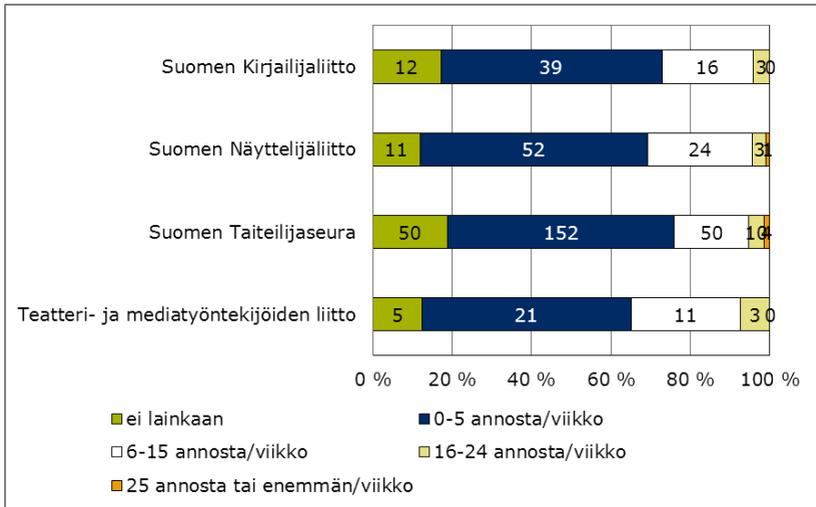
Alkoholin kulutuksen yhteydessä kysyimme myös tilanteita, joissa he käyttävät alkoholia. Oletuksena olivat taiteilijoille tutut sosiaaliset tilanteet, mutta myös mahdollinen riski yksinjuomisen suhteen. Kaikkien taidealojen kohdalla oli muutamia mainintoja (alle 10 mainintaa liittokohtaisesti) yksin juomisesta. Koska kyselyn perusteella on vaikea tietää yksinjuomisen luonnetta, sitä ei voi kommentoida tarkemmin. Asiaa ei kuitenkaan ole syytä nähdä automaattisesti ongelman kautta, vaan mahdollisena henkilökohtaisena rentoutumisena tai inspiraation hakemisena. Taiteilijoiden alkoholin käytön kuvauksissa mikään ei herätä erityistä huomio-

78 Raittiiden osuus vähentyi vuodesta 1982 tämän vuosituhannen alkuun, mutta on sittemmin pysynyt samalla tasolla. Vuonna 1982 15 % miehistä ja 31 % naisista ilmoitti, ettei ollut käyttänyt alkoholia lainkaan viimeksi kuluneen vuoden aikana. Vastaavat osuudet vuonna 2011 olivat 12 % (miehet) ja 15 % (naiset). Alkoholiuomista yleisin oli olut. Vuonna 2011 miehistä 59 % ja naisista 24 % ilmoitti juoneensa olutta viimeksi kuluneen viikon aikana. Vuonna 2011 miehistä 32 % ja naisista 37 % kertoi juoneensa viiniä kuluneen viikon aikana. Long drink -juomia taas sanoi juoneensa 16 % miehistä ja 14 % naisista. Vuonna 2011 edellisen viikon aikana väkeviä alkoholijuomia kertoi käyttäneensä miehistä 34 % ja naisista 13 %, kun vastaavat osuudet vuonna 2010 olivat 32 % (miehet) ja 14 % (naiset). (ks. http://www.thl.fi/fi_FI/web/fi/tutkimus/hankkeet/avtk)

ta. He listaavat alkoholin käyttönsä liittyvän erilaisiin sosiaalisiin tilanteisiin, jotka kytkeytyvät työhön kuuluviin tapahtumiin, kuten messuihin, avajaisiin, ensi-iltoihin jne. Jotkut mainitsevat töiden jälkeen käyvänsä ystävien kanssa lasillisella keskustelemassa asioista. Joillekin alkoholiin liittyy aiheeseen perehtyminen, kun mainitaan erikseen hyvät viinilaadut tai konjakit. Mutta valtaosalle alkoholi liittyy ennen kaikkea perheen ja ystävien kanssa oleviin tilaisuuksiin, ja usein hyvään ruokaan tai saunomiseen. Kuten Esa-Pekka Takala myöhemmin tässä kirjassa toteaa, taiteilijoiden alkoholin käyttö ei eroa työikäisen väestön alkoholin käytöstä. Vaikuttaa jopa siltä, että ne harvat vastaajat, joilla alkoholin kulutus ylittää riskirajoja, ovat tietoisia tästä itse. He mainitsevat, että alkoholin liittyminen esimerkiksi unen saantiin saattaa olla vähän riskialtista. Yksi kirjailija kiteytti oman suhteensa alkoholiin erityisellä tavalla.

En osaa laskea ravintola-annoksia. Ennen join jopa liikaa, en päivittäin mutta esim. kerran viikossa. Juuri nyt olen kokenut semmoisen tajuamisen, etten tahdo juoda yhtään enkä juo. Se ei ole sielulle hyväksi. En tiedä miten kauan tämä kestää. Olen juonut liikaa elämässäni nuoresta (13 vuotiaasta) saakka. Nuoruus oli vaikea tässä mielessä, ja riippuvuus jatkui aikuisikään saakka. En pidä siitä. Vielä keväällä join kotona perjantaina viiniä. Nyt ei enää huvita. Se vaikuttaa unen laatuun. Joskus on juhlia, totta kai. Mutta olen ensisijaisesti äiti ja vaimo ja kirjailija, joka tahtoo olla kunnossa ja hoitaa itseään. Toivoisin olevani absolutisti, ehkä olen matkalla siihen.

Kaiken kaikkiaan taiteilijoiden vastaukset alkoholin käyttöön ja siihen liittyviin tilanteisiin näyttäisivät rakentavan sivistyneen juomakulttuurin diskurssia. Erilaisten sosiaalisten yhteyksien nimeäminen, viinilaatujen tai konjakkien tunteminen muokkaavat käsitystä harkitusta ja kulttuurisesta alkoholin käytöstä. Tämä on kiinnostava seikka sitä mielikuvaa vasten, jossa taiteilijat ja alkoholi liitetään aina yhteen kapealla ja boheemimyyttiin kiinnittyvällä tavalla. Saattaa olla mahdollista, että juuri tämä sivistyneen juomisen kulttuuri on uusi kertomus, joka vahvistaa ammattilaisten vastuuta omasta työ-kunnostaan ja kenties luo muutosta sukupolvet ylittävään malliin.



Kaavio 27. Kuinka monta ravintola-annosta alkoholia vastaajat käyttävät viikossa.⁷⁹

⁷⁹ Kyselyssä ravintola-annos määriteltiin väljästi pullolliseksi olutta, lasilliseksi viiniä tai annokseksi väkeviä alkoholijuomia.

Taiteellisen työn haasteet

HELI ANSIO, PIA HOUNI

Taiteilijan työn ruumiillinen rasittavuus

Kyselyyn vastanneista työikäisistä taiteilijoista joka neljäs (26 %) koki työnsä ruumiillisesti melko tai hyvin rasittavaksi. Osuus on sama kuin työssä olevilla yleensäkin. Näyttelijät ovat odotusten mukaisesti tutkimuksen kohdejoukosta se taiteilijaryhmä, joka kokee työnsä fyysisesti raskaimmaksi. Muiden taiteilija-ammattien joukossa kokemukset työn ruumiillisesta rasittavuudesta jakautuvat suurin piirtein tasan.

Taiteilijoita pyydettiin avokysymyksellä kuvailemaan kokemustaan työn ruumiillisesta kuormittavuudesta. Tutkimuksen taiteilija-ammattit ovat keskenään hyvin erilaisia työn fyysisten vaatimusten suhteen. Yhtäkään kaikille taiteilijoille yhteistä fyysistä kuormitustekijää ei voida nimetä.

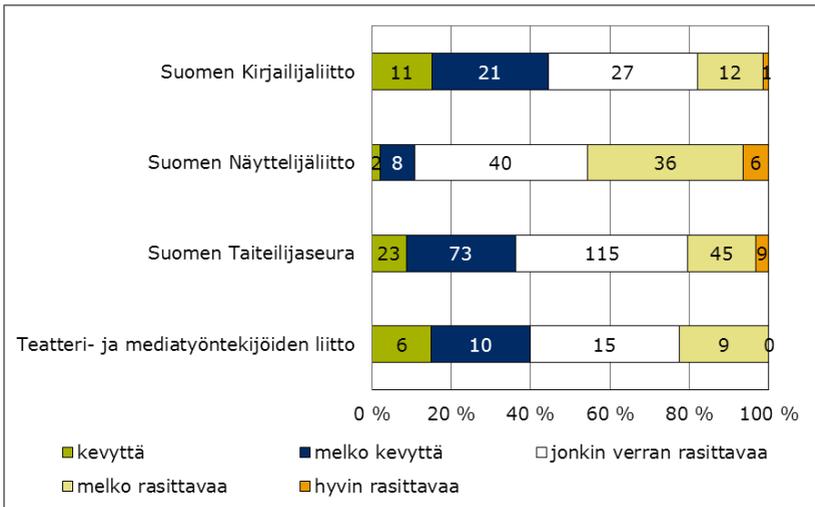
Kirjailijaliiton vastaajista suurin osa (44 %) kokee työnsä olevan fyysisesti melko kevyttä tai kevyttä. 38 % on sitä mieltä, että työ on fyysisesti jonkin verran rasittavaa. 17 % vastaajista kokee kirjailijan työn olevan fyysisesti melko rasittavaa, ja yksi vastaaja hyvin rasittavaa.

Kirjailijaliiton vastaajista yli puolet kuvailee istumatyön, huonon ergonomian ja staattisten työasentojen aiheuttamaa räsitusta ja kipuja hartioissa, niskassa, selässä tai käsivarsissa. Ainoa fyysisesti

hyvin rasittavaksi työnsä kokeva vastaaja kirjoittaa:

Istumatyö ja staattinen rasitus. Olen kipukroonikko. Jos olisin virkatyössä, saisin varmasti enemmän apua vaivoihini. Nyt vain kärvistelen. Niskat, pää, selkä. Pysin hoitamaan itseäni ja liikku-
maan, mutta se ei riitä. Olen välillä todella huolestunut siitä, että menetän työkykyni vaivojen vuoksi. Siis, etten vain pysty enää istumaan koneen äärellä!

Jatkuva tietokoneen näytön tuijottaminen rasittaa myös kirjailijoi-
den silmiä. Moni kertoo lihasjännityksen aiheuttavan päänsärkyjä. Toisaalta suuri osa kirjailijoista kokee istumatyön myös kevyeksi. Välillä voi nousta kävelemään, ja vaihtelua saa lukemisesta, aineis-
ton keruusta ja tutkimustyöstä. "Istumatyö ei ole raskasta. Tässä työssä rasitetuin lihas ovat aivot", kirjoittaa yksi vastaaja.



Kaavio 28. Vastaajien kokemukset työn ruumiillisesta rasittavuudesta.

Muutama vastaaja mainitsee pitkien yhtäjaksoisten työskentely-
jaksojen vaativan totaalista keskittymistä ja tarkkaavaisuutta, joka tuntuu myös fyysisesti rasittavana. Pari vastaajaa toteaa yönien jäävien vähälle intensiivisissä työvaiheissa. Useampi vastaaja reflek-
toi kirjoittamistyötä suhteessa toiseen (taiteilija-)ammattiinsa:

Kun maalaan isoja tauluja tai kirjoitan keskittymiskyky on niin suurta että ruumis on kuin jännitetty jousi ja saa hien pintaan.

Kirjailijan työn rasittavuus liittyy istumiseen. Seurauksena on usein selän, niskan ja käsien puutumista, päänsärkyä jne. Ohjaajan työn stressaavuus aiheuttaa fyysisiä ylikierroksia, epäsäännöllistä elämänrytmiä, syöminen ja nukkuminen yms. fyysiset tarpeet saattavat unohtua.

Kirjoitustyö on staattista. Tietokoneen ääressä hartiaseltu on koetuksella. Opettamistyössä seisomista ja liikkumista on enemmän.

Näyttelijäliiton vastaajista joka kymmenennen mielestä työ on fyysisesti kevyttä tai melko kevyttä. 44 % vastaajista pitää työtä jonkin verran rasittavana. Melkein puolet näyttelijöistä (46 %) kokee, että työ on fyysisesti melko rasittavaa tai hyvin rasittavaa.

Näyttelijöiden vastauksissa todetaan yleisesti, että näyttelijän työ on ruumiillista työtä, jossa työvälineenä on oma keho ja sitä käytetään kokonaisvaltaisesti ja vaihtelevasti roolista ja esityksestä riippuen. Näyttelijän tulee pitää kehonsa hyvässä kunnossa jatkuvasti, ja olla tasaisen energinen koko työpäivän ajan. Näyttelijät toteavat työn kuormittavan hengityselimiä, puheentuottoelimistöä, aineenvaihduntaa, lihaksia, niveliä ja ihoa. Muutamissa yksittäisissä vastauksissa fyysinen työ nähdään myös ilon ja hyvinvoinnin lähteenä. Erittäin monissa vastauksissa tulee esille työn vaihtelevuus: fyysinen rasittavuus riippuu merkittävän paljon esityksen lajityypistä ja tyyllilajista, roolista sekä näyttelijän henkilökohtaisesta työskentelyotteesta ja mahdollisesta profiloitumisesta esimerkiksi liikunnallisten roolien esittäjäksi. Erityisesti musikaalit mainitaan kehoa rasittavana lajityyppinä. Näyttelijät kokevat raskaina tanssia, laulua, soittamista ja akrobatiaa erikseen tai yhtä aikaa sisältävät roolit. Rooliin saattaa kuulua liikettä tai asentoja, jotka ovat omalle keholle haastavia. Toisaalta muutamissa vastauksissa todetaan, että omalle kohdalle osuneet roolit eivät ole olleet fyysisesti vaativia. Myös ohjaajien vaikutus näyttelijän fyysiseen kuormitukseen ja työergonomiaan nostetaan kahdessa vastauksessa esiin.

Näyttelijät kuvaavat avovastauksissa näyttämöllä tapahtuvaa fyysistä toimintaa: he ovat "6-8 tuntia päivästä jalkojen päällä", seisovat ja kävelevät, juoksevat, hyppäävät, pomppivat, nostavat,

kantavat, kaatuvat, ryömivät, työntävät, lyövät, tulevat lyödyiksi, kiipeävät portaita milloin missäkin jalkineissa, kaltevilla pinnoilla ja eri tasokorkeuksilla. Harjoituksissa nämä toiminnot harjoitellaan satojen toistojen kautta. Monet näyttelijät pitävätkin harjoituskautta raskaana. Toisaalta esityskaudella kuormittaviksi koetaan suuret näytösmäärät ja esiintymistilanteen jännitys, joka vaikuttaa kehoon. Muutamissa vastauksissa mainitaan teatterin työajat – kaksiosainen työpäivä – fyysisesti haastavana. Unen saaminen voi vaikeutua, kun esitys jatkuu myöhään iltaan. Yksittäisenä näyttelijän ammattiin liittyvänä kuormitustekijänä esiintyy myös joidenkin teattereiden kiertuetoiminta ja muu työhön liittyvä matkustaminen. Kiertueella näyttelijä saattaa myös joutua pakkaamaan, pystyttämään ja purkamaan esityksen lavasteet ja esitykseen liittyvän tekniikan.

Näyttelijän työn erityispiirre on sairastamisen vaikeus. Joissakin vastauksissa todetaan, että näyttelijä ei voi sairastaa; kaksi vastaa- jaa toteaa suoraan, että erityisen rasittavaa on, kun pitää työskennellä sairaana. Useissa vastauksissa kuvataan kehollisia kipuja ja sitä, että kunto rapistuu iän myötä.

Kuvataiteilijoista vajaat 40 % pitää työtään fyysisesti kevyenä tai melko kevyenä. Yli 40 % on sitä mieltä, että työ on jonkin verran rasittavaa fyysisesti. Lisäksi yksi viidestä kuvataiteilijasta kokee, että työ on melko tai hyvin rasittavaa. Avovastauksessa monet kuvaavat vaihteluita työssään ja tarkastelevat sitä eri näkökulmista. Joitain taiteilijan työhön kuuluvia työtehtäviä tai -vaiheita pidetään fyysisesti raskaina ja joitain kevyinä. Eri työskentelytekniikoilla on huomattavia eroja työn fyysisen rasittavuuden näkökulmasta – mutta niin on myös taiteilijoiden subjektiivisella kokemuksella siitä, mikä on fyysisesti raskasta ja mikä kevyttä työtä. Yksi ja sama työtehtävä saattaa subjektiivisen hyvinvoinnin kokemuksen näkökulmasta merkitä täysin erilaisia asioita eri ihmisille. Tähän vaikuttaa myös esimerkiksi taiteilijan ikä ja terveydentila. Iäkkäämmälle taiteilijalle tai taiteilijalle, jolla on fyysinen perussairaus, saattaa olla raskasta työtä se, mikä nuorelle ja terveelle on kevyttä.

Eri työskentelytekniikoita ja -välineitä käyttävien kuvataiteilijoiden käytännön työ poikkeaa täysin toisistaan. Siinä missä kuvanveistäjä saattaa työskennellä hyvin raskaissa, meluisissa ja pölyisissä työoloissa isojen koneiden, painavien materiaalien ja kookkaiden kolmiulotteisten teosten kera, voi vaikkapa video- tai valokuvataidetta tekevä työskennellä enimmäkseen istuen tietokoneen ääressä. Useimmiten kuvanveistäjät kuvaavatkin työtään läh-

tökohtaisesti fyysisesti rasittavaksi, ja myös taidegraafikot kuvaavat työn sisältävän fyysisesti raskaita vaiheita (tekniikasta riippuen; erityisesti vedostaminen). Eritoten taidemaalareina ja valokuvataiteilijoina työskentelevien kokemukset jakautuvat kahtia. Moni taidemaalari pitää maalaustyötä fyysisesti rasittavana erityisesti isoja maalauksia tehtäessä, ja moni mainitsee myös maalaus pohjien valmistamisen fyysisen raskauden. Isojen öljy- tai akryylimaalauksen työstäminen vaatii voimaa, saati teosten siirtely työhuoneessa. Toisaalta moni kokee, että maalausten tekeminen ei ole fyysisesti rasittavaa. Varsinkin akvarellimaalaus on monelle taiteilijalle fyysisen keveyden synonyymi. Taidemaalareiden ohella useat valokuvataiteilijat kokevat työnsä olevan periaatteessa fyysisesti kevyttä. Valokuvataiteilijat pitävät yleensä kuvankäsittelyä kevyenä työnä, mutta työn raskaus syntyy kuvaus- ja valokaluston kanniskelusta kuvauspaikoille ja pois sekä mahdollisesti hankalissa (ulko-)olosuhteissa kuvaamisesta. Oma lukunsa ovat esitystaiteen ja performanssien tekijät. Nämä taidemuodot vaativat taiteilijalta oman kehon käyttöä materiaalina. Teokset voivat sisältää esimerkiksi tanssia, ja harjoitukset ja esitykset voivat olla fyysisesti vaativia. Esimerkiksi paikka- ja tilannesidonnaisen taiteen tekijöiden työn ruumiillisuus vaihtelee jatkuvasti teoksesta toiseen.

Moni kuvataiteilija käyttää työssään useita tekniikoita. Monia ja vaihtelevia tekniikoita käyttävät kuvataiteilijat reflektivat usein vastauksissaan työn kausittaista vaihtelevuutta, joka näyttäytyy heille pääasiallisesti myönteisenä, työtä helpottavana asiana. Useat vastaajat kommentoivat, että taiteellisen työn eri työvaiheet merkitsevät myös työasennon vaihtumista, mikä helpottaa työn fyysistä kuormitusta. Taiteellisen työn monipuolisuutta ja vaihtelevien tekniikoiden merkitystä pohditaan esimerkiksi seuraavissa vastauksissa:

Työskentelen eri tavoin, jotkut isot tilalliset projektit ovat hyvinkin fyysisiä, kun taas vesiväreillä maalaaminen ei niinkään.

Olen taidemaalari. Tässä työn rasittavuus on melko pientä. Lähinnä pohjien valmistus on työläänpää. Installaatioita rakentaessa työn rasittavuus riippuu materiaalivalinnoista ja vaihtelee siten raskaasta kevyempään.

Maalaan vanerille, materiaaleissa on siis jokin verran painoa,

maalaan seisaillani tai kumartuneena, yleensä aina tulee hiki, opetustyössä on myös melko hektistä, painavia tarvikkeita, paljon liikkumista, toisaalta aineiston käsittely esim. tietokoneella tai luonnostelu on kevyttä, mutta silmät väsyvät.

Teen monenlaista työtä, kuvanveisto ja valokuvauskaluston kuljettaminen on rasittavaa ruumiillisesti, suunnittelu, materiaalien hankinta yms. ei ole rasittavaa.

Grafiikan vedostaminen on ruumiillisesti raskasta, mutta sitä ei tehdä koko ajan. Paljon tietokoneella työskentelyä myös.

Työn fyysisestä rasittavuudesta puhuessaan kuvataiteilijat mainitsevat yivoimaisesti useimmin työasennot ja suurten, raskaiden materiaalien, työvälineiden, laitteiden ja muiden kappaleiden (esimerkiksi valmiiden teosten) kanssa toimimisen. Työasennot voivat olla fyysisesti vaativia ja epäergonomisia. Myös niiden yksipuolisuus ja toistuvuus voi muodostaa ongelman. Taitelijat voivat esimerkiksi joutua työskentelemään pitkiä aikoja seisten tai kumartuneena, tai toistamaan samaa käden liikettä pitkän aikaa. Hyvin moni vastaaja kokee, että työn tekeminen rasittaa selkää, hartioita, niskaa, olkaniveliä, käsivarsia, käsiä, kynärpäitä, ranteita ja/tai sormia. Huono valaistus ja huono ilmastointi aiheuttavat joillekin vastajille ylimääräistä fyysistä rasitusta. Taitelijat kuvaavat vastauksissa monenlaista ruumiillista työtä, josta yleisimpinä ovat erilaiset taakkojen kuljetukset, nostamiset, raahaamiset ja kantamiset. Niiden lisäksi vastauksissa esiintyvät esimerkiksi hakkaaminen, sahaaminen, naulaaminen, leikkaaminen, hiominen, vääntäminen ja veivaaminen, monenlainen rakentaminen, huonekalujen siirtely, kiilapuiden ja kankaiden pingotus ja pohjustaminen, roudaaminen, tikkailla seisominen, videotykin ripustaminen katonrajaan, siivoaminen ja niin edelleen. "Kuvataiteilija seisoo maalatessaan isoja maalauksia, taidegraafikkona puupiirrosten ja linojen vedostaminen hierontämällä on raskasta, kivilitografiassa kivien hierontaminen ja vedostaminen on raskasta." "1. Kyhjötän pöydän ääressä kumarassa. niska kärsii. 2. Hinkkaan väriä laatalle ja siitä pois. olkapää kärsii. 3. Prässään laatan ja paperin läpi painokoneesta. käsiä ja jalkoja käyttäen." Jotkut vastaajat mainitsevat erilaisten haitallisten kemikaalien kanssa työskentelyn fyysisesti rasittavaksi. Myös näyttelyiden pystytys ja purku sekä teosten pakkaaminen ja kuljettaminen näyttelyihin ja

takaisin voi olla ruumiillisesti raskasta työtä. Jotkut taiteilijat kommentoivat, että niinkään työn sisältö ei ole fyysisesti raskasta, vaan esimerkiksi pitkä työpäivät tai paikasta toiseen matkustaminen.

Monet taiteilijat tekevät taiteellisen työnsä rinnalla opetustyötä, jonka rasittavuus koetaan vaihtelevasti: toiset rasittuvat jatkuvasta seisomisesta, edestakaisesta kävelystä ja oppilaiden töiden ääressä kumartelusta, jotkut taas pitävät tätä virkistävänä vaihteluna oman taiteellisen työn staattisille työasennoille. Myös opetustyöhön liittyy monesti tarvikkeiden ja materiaalien kuljettelua, joka koetaan fyysisesti raskaana.

Ne taiteilijat, jotka kokevat työnsä kevyeksi, liittävätkin usein työn fyysisen keveyden tunteen joko istumiseen, vaihtuviin työasentoihin tai siihen, ettei työssä tarvitse kantaa tai nostaa painavia esineitä. Esimerkiksi seuraavassa vastauksessa teosten kokoa käytetään selittämään sitä, että vastaaja kokee työnsä ruumiillisesti kevyeksi: "Mitalit ja rahat ovat pienikokoisia ja veistokset joita teen eivät myöskään ole metriä suurempia." Kuitenkin myös istumatyön, kuten tietokoneella työskentelyn (esimerkiksi kuvankäsittelyn ja editoinnin) tai työpöydän ääressä piirtämisen, staattisuus on rasittavaa eritoten selälle, niskalle, hartioille ja silmille (vertaa kirjailijoiden vastaukset). "Maalaan istuen, jolloin unohdan vaihtaa asentoa. Laitan joskus timerin soittamaan tunnin välein, että muistan nousta liikkumaan ja venyttelemään. Minulla on erittäin hyvä konttorituoli, siitä ei voi tinkiä." "Raskaus vaihtelee. Myös kevyt staattinen työ (tietokone) käy joskus raskaaksi, jos ei ehdi yhtään liikkumaan kunolla."

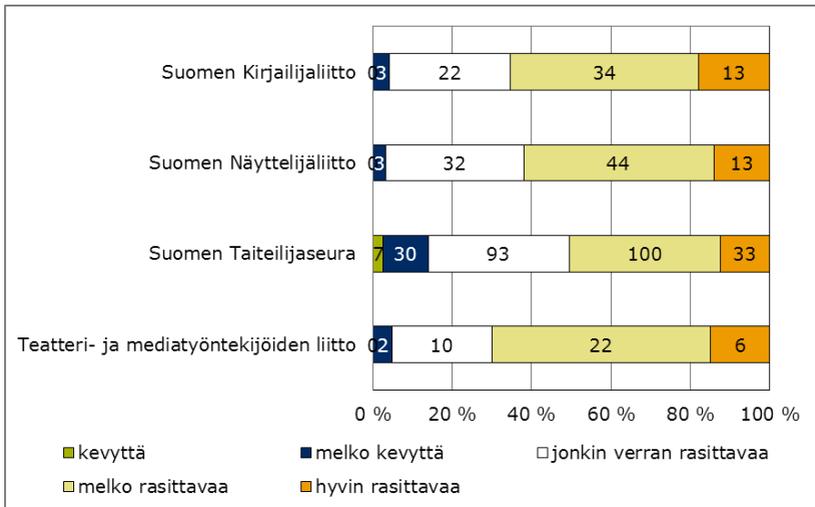
Temeläisistä 40 % pitää työtään fyysisesti kevyenä tai melko kevyenä, toinen 40 % jonkin verran rasittavana. Joka viidennen temeläisen mielestä työ on melko rasittavaa. Yksikään Temen vastaajista ei koe työtään fyysisesti hyvin rasittavaksi.

Teatteritaiteilijoiden työssä on ammatista riippuen erilaisia piirteitä. Monen ammatissa työ sisältää sekä pöydän ja/tai tietokoneen ääressä tapahtuvaa suunnittelu-, ohjelmointi- tai kirjoitustyötä että ruumiillista työtä. Teatterityöntekijöiden fyysiset työt voivat olla esimerkiksi ulkokuvauksia "kaikenlaisissa maastoissa kaikkina vuodenaikoina", lavasteiden ja pukujen valmistamista – puu- ja metallitöitä, patinoimista, naulaamista, maalaamista, pintakäsittelyä, ompelua, "hienosäätökäsityötä" – tai kantamista, nostamista, kiipeämistä, siivoamista, kävelemistä, ripustamista ja roudaamista. Parilla vastaajalla työtilojen epäergonomisuus lisää työn ruumiillista

raskautta. Sekä istumatyön että fyysisen työn ruumiillista rasittavuutta koetaan vaihtelevasti. Jotkut vastaajat pitivät istumatyötä kevyenä, toiset taas kokevat sen raskaaksi: "Kroppa jumissa ruudun tuijottamisesta, päätä särkee, silmät väsyvät, perse levii." Jotkut mainitsivat ohjaajantyön fyysisyydestä, kiihkeydestä ja stressaavuudesta, ja kireät aikataulut koetaan ruumiillisestikin vaativiksi. Myös työhön liittyvä matkustaminen koetaan fyysisesti raskaana.

Taiteilijan työn henkinen rasittavuus

Työikäiset taiteilijat kokevat työnsä selvästi henkisesti rasittavamaksi kuin työssä olevat suomalaiset yleensä. Kaksi kolmesta (62 %) taiteilijasta koki työnsä erittäin tai melko rasittavaksi, kaikista työssä olevista 28 %. Taiteilijat kokevat yleisesti ottaen, että heidän työnsä on henkisesti rasittavampaa kuin ruumiillisesti (ks. kaavio 29).



Kaavio 29. Vastaajien kokemukset työn henkisestä rasittavuudesta.

Taiteilijoita pyydettiin avokysymyksellä kuvailemaan työn henkistä rasittavuutta. Vastaukset luokiteltiin aineistolähtöisesti kunkin taiteenalan erityispiirteet huomioiden. Vastauksista löytyi myös

kaikkien tutkimuksen taiteenalojen taiteilijoita yhdistäviä kuormitustekijöitä. Näitä ovat esimerkiksi luovan työn luonne sekä taloudelliseen toimeentuloon ja työolosuhteisiin liittyvät kysymykset.

Yksikään kyselyyn vastanneista **kirjailijoista** ei pidä työtä henkisesti kevyenä ja vain kolme kirjailijaa (4 % vastaajista) pitää sitä melko kevyenä. Lähes puolet (47 %) kirjailijoista kokee, että työ on henkisesti melko rasittavaa. Jonkin verran rasittavaa se on 31 %:n mielestä ja hyvin rasittavaa 18 %:n mielestä.

Kirjailijoiden kuvaamat henkiset kuormitustekijät liittyvät ennen muuta *luovan työn luonteeseen*. Kirjailijat kuvaavat luovaa ajattelemista ja tyhjistä keksimistä henkisesti vaativana. Luovan työn kaikki aines on löydettävä itsestä. Kirjoittamisen prosesseihin liittyvää mielentilaa ja ongelmanratkaisua kuvataan seuraavassa vastauksessa:

Itse kirjoittaminen on vaikeinta, mitä tiedän, koska siinä pitää olla ikään kuin avoin ja auki sekä toisaalta asioita poissulkeva lähes samaan aikaan. Avoin uusille ideoille ja ratkaisuille, mutta jokainen uusi ratkaisu sulkee muita mielessä olevia mahdollisuuksia pois. Työn yksinäisyys rasittaa myös. Itsekurin pitäminen. Sekä se, että kaikki materiaali on viime kädessä ammennettava omista syövereistä: päästä ja mielestä, kokemuksista. Kerran heikkona hetkenä kuvasin hyvälle ystävälle, että fiktion kirjoittaminen on kuin repisi sielun piikkilankaa takapuolen kautta maailman nähtäväksi. Ei ehkä kovin elegantisti ilmaistu, mutta juuri sillä hankalalla hetkellä siltä tuntui. Ja niitä hankalia hetkiä on ainakin minulla aika usein.

Kirjailijana joutuu paneutumaan raskaisiin aiheisiin, eläytymään luomiinsa maailmoihin ja luomiensa henkilöiden tapaan toimia ja ajatella. Yksi vastaaja kertoo:

Kirjailija kantaa pitkään, vuosikausiakin tarinaa yksin päässään. Sitä elää niitä ihmisten kohtaloita kummallisen todellisesti. Vaatii voimia, että uskaltaa katsoa sinne, minne muut eivät katso, myös ihmismielen pimeään. Sota-ajan kuvaaminen vaatii paljon taustatyötä ja se, mitä sieltä nousi esiin, ei ollut kaunista.

Fiktion maailmoista arkeen palautuminen voi olla joillekin vaikeaa. Ajatustyötä ei pysty katkaisemaan pakolla, jolloin ero työn ja vapaa-

ajan välillä voi olla mahdotonta hahmottaa. Ajatusprosessit aiheuttavat joillekin vastaajille unettomia öitä. Luovaan työhön liittyy myös epävarmuuden, keskeneräisyyden ja kaaoksen sietokyky. Epävarmuus voi liittyä työn prosessin sisäiseen maailmaan tai omaan kykyyn tuottaa kyllin hyvää tekstiä ja saada se julkaistuksi. Kirjoittamisen aikainen virittynyt tila ja täydellinen keskittyminen tuntuvat henkisesti kuluttavilta, ja intensiivinen työrupeama voi päättyä uupumiseen. Työprosessit voivat sisältää myös vaiheita, joissa työ jumittuu, tai uuvuttavia tekstin korjauksen vaiheita.

Toiseksi, *arvioiduksi tulemiseen liittyvät tekijät* kuormittavat kirjailijoita. Arviointi voi olla sisäsyntyistä tai ulkopuolelta – mediasta, taiteen rahoittajatahoilta tai lukevalta yleisöltä – tulevaa. Kirjailijaliiton vastaajat kertovat erilaisista riittämättömyyden ja huonouden tunteen hetkistä, masennuksesta ja liiasta itsekritiikistä, matalasta itsetunnosta ja omaan osaamiseen kohdistuneesta epävarmuudesta. Kritiikkien odottaminen jännittää ja epäsuotuisien arvioiden saaminen voi masentaa pidemmäksi aikaa. Teosten vastaanotto lukijoiden taholta ja mediassa vaikuttavat kirjailijoihin. ”Julkinen ammatti, julkiset mielipiteet, kirjat ovat julkisia, julkinen arvostelu... Sanojen takana on seistävä, ja aina joku on eri mieltä tai suuttuu”, kirjoittaa yksi vastaaja. Toisaalta palautteen puute voi masentaa niin ikään. Oman työn arvostusta heikentää myös toistuva jääminen apurahoit- ja palkinnoita.

Kolmanneksi kirjailijoiden henkistä kuormittumista lisäävät *taloudelliseen toimeentuloon ja työolosuhteisiin* liittyvät tekijät. Monia vastaajia painaa taloudellinen epävarmuus, huoli toimeentulosta tai suoranainen köyhyys. Myös jatkuvan rahan anomisen ja moneen asiaan keskittymisen aiheuttamat paineet mainitaan. Jotkut kirjailijat kokevat henkisesti kuormittavina työn yksinäisyyden ja työyhteisön puutteen. Paria vastaajaa rasittaa se, että fyysinen kunto rajoittaa työn tekemistä. Vanheneminenkin pelottaa. Yksittäiset vastaajat kokevat, että ympäristö ei ymmärrä kirjailijan työtä, että kustannusalan myllerrykset aiheuttavat epävarmuutta tai että työajan järjestäminen itselle on vaikeaa.

Neljänneksi, moni vastaaja mainitsee *omaehtoiseen työskentelyyn* liittyviä tekijöitä henkisen rasittavuuden aiheuttajina. Vastuu työn tuloksesta on vain ja ainoastaan itsellä. Nämä vastaajat näkevät, että itsekurilla, paineensietokyvyllä ja määrätietoisuudella on suuri merkitys työn onnistumisessa. Omaehtoinen työskentely tarkoittaa käytännössä myös esimerkiksi sitä, että työajan voi tai

joutuu rajaamaan itse (mikä voi olla vaikeaa suhteessa ansiotyöhön tai perhe-elämään) ja kaikki paperityöt täytyy tehdä itse. "Tavoitteellisuus ja aikataulussa pysyminen edellyttävät jaksamista, sisukkuutta ja ahkeruutta", kirjoittaa yksi vastaaja. "Täysipainoinen, itse määrittelemäni ja itse itseltä vaatimani taiteellinen työ vaatii uskomattomia voimannostuksia", toteaa toinen.

Kirjoittaminen saa myös monet kirjailijat innostumaan ja hyvälle mielelle. Innoitus tekee työstä mielekäästä ja mielenkiintoista.

Näyttelijät pitävät työtään henkisesti yleensä vähintään jonkin verran rasittavana. Kukaan vastanneista näyttelijöistä ei katso työssä olevan henkisesti kevyttä. Jokunen yksittäinen vastaaja pitää työtään melko kevyenä. Heistä kaikki ovat naisia. Miesnäyttelijät pitävät työtään vähintään jonkin verran rasittavana henkisesti. Kaksi kolmannesta (62 %) kaikista vastanneista näyttelijöistä on sitä mieltä, että työ on henkisesti melko rasittavaa tai hyvin rasittavaa.

Näyttelijän työn henkistä rasittavuutta koskevat avovastaukset voidaan jakaa kahteen osaan: toisissa kuvataan työn substanssiin liittyvää kuormitusta, toisissa työn reunaehtoihin ja olosuhteisiin liittyvää kuormitusta. Ruumiillisen rasittavuuden tavoin näyttelijän työn henkinen rasittavuus riippuu erittäin paljon käsillä olevasta työtehtävästä: sekä koko esityksestä, sen aiheesta ja sisällöstä, tyylilajista ja genrestä, että oman roolin koosta ja luonteesta. Moni vastaaja mainitsee kuormittavana tekijänä näyttelijäntyön ontologisen luonteen, jossa "omaa kroppaa ja tunteita 'lainataan' rooleille". Näyttelijä käyttää omaa persoonaansa roolien tulkintaan. Yksi näyttelijä kirjoittaa: "Eri rooleihin paneutuminen, toisen nahkoihin uiminen, tunteiden kanssa eläminen ja niiden kaivaminen itsestä ovat kovaa ja toisaalta herkkää työtä." Toinen kuvaa:

Jos duuniinsa suhtautuu kunnianhimoisesti koko harjoitusprosessi on elämää roolihenkilön ja oman itsensä suloisessa sekamelskassa. Välillä se on hyvinkin mukavaa, mutta kun tulee eteen joku henkisesti sairas tai täysin vastenmielinen roolihammo on tosi vaikeaa joskus löytää tartuntapintaa jotta voisi olla uskottava esittäessään tällaista henkilöä.

Näyttelijän työssä merkittäväntä työn tekemisen substanssiin liittyvää henkistä kuormitusta on vastausten perusteella kognitiivinen kuormittuminen. Puolet avokysymykseen vastaajista mainitsee siihen liittyviä tekijöitä vastauksessaan. Näyttelijöiden kognitiivinen

kuormitus koostuu harjoitustilanteessa jatkuvassa valmiustilassa olosta, uuden keksimisestä, luovasta ongelmanratkaisusta, uuden opettelusta, toistamisesta ja keskittymisestä harjoituksissa. Ennen esitystä näyttelijä psyykkää itsensä esityksen maailmaan, keskittyy ja valmistautuu esimerkiksi käymällä läpi tekstiään. Esiintymisen hetkellä läsnä ovat esilläolotilanteen aiheuttama stressi, onnistumisen paine, vastuun tunne esityksestä sekä unohtamisen pelko ja – edelleen – herpaantumaton keskittyminen. Useat päällekkäiset roolit esityskauden aikana ”rasittavat aivoja”. Sekä siviilihuolien pitäminen työtilanteiden ulkopuolella että työprosessin jättäminen työpaikalle ovat haasteita: aktiivisessa roolin työstämisen vaiheessa ajatustyö seuraa kotiin. Monessa vastauksessa esiin tulee nimenomaan jatkuvan kognitiivisen vireystilan aiheuttama rasittavuus, josta ei kunnolla pääse palautumaan.

Työn substanssiin liittyvät myös näyttelijäntyön sosiaalinen kuormitus ja arvioiduksi tulemiseen liittyvä kuormitus, jotka osittain lomittuvat toisiinsa. Jotkut näyttelijät kokevat kuormittavaksi ryhmätyön jatkuvan sosiaalisuuden tai hankalat työkaverit, joskin ryhmässä työskentely voi olla myös ilon ja voiman lähde. Erityisesti ohjaajat voivat vaikuttaa näyttelijän työn henkisen kuormittavuuden kokemukseen. Arvioiduksi tulemisesta aiheutuva työkuormitus liittyy yhtäältä harjoitusprosesseihin, joissa näyttelijän suoritus on jatkuvasti (ohjaajan) arvostelun ja arvottamisen kohteena. Toisaalta näyttelijää arvioidaan monilta tahoilta julkisesti, esimerkiksi tiedotusvälineissä. Kolmanneksi näyttelijä arvioi itse itseään. Oman kehon ja mielen ollessa työväline itsetunto-ongelmat ovat välillä läsnä. Useat vastaajat kuvaavat ajoittaisia riittämättömyyden ja huonouden tunteita.

Yksi näyttelijä kirjoittaa: ”Itse työ ei ole rasittavaa mutta taustailmiöt.” Nimeämme nämä työolosuhteisiin ja työn reunaehtoihin liittyväksi kuormitukseksi. Tällainen kuormitus on edelleen jaettavissa useampiin tekijöihin. Yksi näyttelijöille rasiudesta luova tekijä on työn suhde aikaan. Kiinteän ammattiteatterin työpäivä on kaksiosainen, ja koostuu aamupäivällä alkavasta harjoituksesta sekä iltaan sijoituvasta toisesta harjoituksesta tai esityksestä, joka voi kestää ilta-kymmeneen. Työpäivän keskellä oleva katkos luo harvalle todellisen mahdollisuuden palautua työstä. Kaksiosainen työpäivä ja iltatyö vaikuttavat perhe-elämään, mikä tulee haastatteluissa usein esille. Aikaan liittyvä kuormitus on myös syklistä, sillä työ koetaan paineisempana ennen ensi-iltaa. Kuormitusta luovat harjoituskauden

tiukat aikataulut, tiheät ensi-illat ja suuret esitysmäärät ylipäätään.

Freelance-työssä ja vakituisissa työsuhteissa työolosuhteisiin liittyvä kuormitus on erilaista. Freelance-työssä ja erilaisissa päätöksissä näyttelijöitä kuormittavat alati vaihtuvat työympäristöt ja -yhteisöt sekä mahdolliset pitkät työmatkat, työmäärän epäsäännöllisyys ja toistuvat työttömyysjaksot, työn saannin vaikeus ja siihen liittyvät huolet, kilpailu, suhteiden luomisen paineet, ulkonäköpaineet, apurahojen hakemiseen liittyvät käytännöt sekä yleinen epävarmuus, joka voi koskea työn saannin lisäksi omaa taloutta ja omaehtoisten työprojektien onnistumista. Vakituisissa työsuhteissa olevat näyttelijät kokevat kuormittavina suuren työmäärän, työn epäoikeudenmukaisen jakautumisen, vaikutusmahdollisuuksien puutteen oman työn suhteen, työn haasteettomuuden ja kaupunginteatterijärjestelmän rakenteet yleensä. Nämä kuormitustekijät saavat aineistossa kuitenkin huomattavasti vähemmän mainintoja kuin freelance-työhön liittyvät kuormitustekijät.

Näyttelijät kokevat kuormittavana myös vastuun, joka ylittää oman työn varsinaisen substanssin. Oletettavasti tällaista kuormitusta esiintyy enemmän pienissä, rahoituspohjaltaan vakiintumattomissa teattereissa tai produktiokohtaisissa työryhmissä. Näyttelijät kantavat vastuuta ja huolta kollegojen työstä, esitysten kokonaisuudesta, koko teatterin taloudesta ja yleisön saamisesta esityksiin. Pienet katsojaluvut aiheuttavat surua ja tarpeettomuuden tunnetta. Näyttelijän työtehtävät saattavat olla myös huomattavasti laajemmat kuin kiinteissä ammattiteattereissa, joissa on vakiintunut työnjako. Kiertue-esityksissä näyttelijät voivat esimerkiksi hoitaa koko esityksen pystytyksen ja vieläpä kiireessä, mikä haittaa keskittymistä itse esiintymiseen.

Haastatteluissa oman työn substanssin ylittävän vastuun teema on erittäin paljon esillä. Jotkut haastateltavista kertovat huolehtivansa välillä uupumukseen asti teatterin taloudellisesta tilanteesta ja esimerkiksi katsojaluvuista. Lisäksi haastatellut näyttelijät tekevät käytännössä kaikkia teatterin toiminnan ylläpitämiseen liittyviä työtehtäviä, joka vie aikaa ja keskittymistä taiteelliselta työltä. Haastateltava kertoo uuden produktion harjoitusten aikana meneillään olevasta tilanteesta:

Aika moneen suuntaan joutuu repeytymään yhtäaikaaisesti ja siten vaan toivoo, että se prosessi, itse päätyö, ei kärsis siitä kauheesti, eli se näyttelijäntyö. Mutta kyllä se välillä vähän kärsii. Jos

täällä [harjoitustilassa] on harjoitukset käynnissä ja sit sä käyt tauolla tossa [teatterin toimistossa] ja sulle tulee miljoona asiaa sieltä, ootsä hoitanut tän asian ja nyt tuli tämmönen tieto, niin se tauko aina täyttyy kaikista asioista. [...] Saattaa olla vaikeeta tyhjentää pää niistä kaikista asioista, kun tulee sieltä tauolta tänne.

Näyttelijät kokevat työstään myös iloa. Työn keveyden tunne syntyy onnistumisesta työssä, joka on mitattavissa sekä yleisön palautteen kautta oman kokemuksen kautta. Yleisön myönteinen palaute rakentaa työn mielekkyyden kokemuksesta. Myös ryhmätyöskentely voi olla antoisaa ja hauskaa. Yksi kyselyyn vastannut näyttelijä kirjoittaa:

Olisin valinnut myös kohdan "kevyttä" jos olisi ollut mahdollista. Teen työtäni paljon mielen alueella, etsin itsestäni voimakkaitakin ääritunnetiloja, hyvin epämiellyttäviä. Niiden etsiminen on joskus hyvin rasittavaa, mutta niiden löytäminen ja tunnistaminen on poikkeuksetta tuonut mukanaan keveyden.

Joka toinen kysymykseen vastanneista **kuvataiteilijoista** kokee työnsä olevan henkisesti melko rasittavaa tai hyvin rasittavaa. Lisäksi kolmannes vastaajista pitää työtään jonkin verran rasittavana henkisesti. Vain yksi seitsemästä kuvataiteilijasta (14 % vastaajista) kokee työnsä henkisesti kevyenä tai melko kevyenä. On huomattava, että kuvataiteilijan kokemus työn henkisestä keveydestä tai rasittavuudesta muovautuu tilanteiden ja työvaiheiden mukaisesti. Työn sujuvuuden ja onnistumisen kokemus voi liittyä tiettyihin työvaiheisiin tai työn osa-alueisiin, kun taas toiset työn vaiheet tai tilanteet koetaan henkisesti raskaina. Yksi vastaaja pohtiikin: "Kun idean toteutus onnistuu se korvaa kaiken rasituksen. Rasitus on ihan ok, se kuuluu prosessiin. Väsyminen on eri juttu. Taiteen tekemisestä ei väsy." Myös yksilöiden välillä on eroja: se, mikä toiselle kuvataiteilijalle tarkoittaa äärimmäistä henkistä rasitusta, voi toiselle olla ilon lähde. Keveys käsitteenä ei liioin ehkä kuvaa kuvataiteilijan työtä osuvasti. Yksi vastaaja toteaaakin työn olevan henkisesti antoisaa, mutta ei kevyttä.

Kuvataiteilijoiden työstä kokema henkinen rasitus voidaan jakaa väljästi seuraaviin luokkiin: talouteen ja työolosuhteisiin liittyvä kuormitus, luovan työn ontologiaan liittyvä kuormitus, taidemaail-

man paineisiin liittyvä kuormitus sekä arvioiduksi tulemiseen liittyvä kuormitus. Lisäksi kysymykseen vastanneet kuvataiteilijat kuvaavat omaehtoisuuteen liittyviä paineita, vaikeuksia palautua työstä ja erilaisiin työtehtäviin, kuten esimerkiksi opetustyöhön, liittyviä erityisiä kuormitustekijöitä.

Eniten kyselyyn vastanneita kuvataiteilijoita rasittavat henkisesti *taloutteen ja työolosuhteisiin liittyvät tekijät*. Kuvataiteilijan työhön kuuluu konkreettisen taiteen tekemisen lisäksi moninaista oman työn hallinnointia. Useat vastaajat jakavatkin työn varsinaiseen taiteen tekemiseen ja sen liitännäistöihin todeten, että taiteellinen työskentely sinänsä ei rasita henkisesti, vaan se, että taiteen tekemisen sijasta aika ja keskittyminen hupenevat taiteellista työtä ylläpitävään ja mahdollistavaan työhön. Onkin ilmeistä, että ne vastaajat, jotka kokevat taiteilijan työn henkisesti kevyeksi, tarkoittavat nimenomaan taiteen tekemistä sinänsä. Yksi vastaaja luettelee "toimistotöitään" seuraavasti:

Jatkuvasti pitää olla hakemassa näyttelyaikoja, apurahoja, tekemässä portfolioita, ottamassa teoksista kuvia. Tehdä näyttelyjulisteita ja kutsuja. Ratkoa sähköpostista mikä on oleellista mikä ei, mihin pitäisi reagoida. Suunnittelemassa toimeentuloa. Kurs-siluonnoksia tarjoamassa eri paikkoihin. saada kielteisiä vastauksia ja toipua niistä ja aloittaa kaikki hakeminen ja suunnittelu alusta.

Kuvataiteilijat kokevat henkisesti raskaina työn kiireiset aikataulut ja jatkuvat deadlinet, jotka liittyvät erityisesti rahoituksen hakemiseen, näyttelyiden pittoon ja tilaustöihin:

Taiteellinen työ on henkisesti kevyttä, se ei stressaa eikä rasita, ainoastaan innostaa ja piristää. Ainoastaan apurahoihin, kilpailuihin ym liittyvät päällekkäiset deadlinet ym päällekkäiset tapahtumat aiheuttavat stressiä, koska vuorokaudessa on vain 24 h. Tapahtumilla on jostain syystä taipumus kasaantua. Vaikka tekee töitä koko ajan, osa töistä jää aina viime hetkiin. Teen jatkuvasti töitä yötä päivää, mikä terveyteni kannalta on katastrofaalista.

Tekemättömät työt painavat mielessä ja lähestyvien näyttelyiden aikataulut stressaavat. Yleensäkin koko homman pyörittä-

minen apurahojen kerjäämisestä veroilmoituksen kuittisotaan rassaa. Kun työt painavat mielessä, en ole oikein läsnä perheen parissa ja koen olevani huono isä. Onneksi vaimo on samassa ammatissa, niin jaamme sentään saman hulluuden.

Monet kuvataiteilijat tekevät samaan aikaan omaa taiteellista työtään että muuta työtä, joka useimmiten turvaa elannon. Ajankäytön strukturointi taiteellisen työn ja muun työn – saati muiden arjen velvoitteiden, kuten työn ja perheen yhteensovittamisen – välillä kuormittaa kuvataiteilijoita henkisesti. Taiteellisen työn sisäinen jaksollisuus on myös kuormittavaa: joskus tehtäviä on paljon ja deadlinet ovat päällekkäin, joskus taas ei ole mitään. Työrytmi ei ole tasainen. Lisäksi itsen ja oman työn markkinointi on monelle kuvataiteilijalle vierasta ja henkisesti kuluttavaa.

Kuvataiteilijana työskentelyn taloudellinen epävarmuus ja niukuus tulevat mainituiksi todella monissa vastauksissa, samoin alan yleinen epävarmuus ja muuttuvuus. Kuvataiteilijana toimimisesta voi syntyä paljon menoja, kuten materiaalien, työvälaineiden ja työtilojen hankinta ja näyttelytilojen vuokrat. Näiden kulujen kompensointi verotuksessa ei aina onnistu. Yksi vastaaja kuvaa:

Taloudellisen epävakaus on suurin ongelma tällä hetkellä. Apurahoja saa hakea kokoajan, mutta ne ovat riittäneet vain pätkiksi. Haluisin lapsia, mutta meillä on taloudellisesti tiukkaa. Lisäksi omaa työtä kyseenalaistan usein, koska ammatin harjoittamisen kulut ovat korkeat, kuten näyttelyvuokrat.

Useat taiteilijat kokevat työsuhteen tarjoamien etujen ja työyhteisön puutteen kipeästi. Jos ei ole työsuhteessa, ei ole lomaa eikä virallisia työaikoja, eikä monia muitakaan työnantajan lakisääteisiin velvoitteisiin kuuluvia etuja. Päivät voivat venyä pitkiä.

Koko ajan pitää tehdä parhaansa, kukaan ei maksa automaattisesti kuukausipalkkaa, jos tekee vain sinne päin. Kiire on välillä liian kova. Se ettei voi jakaa mitään asioita työporukan kanssa, on raskasta. Työyhteisö siis puuttuu. Samoin henkisesti on ajoittain ahdistavaa se, että on kaikesta yksin vastuussa, ettei ole helpdeskiä, jonne voi soittaa jos kamera tai tietokone hajoaa tai tarvitsee uusia työkaluja, eikä rahaa niihin ole.

Kuvataiteilijan työn kaikinainen omaehtoisuus on näin ollen oma kuormitustekijänsä. Kaikki tehtävät ovat itsellä, ja kaikesta on vastuuta itsellä.

Jotta olisi mahdollisuus toimia taiteilijana, on sanottava kyllä kaikkiin tilaisuuksiin, joita tarjoutuu. Töistä saatavat palkkiot ovat minimaalisia, rahan hankkimisesta on jatkuva paine. Töillä on taipumus kasvaa niin, että usein tunnen, että voimani eivät riitä. Yhtenä ongelmana on valtava määrä nk. paperityötä, esim. apurahojen haku, joka vie todella paljon aikaa, mutta todennäköisyys apurahan saamisesta on pieni. Työaikoja ei ole, usein projektit vaativat työskentelyä jopa viikkoja putkeen niin, että vapaa-aikaa ei jää. Tämän ohessa on tehtävä myös palkallisia työkeikkoja. Oikeaa lomaa en ole pitänyt ainakaan viiteen vuoteen. Välillä tulee kausia, jolloin on laitettava itsensä hetkeksi "sairaslomalle" esim. uupumuksen takia.

Toinen henkistä rasitusta lisäävä problematiikka on *luovan työn luonne*. Todella moni vastaaja kertoo, että työ on henkisesti kuormittavaa loputtoman ajattelemisen, suunnittelun, ideoinnin, uuden tuottamisen, päätöksen teon ja ongelmanratkaisun vuoksi. Työtä ei voi erottaa omasta itsestä, ja itsen kanssa työskentely on jatkuvaa tasapainoilua. Työhön liittyvät ajatusprosessit jäävät päälle ja työ seuraa kaikkialle. Silti hyvään vireystilaan, läsnäoloon ja keskittymiseen pääseminen sekä tämän tilan säilyttäminen voi olla vaikeaa. Myös kuvataiteilijan käsittelemien aiheiden maailma voi olla henkisesti raskas. Yksi vastaaja kuvaa tätä luovan työn problematiikkaa seuraavasti:

mitään ei ole valmiina, kaikki on aloitettava alusta joka kerta ja joka kerta on tavallaan ylitettävä itsensä ja on tunne, että onnistuttava jossain täysin uudessa, on mentävä syvemmälle ja oltava täydellisesti läsnä teosta tehdessä.

Kuvataiteilijat kokevat paljon myös *arvioiduksi tulemiseen liittyvää painetta*. Kuten muillakin taiteilijaryhmillä, tämä paine on sekä sisäsyntyistä että ulkoista. Vastauksissa kuvataan paljon ammatillisen itsetunnon puutetta. Omaan työhön uskomisen ja sen kyseenalaistamisen välillä tasapainoilu, huoli lopputuloksen onnistumisesta, suorituspainet ja menestymisen painet vaivaavat kuvataiteilijoi-

ta. Moni kokee riittämättömyyden tunnetta. Yksi vastaaja kuvailee näitä tuntemuksia tavalla, jossa resonoivat myös kokemukset työn tärkeydestä ja merkityksestä itselle ja yhteiskunnalle:

Toisinaan koen, että sivellin painaa 100 kiloa ja kaikki koettu mätä tulee tekemisen ja minun väliin. Toisinaan koen olevani varsinainen turhake, väliinputoaja, yhteiskunnan jarru ja siivellä eläjä (vuosittain elän n. 3kk työttömyyskorvauksella, nämä tuntemukset ajoittuvat eniten niihin). Arvottomuuden kokemus on välillä niin voimakas, etten meinaa kestää sitä. Raskainta on silloin kun hukkaa punaisen langan siitä, mitä tekee ja miksi. Silloin kun työhuoneella itkettää ja uuvuttaa ja on turvaton, yksinäinen olo ja miettii kuka helvetti minä oikein olen.

Useat vastaajat kiinnittävät huomiota siihen, että koskaan ei voi tietää, johtaako oma työ mihinkään vai ei. Monia taiteilijoita pelottaa oman työn vastaanotto. Työ voi jäädä täysin vaille huomiota ja palautetta, toisaalta palaute voi olla nurjaa. Joidenkin kuvataiteilijoiden lähiympäristö suhtautuu nuivasti taiteen tekemiseen, ja monet kokevat arvostuksen puutetta laajemmin koko yhteiskunnan taholta, kuten edellä siteerattu vastaaja.

Arvioiduksi tulemiseen liittyvät paineet liittyvät yhteen *taidemaailman paineiden* ja niiden myötä koetun henkisen kuormituksen kanssa. Vastaajien henkistä rasitusta lisää pienten piirien jatkuva kilpailu resursseista, kuten rahoituksesta ja näyttelyajoista. Vastaajat saattavat kokea tulevaisuuden arvioiduksi ja mitatuksi kaikkialla. Useat vastaajat kommentoivat taidemaailman ja instituutioiden ja virastojen toimintaa tai taiteilijoiden kesken vallitsevaa epäkollegiaalisuutta ja kateuden ilmapiiriä:

Taidemaailma klikkeineen ja suhteineen ja kaikkine käsittämättömyyksineen tuntuu välillä varsin epämiellyttävältä. Pidän taiteen tekemisestä ja katsomisesta, mutta muu työhön liittyvä ei useinkaan ole mieluisaa. Museot, virastot, galleristit, lähes kaikki joihin kuvataiteilijana törmää kyykyttävät taiteilijoita oikein kunnolla. Ja koska alalla on niin kova kilpailu, jos itse ei siihen suostu takana on pitkä jono sellaisia jotka suostuvat. Virastojen (verottaja, kela) kanssa kyse on usein ammattitaidottomuudesta, joillain alueilla taiteilijoita asuu ja työskentelee niin vähän, että heidän tapauksiaan ei osata oikein hoitaa.

Erilaiset työtehtävät tuovat mukanaan erilaista henkistä rasitusta. Hyvin monet vastaajat tekevät taideopettajan työtä ja kertovat opetustyöhön liittyvästä kuormittavuudesta. Jotkut vertaavat sitä omaan taiteelliseen työhönsä: "Opettajan työssäni koen sen olevan henkisesti hyvin raskasta. Sen sijaan oma taiteellinen työni on aina ollut iloa ja uutta energiaa synnyttävää." Opettamisessa kuormittavat vastuu ja kiire, haastavat opetusryhmät ja vaihtelevat puitteet tai välineet. Taideopettajan pitää olla tekemisissä erilaisten ihmisten kanssa, joilla voi olla epärealistisia käsityksiä kyvyistään, ja pitää luoda opetusryhmään hyvä ilmapiiri, olipa oma mieliala mikä tahansa. Lapsia opettaessa pitää olla tarkkaavainen ja sietää melua ja epäjärjestystä. Vuorovaikutukseen liittyvät kuormitustekijät ovat läsnä myös muussa kuin opetustyössä, esimerkiksi yhteisötaideprojekteissa ja yleisesti ottaen asiakaskontakteissa.

Ne kuvataiteilijat, jotka vastaavat työn olevan henkisesti kevyttä, perustelevat kokemustaan työn mielekkyydellä ja palkitsevuudella, työstä saamallaan nautinnolla, ilolla tai energialla sekä uuden oppimisella. Nämä vastaajat käyttävät työstään innoitusta kuvaavia metaforia: "taide tulee lävitseni kuin hengitys" tai "taiteen ideoiminen, sehän on kuin perhosen lentoa kesäpäivänä." Vastaajat voivat myös kuvailla eräänlaista flow-kokemusta: "Kun olen tekemässä työtä, jos tuntuu että kaikki sujuu ihan oikein, on erittäin onnellinen olo. Unohtaa ajan ja vaivat." Yksi kirjoittaa: "Kun teen kuvataiteilijan työtäni, tunnen tekeväni sitä mitä minun pitääkin ja missä olen hyvä. Se tuo lisää voimavaroja – ei vie niitä."

Temeläiset kokevat työn henkisen rasittavuuden suunnilleen samalla tavalla kuin näyttelijät, joskin heille työ on määrällisesti mitattuna vielä hieman rasittavampaa kuin näyttelijöille. Yli kaksi kolmasosaa (70 %) Temen vastaajista pitää työtään henkisesti melko rasittavana tai erittäin rasittavana. Neljännes vastaajista katsoo, että työ on henkisesti jonkin verran rasittavaa. Kukaan ei vastaa työn olevan henkisesti kevyttä, ja melko kevyenä sitä pitää kaksi naispuolista vastaajaa.

Temeläisten työn henkisissä kuormitustekijöissä kaksi suurinta luokkaa ovat *luovan työn luonteeseen* liittyvä kuormitus ja *ulkoisiin paineisiin* liittyvä kuormitus. Luovassa työssä temeläisille keskeistä on ajatteleva. Se on työn iloa tuottava mutta myös rasittava piirre. Yksi teatteriohjaaja kuvaa: "Joutuu ajattelemaan paljon, kaikkein vaikeimpia kysymyksiä ja muotoilemaan niitä jaettavaan muotoon. Ajatukset eivät välttämättä jätä rauhaan ns. vapaa-aika-

nakaan.” Vastaajat kuvaavat raskaana sitä, että pitää alituisesti löytää itsestä jotakin omaperäistä ja poikkeuksellista, ”hyvää esitettävää”. Vastaajia rasittavat myös työn edellyttämä kokonaisvaltainen paneutuminen, intuitiivisuuden ja järkevyyden yhdistäminen sekä keskeneräisyyden, hitauden ja oman sokeuden sietäminen työprosesseissa. Jotkut mainitsevat raskaana luovan työn kaikkinaisen epäsäännöllisyyden.

Ulkoisiin paineisiin liittyvinä kuormitustekijöinä temeläiset mainitsevat hyvin usein aikataulut. Sekä suunnittelussa että toteutuksessa voi olla kiire. Hyvän ratkaisun etsimiselle ei ole mahdollisuutta. Työtä arvioidaan julkisesti ja jatkuvasti on paine onnistua. Temeläisten vastauksissa esiintyy usein sana vastuu. He ovat vastuussa omasta ja muiden onnistumisesta, teoksen valmistumisesta aikataulussa, mahdollisesti myös taloudesta.

Useat temeläiset mainitsevat *johtamiseen ja esimiestyöhön* liittyviä kuormitustekijöitä. Monella on ammatissaan työnjohtotehtäviä, ja kuten eräs teatteriohjaaja kirjoittaa, ”isön ryhmän johtaminen on aina yllätyksiä täynnä”. Johtamiseen kuuluu ihmisten motivointia, ristiriitojen selvittämistä ja hyvän ilmapiirin luomista. Yksi lavastaja kirjoittaa: ”Kannan vastuun osa-alueeni laadusta ja toteutumisesta. Minun pitää huolehtia myös isön joukon turvallisuudesta ja myös työilmapiiristä. Toimin sekä ryhmän jäsenenä, mutta myös työnjohtajana.” Tämä kaksoisrooli onkin monelle teatteritaiteilijalle tyypillinen tilanne.

Muutamit vastaajat kirjoittavat työyhteisöön liittyvistä *sosiaalisista* kuormitustekijöistä: työyhteisön ongelmista ja paineista, ryhmätyön vaikeuksista ja epäpätevistä esimiehistä. Erilaiset taiteelliset näkemykset eivät aina kohtaa, ja taiteellisten ja teknisten tarpeiden yhteensovittamisessa voi olla ongelmia. Monien työ sisältää jatkuvaa sosiaalisten tilanteiden hallintaa ja tasapainoilua omien näkemysten jämäkän esille tuomisen sekä diplomaattisen joustamisen välillä. Yksi pukusuunnittelija kirjoittaa:

täytyy pitää yllä innostunutta ja luovaa työilmapiiriä omista tunnoista välittämättä, omien ideoiden ’myyminen’ taiteellisessa työyhteisössä vaatii lujuuksia, taiteellisen työn arvostus; työtovereiden luulot ja oletukset usein väärinä (luovuus ei aina ole itsestäänselvyys).

Yksi valosuunnittelija kertoo, että ”organisaation antamat muut

tehtävät vievät aikaa oman perustyön tekemiseltä”.

Monet temeläiset mainitsevat samantapaisia *freelance-työhön* (tai ylipäänsä projektiluonteiseen työhön) liittyviä kuormitustekijöitä kuin kyselyyn vastanneet näyttelijät. Työ on epäsäännöllistä ja vain muutos pysyy. Työpaikat, työtoverit ja projektit vaihtuvat muutaman kuukauden välein. Freelancereita rasittaa epätietoisuus työskentelyn puitteista ja työsuhteiden ehdoista. Välillä työt ovat päällekkäin, välillä työtä ei ole lainkaan. Näin muodoin myös talous on epäsäännöllistä. Yksi dramaturgi ja näytelmäkirjailija kirjoittaa: ”epävarmuus tuntuu usein raskaalta, kun ei tiedä töitä ja taloutta kovinkaan pitkälle. on vaikea oppia luottamaan hetkeen.” Yksi lavastaja ja pukusuunnittelija kuvaa:

Kun on pitkiä aikoja poissa kotoa jää kuntoilu ja syö roskaruokaa jos on vaikeaa saada terveellistä ja ravitsevaa. Jatkuvasta matkustamisesta koti on sekaisin, laskut maksamatta, varsinkin kun palkka/ avustus tulee epäsäännöllisin väliajoin.

Muutenkin jokunen vastaaja kommentoi työn ja muun elämän yhdistämiseen liittyvää kuormitusta. Työajat voivat olla epäsäännöllisiä ja päivät pitkiä, mikä on ongelmallista esimerkiksi lastenhoidon järjestämisen kannalta.

Huolimatta siitä, että lähes kaikki temeläiset arvioivat työnsä vähintään jonkin verran rasittavaksi henkisesti, monet tarkastelevat sitä avovastauksissa eri näkökulmista ja kertovat työn vaihtelevuudesta. Yksi teatteriohjaaja kiteyttää työnsä: ”Aivotyötä ja vastuunkantoa. Hyvin rasittavaa, mutta en tarkoita sitä negatiivisessä mielessä. Rasitan päätäni mielelläni.” Vastaus henkii samaa ajatusta kuin edellä siteeratun kuvataiteilijan näkemys: taiteellinen työ ei ole kevyttä, mutta se voi silti tai juuri siksi olla henkisesti antoisaa. Yksi valosuunnittelija suhteuttaa: ”Ammatti on niin stressaavaa, että on iän myötä oppinut ottamaan rennosti. Tää on vain teatteria, ei kauheen vakavaa kuten kirurgin työ tms.”

Henkiset ja fyysiset uhat työssä

Kuvatessaan oman terveyden kokemuksia viimeisen puolen vuoden aikana taiteilijat mainitsevat muutamia kertoja henkisiä uhkakokemuksia, joita heillä on ollut kollegan tai työpaikan taholta. Oman

terveyden yhteydessä vastaajat liittävät nämä koskemaan omia psyykkisiä tai muita psykosomaattisia oireita. Jokaisen liiton kohdalla näitä mainintoja tulee muutama yksittäinen. Kysyimme myöhemmin kyselyssämme suoraan erilaisia henkisiä ja fyysisiä uhkia, joita taiteilijat ovat työpolussaan kokeneet. Kyselyssämme tulee ilmi, että taiteilijat ovat kokeneet erilaisissa työ- tai verkostosuhteissaan näitä kokemuksia.

Taiteilijoista 43 raportoi kokeneensa erilaisia uhkatilanteita viimeisen vuoden aikana työssään. Näistä suoranaista uhkailua on kokenut 29 henkilöä, väkivaltaa 3 henkilöä ja seksuaalista häirintää 11 ihmistä. Lukumäärät ovat pieniä suhteessa koko vastaajajoukkoon. Toisaalta voidaan sanoa, että näiden kokemusten suhteen tilanne pitäisi olla täysin nolla. Taiteilijoiden täydentäessä avovastauksin kokemuksiaan, käy selvästi ilmi, ettei kyseessä ole vain mielensä pahoittamiskokemukset. Kokemusten kuvaamiseen liittyy vahva ymmärrys tilanteeseen liittyvästä uhasta.

Aiheeseen kommentoivat taiteilijat kuvaavat erilaisia uhkailutilanteita, jotka ovat tulleet ylemmän tahon henkilön toimesta, opiskelijan suunnalta, kollegan tai galleristin suunnalta. Tuottaja on uhkaillut tai ohjaaja on costanut jotain tilannetta ohjatessaan. Uhkailutilanteita on käyty läpi kirjeitse, tai muissa keskusteluyhteyksissä. Vastaajat kertovat, että heiltä on uhattu viedä rooli, jos eivät uhraa kesälomaa tekstin ulkoa opetteluun.

Täydentäessään näitä kokemuksia vastaajat kuvaavat kokeneensa väkivaltaisen aiheettoman syyttelyn ja panettelemisen kohteeksi joutumista. Lisäksi nimittelyä ja väheksyntää mainitaan, sekä viitataan kommenttiin, jossa uhataan olla antamatta apurahaa. Jotkut vastaajista myös epäilevät, että miestyöporukoissa työskennellessä raja vitsailun ja seksuaalisen häirinnän välillä on aika hienoinen. "Välillä se lipsahtaa mielestäni häirinnän puolelle", kuten yksi vastaaja toteaa. Se saattaa tapahtua niin, että ihmiset eivät edes itse huomaa tätä.

Olemme valinneet tähän kaksi sitaattia, jotka kertovat ja kuvaavat uhkailun ilmapiiristä ja toimista työelämässä. Ensimmäinen sitaatti on haastattelusta, jälkimmäinen kyselyn palautteiden joukosta. Haastattelussa naisnäyttelijää pyydettiin kuvittelemaan, mitä hän kertoisi ammatin riskipisteistä nuorelle, joka haluaa näyttelijäksi. Hän muistelee työyhteisön tunnelmia työpolkunsa alkuvaiheesta seuraavasti:

Siellä teatterissa paiskasi vanhempien naisnäyttelijöitten puolelta heti salamat. Mä olin silloin nuori ja nätti, ja sit jätkien puolelta aivan mielettömän sovinitiset huumorit. Nuoren naisnäyttelijän romuttaminen ihan jopa näyttämöllä, nyt vasta kun viime vuosina on alettu kyselemään näitä asioita, niin mä en edes silloin tajunnut. Mä olin pikku paikkakunnalta ja aika reipas poikatyttö luulin olevani, kun sieltäpäin olen kotoisin. Kyllähän sielläkin [teatterissa] näki sitä vanhakantaista hierarkiaa ja miten pelättiin uutta tulijaa, se oli uhka, ja se piti nonsaleerata tavalla tai toisella. Mä olin, että kiva olis vähän venytellä ja lämmitellä, ja siinä oli heti joku sitten, mikä sä luulet, mitäs nyt yrität, mitäs sä oikein notkut. Itse asiassa, se oli hirveen lyttävää vaikka teatteriajan muistan hyvänä. Nyt se on muuttunut. Mä toivon, että ajat on jo niin muuttunut että ei tarvii enää kestää sitä sovinitista sontaa. Sitä oli siihen aikaan jopa ohjaajien taholta ja jopa koulun opettajien taholta. Mä sanoisin sille tulijalle että koittaa olla tarkka semmosen suhteen ja ei ole pakko sietää enää tänä päivänä sen sortin ahistelua. Osaa myös suhtautua joihinkin jo ikääntyviin naisnäyttelijöihin, jotka on huolissaan, sitä semmosta että katoihan paikkas. Kuitenkin, että se hierarkia toki siellä, kunnes tutustui ihmisiin ja kunnes itse rohkaistu. Mutta minäkin menin niin ujona ja arkana ja ensimmäinen työpaikka, niin tokihan siinä sitten kahteentoista vuoteen [naurahtaa] jo itsekin niin kuin kasvoi.

Toinen valitsemamme lainaus on kyselystä, jossa vastaaja oli omaehtoisesti kirjoittanut pitkän tarinan kyselyn lopussa olevaan "mitä haluat vielä sanoa" kohtaan. Tarinaa on lyhennetty ja nimitietoja poistettu vastaajan anonyymisyyden turvaamiseksi. Tarinasta käy kuitenkin vahvasti esille se, miten monet eri yhteistyötahot saattavat vaikuttaa taiteilijan työpolkuun ja muodostaa uhan hyvinvoinnille.

Tullessani pienen kaupungin teatteriin näyttelijäksi 1980-luvulla sain kohdata rankkaa kateutta koska olin nuori, vaalea, seksikäs, tanssi- ja laulutaitoinen sekä innokas. Pian alkoivat manipulointipuheet minua vastaan, juorut ja huhut joita laitettiin liikkeelle. Johtaja kysyi minulta kerran, että "ryyppäätsä?" Alkoholi ei ole koskaan ollut ongelma minulle, vaikka aika hurjapäistä nuoruutta sain elääkin. Kerran johtaja sanoi, että "teistä on yksi näyt-

telijä liikaa”. Halusin aina pitää näyttelijöiden oikeuksista kiinni.

Sain tehdä isoja, hyviä rooleja paljon. Vierailevat ohjaajat pitivät minusta. Sitten rupesi käymään niin, että aina uudet taloon tulleet näyttelijät ja muu henkilökunta manipuloitiin minua vastaan jo ennen kuin olin edes heitä tavannut. Vierailevien ohjaajien käyntejä talossa ei minulle edes kerrottu ja heidät talutettiin pois etteivät vain saisi tavata minua. Eräs kirjailija kirjoitti minulle kerran kokoillan monologin, mutta viime kädessä sen tekeminen teatterin tuotantona estettiin. Tein sen sitten omalla ajallani apurahan turvin. Se oli tietysti vielä enemmän kateutta herättävä.

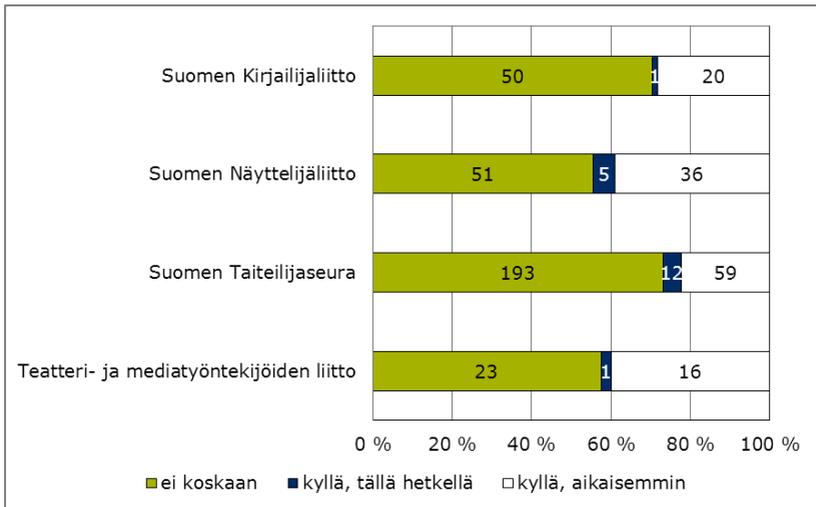
Myöhemmin teatteri ajautui suuriin taloudellisiin vaikeuksiin. Kävin silloin vasta valittuna näyttelijöitten työsuojeluvaltuutettuna keskustelua työterveyshoitajan sekä lääkärin kanssa työhyvinvoinnista ja työturvallisuudesta. Ennen minua niin työturvallisuus kuin työhyvinvointikin olivat olleet vain nimellinen välttämättömyys kirjattuina pöytäkirjoihin. Näyttelijöiden toinen wc ja suihkutila suljettiin, koska vasta silloin kukaan saattoi tehdä ilmoituksen kosteus ja homevaurioista. Ei ole lainkaan pois-suljettu, että ääneni menetys saattaisi johtua juuri homeisista pukuhuonetoiloista. Yhteistyöni työterveyshuollon kanssa kuitenkin keskeytyi enkä saanut alulle juuri muuta. Työjärjestykseen haluttiin usein tehdä viimekädessä muutoksia. Tuolloin pienen tyttären (käytännön arkielämän yksinhuoltaja)-äitinä en voinut aina kaikkiin muutoksiin taipua, sillä päiväkodin henkilökunnan työvuorolistat menivät siitä sekaisin. Olin siis ryhmätyöhön kykenemätön ja periksiantamaton.

Sitten pitkäaikainen, taloudenpidostaan kiitosta niittänyt teatterinjohtaja yllättäen kuoli. Minun sopimustani ei enää uusittu. Toivuttuani jonkin verran järkytyksestä kirjoitin koko tarinan oikeusaputoimiston asianajajalle. Hän kuitenkin sairastui yllättäen eikä voinut ottaa asiaani hoidettavakseen. Toimistossa oli kuitenkin toinen asianajaja, mutta hän kuului teatterin johtokuntaan ja oli jäävi hoitamaan asiaani. Sitten kirjoitin näyttelijäliiton lakimiehelle saman kirjeen ottaen päällimmäiseksi asiaksi vain sopimusrikkomuksen. Lakimies kuitenkin sairastui (?) ja aikaa kului kuukausitolkulla ennen kuin sain asiani etenemään. Silloinen teatterinjohtaja sanoi minulle puhelimesta, että en tule ikinä saamaan töitä mistään jos vien heidät oikeuteen.

Tämän vuoden tammikuussa hain näyttelijän paikkaa kirjallisesti, joten anomukseni käsiteltiin teatterin hallituksessa. Päätös

oli kielteinen. Olin liian kallis, vaikka olen oikeutettu korkeimpaan korotettuun palkkatukeen. Kielteisen päätöksen saatuaani sain lukea lehdestä kuinka teatteri hakee lehti-ilmoituksella näyttelijöitä riveihinsä suoraan pystymetsästä. Onko nyt kyseessä työsyrrjintä?

Kysyimme myös taiteilijoilta, kuinka usein he ovat joutuneet työsään tilanteisiin, jotka herättävät kielteisiä tunteita kuten suuttumusta, vihaa, pelkoa tai häpeää. Taiteilijat vastasivat aktiivisesti tähän kysymykseen (N=495). Valtaosaltaan vastaukset kertovat siitä, ettei kysymyksen esittämän kaltaisia tuntemuksia ole. Vastaajista 56 toteaa melko harvoin kokevansa näitä tuntemuksia. Silloin tällöin kielteisiä tuntemuksia taiteilijoista kokee 73 vastaajaa. Mitä tiheämmäksi näiden kokemusten arvellaan menevän, sen vähemmän taiteilijat kokevat niitä. Ainoastaan 21 vastaajaa kokee melko usein ja 6 vastaajaa jatkuvasti kysymyksessä mainittuja tuntemuksia.



Kaavio 30. Vastaajien kokemukset henkisen väkivallan ja kiusaamisen kohteena olemisesta työssä.

Taiteilijat kertovat kyselyn vastauksessa (kaavio 30) kokevan melko vähän tällä hetkellä henkistä väkivaltaa ja kiusaamisen kohteeksi joutumista työssään. Sen sijaan vastaajat ovat kokeneet joskus aiemmin näitä kokemuksia työssään. Erityisesti teatterialan työtehtä-

vissä nämä kokemukset korostuvat. Toiminnallisesti asiaa selittänee osaltaan se, että teatterialan töissä yleensä tehdään ryhmätyötä, ollaan työpaikoissa tai ainakin pitkäjaksoisissa produktioissa. Näin ollen toisten kanssa yhdessä tekemisen määrä on suurempi kuin vaikka kirjailijoilla tai kuvataiteilijoilla. Tällä tarkoitamme sitä, että potentiaalisesti toisten kanssa yhdessä toimiminen mahdollistaa näiden henkiseen väkivaltaan ja kiusaamiseen liittyvien tilanteiden syntymisen. Ymmärrettävästi tämä ei ole aiheeseen liittyvän vakaumuuden vähentämistä missään määrin.

Työn toteuttamiseen liittyviä solmuja

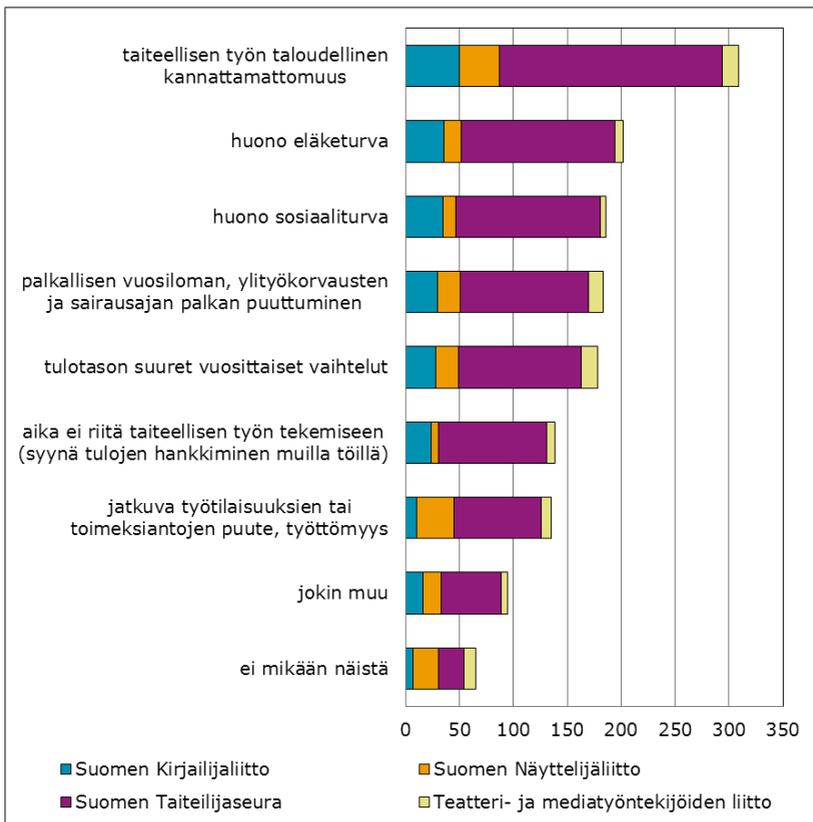
Pohtiessamme työpolkuun liittyviä riskejä ja haasteita, kysyimme vastaajilta kyselyssä, millaisia tekijöitä he ovat tunnistanee liittyväksi omaan työpolkuunsa. Käytimme kysymyksessämme erityisesti käsitettä 'negatiivisia tekijöitä', jotka ovat vaikuttaneet työpolkuun.

Kirjailijat tunnistivat taloudellisen tai muun epävarmuuden kuormittavan henkisesti. Kustannusalan muutokset aiheuttavat myös kuormitusta työn tekemiseen. Muutamana mainitsevat myös perhetilanteeseen liittyvien vaikeuksien haittaavan työtä (yleensä eroprosessiin liittyvät). Myös muihin oman alan sivutöihin liittyvät epäselvyydet ovat saattaneet haitata työn tekemistä.

Näyttelijät tunnistavat myös epävarmuuden monimuotoisena. Tähän liittyy vastaajien mukaan jatkuva työn hakeminen, aikataulujen tuoma epävarmuus, kuten myös kaksivuorotyö kuusipäiväisessä viikossa. Palkkaukseen liittyvää epävarmuutta tuovat huono palkka tai erilaisten lisien puuttuminen. Joku mainitsee myös kuukausitulujen heittelemisen muutamasta satasesta tuhansiin euroihin kuukaudessa. Liiallinen työmäärä aiheuttaa myös negatiivisia kokemuksia, kuten myös repliikkien opettelu ilman palkkaa. Työpaikkaan liittyviä negatiivisia kokemuksia näyttelijöillä on esimerkiksi kiusaamisen uhriksi joutumisesta. Teattereiden ikäkysymys aiheuttaa myös paineita, sillä vanhenevien naisnäyttelijöiden on vaikea saada rooleja, tai ikäjakautuma on muuten vääränlainen. Myös viihteellinen ohjelmisto saattaa tuottaa näyttelijälle stressiä. Myös näyttelijöiden työpolkuun perhetilanteet tuovat haasteita. Yleensä nämä haasteet liittyvät lasten hoitoon ja aikataulujen hallitsemiseen.

Temeläisten negatiiviset kokemukset työpolun varrella liittyvät yleensä omaan työllisyyteen ja sen jatkuvuuteen. Myös toimeen-

tulon epävarmuus tai jopa palkatta työskentely aiheuttaa haasteita. Vastaajien joukossa joku kokee myös toteuttavansa työssään liian vähän taiteellista osuutta, vaikka toivoisi tekevänsä sitä enemmän. Negatiivisina tekijöinä mainitaan myös ennakoimattomuus ja aikataulukien siirtyminen, jolloin monet suunnitellut työt saattavat osua samaan aikaan. VOS-teattereiden leikkaukset näkyvät myös kyselyn vastaajille, kun joku toteaa vaikeuden saada tilauksia uusille teksteille ja vapaan kentän rahoituksen kiristymisen. Hallinnolliset työt vaikuttavat myös joillekin negatiivisena kokemuksena.



Kaavio 31. Vastaajien työpolkuun liittyvät negatiiviset tekijät (vastaajamäärät). Vastatessa oli mahdollista valita useita vastausvaihtoehtoja.

Kuvataiteilijoiden kokemat negatiiviset kokemukset työpolulla liittyvät sekä henkilökohtaisiin kokemuksiin, että taidekentän erilaisiin muutoksiin tai käytäntöihin. Vastaajat toteavat, että palautteen saaminen on minimaalista, eikä taidetta osteta riittävästi. Taloudellisen epävarmuuden tilanne heijastuu tässäkin kohdassa esille. Vastaajat tuovat esille haasteet apurahojen suhteen, taiteilijaeläkkeeseen liittyvät ongelmat, sekä yleensä muut rahoituksen vaikeudet. Tämä ohjaa myös joitakin vastaajia kertomaan negatiivisista kokemuksista esimerkiksi työttömyyden, sosiaaliturvan, pakotetusti muiden töiden tekemisen tai puuttuvan terveydenhuollon vaikutuksista.

Useat vastaajista nostavat esille myös työskentelytilojen puutteen, erilaisten sopimuskäytäntöjen epäreilisuuden tai yleensä näyttelytilojen saamiseen liittyvät vaikeudet. Näihin kytkeytyy useissa vastauksissa huomio myös yleisestä ammatin arvostamisesta tai sen halveksimisesta. Taiteilijan mäkimalli näkyy kuvataiteilijoiden kokemuksissa selvästi, sillä toisinaan heillä on liiaksi töitä ja sitten on taas jaksoja, joissa töitä ei ole laisinkaan.

Kysymme myös, mistä taiteilijat arvelevat työssä kokemiensa vaikeuksien johtuneen. Yleisimpiä syitä olivat kova kilpailu, toimeentulon haasteet, verkostojen puute, yleinen taloudellinen tilanne ja taiteilijoiden liian suuri määrä (ks. kaavio 32). Taiteilijat saivat myös avovastauksella kuvata muita syitä työssä kokemiinsa vaikeuksiin.

Kirjailijoiden työn toteuttamisen vaikeudet liittyvät pääsääntöisesti kustantajan kanssa oleviin ongelmiin. Tämän lisäksi vaikeuksia on suhteessa yleisöön, julkisiin tilanteisiin tai markkinointiin. Näiden lisäksi työn toteuttamiseen vaikuttavat myös omaan persoonaan liittyvät ongelmat.

Kustantajan kanssa olevat ongelmat ovat vastaajien mielestä työtä vaikeuttavia, kun he ovat kokeneet kustantajien kasvanutta välinpitämättömyyttä kirjailijoistaan. Jollekin vastaajalle myös pienkustantamon kirjailijoiden syrjiminen on vaikeuttanut omaa työtä. Yleisesti kustantajan kanssa olevat pulmat, kuten kustantajan vaihtuminen tai laiminlyönnit heijastuvat vaikeutena kirjailijoiden työhön.

Kirjailijan ammatin harjoittamiseen liittyvät yleiset haasteet ovat vastaajien mielestä yleensä kirjan asemaan liittyviä. He mainitsevat vähentyneen lukemisen, vähentyneen kirjallisuudesta keskustelun ja markkinoinnin vaikeudet. Kirjailijat kokevat myös juoksevana kaikissa tilaisuuksissa ilmaiseksi, kun kustantaja haluaa esitellä kirjailijaa. Kirjailijat toteavat, etteivät halua oman työnsä oheistuot-

teita. Joku viittaa haasteeksi myös säännöllisen työajan vaikeuden, joka liittyy suoraan esimerkiksi työrauhan säilyttämiseen sukulaisten taholta.

Omaan persoonaan liittyvät pulmat liittyvät kirjailijoiden mielestä epävarmuuteen, pelkoihin, alemmuudentunteisiin, väheksyntään ja itsensä aliarvioimiseen. Joku vastaajista kokee jossakin määrin ”myöhästyneensä” eli esikoisteos on ylittänyt julkaisukynnyksen melko myöhään ja se väistämättä vaikuttaa koko uraan ja työpolkuun monella tapaa, esimerkiksi omaan kehittymiseen. Yksi kirjailija myös pohtii vaikeutena sitä, miten on kirjoittanut itselleen sopimatonta lajia ja siten tuhlannut aikaa.

Näyttelijän työhön liittyvistä vaikeuksista kertoo 17 vastaajaa. Vaikeudet voidaan jakaa kahteen päänäkökulmaan. Toisessa korostuu yleensä ammattiin liittyvät reunaehdot kuten verkostojen ja tuotantojen merkitys. Näyttelijät vastaavat myös joidenkin henkilökohtaisten teemojen kautta, jotka ovat saattaneet aiheuttaa vaikeuksia.

Näyttelijän ammatin harjoittamiseen liittyviä vaikeuksia vastaajat kirjaavat sekä yleensä teatterin tekemiseen liittyvistä seikoista aina henkilökohtaisiin syihin. Näyttelijöiden vastauksissa korostuvat myös palkkauksen heikkous ja aikataulujen vaikeudet, jotka heijastuvat ammatin harjoittamiseen. 2-osainen työpäivä koetaan vaikeutena erityisesti pienen lapsen kanssa. Vastauksissa tulee esille myös teatterityön paikallisuuden merkitys, sillä monet työt kasaantuvat tai televisiotuotannot ovat kahdessa kaupungissa ja tämä vaikeuttaa töiden tekemistä, jos taiteilija asuu toisella paikkakunnalla. Vastauksissa mainitaan myös tuotannollisen ajattelu asetama taiteellinen ristiriita eli kompromissien etsimisen uuvuttava vaikutus työn tekemiseen. Joku mainitsee myös ammattiosaamisen arvostuksen puutteen.

Henkilökohtaiseksi koettuja vaikeuksia ovat olleet alkoholisoituminen, sitten raitistuminen. Vastaajat kertovat myös sairastelun (vakavat leikkaukset) vaikeuttaneen työn tekemistä. Joku mainitsee oman ”ärsyttävän” olemuksen aiheuttaneen vaikeuksia ammatin harjoittamisessa. Taiteelliseen ilmaisuun liittyen joku kertoo kokeneensa ymmärryksen puutetta tulkinnassa/teoksen näkemyksessä. Verkostoihin liittyen kokemus siitä, ettei tule hyväksytyksi ns. yleiseen sisäpiiriin. Joku tunnistaa myös töiden liiallisen ahmimisen aiheuttaneen vaikeuksia.

Temeläiset ovat kokeneet ammatinsa harjoittamiseen liittyviä

vaikeuksia olevan esimerkiksi päättäjien heikohko ammatillinen osaaminen. Työn haasteina ovat pienet budjetit ja aikatauluristiriidat, kuten myös ajan löytäminen pitkäjänteiselle tekemiselle. Muutamat mainitsevat myös perhetilanteen tuoneen joskus vaikeuksia ammatin harjoittamiseen. Joku toteaa perhetilanteen hyvin suoraan todetessaan työhön liittyvänä vaikeutena sen, että on nainen, jolla on kaksi lasta. Henkilökohtaisena vaikeutena joku mainitsee myös lukuisten muuttojen ja pätkätöiden vaikuttaneen siihen, ettei ole kyennyt luomaan kunnollisia verkostoja.

Kuvataiteilijat tunnistavat ja nimeävät työhönsä vaikuttavia tekijöitä muutamilla lähtökohdilla. Yleensä kuvataiteilijan sosiaalisen asemaan liittyvät seikat tulevat esille: ammattiin ei liity palkkausta, ammattia ei ymmärretä erilaisissa yhteiskunnan instituutioissa (esim. Kelassa). Taiteilijat myös kokevat olevansa yhteiskunnan syöttejä ja ei-tuottavia henkilöitä. Taiteilijan aseman arvostuksessa on ongelmia. Kilpailuyhteiskunnassa koetaan työtä vaikeuttavana seikkana omat puutteet brändäyksessä ja markkinoinnissa. Joku mainitsee tähän myös kuvataidekentän nopeasti vaihtuvat muodot ja paineen tähteyteen.

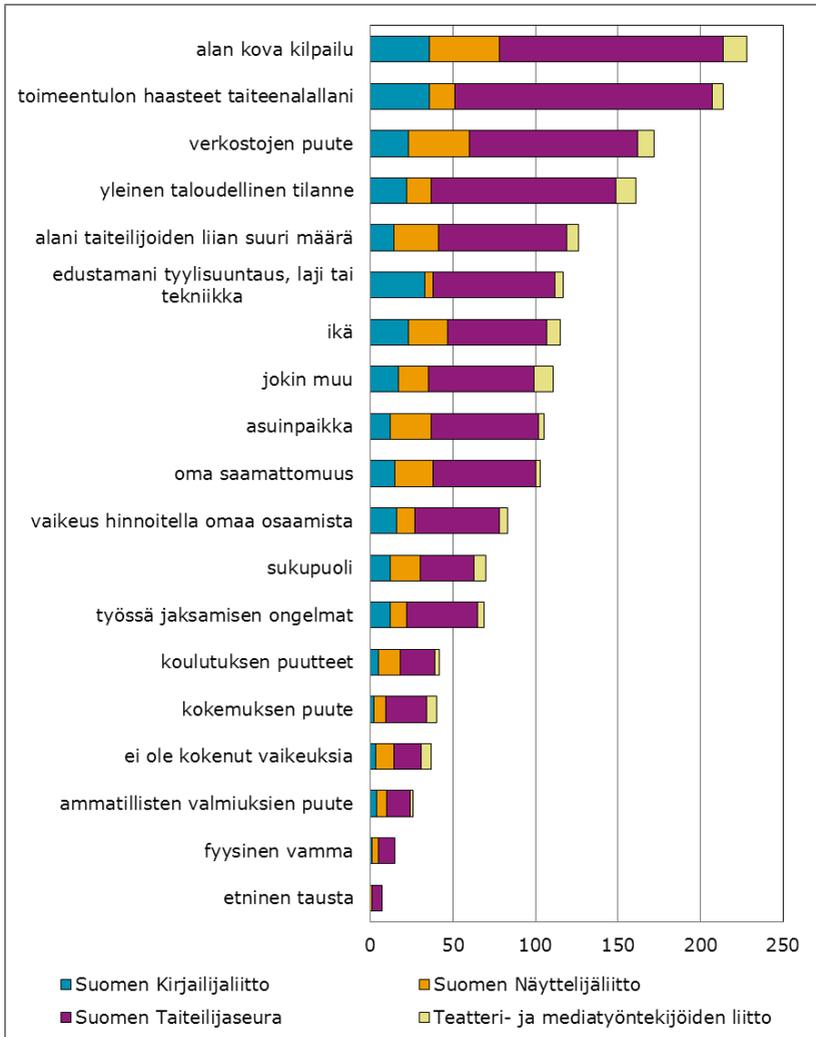
Jotkut vastaajat tunnistavat yleensä ammattiinsa vaikuttavan sen, että taiteellinen työ on vaikeata, taiteilijana olemiseen liittyvä rakenteiden kyseenalaistaminen ei myöskään ole helppoa.

Henkilökohtaisia haasteita omalle työlle asettavat myös psyykkiset ongelmat, heikot sosiaaliset taidot, seksuaalisen suuntaamisen mukanaan tuoma syrjintä, henkiset estot tai omaan taiteelliseen ilmaisuun liittyvät seikat (kuten oma tekniikka, tyyli jne.), jotka ovat aiheuttaneet vaikeuksia oman ammatin harjoittamisessa. Tähän liittyy joko taiteilijan töiden ymmärtämättömyys, tai epäkaupallinen luonne.

Yksi kyselyyn vastanneista kuvataiteilijoista kirjoitti kyselyn lopussa olleeseen palautekenttään pitkän pohdinnan kuvataiteellisen työn rakenteellisista haasteista. Kuvausta siteerataan tässä kokonaisuudessaan, koska siihen kasautuu monia edellä kuvatuista kuvataiteilijoiden työn haasteista. Kuvaus kuuluu näin:

Päätoiminen kuvataiteilija on hirveän raskas ammatti taloudellisen epävarmuuden takia. Kuka muu joutuu jatkuvasti, joka päivä miettimään toimeentuloaan, koko ajan olemaan tuntosarvet tanassa haistelemassa mahdollisia kanavia saada työt näkyviin, rahoitusta jostain, kontakteja potentiaalsiin ostajiin. Monet te-

kevät työkseen sellaista, mutta he saavat siitä palkkaa, jopa aika hyvää palkkaa. Kuvataiteilija sen sijaan, vaikka kuinka paljon tekee työtä, tili ei pullistu, vaikka minäkin saan kohtuullisesti myytyä. Toiminimityöskentely taiteeseen liittyvässä työssä itsenäisenä yrittäjänä, varsinaisen taiteelliseen työn rinnalla, saa aikaan sen että on jatkuvasti aivan piipussa, eikä ole aavistustakaan kuinka tästä lähes palkattomasta oravanpyörästä voisi hypätä pois. Taiteellisen työn laatu kärsii, taiteelliseen kehittymiseen ei jää aikaa, paitsi silloin harvoin jos saa apurahaa - mutta oikeastaan vaan pitkäkestoisella apurahalla olisi kehittymisen kannalta merkitystä, esim. vuosiapurahalla. Pienemmät apurahat menevät katastrofin siirtämiseen, tai suoraan merkittyihin kuluihin. Toiminimitoimintaansa ei uskalla lopettaa, tuleehan siitä sentään yleensä noin 500 € kuussa, ja se on ainoa lähes varma tulonlähde. - Vuosikautia jatkuva stressi vie voimat ja elämänilon. Yöunet ovat huonot, koska juuri koskaan ei pysty nukkumaan yötään yhtäjaksoisesti läpi - aina pari tuntia keskellä yötä menee pyörimiseen. Väsymys saa myös kirjoittamaan näin negatiivisesti :-), vaikka itse taiteellinen luominen onkin antoisaa.



Kaavio 32. Syyt, joista vastaajat arvelevat työssä koettujen vaikeuksien johtuneen (vastaajamäärät). Vastatessa oli mahdollista valita useita vastausvaihtoehtoja.

Taiteilijan toimintaympäristö

HELI ANSIO, PIA HOUNI

Taiteilijoiden työtilat

Nykyiset työtilat

”Työtilahan on se keskeinen nimittäjä tässä ammatissa, tässä ollaan ydinalueella,” sanoo tutkimushankkeessa haastateltu kuvataiteilija, kun haastattelija pyytää häntä kuvaamaan työskentelytilojaan. Työtilan luonne ja vaatimukset erottavat tutkimukseen osallistuneita taiteilija-ammattajeja toisistaan. Teatterin tila harjoitus- ja esitysaleineen, pukuhuoneineen, verstaineen ja toimistohuoneineen on teatterialan taiteilijoiden työpaikka. Kuvataiteilijan työtila voi olla ateljee, verstaas, teollisuushalli, studio, oman olohuoneen nurkka tai työpöytä papereineen tai tietokoneineen. Kirjailijan työtilan vaatimukset ovat tutkimukseen osallistuneista taiteilija-ammattajeista usein yksinkertaisimmat. Lähinnä kirjailija tarvitsee tuolin, pöydän ja kirjoittamisen mahdollistavan teknologian, olipa se sitten kynä ja paperi tai tietokone.

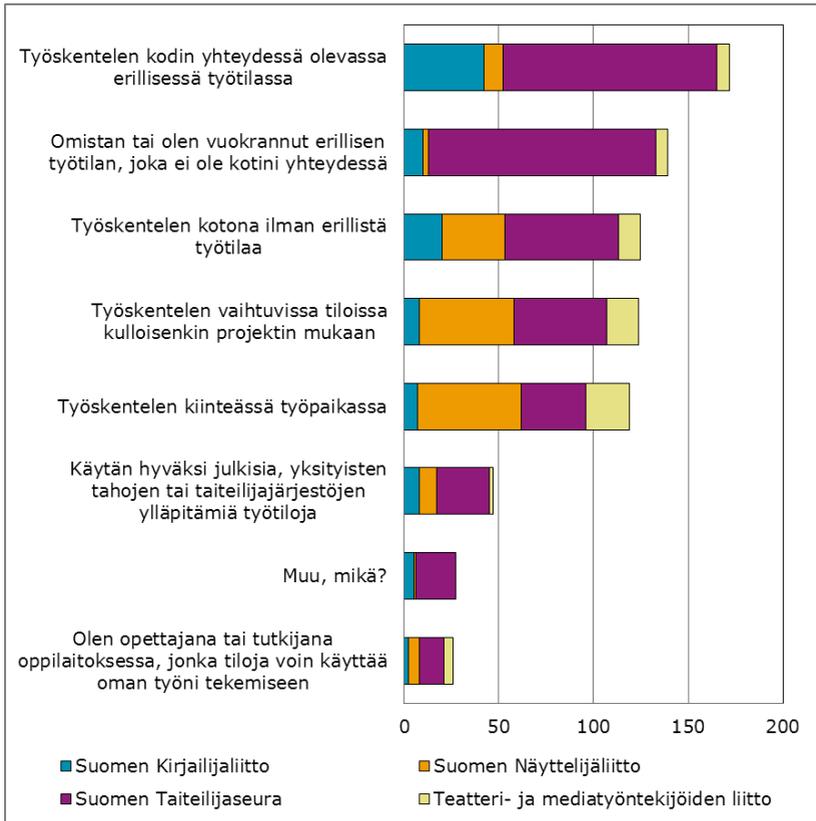
Edellä esitetty yksinkertaistus ei missään nimessä ole koko totuus. Kyselyssä vastaajat kuvasivat, miten heidän työtilansa on järjestetty, valitsemalla annetuista vastausvaihtoehdoista sopivimman tai useampia (ks. kaavio 33). Joillekin oli helppoa valita vain yksi vaihtoehto. Jotkut valitsivat monta, jotkut kaikki. Jotkut eivät katsooneet minkään vaihtoehdon tai niiden yhdistelmän kuvaavan työti-

laansa, vaan kirjoittivat vastauksensa kohtaan "muu, mikä?". Näissä vastauksissa on myös lisäselvityksiä, joiden kirjoittajat ovat halunneet kuvata tarkemmin tilannettaan: "Maalaaminen työhuoneella, muu taiteellinen työ kotona: hakemukset, ja kaikki tietokonettyö." "Käytän kakkosasuntoa ateljeena." Muutamat kertovat avovastauksissa työtilan vaihteluista tilanteesta riippuen: jotkut työskentelevät kesäisin mökillä, jotkut silloin tällöin residensseissä ulkomailla. Pari vastaajaa käyttää opiskelupaikkansa tarjoamia työtiloja. Jotkut kertovat työskentelevänsä ulkona luonnossa, joku kirjaston lukusalissa. Myös haastatteluissa kerrotaan työtilan vaihtelusta vuodenaikojen mukaan: sekä haastateltu kirjailija että kuvataiteilija työskentelevät kesäisin säännöllisesti maaseudulla. Kirjasto ja kaupungin kadut, kaiken kaikkiaan paikat, joissa kohtaa ihmisiä, ovat myös haastatelluille teatteritaiteilijoille tärkeitä. Haastattelussa näyttelijä kertoo, mitä eri paikkoja mieltää työn tekemisen paikoiksi: "Tietysti tän harjoitustilan, näyttämön. Sit tää on esitystilana. Keittiön pöydän ääressä teen hyvin paljon [...]. Kirjasto, ostoskeskukset, kauppojen kassajonot, katu, asemat. Ne on mulle hyvin tärkeitä. [...] Siellä tapahtuu hyvin paljon asioita."

Vastauksista näkyy myös, että jotkut vastaajat ovat vastanneet ajatellen muitakin tekemiään töitä, ei vain taiteellista työtä. Muu, mikä? -vastauksissa on pari vastausta, joissa vastaajat kertovat työtiloistaan myös muun kuin varsinaisen taiteellisen työn näkökulmasta: "Kirjailijana minulla on kotona työtila, leipätyössä oma työhuone." Pari vastajaa mainitsee erikseen, että tekee lisäksi opetustyötä opetustiloissa. Kiinteällä työpaikalla tarkoitettiin kyselyssä työsuhteen myötä tarjoutuvaa fyysistä työskentelypaikkaa. Osa vastaajista on kuitenkin mieltänyt kiinteän työpaikan tarkoittavan vakituista työtilaratkaisua, koska myös jokunen vapaana taiteilijana työskentelevä vastaa työtilansa olevan kiinteä työpaikka.

Tutkimukseen osallistuneista taiteilijaryhmistä kaikissa työskennellään joskus tai pääasiallisesti kotona. Kyselyyn vastanneista kirjailijoista melkein 60 % työskentelee kotinsa yhteydessä olevassa erillisessä työtilassa. Samoin tekee kuvataiteilijoista hieman yli 40 %, ja hieman yli 40 % heistä omistaa tai on vuokrannut työtilan kodin ulkopuolelta. Kuvataiteilijoiden joukossa on tämän tutkimuksen taiteilija-ammateissa yleisintä omistaa tai vuokrata työtilaa kodin ulkopuolelta. Kuvataiteellinen työ on sujuvinta siihen tarkoitettuun tilaan varsinkin, jos työhön kuuluu esimerkiksi kemikaalien käsitelyä tai pölyä. Siitä huolimatta joka viides kyselyyn vastannut kuva-

taiteilija tekee työtä kotona ilman asumisesta erillistä työtilaa. Joka viides kuvataiteilija työskentelee vaihtuvissa tiloissa kulloisenkin työprojektin mukaan.



Kaavio 33. Vastaajien käyttämät työtilat (vastaajamäärät). Vastatessa oli mahdollista valita useita vastausvaihtoehtoja.

Kaikista teatterialan taiteilijoista lähes 60 % kertoo työskentelevänsä kiinteässä työpaikassa: oletettavasti tämä on useimmiten teatteri, johon heillä on työsuhde. Melkein puolet teatterilaisista työskentelee kiinteän työpaikan sijasta tai lisäksi vaihtuvissa tiloissa kulloisenkin projektin mukaan. Teatterilaisien kohdalla oman kodin ulkopuolisen työtilan omistaminen tai vuokraaminen on epätavallista, joskin unelmatyötiloja koskevan kysymyksen kohdalla toiveita

sellaiselle esitetään (ks. jäljempänä). Sen sijaan on tavallista, että teatterialankin taiteilijat tekevät osan työstään kodissaan, useimmiten ilman erillistä työtilaa. Tästä kerrotaan myös haastatteluissa. Kaikki teatterialan taiteilijat kertovat työskentelevänsä joskus kotona kirjoittaen, lukien, opetellen tekstiä tai suorastaan harjoitellen näytelmän kohtauksia. Näyttelijä kertoo:

Iso osahan töistä me tehdään kotona. Mikä on ärsyttävää, että moni muu voi tehdä niin, että ei tee kotona töitä. Mutta pakkohan meidän on, kun ei meillä ole mitään harjoitustiloja tai jos me halutaan illalla valmistautua seuraavan päivän harjoitukseen niin kotonahan ne on tehtävä.

Muihin vastaajille annettuihin vaihtoehtoihin kuului julkisissa, yksityisten tahojen tai taiteilijajärjestöjen ylläpitämissä tiloissa työskenteleminen. Kuvataiteilijoiden, näyttelijöiden ja kirjailijoiden joukossa yksi kymmenestä työskentelee tällaisissa tiloissa. Muiden teatteritaiteilijoiden keskuudessa oli suhteellisesti muita taiteilijaryhmiä yleisempää tehdä omaa taiteellista työtä oppilaitosten tiloissa, joissa he työskentelivät.

Työtilojen toimivuus

Toimivat työtilat ovat tärkeitä työn sujumuudelle. Kaikista kyselyyn vastanneista työikäisistä taiteilijoista joka toinen (51 %) koki, että tilat, joissa hän pääasiallisesti työskentelee, ovat työn sujumuuden kannalta toimivat ja käytännölliset. Vastaava osuus kaikista työssä olevista suomalaisista oli 68 %. Lähes joka toinen (44 %) taiteilija koki, että tilat eivät ole täysin toimivat ja käytännölliset (työssä olevista 23 %). Kysymykseen vastasi "ei" 5 % taiteilijoista ja 8 % kaikista työssä olevista.

Kirjailijoista 60 % (eli miltei sama määrä kuin työssäkäyvistä suomalaisista) on sitä mieltä, että työtila on toimiva. Kyselyyn vastanneista kirjailijoista 45 kuvaa avovastauksella työtilansa toimivuuden esteitä. Suurin osa heistä kuvaa työtilan pienuutta ja ahautta. Yksi vastaajista kirjoittaa: "Käytössäni on suhteellisen pieni huone, jonka seinät ovat täynnä kirjoja. Työpöytä on liian pieni ja täynnä paperiröykkiöitä. Samassa huoneessa on kitara, nuottiteline, kahvakuula ja käsipunnukset. Työhuoneeni näyttää kaikessa

mahdottomuudessaan väliaikaisratkaisulta, mutta jäänee lopulliseksi.” Useimmissa tapauksissa työtilansa liian pieneksi kokevat kirjailijat työskentelevät kotona joko ilman erillistä työtilaa tai kodin yhteydessä olevassa erillisessä työtilassa.

Kotona työskentely on vaikeaa myös työrauhan näkökulmasta. Tämä on vastaajilla toiseksi yleisin syy siihen, että työtila ei toimi. Keskittyminen kotona on hankalaa, kun muu perhe elää samaan aikaan kotona arkeaan. ”Perhe ei aina ymmärrä kirjoittamisen lainalaisuuksia”, toteaa yksi vastaaja. Kotona työskentely myös ”houkuttaa sijaistointeihin”, kun ”koti- ja työasiat ovat liian lähellä toisiaan”, kuten yksi vastaaja kirjoittaa. Kotona työskentely siis vaatii sekä ymmärrystä muulta perheeltä että omaehtoista kurinalaisuutta, jotta työhön pystyy keskittymään. Kolmannes kirjailijoista kertookin, että heidän on erittäin tai melko usein vaikea keskittyä työhön kotiasioiden takia.

Muita kirjailijoiden kokemia yleisiä esteitä työtilan toimivuudessa ovat ergonomiaan, kalusteisiin ja työvälineisiin sekä muihin ympäristötekijöihin liittyvät esteet. Työhuoneesta saattavat puuttua kunnolliset tuolit ja pöydät (”ei rahaa edes kunnan työtuoliin”), ja muutamien työtilaa häiritsevät melu, kylmyys tai huono sisäilma.

Myös **näyttelijät** ovat jotakuinkin yhtä tyytyväisiä työtilojensa toimivuuteen kuin työssäkäyvät suomalaiset yleensä. Vastaajista kaksi kolmasosaa oli sitä mieltä, että nykyinen työtila on toimiva. Temeläiset ovat kaikista tutkimuksen taiteilijaryhmistä tyytyväisimpiä työtilansa toimivuuteen, eli suunnilleen yhtä tyytyväisiä kuin työssäkäyvät suomalaiset keskimäärin. Ne teatteritaiteilijat, joiden työtilassa on puutteita, kertovat avovastauksissaan useimmiten liian pienistä tiloista sekä yksityisyyden puutteesta ja työtilan rauhattomuudesta. He kokevat, että samaa työtilaa jakaa liian monta ihmistä. Muutamalla vastaajalla on käytössään epäajanmukaiset laitteet.

Kyselyyn vastanneista näyttelijöistä kolmannes kuvasi avovastauksella nykyisten työtilojen toimivuuden esteitä. Työtilaa tarkastellaan vastauksissa toisaalta teatterin tilojen, toisaalta oman kodin näkökulmasta. Teatteritilan osalta kahdessatoista vastauksessa mainittiin sisäilmaongelmat: huono hengitysilma ja/tai mahdolliset kosteus- ja homevauriot. Kaikista Näyttelijäliiton vastaajista siis 12 prosenttia työskentelee tiloissa, joissa sisäilman laatu koetaan huonoksi. Muita sisäympäristöön liittyviä toimivuuden esteitä työpaikoilla olivat esimerkiksi valaistusongelmat, äänieristyksen puute,

varastointitilojen puute, kylmyys ja tilojen ahtaus tai pienuus (tilan puute mainittiin seitsemässä vastauksessa). Tilojen muuttuvuus ja vaihtuvuus häiritsi useampia vastaajia. Yksi vastaaja kirjoittaa: "Toivoisin mahdollisuutta keskittyä enemmän yhteen paikkaan kuin seilata 4-5 paikan välillä", ja toinen: "Sopivaa tilaa kaikkiin tarpeisiin ei aina ole mahdollista järjestää. Myös säännöllisen rutiinin luominen on hankalaa, kun työtilat ovat jatkuvasti muutoksen tilassa." Muutamassa vastauksessa teatteritalon ikä nostetaan ongelmaksi. Sen voi tulkita viittaavan mihin tahansa edellä mainittuun konkreettiseen ongelmaan ilmanlaadusta ahtauteen tai yleiseen siisteyteen. Muutama vastaaja kertoo työskentelevänsä epätarkoituksenmukaisissa tiloissa: "Olemme poikkeustiloissa, evakotiloissa, jotka ovat huonot" tai "Se ei ole teatteritila vaan koulun jumppasali ja sosiaaliset tilat ovat puutteelliset."

Näyttelijöistä muutama kommentoi kotona työskentelyn mahdollisuuksia. He kokevat ongelmaksi sen, että pienessä kodissa ei pysty työskentelemään tai säilyttämään "työhön liittyviä asioita". Kodissa on myös muita "häiriötekijöitä" ja keskittyminen on puutteellista. "Jos työskentelen kotona, joudun samanaikaisesti olemaan vuorovaikutuksessa myös lasteni ja perheeni kanssa, ellen sitten työskentele öisin, kuten usein teenkin", kertoo yksi vastaaja.

Kuvataiteilijoille työtilan toimivuus on kyselyn perusteella erityinen haaste. Reilusti alle puolet kuvataiteilijoista kokee työtilansa toimivaksi. 58 % kyselyyn vastanneista kuvataiteilijoista kertoo, että työtila ei ole lainkaan tai täysin toimiva. 181 vastaajaa kuvasi työtilansa ongelmia avoimella vastauksella. Heistä kaksi kolmannelta kertoi, että ongelmana on tilan puute. Työtila on liian ahdas, siellä ei mahdu työskentelemään tai säilytys- ja varastotilat teoksille ja materiaaleille ovat puutteelliset. Myös tilojen pohjaratkaisut voivat olla työskentelyn kannalta hankalia. Useat ovet, portaat, sokkelot, hissittömyys ja riittävän kokoisten ovien puute tekevät tilasta epäkäytännöllisen kuvataiteelliseen työhön. Tilanahtaus ja vaikea pääsy työtiloihin rajoittavat konkreettisesti teosten kokoa ja esimerkiksi käytettäviä materiaaleja. Yksi kuvataiteilija kertoo: "Suuremmat teokset teen ulkona ja vain kesäisin, koska sisälle ne eivät mahdu. Myöskään varastotiloja ei ole, joten suurin osa teoksistani päätty näyttelyiden päätyttyä kierrätykseen tai kaatopaikalle..." Huono valaistus, luonnonvalon puuttuminen, huono ilmanvaihto ja kylmyys ovat myös erittäin monien kuvataiteilijoiden mainitsemissa työskentelytilaan liittyviä ongelmia. Monet kertovat taiteelliseen työhön

liittyvän kaluston ja välineiden puutteista, joiden korjaamiseen ei ole taloudellista mahdollisuutta. Yksi toistuva yksityiskohta vastaajissa on vesipisteen puuttuminen, sen huono sijainti tai muu epäkäytännöllisyys. Seuraavassa kuvanveistäjän vastauksessa tiivistyy monta tavallisimmista ongelmista:

tilanpuute, puutteellinen valaistus, Työturvallisuus, eli esim ilmanvaihto on ikkunan aukaisemisen varassa, vaikka käytän liuottimia yms. Teosvaraston puute. vesipisteetkin saisivat olla toimivammat. Pintaremontti olisi erittäin tarpeellinen (valkoiset seinät olisivat kirjavia paremmat).

Muita vastaajien mainitsemia työtilaan liittyviä yksittäisiä ongelmia ovat vuotavat katot, puutteelliset mukavuudet (esimerkiksi WC-tilojen puute), tunkkainen sisäilma, kosteus, pöly, melu tai huonot tietotekniset valmiudet (Internet-yhteyden tai tulostimen puute).

Kaksi kolmasosaa (64 %) kyselyyn vastanneista kuvataiteilijoista työskentelee omassa kodissaan joko ilman erillistä työtilaa tai kodin yhteydessä olevassa erillisessä työtilassa. Kotona tai kodin yhteydessä työskentely asettaa monenlaisia haasteita kuvataiteelliselle työlle. Asuintiloja ei ole suunniteltu taiteelliseen työhön eivätkä ne välttämättä ole sen kannalta tarkoituksenmukaiset. "Työtila on vuokra-asunnon olohuone, jokaista roisketta on varottava, valaistus on onneton." Tarvikkeiden, materiaalien ja valmiiden teosten säilytys kodissa voi olla vaikeaa. "Koti on täynnä työhön liittyvää roinaa ja sälää. Työtila on täynnä keskeneräisiä ja valmiita tekeleitä. Aika ja energia ei riitä järjestyksen ylläpitoon..." Nukkuminen, ruoanlaitto ja syöminen samassa tilassa voi olla käytännössä vaikeaa ja jopa terveydelle haitallista kuvataiteellisessa työssä käytettävien kemikaalien takia. Työskentelyn ajan ja mentaalisen tilan erottaminen kodin elämästä on monelle taiteilijalle vaikeaa. "Asunnon yhteydessä oleva työtila ei suo täydellistä irtautumista muusta elämästä työskentelyn ajaksi, ja joutuu hillitsemään työn luontaista sotkuisuutta." Jotkut kuvataiteilijat lisäksi jakavat kodin työtilan kuvataiteilijapuolison kanssa, jolloin työhön liittyvä tarvikemäärä kaksinkertaistuu. Vaikka kotona työskentely ei edellyttäisi erityisiä laitteita, materiaaleja tai tilallisia vaatimuksia, se voi silti tuntua huonommalta vaihtoehdolta työhön keskittymisen kannalta. Eräs mediataiteilija kertoo: "On parempi lähteä kotoa toisaalle tekemään taidetta. Auttaa keskittymistä. Kuitenkin tilallisesti minun on mahdollista toimia kotoa

käsin, koska tarvitsen työhöni vain kameran ja tietokoneen. Minulla oli työhuone, mutta taloudellisista syistä jouduin luopumaan siitä.” Kotona työskentelyn huonona puolena mainitaan myös yhteisöllisyyden ja vertaistuen puuttuminen. Jokunen taiteilija kuitenkin kertoo myös, että haluaisi työtilan olevan kotona tai sen yhteydessä. ”Minulla ei ole varaa asuntoon joka täyttäisi työtilan vaatimukset. Pidän työskentelystä samassa tilassa jossa asun.”

Moni kuvataiteilija toteaa työtilansa olevan kallis tai hinta-laatusuhteeltaan huono. Työtilojen vuokrahintoja reflektoidaan myös niissä vastauksissa, joissa vastaaja työskentelee tällä hetkellä kodin tiloissa. Ulkopuolisen tilan vuokratilustusten lisäksi työtilan lämmitys voi aiheuttaa kustannuksia niillekin vastaajille, jotka työskentelevät kodin yhteydessä olevissa ulkorakennuksissa ja kellareissa. Useat vastaajista kertovat työtilansa olevan rauhaton ja kaipaavat yksityisempää tilaa, jossa muut tilankäyttäjät eivät häiritse. Monien vastaajien työtilat sijaitsevat kaukana tai hankalan matkan päässä kotoa, tai vastaajat liikkuvat pitkiä matkoja useiden työtilojen välillä (esimerkiksi siten, että paperityöt tehdään kotona ja varsinainen taiteellinen työ kodin ulkopuolella sijaitsevalla työhuoneella). Ongelmana voi olla myös työtilan käyttömahdollisuuden liittyvä epävarmuus: alivuokralaisuhde, vuokrasuhteen lyhytaikaisuus tai se, että tilan käyttäjien sopimukset tilankäytöstä ovat epämääräisiä.

Ihannetyötilat

Vastaajia pyydettiin kuvaamaan, millainen olisi työn kannalta ihanteellinen työtila. **Kirjailijoiden** unelmatyötilaa koskeissa visioissa rauhallisuus, hiljaisuus ja häiriöttömyys nousevat yli muiden toiveiden. Tärkeää on, että tila on yhtäältä rajattu vain omaan käyttöön, ja toisaalta vain kirjoittamistarkoitukseen. Huomattavan moni kirjailija nostaa esiin työtilaan liittyviä ympäristötekijöitä kuten maisemaan liittyviä huomioita tai lähellä saatavilla oleviin palveluihin liittyviä toiveita (ulkoilureitit, kirjasto, kahvila). Muutama mainitsee luonnon rauhan tärkeäksi työskentelylle: esimerkiksi mökillä olisi ihanteellista tehdä töitä. Osa näistä haaveista on myös esitetty enemmän tai vähemmän leikilläään: ”Etelän meren saarella varjoisa tila, jossa henkilökunta saatavilla mutta näkymättömissä.”

Ihanteelliseen työtilaan liittyvissä toiveissa nousevat usein esiin tilavuus, avaruus ja valoisuus, laadukkaat ja ergonomiset kalusteet

(eritoten pöytä ja tuoli), hyvä tietokone, tulostin ja verkkoyhteys sekä säilytys- ja laskutila kirjoille ja papereille. Tilan pitää olla lämmin ja vedoton. Eräs vastaaja tiivistää monen toiveet: "häiriötön, hiljainen työhuone jossa hyvä työergonomia (pöydän, tuolin jne oikeat mittasuhteet) hyvät toimivat laitteet (tietokone, printterit jne) valoisa, lämmin (paikallaan oloa tulee pitkään)".

Kirjailijoiden toiveet työtilaa kohtaan ovat myös osin ristiriitaisia keskenään. Siinä missä useat toivovat hyviä tietoliikenneyhteyksiä, saattaa joku kaivata vain tilaa, jonne sulkeutua muulta maailmalta: "Koppi jossa ei ole nettiyhteyttä eikä puhelin toimi. Tuoli voisi olla mukava, ja sohva." "Leikkimökki on loistava työtila, jossa työskentelen vielä +12 asteessa asti, toppatakissa ja toppahousuissa, mutta nyt [talvella] alkaa olla liian kylmä siihen."

Kodin yhteydessä olevan työtilan kysymys on ambivalentti. Eritäin moni vastaaja toivoo erillistä työtilaa, joka on kotona tai kodin välittömässä läheisyydessä. Toisaalta kodin tilan tunnustetaan olevan altis häiriöille ja keskeytyksille työssä. Niinpä jotkut haluaisivat selkeästi kodin ulkopuolella sijaitsevan "työpaikan", jonne mennä ja jossa olisi mahdollisesti myös sosiaalinen ulottuvuus: "rauhallinen, pölytön, oma tila, mutta siinä yhteydessä olisi myös muita saman alan tai eri alojen ihmisiä joiden kanssa voisi vaihtaa kuulumisia tauolla". Käytännössä lähes 80 prosenttia kyselyyn vastanneista kirjailijoista työskentelee tilassa, jossa ei tarjoudu kontakteja muihin taiteilijoihin. Eräs vastaaja pohdiskelee pitkästi:

en ole varma. minulla on joskus ollut työhuone myös kodin ulkopuolella. mutta säästän aikaa ja ehdin jumppaan kun teen työtä kotona. ehkä se on joskus mökkihöperöä, ehkä olisi hyvä olla yhteisössä, jossa kaikilla on oma rauha, mutta myös kohtaamisen mahdollisuus. en tiedä. toisaalta minulla on sosiaalisen puolen lisäksi vahva erakkotaipumus ja vapauden ja itsemääräämisen tarve.

Yksi vastaaja kyseenalaistaa kokonaan fyysisen työtilan merkityksen: "Kirjailijan työ tapahtuu kirjailijan päässä. Kun pää on järjestyksessä, ei mitään väliä millainen on työtila." Samansuuntaisesti asiaa pohtii tutkimushankkeeseen haastateltu kirjailija, joka kertoo voivansa kirjoittaa missä vain ja milloin vain.

Mä pidän kirjailijan työssä hirveen hyvänä sitä, että kun ei ole

pakko olla mitään työhuonetta. Monillahan on siis työhuone ollut, että he tarttee sen oman työrauhan siihen tekemiseen, mutta mä pystyn kirjoittamaan erilaisten ärsykkeiden keskellä. Mulle työhuone on se, että kun mulla on läppäri ja paikka missä mä voin pitää sitä, niin se on mun työhuone. Mä voisin ihan kevyesti kirjoittaa tässä [ravintolan pöydässä] tai olen kirjoittanut junassa tai bussissa, tai sitten kotonakin niin että siinä pyörii ihmisiä ympärillä. Ei se haittaa mitään.

Näyttelijäliiton vastaajien toiveet ihanteellista työtilaa kohtaan heijastavat nykyisissä työtiloissa koettuja ongelmia. Moni kaipaa nykyaikaista, teatteritilaksi suunniteltua, valoisaa, pölytöntä, haju-tonta ja puhdasta tilaa, jossa on hyvä sisäilma ja hyvät sosiaaltilat. Rauhallinen, omaan käyttöön eristettävissä oleva tila ja kunnollinen äänieristys esiintyvät useissa toiveissa. Useat näyttelijät toivovat erillistä työtilaa, joka on kodin yhteydessä tai välittömässä läheisyydessä, mutta ei kuitenkaan yhtä kuin koti, kuten "oma työhuone isossa talossa eri kerroksessa tai pihalla puutarhan keskellä."

Myös **temeläiset** toivovat ihanteelliselta työtilaltaan useimmiten rauhallisuutta, hiljaisuutta ja häiriöttömyyttä. Tilan monimuotoisuus ja muunneltavuus ovat erittäin monille näyttelijöille ja muille teatteritaiteilijoille tärkeitä. Tätä kuvastavat esimerkiksi seuraavat näyttelijöiden vastaukset: "Toimistopöytä yhteistoimistotilassa rakennuksessa jossa on harjoitussali varattavissa omaan käyttöön tarpeen mukaan." "Äänieristetty 50 neliön huone jossa kaksi seinää peiliä + videotallentimet ja katselumahdollisuudet, lisäksi paljon erilaista rekvisiittaa ja soittimia ym. Keittiö ja vessa." "Vapaa harjoitustila, jota voisi halutessaan vuokrata tunniksi/pariksi, jossa olisi piano, jotta voi treenata laulua. Tila jossa voisi tarvittaessa liikkua, laulaa ja soittaa!" Myös muut teatteritaiteilijat toivovat usein, että tilassa voisi olla sekä verstaas fyysiseen työskentelyyn tai pieni harjoitussali että kokoustilaa ja ajanmukaisin atk-välinein varustettua toimistotilaa suunnittelutyöhön. Lisäksi teatteritaiteilijat toivovat, että työskentelytila olisi nykyistä tilavampi. Pari vastaajaa toivoo kunnollisen kokoista pöytää, parempaa ilmanvaihtoa ja tilan yleistä siisteyttä. Muutamissa vastauksissa esiintyy myös toive, että tilan pitäisi olla jollain tavalla innostava ja luovuutta inspiroiva.

Aktiiviset sosiaaliset yhteydet muihin luovan työn tekijöihin esiintyvät muutamissa teatterilaisten vastauksissa. Yksi lavastaja ja pukusuunnittelija kirjoittaa: "Työyhteisö jossa olisi teatterialan kol-

leegoja. Murtaisi eristyneisyyden ja edesauttaisi verkostoitumista. Työvälineiden jakaminen halventaisi työkustannuksia.”

Kuvataiteilijoiden (N=215) toiveet ihannetyötilaa kohtaan ovat moninaisia ja yksityiskohtaisia, kuten odottaa saattaa. Ehdottomasti yleisin toive koskee tilan kokoa sekä neliömetreissä että kuutiometreissä mitattuna. Yli puolet vastaajista kertoo, että ideaalityötila olisi suuri, avara ja korkea. Suuruus on kuitenkin suhteellinen käsite. Useat vastaajat ovat kirjanneet työtilalta (ja mahdollisesti sen yhteydessä olevalta varastotilalta) toivomansa neliömetrimäärän, joka vaihtelee 15 neliömetrin ja 300 neliömetrin väliltä. Tilan tarve luonnollisesti liittyy suoraan taiteilijan työskentelytekniikoihin ja teosten kokoon. Siinä missä joku tarvitsee työhönsä pelkän tietokoneen ja työpöydän, tarvitsee toinen teollisuushallin. Kuvataiteilijoiden tilan tarve koskee pelkän työskentelytilan ohella kunnon säilytystiloja sekä työskentelytilasta erillistä varastotilaa. Säilytys- ja varastotilan toive esiintyy kymmenissä vastauksissa.

Vastaajat painottavat, että työtilan tulisi olla taiteelliseen työhön tarkoitettu ja asianmukaisesti varustettu. Enemmän tilaa kaipaavien vastaajien lisäksi lähes yhtä moni vastaaja kaipaa lisää valoa: luonnonvaloa suurista ikkunoista ja hyvää sähkövalaistusta. Lisäksi useat kymmenet vastaajat toivovat työtilalta hyvää ilmanvaihtoa tai mahdollisuutta tehokkaaseen tuuletukseen, toimivaa vesipistettä viemäreineen sekä kunnollista lämmitystä. Lisäksi toivotaan esteettöntä kulkua teosten ja materiaalien kuljettamista varten: kookkaita oviaukkoja, tavarahissejä sekä suoraa pääsyä autolla sisään tai ainakin lähelle. Työtilassa tulisi olla myös kunnolliset taukotilat sekä wc ja suihku. Muutamat toivovat tilan olevan äänieristetty ja hiljainen. Yksittäisiä tai muutamia mainintoja saavat esimerkiksi valkoiset seinät, tilan kauneus ja viihtyisyys, pimennysmahdollisuus, toimivat tai muunneltavat työtasot, mahdollisuus yöpymiseen ja Internet-yhteys. Tilassa ei saa olla roiskeille arkoja pintoja. Sen on hyvä olla käytettävissä minä tahansa vuorokauden aikana.

Työtilan monikäyttöisyys ja muunneltavuus nousevat kuvataiteilijoidenkin vastauksissa tärkeiksi seikoiksi. Kuten jo edellä tuli ilmi, useat vastaajat toivovat erillistä tilaa työskentelyyn ja teosten ja materiaalien varastointiin. Monien vastaajien ihanteellinen työtila olisi kaksiosainen siten, että erilaisille tekniikoille tai työvaiheille on erillainen tila. Vastauksissa toivotaan erillisiä tiloja esimerkiksi likaisille ja pölyisille työvaiheille ja puhtaille töille, kuten toimistotöille ja tietokonetöskentelylle. Toiset tarvitsevat kuvausstudiotilan, toiset

kokoustilaa, ja toiset haaveilevat galleriatilasta työtilan yhteydessä. Kuvataiteilijat kirjoittavat toiveistaan esimerkiksi: "Sellainen, missä on luonnon valo, valokuvastudio, erilliset tilat kuvanveistolle, iso työskentelytila, pimiö ja riittävästi varastotilaa." "25 m² puhdasta tilaa suurin lattioin, vesipistein, lattiakaivoin. Isot ikkunat etelään. Sekä 25m² verstastilaa hitsaukseen yms nostureineen, ilmanvaihtoineen ja 25m² varastotilaa." "Maalausateljee 50m² vähintään JA erillinen huone (hajuton siis) tietokonetyöhön JA varasto 25m² vähintään." Jotkut huomioivat, että kaikkia työtiloja ja -välineitä ei tarvita aina. Olisi hyvä, jos työskentelytila joustaisi tarpeiden mukaan esimerkiksi mahdollistamalla tilojen ja laitteiden yhteiskäytön tai isomman tilan lyhytaikaisen vuokrauksen projektiin, jossa tilantarve on suurempi.

Kuvataiteilijat kommentoivat vastauksissaan työskentelytilojen sijaintia. Useat kymmenet vastaajat tähdentävät toiveissaan työtilan helppoa saavutettavuutta: työtilan pitäisi olla lyhyen tai ainakin vaivattoman matkan päässä kotoa. Kotona työskentely jakaa kuvataiteilijoiden mielipiteitä kuten muidenkin taiteilija-ammattien kohdalla. Jotkut haluavat nimenomaan, että työtila on kotona tai kodin yhteydessä ateljeeasunto-tyyppisesti: "Vaikka olen vuokrannut erillisen työhuoneen, parhaiten itselleni sopii tilanne jossa koko koti on työhuone tai kodin yhteydessä olisi suuri työtila (loft-tyyppinen asuminen joka ulkomailla mahdollista taiteilijolle)." Jotkut taas ehdottomasti toivovat, että työtila on erillään kodista ja sijaitsee sen ulkopuolella. Ylipäätään sana 'erillinen' toistuu vastauksissa usein. Työtilan toivotaan olevan erillinen asumisesta tai erillinen muiden taiteilijoiden työtiloista (eli ei yhteiskäytössä oleva työhuone). Monissa vastauksissa erillisyyden käsitettä ei sen kummemmin selitetä: "Erillinen työtila jossa toimivat varastotilat." Työtilan sijaintiin liittyvät myös maisema- ja ympäristötekijät. Jokunen vastaaja haluaisi työskennellä "maaseudun rauhassa" tai "luonnon keskellä", muutamat mainitsevat puisto-, metsä- tai merimaisemat (vertaa kirjailijoiden toiveet). Yksi haluaisi ateljeeasunnon Pariisin keskustasta. Yksi sanoo, että ei halua minkäänlaista maisemaa.

Suurena teemana kuvataiteilijoiden vastauksissa on yhteisöllisyys. "Nyt tekeminen on yksin puurtamista - kaipaa sosiaalista työympäristöä ja 'työkavereita'", kiteyttää yksi vastaaja. Vastaajista parikymmentä visioi erilaisia keinoja lisätä yhteisöllisyyttä työskentelyynsä. Tyyppillisesti näissä vastauksissa esiintyy ajatus työtilayhteisöstä, jossa jokaisella olisi erillinen, häiriötön työskentelytila

sekä yhteiskäytössä olevia tiloja kuten esimerkiksi kahvihuone, kokoustilaa tai galleria. Jotkut kaipaavat enemmän ja tiiviimpää yhteisöllisyyttä kuin toiset. Yksi vastaaja toivoo, että työhuone olisi esimerkiksi "yhteistyöhuoneen 'jatke', jossa olisi sosiaalista kanssakäymistä päivittäin, mutta joka olisi oma (iso) rauhallinen tilansa". Toinen haluaisi, että jaetussa työtilassa voitaisiin tehdä myös yhteisprojekteja. Yksi vastaaja ideoi:

Kaikkein paras tila olisi sellainen, jossa kadulle päin olisi liikehuoneisto / galleriatila, jonka takana työhuone ja yläpuolella asunto. Tällaisia työhuone-asuntoja olisi saman kadun varrella useampia vierekkäin. Voisi olla myös yhteinen esittelytila / galleria, joka olisi järjestetty ehkä osuuskuntatyypisesti.

Toisaalta yksi vastaaja kertoo työskentelevänsä tilassa, jossa on paljon muiden taiteilijoiden työhuoneita, ja on tyytymätön, kun paikalla "pörrää välillä liikaa väkeä". Rauhan, yksityisyyden ja häiriöttömyyden tarve esiintyy monissa vastauksissa riippumatta siitä, haluavatko taiteilijat työskennellä jonkinlaisessa yhteisössä vai sellaisesta irrallaan. Useimmat eivät halua jakaa varsinaiseen työskentelyyn tarkoitettua tilaa toisten kanssa.

Viimeisenä vaan ei vähäisimpänä: työtila ei saa olla liian kallis. Hinta-laatusuhteen pitää olla hyvä kuvataiteellisen työn vaatimusten kannalta. Yhden vastaajan ihannetyötila olisi "sellainen, joka olisi olemassa! Nykyisin ei ole varaa siihen." Edullisuuden lisäksi pari taiteilijaa toivoo, että työtila olisi vakaa, varma ja pitkäaikainen.

Artlab – luova työtilayhteisö ja uuden työn filosofia

Taiteilijoille työtilan merkitys on monessa suhteessa tärkeä, kuten tutkimusaineistomme osoittaa. Tutkimukseen mukaan valikoitu Artlab-työtilayhteisö on esimerkki tilaratkaisusta, jollaiseen taiteilijat ja muut luovien alojen tekijät päätyvät yhä enemmän tätä nykyä. Tällä viitataan siihen, että erilaiset työtilayhteisöt (co-working spaces) ovat viime vuosina vahvasti lisääntyneet, etenkin suurissa kaupungeissa. Näissä tiloissa työskentelee yleensä joukko eri

alojen ihmisiä.⁸⁰ Tutkimuksen Artlabia käsittelevä sisältö perustuu tutkimushankkeen osallistuvan havainnoinnin aineistoihin: päiväkirjoihin, muistiinpanoihin, toimintasuunnitelmiin, lehtiartikkeleihin ja Artlabin johtajaparin Matti Liukkosen ja Kimmo Koskisen haastatteluun.⁸¹

Helsingin Vallilassa sijaitsee luovien ja taidealojen työtilayhteisö Artlab, joka perustettiin vuonna 2005. Se sijaitsee vanhassa Orionin lääketehaassa. Arkkitehti Matti Liukkonen oli aiemmissa tilayhteyksissä huomannut, että monet bändit kaipasivat treenitilaa ja heidän lisäksi myös monet luovien alojen tekijät työskentelytilaa. Orionin kiinteistössä oli vapaata tilaa. Talon omistaja teki päätöksen vuokrata tiloja, jolloin talosta järjestyi noin 150 neliömetriä tilaa neljälle treenikämpälle ja Liukkosen työtilaksi. Nykyään Artlabin tilat ovat kasvaneet vuodesta 2005 kymmenkertaisesti.

Artlab luotiin työtilaksi ja työyhteisöksi sitä tarvitseville taiteilijoille ja luovan alan tekijöille. Artlab on kiinteistön suurin vuokralaisyksikkö, mutta samassa talossa toimii merkittävä määrä muitakin luovan alan ammattilaisia yrityksistä yksittäisiin tekijöihin. Talossa työskentelee nykyisellään n. 80–100 eri luovan alan ammatinharjoittajaa: arkkitehtejä, kirjoittajia, kuvataiteilijoita, graafisia suunnittelijoita, valokuvaajia, koru- ja vaatesuunnittelijoita, muusikoita sekä teatterintekijöitä. Heistä suurin osa tekee itsenäistä vapaan taiteilijan työtä. Viimeisen vuoden aikana toimintaa ovat laajentaneet myös tuotantoyhtiö Artlab Productionsin uudet studio- ja työhuonetilat, joissa pääasiassa työskentelee av-alan tekijöitä.

Artlab on omaehtoinen ja voittoa tavoittelematon, alhaalta ylös-periaatteella syntynyt luova yhteisö. Artlab palvelee erityisesti nuoria, vastavalmistuneita taiteen tekijöitä, jotka opintojen päätyttyä joutuvat luopumaan oppilaitoksensa työtiloista, tai vastaavasti taiteilijauransa alkuvaiheessa olevia taiteilijoita, joiden työtila on jo ollut alun perin epävakaa (hometalot, omistajan vaihdokset, purku jne). Artlabin tarjoama ratkaisu on siis pitkäjänteisempi, taloudellisempi ja ennen kaikkea yhteisöllisempi kuin epävakaat ja yksinäiset kellarit ja vintit. Artlabin organisaatiomalli rakentuu Etzionin näkemykseen nojautuen normatiivisiin palkkioihin, mutta toiminnallis-

80 Aiheesta on käynnistymässä tutkimushanke HYVE2020: Työ, yhteisö ja kestävä talous. Hanke käynnistyy vuoden 2014 alussa ja sitä rahoittaa Tekes.

81 Aineiston keräämisen on kaikkialta muilta osin tehnyt Pia Houni, mutta haastattelun on tehnyt Heli Ansio.

ti ja arvopohjaisesti tätä lähtökohtaa on laajennettu Artlabin toiminnassa. Normatiivisiin palkkioihin perustuvassa osallistumisessa jäsenyyttä ja tilaisuutta suorittaa jokin tehtävä arvostetaan sinänsä. Yleensä mukana olo pohjautuu moraaliseen arvolle, koska henkilöt pitävät tärkeänä organisaation tehtävää ja omaa työtään organisaatiossa.⁸²



Kuva: Matti Liukkonen

Artlabin perustajan ja johtajan Matti Liukkosen mukaan työtilan tarkoituksena on tukea sellaista työn filosofiaa, jossa ihmiset kokevat hyvinvointia ja tilaa toteuttaa omia ajatuksiaan ja töitään, ilman ulkopuolisen tahon aiheuttamaa pakotetta.

Artlabin toiminta taiteilijoiden hyvinvoinnin kannalta perustuu kahteen seikkaan: yhteisöllisyyden rakentamiseen ja vapauden turvaamiseen. Näiden toteutumisen ehtona on työtilassa työskentelevien sitoutuminen ja innon ylläpitäminen. Toinen Artlabin johtajista kiteyttää asiaa selkeästi alla olevassa sitaatissa. Siinä tulee esille

82 Ref. Schein 1973, 76-77.

luovan työtilayhteisön luonne. Se perustuu lähtökohtaisesti omaehtoiseen palkitsemisjärjestelmään, eli yhteisön tehtävänä on saada syttymään sellainen into ja motivaatio, jolla yhteisiä asioita ajetaan. Kun toiminta ei perustu perinteiseen organisaatioajatteluun, kokonaisuutta on rakennettava ja ajateltava toisesta suunnasta. Samassa sitaatissa esille tulee myös tärkeä arvolauselma esille: työtilayhteisö haluaa tarjota sellaisen toimintaympäristön, jossa sen jäsenet voivat toteuttaa itselleen tärkeintä asiaa.

Täällä pitää olla yheksänkytöyksänprosenttisesti se into ja jos ei saada sitä intoa syttymään, niin sitten se tehdään Matin sanoin ajan kanssa, se hoituu joka tapauksessa innottomasti mutta ajan kanssa. Sitten jos on niin kuin mukana pelureita, joilla on sataprosenttinen into, niin sitähan saadaan aikaan jotain. Nämä on just näitä juttuja tämmöisessä yhteisössä, että siellä pitäisi koko ajan pystyä pitämään yllä sitä intoa, et on mahdollisuudet, tehdään niitä asioita mitä halutaan, ja ruokkia sitä jengijä sitten jollain muulla kuin rahan voimalla. Se joku muu on sitten esimerkiksi täällä tyypit saa toteuttaa just sitä mihin heidän oma sydämensä on latautunut tekemään eli sitä kuvataidetta, tekemään leffaa tai kirjoittamaan kirjaansa tai jotain muuta. Sen tilanteen ylläpito, että se olisi mahdollisimman korkealla se into siinä tekemisessä aina. (Kimmo)

Työtilayhteisön vapaus merkitsee ensisijaisesti keskittymisen mahdollisuutta omaan työhön. Toisaalta myös toimijoiden omaehtoisuus työn suhteen korostuu. Koska tekijät edustavat vahvasti uuden työn keskustelusta tunnistettavia työntekijämuotoja, myös suhde työhön rakenteellisena lähtökohtana on eri. Koska tekijä työn subjektina ei ole ylhäältä ohjelmoitu, eikä enää pelkästään sosiaaliseen ihmiskäsitykseen rajautunut⁸³ omaehtoisuutensa tai omaehtoinen toimintansa on keskeistä työn tekemisen ja sille omistautumisen kannalta katsottuna.⁸⁴ Tämä näkyy Artlabin toiminnassa monella tavalla. Toinen parihohtajista kiteyttää ilmapiiriin merkitystä hyvinvoinnin kannalta seuraavasti:

Kun miettii, et mikä on Artlabin tällainen fiilis tavallaan, monet

83 Vrt. Schein 1973, johtamisen ihmiskäsityksen historia.

84 Vrt. Schein 1973.

täällä käyneet ovat kehunut tätä ilmapiiriä, niin mikä sen salaisuus voi olla. Joku sen sanoi, että se on varmaan se rytmi mikä täällä on tavallista hitaampi. (Matti)

Hitauden tunnelma viittaa myös omaehtoiseen ajankäyttöön ja tekemisen rytmiin. Monet artlabilaiset totesivat tutkimusjakson aikana tämän olevan tärkeä tekijä. Ilmapiirin teema toistuu usein artlabilaisten puheessa. Tilassa työskentelevät pitävät tärkeänä hyvän tunnelman läsnäoloa, sen vaikutusta luovaan työhön ja yhteisön rakentamiseen. Artlabin yhtenä teemana on ollut yhteistyön rakentaminen toimijoiden tahojen välille. Se ei kuitenkaan ole helppoa. Riina Kontkasan (2013) tutkimuksessa tulee esille, että monet ovat tietoisia tästä yhteisten hankkeiden mahdollisuudesta, mutta tietävät sen vievän aikaa ja vaativan oikeanlaista kemialla ihmisten välille. Osa artlabilaisista toimijoista on kuitenkin löytänyt jotain yhteisiä työhankeita. Yhteistä tekemistä sen sijaan Artlabin toiminnassa on kohtuullisessa määrin: yhteisöllisyyttä on pyritty tukemaan erilaisilla bändi- ja esiintymisilloilla, taidenäyttelyillä, kirjoittajaryhmillä jne. Tutkimushankkeen yhteydessä järjestettiin myös seminaari, jossa pohdittiin yhdessä Artlabin merkitystä kaupunkikulttuurin rakentajana.⁸⁵

Artlab luovana työtilayhteisönä voi monella tavalla tukea luovien alojen työntekijöiden hyvinvointia. Se tarjoaa toimivia työtiloja ja mahdollisuuden yhteisölliseen toimintaan, jokaisen itsensä asettamien voimavarojen mukaan. Riina Kontkasan (em.) tutkimuksen kyselyvastauksissa tuli ilmi, että artlabilaisille työtilan sijainti, vuokran kohtuullisuus, sosiaaliset suhteet ovat olleet keskeisiä syitä hakeutua tähän työtilayhteisöön. Tämän lisäksi joillekin hakeutuminen tietynlaiseen ympäristöön eli Artlabista ”kiirinyt positiivinen kuva” on vaikuttanut haluun hakeutua juuri tänne työskentelemään.

Tutkimushankkeessamme selvisi myös niitä monia haasteita, joita luovan työtilan pyörittämiseen liittyy. Nämä haasteet ovat taloudel-

85 Seminaari järjestettiin Artlabilla 20.3.2012. Siellä puhuivat Artlabin johtajakaksikko Matti Liukkonen ja Kimmo Koskinen. Tämän lisäksi tutkija Riina Kontkanen Cuporesta esitteli työn alla olevaa tutkimusta. Nuorisotutkija Mikko Salasuo kertoi omasta työskentelykokemuksestaan Artlabilla. Arkkitehti Panu Lehtovuori pohti kaupunkitilan ja kulttuurin merkitystä. Taiteellisesta työn puheenvuoron piti kuvataiteilija Ulla Soverila, jonka pyynnöstä Pia Houni luki runoja. Lisäksi seminaarissa soittivat Tuomas Skopa ja Ville Ahonen, sekä esitettiin lyhytfilmi *Saurofoniaa Artlab Galleriassa*.

lisiä lähinnä sen suhteen, että Artlabin kokoisen paikan johtamiseen ja vetämiseen tarvittaisiin palkattua henkilökuntaa, joka tukisi myös ihmisten jaksamista näissä työtehtävissä. Tämä vaikuttaa myös erilaisten hankkeiden käynnistämiseen ja eteenpäin viemiseen. Tutkimusjakson aikana Pia Houni keskusteli artlabilaisten kanssa useista erilaisista hankeideoista ja virityksistä, aina paikallisen tason ideoista kansainvälisiin hankkeisiin. Vaikutta siltä, ettei ideoiden puutteesta ole pulaa, mutta sen sijaan voimavaroista toteuttaa näitä. Taiteilijoiden kohdalla tämä on tietysti tärkeä kysymys: miten paljon oman luovan työn osaksi jaksaa ja pystyy rakentamaan esimerkiksi työtilayhteisön kautta uusia mahdollisuuksia. Tutkimustiedon näkökulmasta tätä voimasuhdetta olisi syytä kannustaa lisää. Kuten tutkimuskyselyn aineistosta tulee esille, monet oman työn toteuttamisen reunaehtoihin liittyvät tiedot ja taidot ovat yhä enenevässä määrin tärkeitä taiteilijoiden ammattikuvassa. Luovan alan työtilayhteisö voisi osaltaan toimia tällaisten ammattivaatimusten tukena ja sateenvarjona, taustaorganisaationa, sen sijaan, että yksittäinen taiteilija yrittää edistää alaansa liittyviä hankkeita.

Sosiaalinen ympäristö

Työhön liittyvät verkostot

Kollegiaaliset verkostot ovat kaikille taiteilijaryhmille kyselyn perusteella enemmän tai vähemmän tärkeitä. **Kirjailijoille** tärkeimpiä työhön liittyviä sosiaalisia verkostoja ovat kyselyvastausten perusteella kollegat oman työtilan ulkopuolella sekä Kirjailijaliitossa. Tulos ei yllätä, koska harvalla kirjailijalla on samoissa tiloissa työskenteleviä kollegoja. Sen sijaan kirjailijat kuvaavat jonkin verran tärkeiksi tai erittäin tärkeiksi kollegiaalisia verkostoja sosiaalisessa mediassa, sähköpostin ja puhelimen ulottuvilla, kahviloissa, kustantajan järjestämässä tilaisuuksissa, taiteilijajärjestöissä, yhdistyksissä, kursseilla, messuilla ja erilaisissa vapaamuotoisissa tapaamisissa. Erityisen monta mainintaa saavat kustantamojen ja Kirjailijaliiton välityksellä syntyvät kontaktit. 72 vastaajasta 62 pitää Kirjailijaliittoa tärkeänä tai erittäin tärkeänä työhön liittyvänä verkostona. Muita tärkeitä työhön liittyviä verkostoja tarjoutuu esimerkiksi opetustyössä ja muissa julkisissa esiintymistilaisuuksissa sekä kirjallisuutta eri ta-

voim harrastavien ystävien ja tuttavien piireissä.

Eritoten toisessa haastattelussa kirjailijan kollegaverkostot ovat erittäin paljon esillä. Haastattelemamme kirjailija kuvaa moninaisia verkostoja: omaehtoisia taiteilijaryhmiä, samaa lajityyppiä tekevien kirjailijoiden verkostoja Internetissä ja sosiaalisessa mediassa, Kirjailijaliiton kautta syntyneitä kontakteja ja niin edelleen. Hän itse liittyy verkostoituneen toimintamallin sukupolveen: "Se on taas tätä uuden polven ajattelua. Mä tunnen paljon semmosia kirjailijoita, jotka on tällä tavalla verkostoitunut."

Näyttelijöille ja muille teatteritaiteilijoille ylivoimaisesti tärkeimmän työhön liittyvän verkoston muodostavat kollegat omassa työpaikassa. Lähes jokainen Näyttelijäliiton vastaaja pitää oman teatterin kollegoja erittäin tärkeinä. Vähintään jossain määrin tärkeitä muita kollegaverkostoja näyttelijät kertovat olevan koko Suomen teatterikentällä: oman työpaikan ohella muissa teattereissa, freelance-kentällä tai alalla ylipäätään. Taiteilijaseuroista tai yhdistyksistä paikalliset näyttelijäyhdistykset ovat näyttelijöille suhteellisen tärkeitä. Muiden teatteritaiteilijoiden vastauksissa näkyy freelance-työn ja teatterista toiseen liikkumisen vaikutus: oman työpaikan tai työryhmän lisäksi erittäin tärkeitä kollegoja on kaikkialla Suomen teatterikentällä ja ulkomailla. "Kollegaystävät" ovat tärkeitä, "tehdään työtä juuri nyt yhdessä tai ei", kirjoittaa yksi kyselyyn vastannut teatteriohjaaja. Taiteilijaseurat ja -yhdistykset ovat teatteritaiteilijoille yleensä korkeintaan jonkin verran tärkeitä. Ammattiliittoa näyttelijät pitävät useammin erittäin tärkeänä kuin muut teatteritaiteilijat, joille se on useimmiten jossain määrin tärkeä.

Kuvataiteilijoiden tärkeimmät työhön liittyvät verkostot ovat kollegat oman työtilan ulkopuolella sekä erilaiset taiteilijayhdistykset. Erittäin monelle myös omassa työtilassa työskentelevät kollegat ovat vähintään jossain määrin tärkeitä – vaikka aina heitä ei ole, vaan monet kuvataiteilijat työskentelevät yksin. Tärkeitä kollegoita on kuvataiteilijoiden ystäväpiirissä – jälleen, "kollegaystävät" – omalla tai lähipaikkakunnilla, ylipäänsä Suomessa tai kaikkialla maailmassa. Kollegiaalinen kohtaaminen on vastausten perusteella aina tärkeää, tapahtuipa se sattumalta tai järjestetysti ja missä vain. Tärkeitä kollegoja on työhuoneyhteisöissä tai entisten työhuonekaverien joukossa, opintoihin tai opettamiseen liittyvissä kontakteissa tai entisten opiskelukaverien joukossa. Heitä kohtaa taiteilijavetoisissa yhteisnäyttelyissä ja gallerioissa, taiteilijaryhmissä ja yhteistyöprojekteissa. Heitä voi tavata myös näyttelyiden avajaisis-

sa, taideyhdistyksissä ja sosiaalisessa mediassa. Kaikki kontaktit oman alan ja muiden alojen taiteilijoihin ovat kuvataiteilijoille edes jossain määrin tärkeitä.

Myös taide-, kulttuuri- ja taiteilijayhdistykset ovat monille kuvataiteilijoille merkittäviä, arvatenkin osittain siitä syystä, että niissä tarjoutuu kaivattua kollegiaalisuutta. Ylivoimaisesti eniten mainintoja saavat paikalliset taiteilijayhdistykset ja -seurat. Myös valtakunnalliset taiteilijajärjestöt ovat tärkeitä. Taidemaalariliitto ja Muu ry mainitaan molemmat parikymmentä kertaa, ja Valokuvataiteilijoiden liitto, Suomen Kuvanveistäjien Liitto ja Suomen Taidegraafikot kymmenisen kertaa jokainen. Erilaiset taiteilijavetoiset järjestöt ja taidegallerioita ylläpitävät taiteilijayhdistykset ovat monille tärkeitä. Useita kertoja mainitaan tärkeänä esimerkiksi mediataiteen levityskeskus AV-arkki. Taiteilijajärjestöt saavat myös osakseen yksittäisiä kritiikkejä: "Järjestöt pitkälti sisäänpäin kääntyneitä jotka valtaavat pieni porukka. Tuottaa muille ulkopuolisuutta." "Maalariliitto on helsinkiläisten oma tait.seura." Ammattiliiton useimmat kuvataiteilijat mieltävät joko jossain määrin tai erittäin tärkeäksi. Muita tärkeitä verkostoja kuvataiteilijat kertovat olevan esimerkiksi gallerioiden ja museoiden henkilökunnassa, välillisesti alaan liittyvissä yhteistyökumppaneissa ja sosiaalisessa mediassa.

Palautteen merkitys työssä

Kyselyssä kysyttiin, millainen merkitys taiteilijoiden työhön on eri tahojen antamalla palautteella. Kyselyyn vastanneiden taiteilijoiden mielestä eniten merkitystä työn kannalta on yleisön ja kollegoiden palautteella. Kaksi kolmesta taiteilijasta kaikilla taiteen aloilla on sitä mieltä, että kollegiaalinen palaute on erittäin tärkeää. Teatteritaiteilijoista (näyttelijät mukaan lukien) suhteellisesti suurin osa katsoo, että sillä on erittäin paljon merkitystä. Tämä johtunee siitä, että heillä on teoreettisesti suurimmat mahdollisuudet saada palautetta kollegoilta, koska työ on ryhmätyötä. Myös yleisön palaute on tärkeää kaikille taiteilijoille, joskin kuvataiteilijat mieltävät sen hie-man vähemmän merkitykselliseksi kuin muut taiteen ammattilaiset.

Suurin osa taiteilijoista pitää kriitikoiden palautetta jonkin verran merkittävänä työn kannalta. Kirjailijoiden, kuvataiteilijoiden ja muiden teatteritaiteilijoiden työlle kriitikoilta saatu palaute on merkityksellisempää kuin näyttelijöille. Näyttelijöistä lähes kolmannes

vastaa, että kritikoilta tulevalla palautteella ei ole lainkaan merkitystä heidän työlleen. Kirjailijoista näin vastaa vain kourallinen. Läheisiltä saatava palaute on noin puolelle taiteilijoista erittäin tärkeää. Vain harvat sanovat, että läheisten palautteella ei ole lainkaan merkitystä.

Avovastauksissa teatteritaiteilijoiden – näyttelijöiden ja muiden – vastaajista muutama pitää erittäin tärkeänä omaa itsearviointia: ”itse pitää tietää missä menee ja mitä tekee”, kirjoittaa yksi näyttelijä. Myös pari kirjailijaa nostaa esiin ”oman tuntuman” tärkeimpänä palautteena. Lisäksi muutamissa teatterilaisten vastauksissa pidetään erittäin merkityksellisenä ohjaajalta tai muulta omassa työryhmässä työskentelevältä henkilöltä tulevaa palautetta.

Yksi näyttelijä kommentoi: ”kaikella kritiikillä on merkitystä. suhteuttaa omaa työtään, mutta kritiikki ei välttämättä vaikuta ja muuta tekemistä.” Yksi lavastaja ja pukusuunnittelija vastaa muu, mikä? -kohtaan erittäin paljon merkitystä olevan sillä, ”että ylipäätään saa palautetta”. Myös yksi kuvataiteilija kirjoittaa: ”kaikella palautteella on merkitystä hetkellisesti.”

Avovastauksissa kirjailijat nostavat esille kustannustoimittajilta saatavan palautteen ensiarvoisen tärkeänä. Sekä kirjailijoista että kuvataiteilijoista jokunen mainitsee luottokommentoilta ja koelukijoilta tulevan palautteen erittäin tärkeänä. Kuvataiteilijoista monet ovat avovastauksissaan nostaneet esille apurahan myöntäjien ja muiden rahoittajien taholta, usein välillisesti, tulevan palautteen. Kuten yksi vastaaja kirjoittaa: ”palautteeksi katson myös sen tuleeko apuraha-anomukseen kielteinen vai myönteinen päätös.” Lisäksi jotkut kuvataiteilijat ovat avovastauksessa määritelleet asiakkaat ja ostajat erittäin tärkeiksi työn kannalta. Muita kuvataiteilijoille tärkeitä palautteen antajia ovat esimerkiksi galleristit ja kuraattorit.

Ryhmässä ja yksin työskentely

Kirjailijoista melkein 80 % työskentelee työtilassa, jossa tai jonka yhteydessä ei työskentele muita taiteilijoita. Kuvataiteilijoistakin yli puolet työskentelee tällaisessa työtilassa. Tästä ei kuitenkaan pidä päätellä, että taiteen tekeminen olisi aina yksinäistä työtä. Taiteen tekemisen henkistä rasittavuutta kysyttäessä todella moni taiteilija vastasi, että täydellinen omaehtoisuus, yksin vastuussa oleminen, ratkaisujen keksiminen ja päätösten tekeminen ovat taiteen

tekemisessä kuormittavia. Tämä on eräänlainen itsenäisen luovan työn peruslähtökohta, joka ei milloinkaan kokonaan poistu. Monet kuvataiteilijat ja kirjailijat kuitenkin tekevät myös ryhmätyötä: työskentelevät työparin kanssa, tekevät yhteisötaidetta tai erilaisia yhteistyöprojekteja, muodostavat taiteilijakollektiiveja. Myös Vuoden nuoren taiteilijan palkinnon vuodeksi 2014 sai työpari: Janne Nabb ja Maria Teeri.

Kyselyssä ei kysytty kirjailijoilta ja kuvataiteilijoilta pareittain tai ryhmässä työskentelystä tai muista työhön liittyvistä yhteistyöjärjestelyistä. Kyselyn eri osien vastauksista kuitenkin käy ilmi, että erilaiset pari- ja ryhmätyöskentelyn muodot tai taiteilijaryhmien muodostaminen voivat olla hyvin tärkeitä taiteilijoille. Esimerkiksi työhön liittyvien sosiaalisten verkostojen kohdalla monet kuvataiteilijat vastaavat omaehtoisten taiteilijaryhmien olevan työskentelyn kannalta erittäin tärkeitä. Teema nousee esille myös haastatteluisissa.

Teatterityö on aina, hyvin harvinaisia poikkeuksia lukuun ottamatta, ryhmätyötä. Teatterikentälläkin näkyy työpari- ja työryhmäajattelun korostuminen. Monet teatteritaiteilijat tekevät työtä aina kiinteän työparin tai ensemblen kanssa. Useita teattereita ja varsinkin vapaan kentän ryhmiä on viime vuosina johtanut kahden taiteilijan muodostama työpari.⁸⁶ Produktiosta toiseen vaihtuva ryhmä on isoissa kiinteissä ammattiteattereissa edelleen työn peruslähtökohta.

Kyselyssä pyydettiin teatteritaiteilijoita arvioimaan ryhmätyöskentelyyn liittyvien seikkojen merkitystä. Näyttelijöille ja muille teatterityöntekijöille kysymyksenasettelut erosivat hieman toisistaan. Kaikkia teatterilaisia pyydettiin arvioimaan työryhmän ilmapiirin ja kurinalaisuuden merkitystä sekä työryhmän jäsenten taiteellisen näkemyksen, ammatillisten taitojen sekä yhteistyö- ja vuorovaikutustaitojen merkitystä. Näyttelijöitä pyydettiin arvioimaan myös ohjaajan taiteellisen näkemyksen, ammatillisten taitojen ja yhteistyö- ja vuorovaikutustaitojen merkitystä.

Teatteritaiteilijoiden vastauksissa korostuu työskentelyilmapiirin ja työryhmän yhteistyö- ja vuorovaikutustaitojen merkitys työssä. Nämä seikat ovat todennäköisesti yhteydessä toisiinsa: hyvä vuorovaikutus luo myönteistä ja luovaa työilmapiiriä. Lähes kaikki teatterialan vastaajat olivat sitä mieltä, että työryhmän hyvällä ilmapii-

86 Ks. Ansio, Houni & Järvinen 2013a ja 2013b; Houni, Ansio & Järvinen 2013.

rillä on työssä erittäin suuri merkitys. Temeläisistä lisäksi melkein kaikki arvioivat erittäin tärkeiksi työryhmän jäsenten ammatilliset taidot sekä yhteistyö- ja vuorovaikutustaidot. Näyttelijöille ohjaajan sekä muun työryhmän yhteistyö- ja vuorovaikutustaidoilla sekä ohjaajan ammatillisilla taidoilla on erittäin suuri merkitys. Muun työryhmän ammatillisilla taidoilla oli suurimmalle osalle näyttelijöistä jonkin verran merkitystä. Työryhmän jäsenten taiteellinen näkemys oli useimmiten teatterialan vastaajille jossain määrin merkityksellistä. Näyttelijät pitivät työryhmän kurinalaisuutta useammin erittäin merkityksellisenä kuin muut teatteritaiteilijat.

Teatteritaiteilijoiden nimeämiä muita erittäin merkityksellisiä seikkoja ryhmätyöskentelyssä olivat muun muassa toisten arvostus, "kollegojen ammatillinen koulutus ja pätevyys", "tilan antaminen ja ottaminen", "salliva ilmapiiri", "työryhmän jäsenten maailmankuvat", "yhteinen näkemys siitä mihin pyritään" sekä "työryhmän kunnianhimo ja innostus harjoiteltavaan näytelmään".

Haastattelussa teatteriohjaaja pohtii ohjaajan vaikutusta työryhmän työskentelyilmapiiriin: "Se on aina ohjaaja joka sen prosessin ilmapiirin käytännössä määrää. [...] Se on niin älyttömästi siitä ohjaajasta [kiinni], mä oon vasta tajunnut sen itsekin, että kuinka paljon se on, ennen kaikkea siitä, tajuaako se itse, että se on siitä kiinni." Haastateltava pohtii myös työryhmän jäsenten tasapuolista kohtelua hiljattaisessa produktiossa:

Musta oli hienoo, kuinka ohjaaja työskenteli näyttelijöiden kanssa, ja heidän välittömyys, mutta [tekninen henkilökunta sai] aika kovaa kyytiä siinä. [...] Sietokyky siihen, jos tekniikassa on jotain epävalmista tai se ei toteudu juuri niin kuin sen pitäis toteutua ohjaajan mielestä, niin sieltä tulee kovaa tekstiä yksinkertaisesti, että mä lyön sua halolla päähän jos toi jatkuu. Mä nään siinä kanssa huumoriaspektin, mutta jos se toistuu, niin kyllä siinä oli aika kireetä mun näkökulmasta välillä. [...] Ohjaaja tuntui valinneen siinä produktiossa, että hän on näyttelijöille ja sille työryhmälle, jonka se laskee taiteelliseksi henkilökunnaksi, äärimmäisen sydämellinen ja mukava, mutta auta armias jos tuotantopuolelta tai tekniikkapuolelta joku oksa rasahtaa väärässä kohtaa niin sieltä lentää asioita kohti.

Näyttelijä kuvaa onnistunutta työryhmätyöskentelyä eräässä produktiossa eettisyyttä ja työryhmän vastavuoroista toistensa tuke-

mista painottaen:

Siinä toteutui joku semmonen, mitä en ollut aikaisemmin siinä vahvuudessa kokenut, että kaikki oli niin kun toisen puolesta. Tiedätkö, kaikki ajatteli toisia, että miten tuo pärjää tuosta ja miten tuo tuossa ja ehtii tuon. Se oli aika vaativa produktio kaiken kaikkiaan meiltä kaikilta. Se oli ehkä, mitä nyt tulee mieleen, kaunein juttu elämässä, että miten voi kahdeksan ihmistä ajatella, että kun sinä onnistuisit.

Työturvallisuus

SUSANNA MATTILA, VENLA RÄISÄNEN

Työturvallisuuden nähtiin olevan oleellisinta kuvataiteilijoille, näyttelijöille ja teatterialan taiteilijoille, joille myös kyseiset kysymykset esitettiin. Kirjailijoiden työturvallisuusriskien todettiin olevan suhteellisen pieniä.

Kuvataiteilijat

Kuvataiteilijat (N=223) mainitsivat omasta mielestään merkittävimmäksi työturvallisuusriskiksi altistumisen kemikaaleille. Yksittäisistä kemikaaleista eniten mainittiin tärpätti ja muut liuottimet, seuraavaksi maalit ja värit, hapot ja emäkset mm. kaliumsulfidi (rikkimaksa), (dammar)hartsit, vernissat ja muut lakat, liimat, fiksatiivit, peittäusaineet ja puhdistusaineet. Mainintoja oli lisäksi raskasmetalleista kuten lyijyn käytöstä ja yksi maininta jopa lyijymyrkytyksestä. Suurin osa avoimiin kysymyksiin vastaajista mainitsi, että altistuu useille eri kemikaaleille. Erään vastaajan mielestä oli yllättävää, että ”tavalliset” taiteilijatarvikkeetkin voivat olla terveydelle haitallisia.

Riskien hallitsemiseksi vastaajat kertoivat omaksuneensa toimintatapoja, joissa pyritään välttämään kemikaaleja, suosimaan muita töitä tai työmenetelmiä, käyttämään mahdollisimman pieniä määriä kemikaalia, valitsemaan vähemmän myrkytön vaihtoehto, välttämään kemikaalien käyttöä sisätiloissa ja siivoamaan työsken-

telypisteen.

Kuvataiteilijoiden toiseksi merkityksellisimmäksi riskiksi koettiin työskentelytilan ilmastointiin liittyvät tekijät ja kolmanneksi altistuminen pölylle. Osittain kaikki kolme merkityksellisintä riskiä ovat siten yhteydessä toisiinsa. Pölyaltistusta aiheuttivat puun hiontapöly, hiilipöly, hartsipöly, kivi- ja kipsipöly, pigmenttipöly, lasipöly, muovipöly, huonepöly ja homepöly.

Seuraavaksi eniten kuvataiteilijat kokivat riskejä telineisiin, koneisiin ja laitteisiin liittyen. Myös tulipalon vaara koettiin olevan olmassa.

Muista työturvallisuusriskeistä mainittiin huonot työskentely-asetukset ja rasitusvammat. Stressi, kiire, väsymys mainittiin tekijöinä, jotka altistavat potentiaalisille onnettomuuksille.

Näyttelijäliitto

Työtapaturma oli sattunut kahdelle kolmesta Näyttelijäliiton kyselyyn vastanneesta jäsenestä. Tyypillisimpiä tapaturmia olivat vastaajien mukaan jalkojen nyrjähdykset, lihasvenähdykset jaloissa ja selässä, sormivammat, luunmurtumat ja vierasesineen tunkeutuminen kehoon. Vastaajat raportoivat myös vakavista tapaturmista kuten päävammoista, kylkiluun murtumista, silmävammoista ja hypotermiasta.

Näyttelijäliiton jäsenten mielestä suurimmat tapaturmavaarat heidän työssään olivat erilaiset horjahtamiset ja kompastumiset. Tapaturmavaaran nähtiin olevan suuri pimeissä tiloissa, joissa oli liian paljon tavaraa tai tavaroita sekaisin sekä tanssi- ja taistelukohtauksissa. Liian vähäisen harjoitusajan, kiireen, huolimattomuuden, tiedonkatkosten ja liian väsyneenä harjoittelemisen nähtiin kasvattavan tapaturmariskiä. Osa tapaturmista oli vastaajien itsensä mukaan aiheutunut liiallisen näyttämishalun seurauksena.

Kyselyyn vastanneista 92 Näyttelijäliiton jäsenestä 36 (39 %) oli nähnyt jonkun tavaran (esim. lampun tai lavasteen) putoavan näyttämön tai studion kattorakenteesta, vaikka niin ei ollut tarkoitus käydä. Yleisimmin on pudonnut lamppu tai rikkoutuneesta lampusta lasia sekä muita valaistukseen liittyviä tavaroita kuten valonheitin, valotanko, valonheittimen kalvopidike ja palava heitinkalvon pala. Myös lavasteita ja kulisseyä on nähty putoavan. Yleisin syy vastaajien mielestä tavaroiden putoamiseen on ollut huono kiinnitys. Muita

vastauksissa esitettyjä syitä olivat huolimattomuus, työturvallisuuden laiminlyönti, puutteellinen tiedonkulku ja asennusvirhe.

Kysymykseen vastanneista näyttelijöistä 35 (40 %) oli nähnyt ihmisen putoavan harjoituksessa, näytöksessä tai kuvaustilanteessa, vaikka niin ei ollut tarkoitus käydä. Yleisimmin ihmiset, joiden oli nähty putoavan, olivat pudonneet näyttämöltä (10 vastausta), portaista tai tikkailta (7 vastausta), lavasteesta (5 vastausta), korokkeelta (4 vastausta) ja näyttämön aukkoon tai luukkuun (2 vastausta). Syitä ihmisten putoamiseen vastaajien mukaan oli huono näkyvyys joko valaistuksen takia tai siksi, että päässä oli huppu tai silmät sidottu, oma tai toisen ihmisen tekemä virhe (esim. huolimattomuus, huono keskittyminen tilanteeseen, epähuomio, unohdaminen, virhearviointi, virhe liikesuorituksessa, kompastuminen tai liukastuminen), rakennelman tai lavasteen rikkoutuminen, huono suunnittelu ja riskinarviointi, kaiteiden puuttuminen tai huono kiinnitys, turvaköyden pettäminen, kiire ja kurkottelu tikkailla.

Vastaajista 25 (28 %) ilmoitti myös itse pudonneensa jostakin harjoituksessa, näytöksessä tai kuvaustilanteessa, vaikka niin ei ollut tarkoitus käydä. Vastaajat olivat itse pudonneet näyttämöltä, portaista tai tikkailta, tasolta tai korokkeelta, lavasteesta, hevosen selästä, reestä, nostosta, tuoilta ja vaijerissa alaspäin. Syitä vastaajien putoamisiin ovat roolivaatteet, pimeys, virhe liikesuorituksessa, kompastuminen, liukastuminen, vedestä liukas lattia, lavasteen huono kiinnitys, vaijerin kiinnityksen pettäminen, se, että lavasteen pyöriä ei ollut lukittu, oma tai toisen virhe (ei huomannut, oli keskittynyt muuhun, huolimattomuus, väärä toiminta).

Kaiteet ovat yleisin tapa estää putoamisista johtuvia loukkaantumisia paikoissa, joissa Näyttelijäliiton vastaajat ovat viimeksi työskennelleet. Kaiteita oli käytetty 66 vastaajan työpaikalla. Putoamissuojaimia oli käytetty 51 vastaajan työpaikalla. Kolmanneksi yleisin putoamisiin liittyvien loukkaantumisten ehkäisy tapa on esiintyjän ammattitaito. Noin puolet vastaajista ilmoitti, että esiintyjän ammattitaito on ainakin yksi käytetyistä ratkaisuista putoamistapaturmien ehkäisyssä. Noin kolmannes vastaajista ilmoitti, että heidän työpaikoillaan on käytetty jalkalistoja ja patjoja ja 21 vastaajan työpaikalla on käytetty nostimia ja telineitä tikkaiden sijaan.

Muita keinoja, joilla putoamisista johtuvia loukkaantumisia on pyritty estämään vastaajien työpaikoissa, ovat korkealla työskentelyn välttäminen, verkot, heijastava teippaus, vaaranpaikkojen läpikäynti ja informointi, esitysalueen hyvä merkitseminen, tiukemmat

turvataarkastukset, kulkuvalo, varoitukset, laitteiden ja kiinnitysten tarkastaminen, kun jotain on jo tapahtunut ja työsuojelutarkastaja. (Ks. kaavio 34.)

Vastuussa työturvallisuudesta ajateltiin olevan useimmiten kyselyyn vastaajan itse henkilökohtaisesti. Lisäksi vastaajat luulivat, että työsuojelupäälliköllä ja työsuojeluvastuutetulla oli vastuu työturvallisuudesta, mikä useimmiten ei pidä paikkaansa: työsuojelupäällikkö ja työsuojeluvastuutettu antavat asiantuntija-apua työturvallisuudessa ja edustavat työnantajaa ja työntekijöitä yhteistoiminnassa, esimiehet vastaavat aina alaistensa turvallisuudesta. Lähimmän esimiehen ja työpaikan ylimmän johdon turvallisuusvastuut oli kuitenkin hyvin tunnistettu. Lisäksi turvallisuusvastuita ajateltiin olevan (tässä järjestyksessä) ohjaajalla, tekniikan henkilöstöllä, näyttämöhenkilökunnalla, koreografilla ja tilojen omistajilla. Vastaajista 5 % kertoi, ettei tiedä, kuka on vastuussa työturvallisuudesta. Eräs vastaaja kuvasi tilannetta: "Kukaan ei vastaa näyttelijän turvallisuudesta silloin kun keskittyy omaan rooliinsa ja jättää oman itsensä turvallisuuden muiden käsiin."

Muutama kyselyyn vastaaja oli tullut tulokseen, että kaikki työryhmässä ja työpaikalla ovat vastuullisia työturvallisuudesta.

Teatteri- ja mediatyöntekijät

Temeläisistä noin viidesosalle kyselyyn vastanneista oli sattunut tapaturma. Tyypilliset tapaturmat olivat sattuneet korkeissa paikoissa työskenneltäessä, lavasteiden vaihdossa ja koneiden käsittelyssä. Vastaajat pitivät suurimpina tapaturmariskeinä sähkää, putoamista, pölyä ja kompastumista. Muutama vastaaja ei osannut sanoa, mikä heidän työnsä suurin tapaturmavaara on.

Tyypillisimmät tapaturmat vastaajien mukaan olivat mustelmia, erilaisia selän ja raajojen venähdyksiä ja murtumia. Vakavista tapaturmista vastaajille oli sattunut mm. verenmyrkytys ja silmävammoja.

Temen neljästäkymmenestä vastaajasta 16 (40 %) oli nähnyt jonkun tavarán putoavan näyttämön tai studion kattorakennelmista, vaikka niin ei ollut tarkoitus käydä. Pudonneet tavarat olivat mm. lavasteita, valonheittämiä, lamppuja sekä muita työvälineitä ja tarvikkeita. Osa putoamisista oli tapahtunut asentamisen aikana. Osa tavaroista on pudonnut huonon kiinnityksen takia tai siksi, että

vaijeri on katkennut. Myös ammattitaidon puute ja laskentavirhe on ilmoitettu putoamisen syiksi.

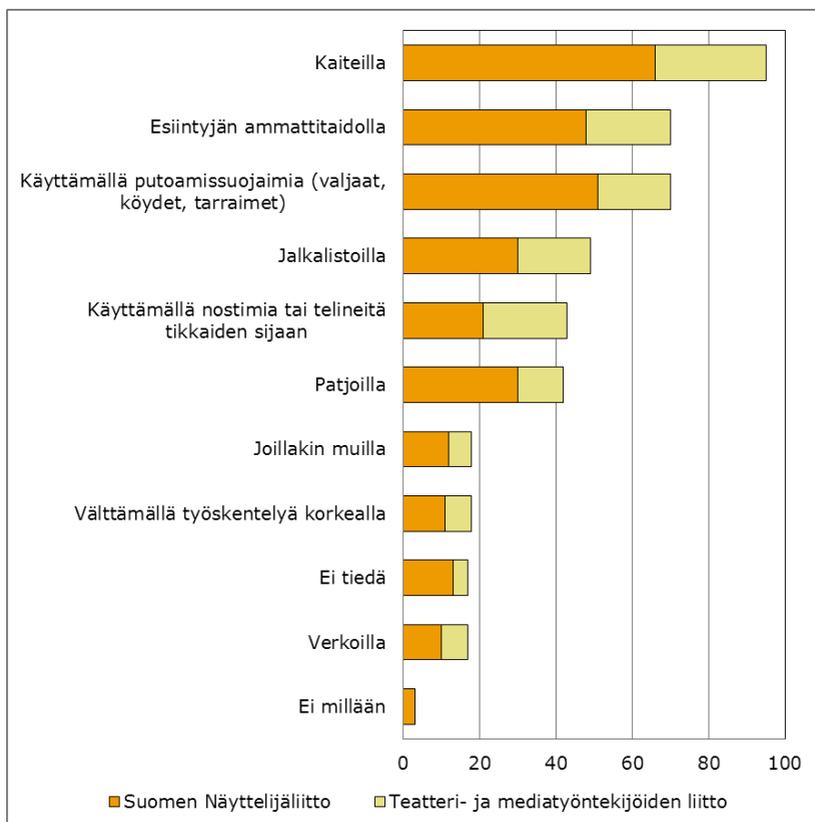
Myös ihmisten putoamisia on sattunut. Temen vastaajista 13 (34 % kysymykseen vastanneista) ilmoitti nähneensä ihmisen putoavan harjoituksessa, näytöksessä tai kuvaustilanteessa, vaikka niin ei ollut tarkoitus käydä. Seitsemässä näistä tapauksista ihminen oli pudonnut näyttämöltä. Valaistus on vaikuttanut kolmeen näistä näyttämöltä putoamisista, joko valoa on ollut liian vähän tai sitten valot ovat häikäisseet. Yhdessä tapauksessa näyttämön portaat ovat hajonneet. Yhdessä tapauksessa yleisön seassa liikkunut vastaaja on tönäissyt katsojan veteen häikäistyessään valoista. Myös tiukan nuoran päältä on pudottu kompastumisen seurauksena ja köydestä on pudottu köyden katkettua. Yhdessä tapauksessa henkilönostin oli kaatunut, koska tukijalkoja ei ollut muistettu laittaa paikoilleen. Muiksi syiksi vastaajat ilmoittivat ajattelemattomuuden, harjoittelemattomuuden, kiireen, huolimattomuuden ja pyörön yllättävän liikumisen.

Vastaajista kahdeksan (20 %) oli itse pudonnut jostakin harjoituksessa, näytöksessä tai kuvaustilanteessa, vaikka niin ei ollut tarkoitus käydä. Kolme oli pudonnut tikkailta tikkaiden kaaduttua. Yksi putosi tikkailta sen seurauksena, että valaisin putosi hänen päähänsä. Kaksi oli pudonnut näyttämöltä valon häikäistyä heitä. Yksi oli pudonnut rakennustelineeltä menetettyään tasapainonsa.

Vastaajien mielestä putoamisista johtuvia loukkaantumisia on pyritty estämään melkein kaikissa paikoissa, joissa he ovat viimeksi työskennelleet. Vain kolme vastaajaa ei tiennyt yhtään keinoa, millä heidän viimeisimmissä työpaikoissaan olisi estetty putoamistapaturmia. Yleisimmin käytetty tapa on käyttää kaiteita. 29 vastaajan työpaikalla oli käytetty kaiteita. Vastaajista 22 ilmoitti, että putoamisia oli pyritty estämään käyttämällä nostimia tai telineitä tikkaiden sijasta. Yhtä monta eli 22 vastaajaa ilmoitti myös, että putoamisista johtuvia loukkaantumisia oli pyritty estämään esiintyjän ammattitaidolla. Putoamissuojaimia (valjaat, köydet, tarraimet) ja jalkalistoja oli käytetty 19 vastaajan työpaikalla. Muita käytettyjä ratkaisuja olivat patjat, korkealla työskentelyn välttäminen, verkot, työturvallisuustarkastukset, suojaviivojen merkitseminen merkausteipillä, tarkka koreografia ja harjoittelu, työntekijöiden kohutuullinen työmäärä, jolla vältetään väsymystä, turvallisuuden painottaminen, kestävät rakenteet ja valaistus. (Ks. kaavio 34.)

Vastuussa työturvallisuudesta näki olevansa 75 % tapauksessa

vastanneista henkilö itse. Työsuojelupäälliköiden (45 % vastanneista) ja työsuojeluvaltuutettujen (49 % vastanneista) luultiin olevan vastuussa työturvallisuudesta. Hieman yli puolet tunnisti esimiesten työturvallisuusvastuun. Tilojen omistajalla ja tekniikan henkilöstöllä nähtiin olevan myös vastuuta turvallisuudesta. Vastanneista 5 % ei tiennyt, kuka on vastuussa työturvallisuudesta.



Kaavio 34. Ratkaisuja, joilla putoamisista johtuvia loukkaantumisia on pyritty estämään vastaajien työpaikoilla.

Pohdinta ja johtopäätökset

Temen taiteilijoiden suurin työturvallisuusriski on korkealla työskentely ja lavasteiden siirtäminen. Näyttelijöiden suurimmat vaarat liit-

tyvät kompastumiseen ja horjahtamiseen lavalla. Kuvataiteilijoiden suurin riski ovat kemikaalit.

Putoamiset johtavat usein vakaviin seurauksiin. Tavaroiden ja ihmisten tarkoitukseton putoaminen on valitettavan yleistä vastaajien työssä. Noin 40 % sekä näyttelijöistä että temeläisistä oli nähnyt ainakin jonkun tavaran putoavan näyttämön tai studion kattorakenteista, vaikka niin ei ollut tarkoitus käydä. Näyttelijöistä yhtä moni oli nähnyt myös ihmisen putoavan. Temeläisistä vähän harvempi (34 % vastaajista) oli nähnyt ihmisen putoavan. Niitä, jotka olivat itse pudonneet, oli vähän vähemmän kuin niitä, jotka olivat nähneet jonkun toisen putoavan. Näyttelijöistä reilu neljännes oli itse pudonnut. Temeläisistä viidennes oli itse pudonnut. Näyttelijät siis putoavat hieman useammin kuin teatteri- ja mediatyöntekijät. Pudonneista temeläisistä viisi oli pudonnut tikkailta tai rakennustelineeltä. Myös kolme näyttelijää oli pudonnut portaissa tai tikkailta. Näyttämöltä putoamisia oli sattunut sekä näyttelijöille että muille teatterialan taiteilijoille.

Kaiteet on selvästi yleisin tapa ehkäistä putoamisia vastaajien työpaikoilla. Noin puolet vastaajista ilmoitti, että putoamisista johtuvia loukkaantumisia on pyritty estämään käyttämällä putoamissuojaimia. Teatteri- ja mediatyöntekijöiden vastauksien mukaan noin puolella työpaikoista oli käytetty nostimia ja telineitä tikkaiden sijaan. Näyttelijöiden vastausten mukaan tätä keinoa on käytetty vain alle neljäsosassa työpaikoista. Yli puolet vastaajista ilmoitti, että putoamistapaturmia ehkäistään esiintyjän ammattitaidolla. Kaksi vastaajaa jopa ilmoitti esiintyjän ammattitaidon ainoaksi käytetyksi keinoksi putoamisista johtuvien loukkaantumisten torjuntaan. Kyselyn mukaan kolme vastaajaa on työskennellyt sellaisella työpaikalla, jossa ei ole tehty mitään putoamisista aiheutuvien loukkaantumisten ehkäisemiseksi. Yli kymmenen prosenttia vastaajista ei tiedä, miten putoamistapaturmia on pyritty ehkäisemään jossakin paikassa, jossa he ovat työskennelleet.

Taiteilijoiden joukossa oli henkilöitä, jotka eivät tienneet, kenelle vastuu työturvallisuudesta kuuluu. Useat luulivat virheellisesti, että työsuojelupäällikkö tai työsuojeluvaltuutettu ovat vastuussa turvallisuudesta, vaikka vastuu kuuluu aina esimiehelle, jos sellainen henkilöllä on. Joka tapauksessa henkilön, joka on vastuussa turvallisuudesta, on oltava tietoinen tyyppillisimmistä vaaranaiheuttajista sekä onnettomuuksien ehkäisykeinoista.

Riskienhallintahierarkian mukaisesti ensin on koetettava poistaa

vaaran aiheuttaja, sen jälkeen korvattava vähemmän vaarallisella. Yhteiset, useaan ihmiseen vaikuttavat turvallisuustoimenpiteet on toteutettava aina ennen yksilöllisiä. Esimerkiksi henkilönsuojaimet ovat viimeinen vaihtoehto, jos muuta korvaavaa menetelmää tai vaikkapa ainetta turvallisuuden parantamiseksi ei keksitä.

Uusien, turvallisempien teknologioiden käyttöönotto ja turvallisuustietoisuus ovat osa tulevaisuuden ammattitaitoisen taiteilijan ehdotonta osaamispääomaa.

III

Onnistuneen työn ja työpolun tukeminen

Miten parantaisin ammattialani tekijöiden hyvinvointia?

PIA HOUNI, HELI ANSIO

Kyselylomakkeen lopussa ehdotettiin taiteilijoille, että he itse voisivat itse määritellä toimenpiteitä hyvinvoinnin parantamiseksi. Olemme koonneet niistä tähän liittokohtaisesti tiivistykset. Olemme säilyttäneet liittokohtaisuuden siitä syystä, että taidealojen välillä on työn näkökulmasta sen eroja, jotka tulevat esille myös tässä yhteydessä. Monet parannusehdotukset liittyvät myös alan koulutukseen ja ovat siten taidealakohtaisia.

Kirjailijaliiton vastaajat parantaisivat taiteilijan hyvinvointia seuraavilla tavoilla.

1. Taloudellisen toimeentulon parantaminen

- apurahat
- perustoimeentulo
- lainauskorvaukset nousuun
- taiteilijapalkka
- eläketurva
- taiteilijakunnan verotuksen tarkistaminen
- hätärahasito ahdinkoon joutuneelle kirjailijalle (esim. halpaa korkoinen laina)
- alennuslippuja kulttuuri- ja liikuntatapahtumiin

Köyhiä oomme me rivikirjailijat. Osa pärjää, osa ei. Kustantaja keskittyy niihin, jotka menestyvät muutenkin. Muita ei markkinoida, kirjakauppabisnes ei paljoa lohduta (kirjoja ei ole kaupossa) jne. Tämä ala on niin laaja ja suhteessa niin moneen teki-jään. Nykyään pitää olla brändi, pitää olla myyvä. Mutta kun vain tekee työtä, se ei tunnu riittävän. Silti siitä tekee. Semmosta se on. Dave Lindholm: runoilijan polku ei ole ruusuista tehty koskaan.

2. Julkisuuden vaikutus

- median kanssa tehtävä yhteistyö tasapuolisemmaksi
- kotimaisen kirjallisuuden esille nostaminen julkisuudessa
- ammatin arvostusta
- julkista keskustelua taiteilijoiden hyvinvoinnista, jotta ongelmien mittasuhteet tiedossa
- mediassa pitäisi olla kulttuuriohjelmaa

3. Terveysthuoltoon liittyvät ehdotukset

- työterveyshuolto kuntoon
- sosiaaliturvan järjestäminen
- tyky-toiminta
- hieronta ja fysioterapiaseteleitä
- valtiovallan tukea hyvinvointiohjelmiin
- palkallisen sairausloman mahdollisuus
- kuntoutusviikonloppuja
- mielenterveyspalveluja
- työnohjaus

Työterveyshuolto pitäisi olla niin kuin muillakin ammattialoilla. Julkinen terveyshuolto ei pysty ymmärtämään/ käsittelemään kirjailijan/ taitelijan ammatista johtuvia työterveysongelmia, jotka ovat sekä henkisiä että fyysisiä.

Taiteilijoiden sosiaaliturva olisi järjestettävä aivan toisella tavalla kuin nykyisin. Taiteilijalla ei ole yrittäjän kanssa paljonkaan yhteistä. Hänelle pitäisi luoda hänen uransa huomioon ottava, hänen vaihteleviin tuloihinsa ja elämäntilanteisiinsa sopivampi verotus-, työterveys- ja eläkemalli. (Useissa maissa taiteellisen

työn tekijällä on alennettu veroprosentti heilahtelevien tulojen tasaamiseksi ja myös luovan työn edistämiseksi.) Taiteen tuet ovat Suomessa hyvin pienet etenkin kirjallisuudessa. Se estää tekemästä täysmittaisesti taiteellista työtä.

Vielä lienee liikaa sitä romanttista ajattelua, että taiteentekohan on kutsumus, eivät ne mitään hyvinvointia ja ongelmien ennaltaehkäisyä kaipaa. Ehkä jopa osa taiteilijoista saattaa näin ajatella, mikä osaltaan ylläpitää nykytilannetta.

Näyttelijäliiton vastaajat kohdentaisivat huomiota seuraaviin toimenpiteisiin:

1. Työyhteisön ilmapiirin parantaminen
2. Koulutukseen kiinnittäminen eli taidealan aloituspaikkojen karsiminen (erityisesti amk -tutkinnot)
3. Ammattiin liittyvän arvostuksen kohentaminen – palkkapoliittisen seikat

Ammattiteattereissa normaalirytmissä kaksi ensi-iltaa syksyllä ja kaksi ensi-iltaa keväällä ei jää riittävästi palautumisaikaa jos on kaikissa produktioissa mukana. Parin vuoden jaksoihin pitäisi saada vapautus jostain produktiosta. Teatterinäyttelijöiden peruspalkka korkeammaksi. Vuoro- ja iltatyöisiä.

4. Sosiaaliturvan parantaminen
5. Työpäivän kaksiosaisuuden purkaminen
6. Sosiaalisen verkoston kritiikki

Näyttelijän kannalta: Hyvä veli verkostot purettava. Teattereiden johtajat ja niiden nimitykset ja nimitysmenettelyt riippumattoman paneelin tarkastettavaksi. Avoimet koe-esiintymiset jokaiseen teatteriin ja tuotantoon.

7. Laajempia ehdotuksia hyvinvoinnin kohentamiseksi

Taloudellisen turvallisuuden lisäämistä - eläkkeistä huolehtimista. Henkisestä tasapainosta huolehtimista (yli- ja alityöllistämisen välttämistä) mahdollisuuksien mukaan. Henkistä aktivoimista historian ja nyky-yhteiskunnan ymmärtämiseen. Tasapainoisen fyysisen osaamisen tavoittelua: koordinaatio, notkeus, rytmitaju eikä pelkkä lihaskunto tai kestävyys. Näyttelijän hyvinvointia parantaa kaikki se mikä virkistää ja aktivoi häntä ihmisenä.

8. Näyttelijöiden lisäkoulutus

Kursseja ja keskustelutilaisuuksia. Työpaikalla asiasta. Työttömien näyttelijöiden mahdollisuus tavata toisia samassa tilanteessa. Nykytilanteessa kursseilla hävettää sanoa jos on sillä hetkellä työtön. Siksi saattaa jopa välttää niitä, erakoituu ja masentuu.

Luovien alojen yrittäjäosaamisen lisääminen yrityshautomoihin voisi poikia taiteilijoille pysyviä työpaikkoja. Talousasioiden ja markkinoinnin hallinta on niin kokonaisvaltainen osaamisen laji, että sen yhdistäminen näyttelijäntyöhön on kerrassaan mahdollon yhtälö jo siitä syystä, että vuorokaudessa on vain 24 h. Talous ja markkinointiosaajien ja taiteentekijöitten aktiivinen yhittäminen voisi olla sangen hedelmällistä.

9. Terveystenhoito, verkostot, tukitoimenpiteet

- Avointa työhakua lisää
- verkostoitumisen näkyvyyttä
- työnhaun helpottamista
- purkutilaisuuksia
- ryhmäterapia kertoja
- konsultointia ryhmätyölle
- aukipuhumista ja avoimuutta

Alan haasteista pitäisi puhua PALJON jo ihmisten opiskeluaikana. Opiskelijoita pitäisi kouluttaa oman ammattitaidon lisäksi: työnhaussa, rahoituksen hakemisessa, neuvottelutaidoissa, vero- palkka-asioissa, työttömyystuva-asioissa, audition ja koe-kuvaus-asioissa. Näihin asioihin perustuvia kursseja pitäisi olla

pakollisina jokaisen Taidekorkeakoulun opetussuunnitelmissa ja heti alusta asti. Viimeisillä vuosikursseilla ihmiset eivät enää jaksä käydä koulussa. Meillä taisi olla viimeisenä vuonna YKSI työ-elämään-kurssi. Realiteetit olisi hyvä iskostaa ihmisten päähän alusta asti. Olisi hyvä järjestää taiteilijatapaamisia, joissa uransa eri vaiheissa olevat ihmiset kävisivät kertomassa omasta "polustaan". Etteivät nuoret kohtaisi vain ns. menestyneitä taiteilijoita.

Taiteilijaseuran ehdotuksista voi tiivistää seuraavia ehdotuksia hyvinvoinnin tukemiseksi.

1. Taloudelliseen toimeentuloon liittyvä tuki

- kansalaispalkka tai perustulo
- työvoimapolitiittisten vaikeuksien poistaminen
- työturvan järjestäminen
- eläketurva

Julkisen rahoituksen vahvistaminen. Yksityisrahoitteisten säätiöiden yms. perustaminen. Osuuskuntien tukeminen ja niistä tiedottaminen taiteilijoille. Crowd funding lailliseksi Suomessa.

Kaikkia ei pidä väkisin änkeä opetus tms. tehtäviin elannon takia, koska kaikille se ei sovi. Koulutus korkea tasoiseksi ja aloituspaikkoja suhteessa kuvataiteilijoiden taattuun elantoon nähden sopivasti. Apurahojen määrää ei ainakaan pidä laskea. Kuntien ja kaupunkien pitäisi huomioida alan yhdistykset, jotka tuottavat kulttuuripalveluita yleensä hyvin edullisesti suurelta osin vapaaehtoisvoimin. Onhan se naurettavaa, kuinka artisti yleensä maksaa kaiken, paitsi jos joskus pääsee käsiksi apurahoihin. Jotka kyllä menevät kaikki kiertoon hyvin nopeasti. Oma tyhmyyttä tietysti, mutta kyllä kansalaispalkka olisi luovanalan ammattilaisille kohtuullinen ratkaisu.

2. Työhyvinvoinnin tukeminen

- työnohjaus
- terveydenhuolto
- alennuslippujen mahdollisuus uimahalleihin yms. paikkoihin
- Rentoutumisleirejä, kursseja.

Kuvataiteilijoilla tai taiteilijoilla yleensä voisi olla oma ”työterveyslääkäri” joka on erikoistunut alan terveysongelmiin ja jonka kautta voi saada esimerkiksi suosituksia työterveyttä edistävien laitteiden hankintaan.

Eräs asia jolla voidaan parantaa taiteilijoiden hyvinvointia on totta kai osittain unohtaa oman ammattikunnan kritisoiminen ja kollegoiden arvostelu, tulisi sekä yhteisesti yleisesti levittää sanaa taiteilijoiden vahvoista osaamisalueista - eli - kateellisuus pois taidekentästä, jos joku saa näyttelyn tai projektinsa esille haluttuun ja arvostettuun kohteeseen ei se johdu siitä että muut ovat niin huonoja vaan siitä että joku hakijoista on niin hyvä että hänet piti hyväksyä jotta homma voi jatkua. Taiteilijoille tulisi esittää asioista se puoli että hyväuskoisuus ei tuo hyvinvointia vaan asioiden toteuttaminen tuo asiat tapahtumisen tasolle ja se parantaa taiteilijan hyvinvointia.

Työasentoihin ja ergonomiaan liittyvää koulutusta.

Mielenterveydenhuolto ja -ylläpito olisi erityisen tärkeää taiteilijoiden kohdalla, jotka reagoivat herkästi kaikkeen, mm. maailmantapahtumiin. Lisäksi voisi olla jonkinlaisia ”virkistysviikkoja tai puolia viikkoja”, jolloin uupunut taiteilija irrottautuisi (kaikki taiteilijat, jotka tiedän ja tunnen tekevät aivan liikaa töitä) työstään ja pääsisi rentoutumaan ja voimaantumaan, nukkumaan ja olemaan yhteydessä kollegoihin ilman että on kyse avajaisista, taidepäivistä tai muista taidetapahtumista. Kelan tukemat kuntoutusviikot eivät ole se mitä ajan takaa, olen kuullut vanhemmilta taiteilijoilta kauhujuttuja niistä. Ideoita olisi todennäköisesti lisääkin mutta olen niin väsynyt valvotuista öistä että en pysty verbalisoimaan nyt juuri enempää toimenpiteitä.

3. Työtilojen järjestäminen

Jos taiteilijakäyttöön kunnostettaisiin HUOKEAVUOKRAISIA työtiloja entisistä teollisuustiloista, vaikka vähän karumpiakin, mutta hyvällä ilmastoinnilla ja lämmityksellä varustettuina, niin varmaan moni olisi tyytyväinen. Toisaalta pitäisi huolehtia siitä että huokeat tilat kohdistuvat henkilöille jotka OIKEASTI työskentele-

vät niissä, eivätkä esimerkiksi ota niitä varastotilaksi (kuten Ateljeesäätien tiloissa on osaksi käynyt).

4. Alan koulutuksen laimentaminen

Taidekoulutuksen sisälle tulisi osoittaa useampi ammattitutkinto kuin vain kuvataiteilija sillä taideopiskelijalla olisi ja on yllin kyllin aikaa pidentää tutkintoaan yhdellä tai kahdellakin vuodella, sillä häntä useimmissa tapauksissa tutkinnon saatuaan odottaa työttömyysturva ja ongelma toimeentulon saamisesta, joten vaihtoehtona on jatko-opintojen etsiminen. siis miksei toteuteta monitutkintoista koulutusjärjestelmää työharjoitteluineen ym... eikä tämä ole huono ajatus muitakaan ammattikuntia ajatellen ja huomioiden tämän päivän työllisyystilannetta. kuvataidekoulutukseen tulisi sisällyttää myös koulutuksen aikaisten yksityisnäyttelyiden tai yksityisprojektien toteuttaminen ja pitäminen opintohallituksen/opetusministeriön asettamien tukien ja avustusten avulla, eli käyttöön tulisi ottaa oppilasapurahajärjestelmä jolla palkittaisiin "tuloksellisimmat" oppilaat. tällä tavoin saataisiin ammatillista kokemusta ja tuntumaa sekä jopa tunnetta-vuutta jo koulutusaikana josta seurauksena taidekouluista tulisi huomattavasti valmiimpaa materiaalia ulos.

5. Taidealaan liittyvien tietojen ja taitojen tukeminen

Monet taiteilijat tarvitsevat neuvontaa ja konkreettista apua tuotannollisten ja kirjanpidollisten asioiden kanssa. Taiteilijoiden työtaakkaa voi keventää, jos tekijän ei tarvitse lähtökohtaisesti olla projektin tuottaja toteuttaja ja kirjanpitäjä.

Yksi erityinen vastaus on kuvataiteilijoiden vastausten joukossa. Nostamme sen tässä erikseen esille, koska vastaaja osaa niin hyvin listata hyvinvoinnin neljä kohtaa.

Enpä tosiaan tiedä. Oman reilun 20-vuotisen taiteilijanurani aikana olen vastannut vastaavanlaisiin kyselylomakkeisiin noin neljästi, ja vastaukset ovat aina samat samoihin kysymyksiin. Me taiteilijat taidamme pysyä vuosikymmenestä toiseen kiinnostavana tutkimuskohteena.

1. terveet elämäntavat
2. ahkeruus
3. kurinalaisuus
4. luovat tauot työskentelyn lomassa

Temeläisten vastauksissa ehdotetaan seuraavia toimenpiteitä.

1. Koulutus ja tiedon levittäminen

- Esimieskoulutusta ja johtajakoulutusta.
- Koulutuksessa ennaltaehkäisevää tietoa alkoholismista ja työholismista
- Freelance työntekijöiden arjen haasteista keskusteleminen ja tiedon lisääminen

Tällä hetkellä omassa teatterissani asiat ovat mielestäni erinomaisessa kunnossa. Teatterinjohtajat ovat avainasemassa ammattiteattereissa. Mistä on hyvät teatterinjohtajat tehty?

2. Sosiaaliturva ja hyvinvointi

- toimeentuloturva
- tekijänoikeuksiin paneutuminen
- työturvallisuuden huomioiminen
- työterveyshuolto (terveyskeskuksessa ei ymmärretä taideammatin erityisyyttä)
- työn erityislaadun tunnistaminen sosiaaliturvan näkökulmasta
- yhden palkallisen lomakuukauden turvaaminen vuodessa
- kuntoutuslomia
- vuorottelutyön mahdollisuus työpaikkojen välillä
- kansalaispalkka
- eläketurva

3. Työtilat ja työmahdollisuudet

- vapaita työtiloja
- ensemble tyyppistä toimintaa lisää
- tuotantorakenteiden selkeyttäminen
- lisätyövoiman palkkaaminen

4. Julkisuus

- taidekasvatuksen lisääminen kouluissa
- taiteen arvostuksen kasvattaminen

Freelancereille ja vakituisella työpaikalla oleville vaihtojärjestelmä esim kahden-kolmen vuoden välein annettaisiin mahdollisuus vuorottelutyöhön: utopiaa koska ei kukaan luovu edes vuodeksi vakituisesta paikastaan, vaikka tekisi mieli tehdä jotakin muuta. Liitto saisi tarjota ilmaista palkkaneuvotteluapua ihan fyysisesti olemalla mukana tai olla selkeämpi ja konkreettisempi ja kertoa palkkatasosta työnantajille: nyt viidakossa tehdään halvalla tietämättömille työnantajille työtä. Jos heitä painostettaisi ehkä jättäisivät joitakin produktioita tekemättä kunnes ovat keränneet tarpeeksi rahaa. Meitä freelancereita on paljon ja olemme työterveyspiirin ulkopuolella. Työ- ja taloustilanne nostaa kynnystä mennä aikaa vieviin kunnallisen sairaanhoidon tutkimuksiin, josta työ katkeaa pidemmäksi aikaa ennen kuin on pakko. Kuntoseteleitä meillekin.

Taiteilijoiden ääni kuuluviin heitä koskevassa päätöksenteossa; työnohjausta ja kuntoutuskursseja; aktiivisia taiteilijakollektiiveja; lisää taidetta julkisiin tiloihin; lisää taiteilijoita erilaisiin yhteisöihin; taiteilijoiden osaaminen käyttöön esim. kouluissa, vanhainkodeissa, virastoissa; yksinkertaisempi verotus; selkeämpi KELA;

Mielestäni teatterialan rahoitusta olisi suunnattava siten, että tehdään selviä valintoja instituutioiden ja projektien suhteen ja sitten tuetaan niitä kunnolla ja riittävästi, että voidaan tuottaa kunnollisin resurssein ja työskennellä työehtosopimusten mukaisilla palkkoilla, eikä niin että kaikki saavat vain vähän ja tilanteesta hyötyvät lähinnä tuottajat ja erilaisten apurahojen jakamiseen

tarvittavat asiantuntijat. Yhteiskunnan päättäjät voisivat ottaa myös vähitellen lainsäädännössä ja muussa toiminnassa huomioon, että esimerkiksi teatterialalla pätkätyö ja freelancerius on sääntö eikä poikkeustila. Esimerkiksi uudelleen kouluttamisen tukimuodot ovat huomattavasti heikommalla tasolla freelancerille, eikä pitäisi olla päinvastoin?

Terveyteen liittyvät hyvinvoinnin haasteet

ESA-PEKKA TAKALA, MERJA PERKIÖ-MÄKELÄ

Aiemmat tutkimukset

Tutkimustietokannoista löytyy sängen vähän tieteellisiä tutkimuksia tässä hankkeessa mukana olleilta taiteen aloilta. Taidealoilla tutkittua tietoa on eniten muusikoista, laulajista ja tanssijoista. Näitä esiintyvistä taiteilijoista tehtyjä tutkimuksia voidaan jonkin verran yleistää myös teatterityöhön. Lisäksi löytyy historiasta tunnettujen kuvataiteilijoiden ja kirjailijoiden elämään ja sairauksiin liittyviä tutkimuksia, jotka ovat kulttuurihistoriallisesti mielenkiintoisia, mutta joista ei voida päätellä juuri mitään nykyaikalaisten taiteilijoiden terveyteen liittyvistä vaaroista.

Sairastavuus

Tapaturmat

Esiintyvistä taiteilijoista uran aikana esitykseen tai harjoitteluun liittymisiä vammautumisia on raportoitu eri tutkimuksissa tanssijoilla 40:sta 89 %:iin ja muusikoilla 39:sta 92 %:iin.⁸⁷

Lontoon West Endin teatterilaisille tehtiin kysely tapaturmista 1990-luvun puolivälissä.⁸⁸ Näytäntökauden aikana 46 % oli saanut jonkin vamman, joista suurin osa oli erilaisia venähdyksiä ja nyrjähdyksiä. Eniten vammoja oli tanssijoilla.

Sirkustaiteilijoiden esityksiin liittyviä tapaturmia on tutkittu Kanadassa.⁸⁹ Mukana oli yli 1280 sirkuslaista ja heistä 78 %:lla oli uransa aikana ollut jokin tapaturma esitysten aikana, 39 %:lla se oli estänyt seuraavan esityksen ja 19 %:lla tapaturma oli johtanut vähintään 15 seuraavan esityksen perumiseen. Riski oli suurinta äkillistä fyysistä kuormitusta vaativissa tilanteissa. Eurooppalais-taustaisilla taiteilijoilla oli suurempi riski kuin pohjoisamerikkalaisilla. Kirjoittajat pohivat, olisiko syynä kulttuurinen ero: ehkä tapaturmien katsotaan tietyissä kulttuureissa kuuluvan ammattiin, jolloin turvallisuudesta ei huolehdi.

Tulennielijöillä on kuvattu keuhkojen vaurioitumisia.⁹⁰

Äänen käytön ongelmat, kuulo

Brasiliassa tehtiin tutkimus pienelle joukolla näyttelijöitä (48 näyttelijää), ja heistä kolmannes raportoi päivittäisistä äänen käytön ongelmista sekä samansuuruinen joukko äänen tuottoon liittyvästä hengityksen koordinoinnin häiriöistä.⁹¹

Meluongelmia on tutkittu lähinnä oopperassa⁹² ja musiikkiteattereissa. Musiikin ohella muut äänitehosteet saattavat aiheuttaa erityisesti haitallista impulssimelua (esimerkiksi laukausäänet).

87 Guptill 2012.

88 Evans, Evans & Carvajal 1998.

89 Hamilton ym. 2012.

90 Trullas Vila ym. 2007.

91 Goulart & Vilanova 2011.

92 Laitinen ym. 2003.

Työympäristön altisteisiin liittyvät terveyshaitat

Taiteilijoiden käyttämät materiaalit sisältävät erilaisia kemikaaleja, jotka voivat altistaa sairauksille. Ihon ja limakalvojen ärsytysreaktiot ovat todennäköisiä erityisesti jos henkilöllä on alttius ihon ärtymiseen. Liuottimet voivat aiheuttaa keskushermoston ja ääreishermoston haittoja. Raskasmetalleja (lyijy, kadmium), muovien ainesosia ja syöpävaarallisia aineita on käytetty useissa työtekniikoissa. Kemikaalien haittavaikutukset on arvioitu yleensä pieniksi, joskin joissakin tekniikoissa tai työtavoissa kemikaaleille altistuminen voi nousta suureksi ainakin lyhyeksi aikaa. Työturvallisuuden huomioiminen päivittäisessä työskentelyssä auttaa minimoimaan näitä haittoja.⁹³ Haitat on tunnettu vuosikymmeniä ja todennäköisesti suurta osaa niihin liittyvistä riskeistä osataan jo välttää.

Kvartsipölyn, auringonvalon ja liuottimien yhteyttä reumatauteihin kuuluvaan "punahukkaan" (systeminen lupus erythematosus, SLE⁹⁴) tutkittiin Kanadassa.⁹⁵ Sairastuneiden joukosta erottui riskiryhmäksi taiteen tekijät, jotka olivat käyttäneet paljon maaleja, värejä tai filmien kehitteitä. Kvartsipölylle taas voivat altistua mm. keramiikan tekijät, kivenhakkaajat sekä metallien valajat.

Maskeeraukseen voi liittyä erityisesti kemikaaleille altistumista. Ruotsissa todettiin oopperan esiintyjillä jopa kolmanneksella jotain ihon ärsytysoireita ja yli puolet kertoi maskeerauksen joskus aiheuttaneen ihon ärtymistä.⁹⁶

Savut ja pölyt voivat aiheuttaa myös hengitysteiden ärtymistä. Samoin valaistus voi joskus olla terveysongelmien syytä. Taiteilijoiden terveyteen liittyviä tutkimuksia näistä ei löytynyt.

Mielenterveyden ongelmat

Luovuus ja hulluus on yhdistetty toisiinsa antiikin ajoista saakka. Tieteellinen tutkimus on aiemmin perustunut lähinnä taiteilijoiden elämäkertoihin, jolloin tulokset saattavat vääristyä erityisesti kes-

93 Kristensen & Johansen 1994.

94 Tauti on melko harvinainen. Suomessa on pari tuhatta SLE potilasta, joista suurin osa on sairastunut alle 30-vuotiaana, ks. Reumaliitto http://www.reumaliitto.fi/reuma-aapinen/reumataudit/systeminen_lupus_erythematosus_s/.

95 Cooper ym. 2010.

96 Farm, Karlberg & Liden 1995.

kenään vertailtavien ryhmien valikointiin liittyvän harhan vuoksi. Ruotsissa tutkittiin sairaalahoitoon johtaneen skitsofrenian, kaksisuuntaisen mielialahäiriön ja masennuksen esiintyvyyttä luovilla aloilla vuosien 1973 – 2003 ajalta sairaaloiden poistoilmoitusten ja väestörekisterin tietojen avulla.⁹⁷ Luovien alojen työntekijöitä (tieteilijät ja taiteilijat) verrattiin vähemmän luoviin ammattiryhmiin (kirjanpitäjät ja tilintarkastajat). Taiteilijoiden ryhmää tarkasteltiin vielä erikseen kahdessa ryhmässä: visuaaliset taiteilijat ja muut. Luovilla aloilla skitsofreniaa esiintyi vertailuryhmää vähemmän paitsi visuaalisilla taiteilijoilla, joilla esiintyvyys oli selvästi vertailuryhmää suurempi. Skitsofreniaa sairastaneiden vanhemmat ja lapset olivat luovalla alalla useammin kuin ne, joilla ei ollut skitsofreniaa. Kaksisuuntainen mielialahäiriötä sairastaneet ja heidän lähisukulaisensa olivat selvästi useammin taiteellisella alalla. Depression suhteen ei todettu eroa luovien ja ei-luovien ammattien välillä. Uudessa analyysissä tutkijat laajensivat ja tarkensivat psyykkisten häiriöiden ja ammattien kirjoa.⁹⁸ Myös kirjailijoilla oli vertailuryhmään nähden selvästi enemmän skitsofreniaa ja kaksisuuntaisia mielialahäiriöitä.

Vaikka näissä tutkimuksissa todettiin mielen terveyden häiriötä taiteilijoilla useammin kuin vertailuryhmässä, ei tutkimuksia voi tulkita siten, että taiteilijan ammatti jotenkin altistaisi mielen terveyden häiriöille. Kyse on todennäköisemmin siitä, että herkkä mieli liittyy taiteellisiin taipumuksiin ja siten johtaa hakeutumaan taiteilijan ammattiin.

Tutkimusnäyttö on vankkaa työhön liittyvistä asioista, jotka altistavat stressille ja masennukselle.⁹⁹ Näitä ovat muun muassa epäasiallinen kohtelu, epäoikeudenmukaiseksi koettu päätöksenteko, kohtuuttomat työn vaatimukset, vähäinen työn hallinta, huono työilmapiiri ja tuen puute, sekä epävarmuus tulevasta. Näitä asioita esiintyy myös taiteilijoiden työssä siinä missä muillakin työpaikoilla. Työuupumus voi uhata, jos näihin vielä liittyvät työntekijän korkeat henkilökohtaiset tavoitteet, voimakas sitoutuminen ja korostunut velvollisuudentunto yhdistyneenä kuormittaviin työolosuhteisiin, joissa työn tavoitteita ei kyetä saavuttamaan, sekä riittämättömät yksilölliset tai yhteisölliset ongelmanratkaisukeinot

97 Kyaga ym. 2011.

98 Kyaga ym. 2013.

99 Toppinen-Tanner & Ahola 2012.

ristiriitatilanteissa.¹⁰⁰

Paitsi työssä myös muussa elinympäristössä voi olla vastaavia asioita, jotka altistavat mielenterveyden ongelmille. Lisäksi mielenterveyden ongelmien ja fyysistenkin sairauksien riskiä lisäävät vahvasti myös yksilölliset elintavat, kuten alkoholin ja muiden päihteiden käyttö, epäsäännölliset elintavat sekä riittämätön lepo ja nukkuminen. Taiteilijat eivät liene muuta väestöä paremmin vastustuskykyisiä näille riskitekijöille ja jotkin taiteilijoihin liittyvät kulttuuriset myytit saattavat jopa lisätä riskikäyttäytymistä ("boheemi taiteilija", "apurahat ryypätään heti kun ne on saatu").

Tanssijoilla on useissa tutkimuksissa raportoitu syömishäiriöitä.¹⁰¹ Taustalla lienee paljolti kulttuuriset vaatimukset siitä, minkälainen tanssijan fyysisen olemuksen tulee olla.

Kuolleisuus

Kuvataiteilijat

Eurooppalaisten keskeisten klassisen ajan maalareiden ja kuvanveistäjien elämän pituutta vertailevassa tutkimuksessa havaittiin kuvanveistäjien eläneen keskimäärin 3 vuotta kauemmin kuin maalareiden (kuoliniät keskimäärin 67,4 ja 63,6 vuotta).¹⁰² Syyksi tutkijat ehdottavat kuvanveistoon liittyvää fyysistä rasitusta ja siitä johtuvaa elimistön harjoitusvaikutusta. Tutkimuksesta käydyssä keskustelussa maalareiden lyhyemmän elämän syyksi ehdotettiin heidän käyttämiensä värien myrkyllisiä kemikaaleja, kuten lyijyä ja kultaa.¹⁰³ Tähän väitteeseen vastauksessa todettiin maalareiden keski-ikäen olleen samaa luokkaa kuin vastaavan ajan matemaatikkojen, kirjailijoiden tai säveltäjien, jotka eivät altistu kemikaaleille.¹⁰⁴

Kuvataiteilijoiden kuolinsyitä on tutkittu vuosina 1940–1969 Yhdysvalloissa.¹⁰⁵ Maalareilla todettiin muita enemmän rakkosyöpää ja leukemiaa, kuvanveistäjillä taas oli enemmän eturauhassyöpää.

100 <http://www.ttl.fi/fi/tyohyvinvointi/tyouupumus>.

101 Hincapie & Cassidy 2010.

102 Greenspan, Heinz & Hargrove 2008a.

103 Abastado & Chemla 2008.

104 Greenspan, Heinz & Hargrove 2008b.

105 Miller, Blair & McCann 1985.

On huomattava, että työolot ja myös elintavat ovat todennäköisesti suuresti muuttuneet tuon ajankohdan jälkeen.

Näyttämötaiteilijat

Puolassa on tutkittu olympiaurheilijoiden kuolleisuutta ja verrattu heitä näyttelijöihin ja nunniiin/munkkeihin sekä laajemmin väestöön vuosien 1946–2000 välisenä aikana.¹⁰⁶ Urheilijoiden kuolleisuus oli pienintä, mutta myös näyttelijöiden 15–20 % alhaisempaa kuin keski-ikäisten.

Kansainvälisesti palkittuja näyttelijöiden kuolleisuutta on myös verrattu niihin, jotka oli nimetty palkintoehdokkaiksi, mutta eivät sitä saaneet.¹⁰⁷ Voittajiksi nimettyjen näyttelijöiden odotettavissa oleva keski-ikä oli 3 vuotta korkeampi kuin "rivinäyttelijöiden" samoissa elokuvissa. Samat tutkijat selvittivät myös palkintopaikalle ehdotettujen elokuvaohjaajien ja näyttelijöiden kuolleisuutta. Kuolinsyissä ei ollut eroja, mutta ohjaajat elivät keskimäärin vanhemmiksi (79 v.) kuin näyttelijät (75 v.). Erilaisilla taustatekijöillä (mm. sukupuoli, koulutus, kansalaisuus) ei eroa voitu selittää, joten tutkijat arvelevat sen johtuvan ohjaajien korkeammasta sosiaalisesta asemasta.¹⁰⁸

Amerikkalaisten näyttelijöiden kuolleisuutta tutkittiin kuolinsyyrekistereistä vuosina 1950–1978.¹⁰⁹ Tuona aikana ja aiemmin hiusten väriaineet ja näyttelijöiden käyttämä kosmetiikka sisälsivät syöpää aiheuttavia kemikaaleja, mutta näyttelijöiden kuolinsyistä ei tällaista riskiä voitu todentaa. Miesnäyttelijöillä olivat muuta väestöä yleisempinä kuolinsyinä itsemurhat, maksakirroosi sekä suoliston syövät. Naisilla taas oli muuta väestöä yleisemmin syynä itsemurha ja keuhkosityöpä. Itsemurhat olivat molemmilla sukupuolilla yleisimpiä Kaliforniassa ja New Yorkissa. Tutkimuksen tulokset näyttivät heijastavan pikemminkin näyttelijöiden yksilöllisiä elintapoja kuin itse työtä. Keuhkosityövän keskeinen vaaratekijä on tupakointi kun taas maksakirroosi sekä suolistosyövät liittyvät alkoholin käyttöön. Itsemurha on kulttuurinen käyttäytymismuoto, jolle altistaa erityisesti alkoholin ja muiden päihteiden käyttö.

106 Gajewski & Poznanska 2008.

107 Redelmeier & Singh 2001b.

108 Redelmeier & Singh 2003.

109 Depue, Kagey & Heid 1985.

Kirjailijat

Työhön sitoutumisen on todettu pidentävän elinikää. Sitä ajatellen vertailtiin palkintovoittoihin yltäneiden elokuvien käsikirjoittajia niihin, jotka oli nimetty ehdokkaiksi, mutta eivät voittaneet.¹¹⁰ Yllättäen voittajien elinikä oli keskimäärin lyhyempi (73,6 v.) kuin ilman palkintoa jääneillä (77,6 v.). Selitykseksi tutkijat ehdottavat näiden ryhmien erilaisia elintapoja, joita ei kuitenkaan voitu selvittää tutkimuksessa.

Ruotsissa sairaaloiden rekisterien tutkimuksessa todettiin itsemurhan tehneiden joukossa olevan suhteellisesti enemmän kirjailijoita. Tutkijat selittävät tätä siten, että kirjailijoilla useammin esiintyvät mielenterveyden häiriöt (skitsofrenia, kaksisuuntainen mielialahäiriö) usein ovat itsemurhan taustalla.¹¹¹

Kyselytutkimus

Seuraavassa kuvataan kyselytutkimuksen terveyteen liittyvät taiteilijoiden tulokset ja verrataan niitä 26–68-vuotiaiden suomalaisten työssä olevien tuloksiin.

Aineisto ja menetelmät

Kyselyaineiston analyysi rajattiin työikäisiin ja työssä käyviin, joskin osa taiteilijoista tekee aktiivista työtä vielä virallisen eläkeiän jälkeen. Yleisen kuvauksen lisäksi tehtiin vertailuja ristiintaulukomalla taiteilijoiden ammattinimikkeiden, iän ja sukupuolen mukaan. Ammattien luokittelussa käytettiin vastaajan ilmoittaman ammattinimikkeen mukaista luokittelua (Liite 4). Iän vaikutusta arvioitaessa tarkastelu tehtiin jakamalla vastaajien joukko iän perusteella kolmeen tai neljään yhtä suureen ryhmään, jotta saataisiin riittävästi vastaajia jokaiseen tarkasteluun.

110 Redelmeier & Singh 2001a.

111 Kyaga ym. 2013.

Tulokset

Työhön liittyvät oireet

Taiteilijoilla edeltäneen puolen vuoden aikana työhön liittyvät oireet olivat selvästi yleisempiä (56 %) kuin työssä olevilla (22 %). Avovastauksissa suurin osa oli erilaisia stressiin liittyviä oireita, kuten uupumusta, ahdistusta, unettomuutta tai masennusta. Lähes puolet ilmoitti niska-hartiaseudun tai muuta liikuntaelinten kipua – usein yhdessä stressi-oireiden kanssa. Eniten oireita ilmoittivat kirjailijat (70 %) ja vähiten perinteiset taiteilija-ammattit (40 %). Naiset ilmoittivat oireita hieman useammin (59 %) kuin miehet (51 %).

Avovastauksissa tuli esiin myös sitä, että oireet eivät suinkaan aina liittyneet itse taiteen tekemiseen, vaan johonkin muuhun työhön liittyvään.

unettomuus / ahdistus, mutta se ei johdu taiteellisesta työstä vaan...

alakulo joka johtuu paikallisista vaikutteista; en koe itseäni ymmärrettävän siinä ammatillisen piirini huipussa joka täällä on. Koen että olisin ymmärrettävämpi muualla, muissa piireissä, kuitenkin oman taiteenalani vastaavassa sosiaalisessa ympäristössä

...turhautunutta pessimististä ajattelua taidesysteemiä kohtaan

Oireet tutkimusta edeltäneen kuukauden aikana

Taiteilijoilla oli ollut tutkimusta edeltäneen kuukauden aikana selvästi yleisemmin erilaisia pitkäaikaisia tai toistuvia oireita kuin työssä olevilla yleensä (taulukko 8).

Syynä eron vertailuaineistoon verrattuna saattaa olla se, että näissä kahdessa tutkimuksessa kysymykset olivat yhtenevät, mutta kyselyn tapa on erilainen. Puhelinhaastattelussa ehkä ilmoitetaan oireita vähemmän kuin kyselyssä, jossa on helppo ruksata kysymysten kohdalle. Avovastaukset viittaavat siihen, että oireet ovat olleet melko lieviä.

oire	taiteilijat, %	työssä olevat yhteensä, %
niska-hartiavaivat	72	47
olkapäiden tai käsivarsien särky	43	30
ranteiden tai sormien särky	29	18
lanne-ristiselän kipu	45	31
kipu lonkissa tai jaloissa	34	25
masentuneisuus tai alakuloisuus	48	14
ärtyisyys	57	26
voimattomuus tai väsymys	63	34
unettomuus tai nukahtamisvaikeudet	49	21
muistin tai keskittymiskyvyn heikkenemistä	46	17
mielenkiinnon puutetta tai merkityksettömyyden tunnetta	47	16
kipua, puristusta tai ahdistusta rinnassa	16	6
hengenahdistusta tai yskää, johon on liittynyt hengityksen vinkumista	17	10
silmäoireita, kuten väsymistä, kutinaa tai kirvelyä	44	25

Taulukko 8. Tutkimusta edeltäneen kuukauden aikaiset pitkäaikaiset tai toistuvat oireet, taiteilijat N=371; työssä olevat, N=1914.

Naisilla on miehiä useammin erityisesti niska-hartiaseudun vaivoja ja niin oli myös taiteilijoilla. Tiedetään, että yksittäisiä oireita jopa yleisempiä ovat usean alueen kivut. Liikuntaelinten oireista (niska, olkapäät, ranteet ja sormet, ala-selkä, lonkat ja jalat) tehtiin siksi summa-muuttuja (0-5 aluetta), jota tarkasteltiin ammattiryhmittäin. Sen keskiluku oli 2 paitsi kirjailijoilla 3. Näyttämötaiteilijoilla oli hieman enemmän oireita miehillä (keskiluku 2,5) kuin naisilla (keskiluku 2). Kirjailijoilla ja taiteilijoilla tilanne oli päinvastoin (naisilla keskimäärin 3 aluetta, miehillä 2). Tulos voi heijastaa näyttelijätyön fyysisistä luonneta: Näyttelijä liikkuu työssään muita taidealoja enemmän, joka voi suojata vaivoilta paremmin kuin paikallaan pysyvä työ. Toisaalta miesnäyttelijät joutunevat naisia enemmän fyysisesti raskaisiin suoriin, jolloin oireiden ja jopa vammautumisen riski kasvavat.

Stressin kokeminen ja psyykkiset oireet

Taiteilijoista lähes joka kolmas (29 %) koki stressiä melko paljon tai erittäin paljon. Tämä oli selvästi yleisempää kuin työssä olevilla keskimäärin (8 %). Ammattiryhmien välillä ei todettu selviä eroja, joskin "perinteisten" taiteilijoiden ryhmä ilmoitti vain vähän tai ei lainkaan stressiä useammin (43 %) kuin "yleisnimikkeen" taiteilijat (27 %). "Perinteisten" taiteilijoiden ikä oli "yleisnimikkeen" ryhmää korkeampi (52–65-vuotiaiden osuudet 57 % ja 34 %). Näyttää siltä, että stressin vähentyminen liittyy ikään ja kokemukseen.

Myös psyykkisistä oireista tehtiin summamuuttuja. Oireita naisilla ja miehillä oli yhtä usein. Näyttämötaiteilijoilla, kirjailijoilla ja taiteilijoilla oireita oli keskimäärin 3 (mediaani), perinteisillä taiteilijoilla naisilla 2, miehillä 1. Tämä vastaa hyvin työn henkisen raskauden kokemista (ks. luku Taiteellisen työn haasteet).

Elintavat

Uni

Taiteilijat nukkuivat työpäivinänsä keskimäärin 7,2 tuntia kuten vertailujoukkona käytetty kaikkien työssä olevien haastatteluun osallistujat (7,1 tuntia). Vastauksissa ei todettu eroa ammattiryhmien tai sukupuolten välillä.

Liikunta

Taiteilijoiden kuntoliikunnan harrastaminen ei suuresti poikennut työssä olevista yleensä. Taiteilijoista joka viides (21 %) harrasti kuntoliikuntaa vähintään neljä kertaa viikossa ja joka kolmas (33 %) 2-3 kertaa viikossa; vastaavat luvut kaikilla työssä olevilla olivat 19 % ja 41 %.

Vähintään kahdesti viikossa liikkuvia oli eniten kirjailijoissa (67 %) ja näyttelijöissä (64 %). Eniten liikuntaa oli ikäryhmässä 48–55 v. (63 % ilmoitti liikkuvansa vähintään kahdesti viikossa). Naisten ja miesten liikunta-aktiiviteetissa ei ollut selvää eroa, joskin vähintään neljästi viikossa liikkui miehistä hieman enemmän (27 %) kuin naisista (20 %). Luvut vastaavat yleisiä suomalaisten liikkumisen määriä v. 2000.¹¹²

112 Uutela 2002.

Alkoholi

Taiteilijoista 13 % ei käyttänyt lainkaan alkoholia, joka vastaa vertailuryhmän ilmoittamaa tulosta. Mikään taiteilijaryhmä ei erotu toisista alkoholin käytön suhteen. Liioin ei ikäryhmittäin ollut eroja.

Alkoholin suurkulutuksella tarkoitetaan miehillä yli 24:n ja naisilla yli 16 alkoholiannoksen juomista viikossa.¹¹³ Vastausten perusteella suurkuluttajia oli 3 % sekä miehistä että naisista.

Tapaturmat, henkisen väkivallan, uhkailun tai fyysisen väkivallan kohteeksi joutuminen sekä kielteiset tunteet työssä

Kysymykseen ”Onko sinulle sattunut työtapaturma?” vastasi myöntävästi näyttelijöistä puolet, ”perinteisistä” taiteilijoista joka kahdeksas ja muista taiteilijoista kolmannes. Kysymystä ei esitetty kirjailijoille. Työ ja terveys -haastattelussa kysymykseen liittyi aikamääre (viimeisten 12 kk aikana), joten tutkimuksia ei voi vertailla keskenään.

Taiteilijoista 3,9 % ja kaikista työssä olevista 3,7 % koki olevansa tällä hetkellä henkisen väkivallan tai kiusaamisen kohteena. Nykyhetkeä aiemmin henkistä väkivaltaa tai kiusaamista oli kokenut 24,5 % taiteilijoista ja 10,5 % työssä olevista.

Taiteilijoista oli työssään joutunut viimeisen 12 kuukauden aikana uhkailun kohteeksi 7,3 % ja fyysisen väkivallan kohteeksi 0,6 %. Kaikista työssä olevista oli työssä tai matkalla töihin tai töistä pois joutunut viimeisen 12 kuukauden aikana uhkailun kohteeksi 7,7 % ja fyysisen väkivallan kohteeksi 3,4 %. Tässä vertailussa on huomattava, että taiteilijoilta ei kysytty työmatkasta.

Seksuaalista häirintää oli kokenut työssään viimeisen 12 kuukauden aikana 4,2 % taiteilijoista ja 3,6 % kaikista työssä olevista. Eniten häirinnän kokemuksia ilmoittivat näyttämötyön tekijät (8 %) ja alle 40-vuotiaat.

Taiteilijoista 10 % joutui työssään melko usein tai jatkuvasti tilanteisiin, jotka herättävät kielteisiä tunteita kuten suuttumusta, vihaa, pelkoa tai häpeää. Eniten näitä tilanteita ilmoittivat kirjailijat

113 Kivistö, Jurvansuu & Hirvonen 2010.

(12 %) ja näyttämötaiteilijat (11 %). Tilanteita kuvasivat eniten alle 40-vuotiaat. Naisten ja miesten vastauksissa ei ollut eroa. Kaikista työssä olevista vastaavaa oli kokenut 9 %.

Ammattitaudit

Ammattitaudeilla tarkoitetaan sairauksia, joiden synnyssä ja pahenemisessa työllä on merkittävä osuus. Ammattitaudin määritelmä on vakuutusoidellinen ja siten vaihtelee maasta toiseen sen mukaan, mitä kussakin maassa on määritetty ammattitaudiksi. Työterveyslaitoksen Työperäisten sairauksien rekisteriin (TPSR¹¹⁴) on vuodesta 1964 lähtien kerätty tietoa ammattitautien, ammattitautiepäilyjen ja eräinä työtapaturmina korvattavien vammojen vuoksi lääkäreiden tutkimuksissa olleista potilaista. Rekisteristä haettiin taiteilijoiden ammattinimikkeillä sinne vuodesta 1996 kirjatut ilmoitukset. Rekisterin ammattinimikkeen koodaus on tapahtunut Tilastokeskuksen ammattikoodien mukaan ja osa tapauksista on kirjautunut hyvin yleisellä koodilla, jossa mm. toimittajat ja taiteilijat on ryhmitetty samaan yläluokkaan eikä ilman alakoodia näitä voida erottaa toisistaan. Siksi tässä tarkastelussa ammattiluokituksena käytettiin seuraavia ryhmiä selvästi tunnistettavia ryhmiä: näyttelijät, kuvataiteilijat (mukana graafikot), valokuvaajat (mukana elokuvaajat), sekä muut taiteilijat.

Tulokset

Vuosina 1996 – 2011 rekisteriin oli ilmoitettu yhteensä 116 taiteilijaa (58 kuvataiteilijaa, 21 näyttelijää, 5 valokuvaajaa ja 32 muuta taiteilijaa) eli keskimäärin 7 tapausta vuodessa (vaihtelu 3 – 14 tapausta /v.). Tautiluokittain nämä olivat rasisairauksia (36 kpl), meluvammoja (21 kpl), hengitysteiden allergioita (astma ja nuha) (19 kpl), ihotauteja (15 kpl), asbestisairauksia (3 kpl) ja muita sairauksia (22 kpl). Kuvataiteilijoilla yleisimpiä olivat rasisairaudet (43 % kaikista kuvataiteilijoiden sairauksista) ja näyttelijöillä taas meluvammat (29 % näyttelijöiden ammattitaudeista).

114 http://www.ttl.fi/fi/rekisterit/tyoperaisten_sairauksien_rekisteri.

Pohdintaa

Ruumiillisen rasituksen kokeminen vastasi vertailuväestöä – poikkeuksena näyttämötyön tekijät, joista puolet koki työnsä fyysisesti vähintään melko rasittavaksi. Tämä vastanee hyvin näyttelijän työn todellisuutta, jossa fyysinen ilmaisu on keskeistä. Rasittavuuden kokeminen syntyy paitsi työn edellyttämästä fyysisestä suorituksesta myös yksilön fyysisestä kunnosta. Näyttämöihin liittyy myös tavallista suurempi tapaturmien riski. Vamman paraneminen edellyttää aluksi vähintään suhteellista lepoa ja jos tämä jatkuu muutamia päiviä kauemmin, elimistö alkaa sopeutua vähäiseen kuormitukseen heikentymällä ¹¹⁵. Siten vamman jälkeen työhön paluun alkuvuikkoina elimistö ei enää olekaan valmis kohtaamaan raskaita suorituksia ja fyysisen ylikuormituksen riski kasvaa. Vammaa edeltäneen kunnan saavuttaminen vamman paranemisen jälkeen edellyttää säännöllistä harjoittelua viikkojen ajan. Näyttelijöiden fyysisen kunnan säilyttämisessä on siten samoja piirteitä kuin kilpaurheilijoiden valmennuksessa. Hyvän fyysisen kunnan säilyttäminen onkin erityisesti näyttelijöille tärkeää työkyvyn kannalta.

Taiteilijat ilmoittivat muuta väestöä runsaammin sekä fyysisiä että psyykkisiä oireita työhön liittyen. Kysymyksiin vastaaminen tapahtui valitsemalla joko ”kyllä” tai ”ei”, mutta vastaajilla oli myös mahdollisuus selvittää asiaa tarkemmin. Näiden avovastausten perusteella oireiden kokeminen ei näyttänyt liittyvän selviin sairauksiin. Aineistojen ero saattaa myös liittyä myös siihen, että ne kerättiin eri tavoin: Työ ja terveys Suomessa tehtiin puhelinhaastatteluna ja kukin vastaus tallennettiin heti siihen vastaamisen jälkeen. Taiteilijat taas täyttivät lomakkeen, jonka vastauksiin pystyi palaamaan vielä ennen sen lähettämistä.

Myös taiteilijoiden välillä oli eroja siten että kirjailijat ja näyttämötaiteilijat ilmoittivat oireita kuvataiteilijoita useammin. Voisiko olla niin, että kielen ja sen merkitysten kanssa jatkuvasti työskentelevät kirjailijat ja näyttelijät vastaavat omia tuntemuksia ja kokemuksia koskeviin kielellisiin kysymyksiin eri tavoin kuin muita ilmaisukanavia käyttävät taiteilijat?

Erytisesti niska-hartiaseudun vaivat ovat yleisiä väestössä niin ruumiillisen työn tekijöillä kuin toimistotyössä. Oireita ilmaantuu kaikille, jos pää ja hartiat ovat samassa asennossa tuntikausia, jolloin

115 Takala 2007.

jo pelkkä käsien kannattelu riittää aiheuttamaan lihasväsymystä ja kipeytymistä. Jo lyhyempi tauoton jakso riittää oireiden syntyyn myös silloin, jos käsillä tehdään samalla suurta puristusvoimaa edellyttäviä liikkeitä.¹¹⁶ Kirjailijoilla vaivojen syynä saattaa siten usein olla ilman taukoja tapahtuva kirjoittaminen ja käsillään työtä tekeillä taiteilijoilla käsien kannattelu tai toistuvat voimaa vaativat liikkeet.

Suomalaisessa Terveys 2000 -tutkimuksessa nähtiin erityisesti masennuksen ja erilaisten liikuntaelinten oireiden esiintyvän runsaasti samoilla henkilöillä.¹¹⁷ Taiteilijat ilmoittivat runsaasti stressiä ja psyykkisiä tuntemuksia, jotka taas voivat herkistää myös ruumiillisten tuntemusten kokemiselle.

Terveysteen liittyvistä elintavoista kysytyjen asioiden perusteella taiteilijat eivät juuri poikkea muusta väestöstä. Liikkuminen oli samaa luokkaa kuin yleensä työtä tekevällä väestöllä, joskin puolet taiteilijoista liikkui reilusti vähemmän kuin mitä tulisi tehdä hyvän terveyden säilyttämiseksi. Kysely ei liioin tue myyttiä taiteilijoiden runsaasta alkoholin juomisesta. Kyselyssä ei selvitetty muita terveyteen liittyviä käyttäytymisen riskejä kuten tupakkaa, ylipainoa tai muita päihteitä. On syytä olettaa, että näitä yleisten kansansairauksien riskitekijöitä esiintyy taiteilijoiden piirissä samassa määrin kuin muulla väestöllä.

Kyselyn tuloksia arvioitaessa on huomattava, että kysymyksiin vastasi vain alle puolet niistä, joille se oli lähetetty. Siten tulokset edustavat vain tämän joukon vastauksia. Alhainen vastausaktiiviteetti tarkoittaa sitä, että taiteilijoiden vastausten vertailu Työ ja terveys -kyselyn vastauksiin on lähinnä suuntaa antava, kun vastaamatta jättäneistä ei ole tietoa. Tästä syystä ei vertailuissa voitu käyttää tilastotieteen menetelmiä sen arvioimiseksi, ovatko todetut erot sattumasta poikkeavia. Samoin vertailuun eri taiteilijaryhmien, ikäryhmien ja sukupuolten välillä on suhtauduttava siten, että se ei välttämättä edusta kaikkia Suomen taiteilijoita.

Ammattitautien ja niiden epäilyjen määrä taiteilija-ammateissa ei ollut kovin suuri – vuosittain keskimäärin 7 tapausta. Kuvatut ammattitaudit liittyivät taiteilijoiden työssä jo aiemmin kuvattuihin altisteisiin kuten käsin tehtävät voimaa vaativat toistolikkeet, melu sekä kemiallisten aineiden aiheuttamat ärsytykset. On huomattava, että ammattitautien ilmoitukset kertyvät vakuutusyhtiöiden kautta,

116 Viikari-Juntura & Takala 2011.

117 Miranda, Kaila-Kangas & Ahola 2011.

jolloin ilman vakuutusta työskentelevien taiteilijoiden mahdolliset ammattitautien epäilyt ovat voineet jäädä ilmoittamatta rekisteriin. Samoin on mahdollista, että taiteilijoiden käyttämällä työterveyshuollon ja muilla terveystalveluiden tarjoajilla ei ole riittävästi tietoa siitä, mitä erityisongelmia liittyy taiteilijoiden työhön. Muusikoiden¹¹⁸ ja tanssijoiden¹¹⁹ terveydestä kiinnostuneilla terveydenhuollon ammattilaisilla on omat fooruminsa tällaisen taiteen alaan liittyvän erityistiedon opiskeluun ja tiedon jakamiseen.

Suosituksia

Taiteilijoiden terveyden edistämiseksi voidaan esittää seuraavia suosituksia

- Terveydenhuollossa ja erityisesti työterveyshuollossa tarvittaisiin lisää tietoa taiteilijoiden terveyden ja työsuojelun erityiskysymyksistä. Yksi mahdollisuus olisi verkkosivusto, johon koottaisiin taidealoihin liittyvää tietoa.
- Taidealojen koulutuksessa tulisi käsitellä riittävässä laajuudessa taiteilijan terveyteen ja työsuojeluun liittyviä kysymyksiä
- Taiteilijoiden itsensä olisi hyvä tiedostaa terveyteen liittyvät käyttäytymisen riskit ja niiden merkitys. Työssä jaksamisen kannalta keskeistä on työsuojelun huomioiminen sekä työn rasituksesta palautumista edistävä työn ja taukojen rytmittäminen. Työn tekemisen lisäksi tulisi taiteilijoita kannustaa terveyttä edistävään käyttäytymiseen myös vapaa-aikana. Riskikäyttäytymistä ihannoivat tarinat ja myytit taiteilijan työn "välttämättöminä" liitännäisinä tulisi julkisesti todeta virheellisiksi.

118 Suomen Musiikkilääketieteen Yhdistys <http://www.musiikkilaaketiede.fi>.

119 Dance Health Finland <http://www.dhf.fi/8>.

Taidetyön muutokset ja hyvän elämän kysymykset – yhteenveto

PIA HOUNI, HELI ANSIO

Hyvinvoivaa taiteilijaa voidaan pitää pinnallisena tai kepeänä ja kärsivää ahdistunutta ihannoidaan.

Tämä yhden kyselyymme vastanneen taiteilijan lause osoittaa suoraan siihen, miksi tämä tutkimus on kannattanut tehdä. On tärkeitä riisua taiteilijan ammattiin liittyviä myyttisiä mielikuvia. Tämän päivän todellisuus on toisenlainen kuin 1800-luvun romantiikan ajan taiteilijamyytti tai tuon ajan todellisuus. Nyt puhumme työstä ja sen toteuttamisen ehdoista. Emme puhu luovuuteen liittyvästä mysteeristä tai sen salaisuudesta. Sen on tarkoitus hengittää taiteilijan sisäisessä maailmassa.

Kirjan alussa ollut Senecan lausahdus onnellisuudesta on tärkeä motto hyvinvoinnin kysymykselle. Hyvän elämän lähtökohdat ovat meissä yksilöllisesti. Siksi on tärkeitä vaalia ja hoitaa niitä. On kuitenkin totta, että harva meistä päätyy zen-mestariksi, vaan tarvitsee ympärilleen myös itseä tukevia verkostoja ja rakenteita. Niiden kartoittamiseksi tämä tutkimus tehtiin.

On tärkeitä keskustella, ymmärtää ja edistää toimenpiteitä, joita taiteilijan ammatin harjoittamiseen liittyy. Suomalaiset taiteilijat ovat hyvin koulutettuja ja heillä on aktiivinen suhde oman ammattitaitonsa edistämiseen. Tätä vasten myös kulttuuripoliittisessa neuvonpidossa on suotavaa ymmärtää, että liikuttelemme korkeakou-

lutettujen ihmisten asioita tai/ja erityisen lahjakkuuden omaavien yksilöiden elämää, joita yhteiskunta tarvitsee mitä suurimmassa määrin. Antti Kasvion artikkeli tässä kirjassa toteaa taiteilijoiden arvon laaja-alaisesti.

Monet tässä tutkimuksessa esille tulleet seikat ovat ennestään tuttuja asioita, kuten taiteilijan taloudellisen aseman heittelevä luonne. Taloudellisen tuen tai työsuhteiden kysymystä ei voi ratkaista helposti, eikä yksinkertaisesti. Taiteilijat joutuvat eriarvoisiin asemiin talouden suhteen, koska toisilla aloilla työpaikat ovat mahdollisia, kun taas toisilla taidealoilla niitä ei juuri ole tarjolla. On kuitenkin naiivia väittää, että taiteilijan heikko sosioekonominen asema on "ammatinvalintakysymys", kuten käytäväkeskusteluissa usein heitetään. Väittämällä näin, voimme samalla katsoa myös niitä tuhansia yhteiskunnan marginaaliin tai sosiaaliavustusten piiriin kuuluvia ihmisiä, joilla ei ole omasta takaa riittävää taloudellista turvaa selvitä yhteiskunnan jäseninä. Tämän kaltaisen näkökulman ylläpito on niin kapeakatseista, että sen voi katkaista alkuunsa.

Taidetyön muutoksia

Miten taidetyö on muuttunut? Mistä ja milloin muutoksen voidaan katsoa alkaneen? Entä miten näillä mahdollisilla muutoksilla on heijastusta taiteilijoiden hyvinvointiin? Taidetyön muutosta käsittelevät kysymykset ovat moninaisia ja samalla haasteellisia vastata. Kysymys muutoksesta on samanaikaisesti sekä konkreettinen että mielikuvissa tapahtuva. Kun ympäröivä keskustelu työyhteisöissä tai yhteiskunnassa nostaa usein esille muutoksen käsitteeseen liittyviä seikkoja, se väistämättä aiheuttaa yksilössä mielikuvien ryöpyn siitä, että kaikki työhön liittyvät asiat ovat nyt jotenkin liikkeessä ja siirtymässä pois tutuista paikoistaan.

Työntutkimuksen näkökulmasta on vaikea maalata esiin yksiselitteisesti niitä seikkoja, joista taidetyön muutoksia voi osoittaa. Monet muutoskeskustelut ovat meneillään olevia pohdintoja tulevasta, ja niille ei siten ole konkreettisia toimenpiteitä vielä näkyvisä. On kuitenkin sellaisia ilmiöitä, joiden kautta taidetyöhön liittyviä muutoksia voi hahmottaa.

Ensimmäinen esittämämme taidetyön muutosta koskeva huomio on poleeminen ja paradoksaalinen: taiteellinen työ ei perustaltaan olekaan muuttunut. Sen sijaan muu työ on muuttunut enemmän

taiteellisen työn kaltaiseksi. Taiteen kaltaisuus on valunut työelämään uuden työn muodossa: aikamme työ yleensä on henkilökohtaistunutta ja estetisoitunutta, ja se mielletään yhä enemmän itsen toteuttamiseksi. Mutta myös taiteilijan ammattikuva on muuttunut. Taiteilijuus on ammattimaistunut ja arkipäiväistynyt – etäännytynyt yhä kauemmas 1800-luvulla luodusta romantiikan ajan taiteilijakuvasta, johon mielikuvaan omana aikanammekin usein turvataan ja palataan.¹²⁰

Monet talouspoliittiset muutokset yhteiskunnassa vaikuttavat myös taidetyöhön. Heijastukset liittyvät moneen sellaiseen sektoriin, jossa yleensä raha liikkuu tai tehdään investointeja, myös kulttuuriin. Tämä voi näkyä esimerkiksi apurahojen jakamisen määrässä. Tuottoisina vuosina säätiöt ja rahoittajat pystyvät jakamaan enemmän voittoja apurahoina kuin heikoimpina vuosina. Vuonna 2012 Helsingin Sanomissa keskusteltiin apurahanhakijoiden määrän kasvusta ja siten kilpailun kovenemisestä. Tämä on yksi kentän muutosilmiöistä. Se kertoo tietysti siitä, että tekijöiden määrä on kasvanut, mutta myös siitä, että yhä useammassa organisaatiossa ja instituutiossa on siirrytty erilaisten vapaan rahoituskentän muotojen suuntaan aiemman turvatus rahoituksen menetettyä paikansa.

Työsuhteisilla taidealoilla työsuhteiden määrät ovat laskussa (vrt. esimerkiksi teatterialan tilastot). Myös keikkatyön osuudessa taiteilijoille on havaittu muutoksia, sillä monet opistot ja oppilaitokset eivät voi entiseen tapaan työllistää tuntiohjaajia. Kulttuurialoilla laajemmin on kuitenkin ollut kasvua työllistymisen suhteen. Yleisessä palkkatason kehityksessä taidealojen ammatit ovat jäljessä.¹²¹

Taidealojen koulutuksessa on tapahtunut muutaman viime vuoden aikana rajuja rakenteellisia ja sisällöllisiä muutoksia. Taidealoilla on tehty ja tehdään entistä enemmän tohtorintutkintoja. Taiteellinen tutkimus on vakiintunut taidekorkeakouluissa viimeisten 10–15 vuoden aikana. Aalto-yliopiston rakentaminen eri korkeakoulujen kautta aiheutti paljon keskustelua juuri taidealojen (entinen Taide-teollinen korkeakoulu) kohdalla ja huolta, ovatko ne vaarassa jäädä kaupallisten alojen jalkoihin. Keskusteluissa kuulutettiin yhteistyön

120 Ks. Julkunen 2008; Levanto 2005; Naukkarinen 2005.

121 Ks. esim. Rensujeff 2013. Kiitämme tutkija Kaija Rensujeffia hänen antamistaan Taiteilijan asema 2010 -tutkimusta koskevista tiedoista.

tukemista. Tämän jatkoksi syntyi toinen yhteenliittymä Taideyliopisto, joka taas rakentui pelkästään taidealojen korkeakoulusektoreista. Tässäkin keskustelussa korostettiin yhteistyön vahvistamista. Näiden koulutusrakenteiden muutoksien hedelmiä seuraamme lähivuosien aikana lisää. Koulutukseen liittyvä iso keskustelu on koskenut myös ammattikorkeakoulututkintoja. Muutamia kulttuurialojen koulutuksia on päätetty lakkauttaa vetoamalla ylikoulutuksen määrään. Taidealojen ammattiliittojen jäsenmäärät ovat nousseet tasaisesti. Ammattilaisten määrä on kasvanut. Onko tämä systemaattisen koulutuksen tulosta vai ei, sitä on vaikea yksiselitteisesti arvioida.

Viime vuosikymmeninä taiteen kentässä on kehittynyt kokonaan uusia, erityistä ammatillista osaamista vaativia taiteen muotoja. Usein nämä taiteen lajit rikkovat perinteiset taiteenalojen rajat. Valokuva- ja mediataide sekä valo- ja äänitaide ovat eriytyneet omiksi taiteen osa-alueikseen. Teatteritaiteessa valo- ja äänisuunnittelijoiden ammattikunta on kehittänyt omaa professionaalista identiteettiään ja esimerkiksi videosuunnittelijan tehtävä on noussut esiin uutena, erillistä ammattitaitoa vaativana taiteellisena osa-alueena. Näiden tehtävien lisäksi taidekentällä on kehittynyt uusia ei-taiteellisia tai taiteellista työtä tukevia ammattikuvia. Läheskään kaikissa uusissa taiteen muodoissa ja osa-alueissa tai niitä tukevassa teknologisessä osaamisessa ei vielä ole tarjolla koulutusta.

Taiteilijoiden ammattiosaamiselle on viime vuosikymmeninä löytynyt ja kehitetty käyttöä "perinteisen" taiteellisen työskentelyn ulkopuolella. Tarkoitamme niin kutsuttua taiteen soveltavaa käyttöä. Taiteen soveltava kenttä on kasvanut ja laajentunut koulutukseen, valmennukseen, työelämään, sosiaali- ja terveystalouteen sekä hyvinvointipalveluihin. Näillä alueilla on kasvavaa liiketoimintaa. Taiteilijoille erilaiset ammattikuvan laajennukset soveltavalla kentällä voivat tuoda kaivattuja palkallisen työn mahdollisuuksia. Soveltavan työskentelyn eri muodot kuitenkin vaativat omaa erityistä osaamistaan eivätkä sovi kaikille taiteilijoille.

Yksi huomion arvoinen muutos taidekentässä on tietysti viimeisen parinkymmenen vuoden aikana kasvanut julkisuuden ja mediapainotteisuuden vaikutus. On totta, että taiteilijan työstä ja elämästä on aina oltu kiinnostuneita julkisuudessa, mutta monien mielestä siitä on tullut tänä päivänä tekijöitä arvottava ja määrittävä tekijä. Tätä siivittää tietysti myös se, että julkisuudesta itsestään on tullut identiteetin arvo, kaupallisuuden väline ja turhautuneen ihmisen

olinpaikka. Kuten Arto Haapala on todennut asian termeillä ”tähtiä ja tähteitä”, joista julkisuus muodostuu. Tämä kaikki hämärtää näkökykyä. Se asettaa myös monet ammattitaiteilijat tilanteisiin, jossa itsensä tuotteistaminen ja brändääminen näyttytyy pakonomaisena velvoitteena, kuten tutkimusaineistossamme monet toteavat.

Taidelaitoksissa on tapahtunut rakenteellisia muutoksia. Esimerkiksi kaupunginteattereiden yksityistäminen on ollut trendinä viimeiset parikymmentä vuotta, ja aivan viime vuosina useampia teattereita on muutettu osakeyhtiöiksi. Kiristyvässä taloudellisessa tilanteessa taidelaitokset ovat pakotettuja suunnittelemaan toimintaa talouden ehdoilla, mikä esimerkiksi teattereissa usein merkitsee erilaisten oheispalveluiden tarjonnan kasvua. Taidekentän laajemmat rakenteelliset tekijät aiheuttavat seurannaisvaikutuksia yksittäisten taiteilijoiden elämään. Kyselymme palautteen antamisen yhteydessä yksi teatterialan vastaajista kuvasi teatterikentän rakenteiden vaikutusta hyvinvointiin seuraavalla tavalla:

Kaupunginteatterijärjestelmä edesauttaa epäinhimillisiä työkentelytapoja, jolloin työntekijän eduksi tulee ajaa omia etuja eikä teoksen tai työryhmän etuja. Vakituiset sopimukset edesauttavat sitä, ettei tarvitse olla vastuussa kenellekään (kun usein johtajillakin on määräaikaiset sopimukset), jolloin syntyy suuri rakenteellinen väkivalta sen välillä, että suurin osa rahoituksesta kasaantuu toimimattomille taloille eikä pienille ryhmille, jotka pystyvät reagoimaan nopeammin muutoksiin ja ovat useimmiten taiteellisesti korkeatasoisempia. Tämä on seikka, jonka koko kenttä on tiennyt jo kymmeniä vuosia, mutta sille ei tehdä mitään. Suurin osa ongelmista, stressistä jne. johtaa tästä yksinkertaisesta rakenteellisesta viasta.

Millaista on 2010-luvun taiteilijan hyvinvointi ja työpolku?

Edellä lyhyesti kuvatut taidekentän muutokset luovat viitekehysten työn toteuttamiseen ja sen mahdollisuuksiin. Suomalaisen taiteilijan työ fragmentoituu monenlaisiin työtehtäviin ja suuntiin. Suomalaisen taiteilijoiden työllisyystilanteet ja työllistymisen muodot ovat mitä erilaisimpia. Tämän tutkimushankkeen kysely tuotti 134

erilaista yhdistelmää vastaukseksi työllisyystilanteesta. Taiteilijoiden työ ei mahdu olemassa oleviin työllistymisen kategorioihin ja käsityksiin siitä, mitä työ on. Taiteilijan koettu työllisyystilanne voi olla täysin erilainen kuin hänen virallinen työllisyystilanteensa. Tutkimuksen aineistossa toistuu uudelleen ja uudelleen se tosiasia, että koettu työllistyminen ei aina korreloi tulojen saamisen kanssa. Taiteilija voi tehdä taiteellista työtä päivästä toiseen saamatta siitä juuri tuloja. Silti hänen taiteellisen työnsä tulokset voivat olla usein ja paljon esillä yhteiskunnassa.

Työn käsite on sinänsä moniselitteinen varsinkin niille taiteilijoille, jotka eivät työllisty palkansaajina. Tämä käy ilmi kyselyssä saadusta palautteesta. Kyselyn alussa annettiin vastausohje, jossa pyydettiin vastaajia ajattelemaan kaikkien kysymysten kohdalla nimenomaan taiteellista työtään, vaikka tekisivät myös muuta työtä. Tästä huolimatta joidenkin vastaajien oli vaikeaa mieltää kaikkia kysymyksiä taiteellista työtä koskeviksi. Moni taiteilija tekee erottelun palkkatyön ja taiteellisen työn välillä. Seuraava kyselyä koskeva palaute on kirjailijalta: "Kysely oli siinä mielessä hieman hankala, koska siinä ei aina eriteltty, kysyttiinkö ns. leipätyöstä vai taiteilijantyöstä." Saimme kyselystä samansuuntaista palautetta useammilta Kirjailijaliiton ja Taiteilijaseuran vastaajilta, mutta emme lainkaan teatterialan vastaajilta. Teatterialalla taiteellinen työ onkin helpompi hahmottaa työksi, koska sitä tehdään pääsääntöisesti palkkatyösuhteessa tai toimeksiantosuhteessa.

Taiteilijan työn voimavarat

Kyselyyn vastanneista taiteilijoista neljä viidestä vastaa olevansa tyytyväisiä elämäänsä kokonaisuutena. Lähes yhtä moni kertoo olevansa tyytyväinen työhönsä. Taiteilijan työn arjen voimavarat rakentuvat tyytyväisyydestä omaan työhön, mitä moni haastatelluista taiteilijoista pitää tärkeimpänä menestymisen mittarina. Neljä viidestä taiteilijasta kokee vähintään viikoittain tekevänsä itselleen tärkeää ja merkityksellistä työtä. Kuitenkin yllättävän monelle taiteilijalle työn mielekkyyden kokemus on harvinaista. Taiteilijoista vain noin puolet tuntee usein tekevänsä yhteiskunnan kannalta tärkeää ja merkityksellistä työtä. Kyselyn avoimista vastauksista sekä haastatteluista käy ilmi, että taiteilijat kokevat usein, että yhteiskunta ei arvosta heitä ja he jäävät sen marginaaliin. Taiteilijat koke-

vat suhteellisen usein työn imua, erityisesti työhön uppoutumista. He kokevat nautintoa ja tyytyväisyyden tunnetta, joka seuraa työhön syventymisestä. Syvässä keskittyneisyyden tilassa aika tuntuu rientävän ja työstä on vaikea irrottautua.

Arki taiteilijana

Erityisesti vapaan taiteilijan arjessa konkretisoituu monella tavalla kysymys siitä, mitä työ ylipäättään on. Moniaalla tutkimusaineistossa esiintyy ajatus, että taiteilijan työ on kokonaisvaltaista ja läpäisee koko elämän. Taiteilijan työ ei lähtökohtaisesti voi olla ”pelkkä duuni”. Tämä ajatus läpäisee kysymykset siitä, miten taiteilijoiden työ jäsentyy ajassa ja paikassa, ja miten se suhteutuu muuhun elämään.

Työn ajat

Erittäin monien taiteilijoiden työ on ajallisesti epäsäännöllistä. Työsuhteessa olevilla (usein teatterialan) taiteilijoilla työpaikka määrittelee työajan. Vapaat taiteilijat vastaavat itse työaikansa jäsentelystä ulkoisten reunaehtojen tai taiteellisen työn syklien mukaisesti. Monet määrittelevät itse itselleen päivittäisen työskentelyajan. Vapaa-ajan suhteen on taiteilijoiden kohdalla mielekkäintä puhua *koe-tuista vapaapäivistä ja lomista*. Virallisia vapaapäiviä tai vuosilomaa on vain niillä, jotka tekevät taiteellista työtä työsuhteessa. Muut määrittelevät vapaa-aikansa itse – jälleen, ulkoisten reunaehtojen ja taiteellisen työn syklien puitteissa. Suuri osa taiteilijoista pitää viikossa yhden tai kaksi vapaapäivää, mutta on myös niitä, jotka eivät koskaan koe olevansa vapaalla. Myös lomien määrä jakautuu erittäin epätasaisesti. Useimmat taiteilijat pitävät lomaa vähintään muutaman viikon vuodessa, mutta varsinkin kuvataiteilijoissa ja kirjailijoissa on vastaajia, jotka kertovat, etteivät pidä koskaan lomaa. Sekä kyselyssä että haastatteluissa on esillä ajatus siitä, että vapaa-aikaa tai lomaa on vaikeaa yksiselitteisesti määrittellä. Luova työ on luonteeltaan sellaista, että se seuraa aina ajatuksissa mukana.

Kirjailijat ja kuvataiteilijat pystyvät säätelemään omaa työmääräänsä huomattavan paljon. Sen sijaan näyttelijöistä harva pystyy vaikuttamaan omaan työmääräänsä. Tämä seikka rasittaa heidän hyvinvointiaan merkittävästi.

Työn paikat

Tutkimuksen kaikissa taiteilijaryhmissä työ levittäytyy laajalle eri paikkoihin, vaikka fyysinen työskentelytila on erittäin tärkeä erityisesti teatteritaiteilijoiden ja monien kuvataiteilijoiden työssä. Varsinkin kirjailijat ja kuvataiteilijat tekevät taiteellista työtä suureksi osaksi kotona. Usein kodin yhteydessä on erillinen työtila tai työhuone, mutta monilla ei ole. Kotona työskennellessä työrauha häiriintyy helposti.

Kuvataiteilijoiden kohdalla työtila on erityinen haaste, sillä kyselyyn vastanneista kuvataiteilijoista alle puolet kokee työtilansa toimivaksi. Kotona työskentely on heille erityisen problemaattista, koska asuintilat eivät usein ole kuvataiteellisen työn kannalta taroituksenmukaisia. Erittäin monet kuvataiteilijat kokevat työtilansa liian ahtaaksi. Pääosa kuvataiteilijoista toivookin työskentelytiloiltaan ensisijaisesti kokoa: sekä lattiapinta-alaa että korkeutta. Taiteelliseen työhön käytettävän tilan pitää olla asianmukaisesti varustettu, mitä se kunkin kuvataiteen lajin kohdalla tarkoittaakin. Kirjailijat ja temeläiset toivovat useimmiten rauhallista, häiriötöntä työskentelytilaa.

Työstä palautuminen

Taiteilijat palautuvat yleisesti ottaen suhteellisen hyvin päivittäisestä työn aiheuttamasta kuormituksesta. Useilla taiteilijoilla on hyviä keinoja työstä palautumiseen. Suosituimpia palautumiskeinoja ovat liikuntaharrastukset, lukeminen, ulkoilu ja luonnossa liikkuminen, lepo ja arjen puuhat.

Taiteilijoista valtaosa palautuu suhteellisen hyvin myös työprojektien välillä, ja keinot ovat samansuuntaisia. Edellä mainittujen palautumiskeinojen lisäksi monelle tärkeitä palautumisen kannalta ovat taukojen ja lomien pitäminen ja yleinen väljyys työssä tai matkustaminen. 'Työprojekti' kuitenkin merkitsee eri taiteilijoille (ja taiteenaloille) eri asioita, ja kysymys projektien välistä on aina henkilökohtainen ja taiteenalakohtainen. Joillakin työprojektit menevät koko ajan päällekkäin, toisilla taas taiteellisten projektien välillä on pakko tehdä ansiotyötä, koska taiteesta ei ole tuloja.

Työ ja muu elämä

Taiteilijoiden työn suuri haaste on työn ja muun elämän yhteensovittaminen. Taiteilijan työ rakentuu ajassa ja paikassa siten, että elämänalueita on vaikea rajata erilleen toisistaan. Vaikka muutamat aineiston taiteilijat haluavatkin asian olevan juuri näin, tuottaa tämä monille myös erityistä kuormitusta. Esimerkiksi kyselyaineiston näyttelijöistä lähes puolet kokee sosiaalisen verkostonsa liian suppeaksi. Kaikista taiteilijoista jopa 39 % kokee usein laiminlyövänsä kotiasioita työn vuoksi. Varsinkin kirjailijat ja kuvataiteilijat kokevat usein myös vaikeuksia keskittyä työhön kotiasioden takia. Taiteilijoiden kyselyssä ja haastatteluissa tuottamassa puheessa perhe näyttäytyy monin tavoin erityiskysymyksenä. Yhtäältä taiteellista uraa on vaikeaa luoda, kun lapset ovat pieniä. Toisaalta lasten kanssa oleminen edistää monien taiteilijoiden työstä palautumista ja voi toimia suojana työholismia vastaan.

Sosiaalinen ympäristö

Taiteen tekeminen on usein ainakin jossain määrin yksinäistä työtä. Tutkimuksen taiteilijaryhmistä kirjailijat ja kuvataiteilijat työskentelevät lähtökohtaisesti useimmiten yksin. Sen sijaan teatterityö on harvoja poikkeuksia lukuun ottamatta ryhmätyötä. Teatteritaiteilijat korostavat työryhmätyöskentelyssä hyvän ilmapiirin sekä työryhmän yhteistyö- ja vuorovaikutustaitojen merkitystä.

Tutkimuksen aineistossa tulee esiin, että kaikille taiteilijaryhmille kollegiaaliset verkostot ovat tärkeitä. Teatterilaisille kollegiaalisen kohtaamisen mahdollisuuksia tarjoutuu usein. Sen sijaan kirjailijoille ja kuvataiteilijoille toisten oman alan ammattilaisten säännöllinen kohtaaminen ei ole itsestään selvää. Myös kollegoilta saatu palaute on taiteilijoille hyvin tärkeää. Taiteilijat pitävät tärkeänä myös sitä, että taidetta vastaanottava yleisö antaa heille palautetta.

Taiteilijan tiedot ja taidot

Tutkimuksen perusteella piirtyy kuva siitä, että oman mielen ja elämän hallinta on taiteilijana työskentelyn kannalta keskeistä. Kaikissa tutkimukseen osallistuneissa taiteilija-ammateissa ollaan yhtä

mieltä siitä, että taiteilijana toimimisessa tärkeitä ovat itsean liittyvät taidot. Erityisen keskeiseksi kyselyaineistossa nostettiin kyky arvioida omaa työtä, muutoksen ja epävarmuuden sietokyky sekä kyky kurinalaiseen työskentelyyn. Nämä kaikki liittyvät taiteilijan oman mielen johtamiseen ja omaehtoiseen kurinalaisuuteen.

Taiteilijat pitävät tärkeänä myös taitoa ottaa vastaan palautetta. Varsinkin teatterialan taiteilijat kokevat yhteistyö- ja vuorovaikutustaidot huomattavan tärkeiksi työssään. Kuvataiteilijat taas mieltävät tärkeiksi oman työn esittelyn ja esillä olemisen valmiudet. Telemäläisille ovat erittäin tärkeitä toisten johtamisen ja delegoimisen taidot.

Kyselyaineistossa taiteilijat pitävät erilaisia toimintaympäristöön ja taiteilijan työn hallinnointiin liittyviä taitoja hieman vähämerkityksisempinä kuin omaan itsean ja vuorovaikutukseen liittyviä taitoja. Haastatteluissa nämäkin taidot ovat keskeisesti esillä. Monet arvioivat kyselyssä tärkeiksi sellaisia taitoja, joiden hallinta liittyy suoraan tai epäsuorasti taloudellisen toimeentulon mahdollistamiseen: näitä ovat esimerkiksi suhdeverkostojen ja kontaktien luominen ja ylläpito, rahoituksen hakemiseen liittyvä osaaminen, oman työn hinnoittelun taidot ja neuvottelutaidot.

Taiteilijoiden työpolku ja sen haasteet

Tämän tutkimuksen valossa taiteilijoiden hyvinvointiin ja työpolkuun liittyy haasteita, joista suurin osa ei yllätä asiaa tuntevaa joukkoa. Osa näistä haasteista liittyy rakenteellisiin ratkaisuihin, taidealojen kasvuun ja osa taas taidetyön luonteeseen palkkatyössä ja vapaan taiteilijan työssä sekä niiden välimuodoissa. Monet haasteet liittyvät ammattien toteuttamisen esteisiin, ja esimerkiksi perheen ja taiteellisen työn yhdistämisen haasteisiin.

Taiteilijoiden työpolun käännekohtat sekä voimavarana että haasteena liittyvät pääosin oman työn edellytysten toteuttamiseen. Taidekentän muutokset vaikuttavat taiteilijoiden työpolun toteuttamiseen yksilöllisten tilanteiden rinnalla. Taiteilijan työpolun käännekokemuksia ja tähtihetkiä ovat työskentelyrahoituksen saaminen, merkittävien työtehtävien onnistuminen, oman taiteellisen työn kehittyminen (uuden oivaltaminen) sekä julkiset huomiot ja palkinnot. Työpolun kriiseinä saattavat näyttäytyä taidekentän marginaaliin jääminen, palautteiden vähyyt, hylkäämispäätökset, työyhteisön

taholta tullut kiusaaminen tai kateus, kuten myös monet yksityiselämän haasteet. Henkisen väkivallan kohteeksi joutuminen työssä on tavallisempaa taiteilijoilla kuin muilla työssä olevilla. Taiteilijat myös kokevat stressiä selvästi enemmän kuin muut työssä olevat.

Työn fyysinen ja henkinen rasittavuus

Suomen Kirjailijaliitto	<ul style="list-style-type: none"> • istumatyö, staattiset työasennot > lihasjännitys erityisesti ylävartalossa, silmien rasittuminen, päänsärky
Suomen Näyttelijäliitto	<ul style="list-style-type: none"> • fyysinen rasittavuus riippuu esityksestä ja roolista > rasittavia erityisesti laulu, tanssi, akrobatia; musiikkiakrobatiat • keho työvälineenä • jatkuva kunnon ylläpitäminen • harjoituskauden sadat toistot • haastavat työajat • sairastamisen vaikeus • matkustaminen ja roudaukset
Suomen Taiteilijaseura	<ul style="list-style-type: none"> • fyysinen rasittavuus riippuu työskentelytekniikasta ja työvaiheista > rasittavia erityisesti suuret veistokset, grafiikan vedostus, isot maalaukset, maalauspohjien teko, isot installaatiot jne. • vaativat tai yksipuoliset työasennot > erityisesti ylävartalon rasittuminen • painavat materiaalit, teokset ja laitteet • teosten kuljetus, näyttelyiden pystytys ja purku • kemikaalit • joillakin paljon istumatyötä (vrt. kirjailijat)
Teatteri- ja media-työntekijöiden liitto	<ul style="list-style-type: none"> • fyysinen rasittavuus vaihtelee ammatin mukaan • joillakin paljon istumatyötä (vrt. kirjailijat ja kuvataiteilijat) • esimerkiksi rakentaminen ja kantaminen voivat olla rasittavia • matkustaminen, aikataulut

Taulukko 9. Yhteenveto taiteilijoiden työn ruumiillisista rasitustekijöistä.

Taiteilijoiden työn yleisimmät fyysiset ja henkiset rasitustekijät on koottu yhteen alla oleviin taulukoihin. Ne on esitetty yleisyysjärjestyksessä siten, että useimmin kyselyn avovastauksissa mainitut ovat ensimmäisinä. Fyysisen rasittavuuden suhteen tutkimuksessa mukana olleet taiteilija-ammattit ovat hyvin erilaisia keskenään.

Näyttelijän ammatti oli vastaajien kokemuksen mukaan fyysisesti rasittavin. Sen sijaan henkisen rasittavuuden osalta tietyt tekijät rasittavat kaikkien taiteenalojen vastaajia. Tällaisia yhteisiä tekijöitä ovat esimerkiksi luovan työn luonne sekä taloudelliseen toimeentuloon ja työolosuhteisiin liittyvät kysymykset.

Suomen Kirjailijaliitto	<ul style="list-style-type: none"> • luovan työn luonne • taloudellinen toimeentulo ja työolosuhteet • arvioiduksi tuleminen • työn omaehtoisuus
Suomen Näyttelijäliitto	<ul style="list-style-type: none"> • kognitiivinen kuormitus • freelancetyössä esim. epävarmuus • työajat ja produktioiden syklit • näyttelijän työn luonne • arvioiduksi tuleminen • sosiaalinen kuormitus • vastuu, erityisesti vapaalla kentällä • vakinaisessa työssä esim. haasteettomuus, esitysmäärät
Suomen Taiteilijaseura	<ul style="list-style-type: none"> • taloudellinen toimeentulo ja työolosuhteet • luovan työn luonne • arvioiduksi tuleminen • taidemaailman paineet • työn omaehtoisuus
Teatteri- ja media-työntekijöiden liitto	<ul style="list-style-type: none"> • luovan työn luonne • ulkoiset paineet (aikataulut, vastuu) • johtaminen ja esimiestyö • sosiaalinen kuormitus • freelancetyössä esim. epävarmuus

Taulukko 10. Yhteenveto taiteilijoiden työn henkisistä rasitustekijöistä.

Taiteilijoiden terveys

Suomalaisten taiteilijoiden terveystilanne ei kyselyn perusteella ole merkittävästi erilainen kuin valtaväestön yleensä. Vaikuttaa myös siltä, että taiteilijat pitävät itsestään kohtuullisen hyvin huolta. Taiteilijat harrastavat tämän aineiston valossa liikuntaa aktiivisesti. Myös alkoholin käyttö ei poikkea valtaväestöstä, mikä vahvistaa yleishavaintoa taiteilijoiden ”raitistumisesta” eli aiheeseen liittyvän myytin purkautumisesta.

Suosituksia

Taiteilijoiden kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin edistämiseksi voidaan esittää seuraavia suosituksia. Suositukset ovat tutkijoiden tämän tutkimuksen tuottaman tiedon pohjalta muotoilemia näkemyksiä ja huomioita siitä, miten taiteilijoiden hyvää elämää voitaisiin edistää. Suositukset ovat yleisiä näkökulmia, jotka on tuotettu tutkimusaineiston kokonaisuuden pohjalta. Ne esitetään kokonaisia ammattiryhmiä, ei yksittäisten taiteilijoiden henkilökohtaisia elämäntilanteita silmälläpitäen.

Taiteilijoiden sosioekonominen tilanne

- Poliittisessa päätöksenteossa on huomioitava monien taiteilijoiden taloudellinen ahdinko, ja kehitettävä aktiivisesti vaihtoehtoja sen lievittämiseen taiteilijoiden omaa asiantuntemusta kuunnellen.
- Tämän päivän taiteilijalta vaaditaan laajoja tietoja ja taitoja ammatin harjoittamiseksi. Taiteilijan toimintaympäristöön liittyvien taitojen hallinnan osuutta taidekoulutuksessa voi olla tarpeellista lisätä, ja esimerkiksi ammattiliitot voisivat tarjota niistä täydennyskoulutusta yhteistyössä oppilaitosten kanssa. Taiteilijoilla pitää olla mahdollisuus päivittää tietojaan ja taitojaan ammatin vaatimusten muuttuessa.

Taiteilijan hyvinvoinnin tukeminen

- Projektien välinen palautuminen sille annettuine erilaisine merkityksineen on taiteilijoiden työhön liittyvä erityiskysymys, jonka soisi tulevan huomioiduksi esimerkiksi työnohjauksessa. Taiteilijajärjestöt ja ammattiliitot voisivat edistää taiteilijoiden työstä palautumista tarjoamalla esimerkiksi taloudellista tukea lomailuun ja liikuntaan.
- Taiteilijoilla pitää olla pääsy työn erityispiirteitä tuntevien lääkäreiden ja muun terveydenhuollon henkilökunnan hoitoon.
- Sairaana työskentelyä ei saa ihannoida, tukea eikä sallia missään muodossa.
- Taidealan koulutuksessa ja työkentällä pitää kiinnittää huo-

miota työturvallisuuteen, ergonomiaan, kemikaaleihin ynnä muihin taiteilijan työn erityisiin riskitekijöihin. Taiteilijoiden työssä on erityisesti kiinnitettävä huomiota henkisen väkivallan ja kiusaamisen ehkäisyyn. Ammattilaisten pitää tuntea fyysiseen ja henkiseen työsuojeluun liittyvät asiat.

- Taiteilijoiden on hyvä opetella itselleen sopivia välineitä työhön käytettävän ajan säätelyyn. Näyttelijöiden työssä jaksamisen näkökulmasta teattereiden aikatauluja olisi tutkimusaineiston perusteella syytä väljentää. Kaksiosaiselle työpäivälle olisi hyvä etsiä vaihtoehtoja. Lyhyet freelance-työsuhteet kuormittavat henkisesti näyttelijöitä ja muita teatterialan taiteilijoita, ja niille tulee etsiä vaihtoehtoja.
- Eri tahojen on etsittävä tapoja tukea sellaista taiteilijaidentiteettiä, joka ei sulje pois taiteellisen työn kokonaisvaltaisuutta ja henkilökohtaisuutta, mutta jossa silti avataan mahdollisuuksia myös työstä irrottautumiseen, siitä palautumiseen ja elämään taiteen ja taiteilijapiirien ulkopuolella – esimerkiksi täysipainoiseen perhe-elämään. Taiteilijoiden mahdollisuuksia taiteellisen työn ja muun elämän yhdistämiseen on vahvistettava ja tuettava. Viime kädessä tämä on ainoa mahdollisuus taiteeseen, joka puhuu ihmisen elämästä yleisemmin, ei pelkästään taiteilijuudesta ja taiteilijan sisäisestä maailmasta. Taiteilijakoulutuksen, taiteilijajärjestöjen, muiden taiteen kentän toimijoiden ja yksittäisten taiteilijoiden on hyvä kiinnittää tähän erityistä huomiota.

Tilat ja verkostot

- Taiteilijat tarvitsevat turvalliset, tarkoituksenmukaiset tilat työskentelyyn. Taiteilijoille pitäisi olla tarjolla lisää hyviä ja edullisia työtiloja. Kaikki eivät halua työskennellä kodin ulkopuolella, mutta niille, jotka haluavat, pitäisi olla saatavilla asianmukaisesti varustettuja työtiloja tai ”taiteilijakoteja”, joista työtila olisi rajattavissa erilleen. Tällöin kodin muu elämä ei kohtuuttomasti häiritse taiteellista työskentelyä.
- Luovan alan työtilayhteisöjen kehittäminen voisi olla vastaus monien eri taiteenalojen taiteilijoiden toiveisiin. Työtilayhteisö voisi tarjota esimerkiksi omat häiriöttömät työskentelytilat niitä tarvitseville, yhteiskäytössä olevia sosiaalityötiloja,

erikseen varattavia työtiloja ja -laitteita erityistarpeisiin, kokoustiloja sekä näyttelytilaa tai esitystilaa. Välillisesti näistä voisi seurata taiteilijoiden välistä kollegiaalisuutta ja mahdollisia yhteistyöhankkeita.

- Taiteilijoiden vertaisryhmiä pitäisi vahvistaa. Taiteilijoiden väliset kohtaamiset ennaltaehkäisevät yksinäisyyden kokemista tai muita työhön liittyviä solmukohtia, joita voitaisiin käsitellä keskustelemalla. Kyselyvastauksissa monet taiteilijat antavat ymmärtää, että kokevat taidemaailman kilpailullisena ja oman edun tavoitteluun keskittyvänä. Tämä haittaa monen taiteilijan työpolun etenemistä. Taiteilijoiden keskinäisen solidaarisuuden vahvistaminen olisi ensiarvoisen tärkeää.

Taiteilijan työ

- Taiteilijoiden moninaiset työllistymisen muodot asettavat erityisen haasteen niille viranomaistahoille, joiden kanssa taiteilija käytännössä on tekemisissä perusturvaansa ja työllistymistään koskevien asioiden kanssa (Kela, työ- ja elinkeinotoimistot). Näiden virastojen on saatava lisää tietoa taiteilijan työstä.
- Yhteiskunnan tulee vaalia taiteen merkitystä osoittamalla arvostusta taiteilijan työlle. Taiteilijoiden tulee vahvistaa näkemystään oman ja toistensa työn arvokkuudesta. Taiteilijat voivat etsiä aktiivisesti paikkoja ja tilanteita, joissa omaa tervettä ammattiylpeyttä edistetään. Taiteilijakentän oma tehtävä on tuottaa ja ylläpitää sellaista puhetta taiteilijuudesta, jossa taiteilijuus nähdään tärkeänä ja merkityksellisenä työnä.
- Aktiivista ja avointa keskustelua työstä, työllistymisestä ja näiden käsitteiden erilaisista merkityksistä ihmisten yksilöllisissä elämäntilanteissa on jatkettava ja tuettava yhteiskunnassa. Taiteilijoiden työ on avainasemassa työn käsitteen uudelleenmäärittelyssä. *Työn käsite on määriteltävä uudelleen siten, että taiteellinen työ tunnustetaan ja tunnustetaan työksi.*

IV

Toimintamenetelmiä hyvinvoinnin ylläpitämiseksi

Työnohjaus

MARI JÄRVINEN

Työnohjausta käsittelevästä kirjallisuudesta on vaikea löytää yhtenevää tai selkeää määrittelyä työnohjauksesta tai sen teoriataustasta.¹²² Vaikka työnohjaus-termiä käytetään myös muissa yhteyksissä, ei tässä käsiteltävällä työnohjauksella tarkoiteta opastusta tai perehdytystä. Työnohjaus ei myöskään ole terapiaa tai muuta hoitoa, vaan lähtökohtaisesti ohjattavat ovat sekä oman työnsä asiantuntijoita että työkykyisiä omassa työssään. Työnohjaus on ensisijaisesti jaksamista tukeva ja ongelmia ennaltaehkäisevä väline, joka sopii minkä tahansa työn tueksi. Työnohjauksessa pohditaan, tulkitaan ja jäsennetään ohjattavan työhön, työyhteisöön ja työrooleihin liittyviä kysymyksiä, tunteita ja mahdollisia ongelma-kohtia. Erään määritelmän mukaan työnohjaus on työhön liittyvien kysymysten pohtimista ja tutkimista yhdessä, jolloin ihmiset pyrkivät oppimaan ymmärtämään työtään kohdistamalla kriittisen huomionsa kokemuksiinsa ja omaan toimintaansa työtilanteissa. Työnohjaajan rooli tässä prosessissa on tutkia ihmisten kanssa, ei heidän puolestaan.¹²³ Ohjausprosessin aikana ohjattava usein huomaa omassa toiminnassaan ns. sokeita pisteitä, joita ei ole osannut nähdä ilman ulkopuolisen avustavia kysymyksiä.

Työnohjaaja-nimike ei ole suojattu samoin kuin esimerkiksi psykoterapeutin nimike, mutta työnohjaajalla tulisi olla oman pohja-

122 Esim. Hyrkäs 2002; Keski-Luopa 2001.

123 Teivonen 2008.

koulutuksensa lisäksi ainakin vuoden mittainen työnohjaajakoulutus. Työnohjauksen juuret ovat kirkollisessa sielunhoidossa ja terapiaperinteessä, mikä edelleen vaikuttaa joidenkin työnohjaajien ja oppisuuntausten periaatteisiin. Työnohjaus on kuitenkin kehittynyt monella eri ammattialalla toisistaan riippumatta, jolloin toimintamalleja ja käytäntöjä on lukuisia. Työnohjaaja on vaihtoehtoinen ja ryhmässä sovitaan luottamuksellisuuden käytännöistä, jotta osallistujat voivat puhua mahdollisimman vapaasti.

Työnohjaus voi olla yksilöllistä tai ryhmämuotoista. Ryhmämuotoisessa työnohjauksessa ohjattavana voi olla työryhmä tai työyhteisö, mutta ohjattavat voivat tulla myös useista organisaatioista. Ryhmän voivat muodostaa myös itsenäisesti työskentelevät henkilöt, jotka sopivat yhteisen työnohjauksen järjestämisestä. Tällöin työnohjaus voi toimia myös vertaistukiryhmänä. Yhden työnohjauskerran kesto on tyypillisesti 1,5-2 tuntia, mutta muitakin mahdollisuuksia on. Työnohjausryhmän ihannekoko on n. 5 osallistujaa, mutta esimerkiksi kymmenenkin hengen ryhmä voi toimia. Työnohjaukselle määritellään tavoitteet ohjauksen alussa, yhdessä osallistujien kanssa. Työnantajan tilaamassa työnohjauksessa esimies on usein mukana tavoitteista keskusteltaessa, sillä työnantajan työntekijöilleen hankkima työnohjaus on myös johtamisen väline, jolta vaaditaan tavoitteellisuutta ja määriteltyjen tavoitteiden yhteensopivuutta johdon ja organisaation tavoitteiden kanssa. Tavoitteita voidaan tarkistaa prosessin kuluessa. Yleensä työnohjaus kestää vähintään vuoden, koska muutokset toimintatavoissa tai ajattelussa eivät tapahdu hetkessä, vaan ne vaativat aikaa.

Työnohjaus taiteilijan työn tukena

Taiteellinen työ on erittäin monimuotoista, joten yhtä kaiken kattavaa työnohjausmallia on mahdoton ehdottaa taiteilijan työn tueksi. Työnohjausta sen eri muodoissa voi kuitenkin suositella taiteilijoille, sillä taiteilijan työ on vahvasti henkilökohtaista ja usein tunteisiin liittyvää, jolloin on olemassa riski ylikuormittumiseen ja uupumiseen, jos arkeen ei jää aikaa reflektiolle tai ajatukset jäävät ainoastaan oman pohdinnan varaan.

Tähän tutkimukseen osallistuneet taiteilijat mieltävät tärkeiksi itsen liittyviksi taidoiksi kyvyn arvioida omaa työtä, muutoksen ja epävarmuuden sietokyvyn sekä kyvyn kurinalaiseen työskente-

lyyn. Usein kuitenkin erityisesti yksin työskenteleviltä taiteilijoilta puuttuu peilauspinta, jonka kautta pohtia omaa työtään. Taiteen tekemisessä yksin koetaankin usein kuormittavaksi juuri vaatimus keksiiä ratkaisuja, olla vastuussa ja tehdä päätöksiä yksin. Työnohjauksen kautta on mahdollista pysähtyä tarkastelemaan työtään joko yksilöllisesti työnohjaajan kanssa tai muiden samankaltaista, vaikkei välttämättä aivan samanlaista työtä tekevien kanssa. Esimerkiksi tutkimukseen osallistuneista taiteilijoista monet kuvaavat omaehtoisten taiteilijaryhmien olevan työskentelyn kannalta erittäin tärkeitä. Näistä ryhmistä voisi helposti muodostua myös työtä tukevia työnohjausryhmiä, jolloin taloudellinen panostus yksittäisen taiteilijan kohdalla jäisi kohtuulliseksi.

Taidealan työyhteisöissä toimivat puolestaan kertovat työtehtävien organisoimien ja hallinnan olevan tärkeä työssä tarvittava taito. Esimerkiksi teatteri on ryhmätyötä, jossa oma työ vaikuttaa vahvasti toisen työhön ja toisinpäin. Työyhteisön työnohjauksessa on mahdollista tarkastella esimerkiksi näitä rajapintoja ja löytää yhdessä toimivia malleja työn sujuvoittamiseksi ja työn tavoitteiden saavuttamiseksi. Työyhteisöissä on myös aina työuran eri vaiheissa olevia ja taustoiltaan erilaisia ihmisiä, jotka voivat työnohjauksen kautta oppia toisiltaan ja tuoda näkyväksi työhön liittyviä perusoletuksia ja arvoja, jotka saattavat tiedostamattomina hankaloittaa yhteistyötä, mutta tiedostettuina toimia suurena voimavarana taiteellisessa työssä.

Sekä yksin työskenteleville että työyhteisöissä toimiville taiteilijoille tärkeä aihe on kyky vastaanottaa palautetta. Taiteellinen työ on erittäin henkilökohtaista, jolloin työhön liittyvän palautteen saaminen voi olla joko erittäin rankka tai erittäin palkitseva asia. Työnohjaus tarjoaa turvallisen ympäristön reflektoida saamaansa palautetta ja oppia ottamaan sitä vastaan säilyttäen työkykynsä kritiikin edessä tai toisaalta itsekriittisyytensä ylistävän palautteen edessä.

Työnohjaus on vuorovaikutusta, jossa sekä ohjaaja että ohjattavat oppivat toisiltaan. Mahdollisten muiden osallistujien sekä työnohjaajan avulla ohjattava oppii näkemään itsensä ja oman työnsä entistä selvemmin ja tarkkanäköisemmin sekä kehittämään sitä haluamaansa suuntaan.

Lisätietoa:

Suomen Työnohjaajat ry: www.suomentyönohjaajat.fi

Hyväksyvä tietoinen läsnäolo taiteilijan työhyvinvoinnin tukena

KIRSI HEIKKILÄ-TAMMI

”Meissä on enemmän asioita kohdallaan kuin pielessä.”
Jon Kabat-Zinn

Työhyvinvointiin on mahdollista vaikuttaa hyvin monin eri tavoin. Yksilöiden työhyvinvointia on tarkasteltu ja siihen on vaikutettu pitkälti stressin näkökulmasta. Viime vuosina on Suomessa tapahtunut käänne, jossa myös toimivien ja hyvien asioiden vahvistaminen on tullut kyseeseen. Ennaltaehkäisy ja hyvinvoinnin vahvistaminen ovat tulleet mukaan esiin nousseiden ongelmien hoitamisen rinnalle.

Kokonaisuutena työhyvinvointiin vaikuttavat yksilön oman psyykkisen ja fyysisen terveyden lisäksi laajasti koko organisaatioon ja työyhteisöön liittyvät tekijät. Puhutaan voimavaroista, joita voivat lisätä hyvä johtajuus, toimiva organisaatio, työyhteisön tuki ja itse työn tekeminen. Taiteilijan työ on usein yksin tai ryhmässä tehtävää luovaa työtä, joka on parhaimmillaan äärimmäisen palkitsevaa. Toisaalta taiteilijan työhön voi liittyä paljon epävarmuutta esimerkiksi tulevaisuudesta ja taloudesta. Yhtenä uutena keinona yksilön ja tässä erityisesti taiteilijan työhyvinvointiin ehdotetaan hyväksyvän tietoisien läsnäolon harjoittamista.

Jo noin 30 vuotta sitten yhdysvaltalainen lääkäri Jon Kabat-Zinn on kehittänyt menetelmän (Mindfulness Based Stress Reduction,

MBSR), jonka avulla on mahdollista lisätä hyväksyvää tietoisista läsnäoloa (*mindfulness*). Se on määritelty avoimeksi ja vastaanottavaksi huomion kiinnittämiseksi ja tietoisuudeksi, joka ilmenee nykyhetkessä. Keskeistä siinä on yleinen vastaanottavaisuus ja täydellinen läsnäolo.¹²⁴ Hyväksyvä tietoinen läsnäolo tarkoittaa siis huomion kiinnittämistä nykyhetkeen tarkoituksellisesti ja arvostelematta. Kyse on harjoituksesta, joka on ollut olemassa jo yli 2500 vuotta ja jonka juuret ulottuvat itämaiseen filosofiaan. Kyse on kuitenkin ei-uskonnollisesta menetelmästä, jonka suosio on kasvanut länsimaissa viime vuosina voimakkaasti. Tietoisesta läsnäolon ajatukset ovat lähtöisin varhaisesta buddhalaisuudesta ja perustuvat käsitykseen, että kaikki inhimilliset olennot kokevat maailman tietyllä tavalla. Meillä on taipumuksena löytää itsestämme ja elämästämme epämieluisia asioita. Meille on luontaista vastustaa ja torjua näitä kokemuksia. Miellyttäviä kokemuksia taas pyrimme pitkittämään ja pysymään niissä mahdollisimman pitkään. Mindfulnessia harjoittamalla voimme tiedostaa näitä taipumuksia ja havaita niiden tuottavan meille kärsimystä. Emme enää näe surkeutemme ja ahdistuksemme syyksi vain ulkoisia tapahtumia vaan huomaamme myös omien reagointitapojemme merkityksen. Harjoittamisen kautta voimme paremmin valita, miten elämämme tapahtumiin asennoidumme ja miten niiden kanssa toimimme.¹²⁵

Jon Kabat-Zinn alkoi 1970-luvulla opettaa tätä meditaatioon perustuvaa kahdeksan viikkoa kestäväää harjoitusohjelmaa, joka on sittemmin levinnyt ympäri maailmaa. Ohjelman kautta hän on auttanut lukuisia kroonisista sairauksista kärsiviä (mm. kipupotilaita) Massachusettsin yliopiston lääketieteellisen keskuksen klinikalla. Osallistujia pyydettiin harjoittamaan tietoisista läsnäoloa päivittäin. Harjoitusohjelmaan osallistuvilla potilailla oli monenlaisia kroonisia sairauksia, joita ei enää voitu hoitaa lääketieteen keinoin. Kabat-Zinn muutti ihmisille tyyppillisen ajattelutavan toiseksi. Hän tarkasteli yhteisissä kokoontumisissa inhimillisen kärsimyksen yleistä luonnetta eikä sen ulkoisia aiheuttajia. Ryhmän jäsenet tukivat toisiaan prosessissa ja he oppivat, että kun keskitytään kaikkeen sellaiseen, mikä on pielessä ja kaippaa muutosta, annetaan sen hallita elämää ja jätetään huomiotta kaikki se mikä on hyvin. Harjoitukseen kuuluu avoimuus kokemiselle, joka on maadoittunut kehoon, niin ettei

124 Black 2011.

125 Ks. Silverton 2012.

odota mitään tapahtuvaksi.

Harjoitusohjelman vaikutukset ovat saaneet paljon tukea lukuisista tutkimuksista. Hyväksyvän tietoisien läsnäolon on todettu vaikuttavan aivojen neuroplastisuuteen positiivisesti. Vaikutukset heijastuvat niin fyysiseen kuin psyykkiseenkin terveyteen mm. tunte-elämän tasapainoon, myötätuntoisuuteen, aitoon onnellisuuteen sekä kykyyn suojautua paremmin stressaavilta kokemuksilta.¹²⁶

Lukuisat tutkimukset ovat osoittaneet mm. seuraavia vaikutuksia:

1. Ahdistus, masennus ja ärtymys vähenevät, kun meditaatiota harjoitetaan säännöllisesti. Muisti paranee, reaktioaika nopeutuu ja henkinen sekä fyysinen kestävyys paranevat.
2. Säännöllisesti meditoivien ihmisten ihmissuhteet ovat parempia ja tyydyttävämpiä.
3. Meditaatio vähentää pitkäkestoisen stressin oireita, kuten jännittyneisyyttä.
4. Meditaation on todettu lievittävän vakavien sairauksien kuten kroonisen kivun ja syövän vaikutuksia. Se auttaa myös huume- ja alkoholiriippuvuuteen.
5. Meditaatio vahvistaa immuunijärjestelmää ja antaa siten vastustuskykyä mm. vilustumista vastaan.

Työpaikoilla työntekijöiden kuvaamana vaikutukset ovat olleet mm. seuraavanlaisia: hyväksyvämpi asenne omaan työtilanteeseen, realistiset tavoitteet, epäitsekäämpi toiminta, sisäinen motivaatio, oman työn arvioiminen realistisesti, merkityksen hakeminen muualtakin kuin työstä, rauhallisuus hankalissa tilanteissa, sopeutumiskyky, työstä nauttiminen sekä paremmat henkilösuhteet.¹²⁷ Tutkimusta on tehty hyvin paljon erityisesti hoitoalan työntekijöillä sekä opettajilla, mutta myös palvelualoilla työskentelevillä, eri alojen johtajilla ja jopa sotilailla.¹²⁸ Heillä kaikilla on todettu hyväksyvän tietoisien läsnäolon positiiviset vaikutukset. Mindfulnessin on myös todettu toimivan selviytymismekanismina epävarmassa työtilanteessa.¹²⁹ Positiivisen psykologian alueella on myös tutkittu läsnäolon merkitystä positiivisten tunteiden syntyymiseen ja luovuuteen.

126 Ks. Stahl & Goldstein 2011.

127 Hunter & McCormick 2008.

128 Irving, Dobkin & Jeelson 2009, Klatt, Buckworth & Malarkey 2009.

129 Jacobs & Blustein 2008.

On todettu, että meditaatio ja harjoittaminen vaikuttavat siihen miten tulkitsemme ympärillä olevaa maailmaa ja kuinka toimimme. Voimme saada aivan uusia oivalluksia ja ns. ahaa-elämyksiä. Näin voimme ratkaista ongelmia luovemmin emmekä toimi vain totuttujen tapojemme mukaisesti.¹³⁰

Harjoittamisesta

Yleisin hyväksyvän tietoisien läsnäolon harjoitusohjelma, jota on myös tutkittu runsaasti, on Mindfulness Based Stress Reduction eli MBSR. Se koostuu 8 kerran harjoitusohjelmasta, jossa ryhmä tapaa toisiaan kerran viikossa 2-3 tunnin ajan. Harjoituksia pyydetään tekemään myös kotona joka päivä noin tunnin ajan CD:n avulla. Harjoitusohjelmaan kuuluu kehomeditaatio (*body scan*), jooga (*hatha*) ja istumameditaatio. Näitä kutsutaan muodollisiksi harjoitteiksi. Tämän lisäksi tehdään epämuodollista harjoitusta normaaleissa jokapäiväisissä toiminnoissa kuten syödessä, tiskatessa, siivotessa tai kävellessä. Loppuvaiheessa mukaan tulee myös rakastavan ystävällisyyden (*loving-kindness*) meditaatio, jonka tarkoituksena on aluksi erityisesti lisätä myötätuntoa harjoittajaa itseään kohtaan. Viikoittaisissa tapaamisissa myös keskustellaan yhdessä ja jaetaan kokemuksia toisille. Lähtökohtana on kokemuksesta oppiminen.

Yleensä on ajateltu, että vaikutusten saamiseksi tarvitaan suhteellisen pitkää ja intensiivistä harjoittamista. Viime aikoina on harjoituksia pyritty soveltamaan myös työpaikkaympäristöihin hieman lyhyempinä versioina. Tämä on toteutettu työpaikalla esimerkiksi 30 min tapaamisina, joissa on käyty läpi harjoituksen periaatteet ja johdatus, yleisimmät esteet harjoittamisessa, kokemuksiin takerutumisen tai sen välttämisen vaikutukset ja harjoituksen sisällyttäminen jokapäiväiseen elämään. Kokemuksellisina harjoitteina ovat olleet kehomeditaatio, istumameditaatio ja lyhyt kolmen minuutin hengitysharjoitus akuutteihin stressitilanteisiin. Osallistujat ovat saaneet harjoitus CD:n ja muuta oheismateriaalia. Heidän on pyydetty harjoittamaan 15–20 min päivittäin. Jo myös tällaisella neljän kerran ohjelmalla saavutettiin stressin vähenemistä ja parannettiin hyvinvointia.¹³¹

130 Osafin & Kassman 2012.

131 Poulin, Mackenzie, Soloway & Karayolas 2008.

Lähtökohdat harjoittamiselle

Lähtökohdaksi kaikelle harjoittamiselle on esitetty¹³² seitsemän oikeaa asennetta. Ne ovat arvostelemattomuus, kärsivällisyys, aloittelijan mieli, luottamus, yrittämisestä luopuminen, hyväksyminen ja irti päästäminen. Niihin liittyy viisautta, jota on tarpeen palauttaa mieleen aina harjoitusten edetessä. Esimerkiksi arvostelemattomuus liittyy tapaamme jatkuvasti luokitella ja arvioida kokemuk-siamme. Mieleemme leimaa kaiken näkemänsä ja kokemansa joko hyväksi tai huonoksi. Meidän olisi hyvä tulla tietoiseksi tästä tavas-tamme automaattisesti arvioida asioita. Kärsivällisyyttä tarvitaan, että jaksamme jatkaa harjoitusta. Hyväksymme sen, että asiat kehittyvät omalla painollaan. Meillä on taipumus pitää asioita itses-täänselvyyksinä. Aloittelijan mielentila liittyy siihen, että näemme nykyhetken rikkauden. Meidän on myös hyvä oppia luottamaan itseemme ja omiin kokemuksiimme. Haemme helposti tukea ulko-puoeltamme, opettajaltamme, joka antaa meille valmiita ratkaisuja. Teemme yleensä asioita saavuttaaksemme jotakin. Meditaatiossa tämä saattaa muodostua esteeksi. Meditaatiolla ei ole muuta pää-määrää kuin se, että tulemme omaksi itseksemme. Asioiden hyväk-syminen merkitsee asioiden näkemistä sellaisena kuin ne ovat. Jos päätäsi särkee, hyväksy, että päätäsi särkee. Irti päästäminen on yksi tärkeimpiä asenteita. Jäämme hyvin helposti kiinni asioihin. Mieleemme joko takertuu asioihin tai hyljeksi niitä. Voimme tällöin tarkoituksellisesti päästää irti näistä ylllykkeistä vain katsoaksemme mitä tapahtuu. Jos irtipäästäminen on erityisen vaikeaa, voi kokeilla huomion kiinnittämistä siihen, miltä ”kiinni pitäminen” tuntuu.

Tietoisuuden keskittäminen hengittämiseen

1. Asetu mukavaan asentoon joko istumaan tai selinmakuulle. Jos istut, pidä selkä suorana ja olkapäät alhaalla.
2. Sulje silmäsi, jos se tuntuu mukavalta.
3. Tuo huomiosi vatsaan ja tunne, miten se nousee ja laajenee pehmeästi sisäänhengityksellä ja laskee tai supistuu uloshen-gityksellä.
4. Pidä huomiosi hengityksessä, ”hengityksen kanssa olemises-

132 Kabat-Zinn 2007.

sa” koko sisäänhengityksen ja koko uloshengityksen ajan, aivan kuin ratsastaisit oman hengityksesi aalloilla.

5. Joka kerran kun huomaat, että mielesi on vaeltanut pois hengityksestä, pane merkille, mikä vei huomiosi pois siitä ja tuo sitten lempeästi huomiosi takaisin vatsaasi ja siihen, miltä sisään ja uloshengitys tuntuu.
6. Jos mielesi vaeltaa pois hengityksestä aivan yhtenäen, silloin ”työsi” on tuoda se takaisin hengitykseesi.
7. Tee tätä harjoitusta joka päivä viikon verran 15 min kerrallaan johonkin sinulle sopivaan aikaan – huvittipa sinua tai ei – niin huomaat, miltä sinusta tuntuu tehdä kurinalaisesta meditaatioharjoituksesta osa päivittäistä elämääsi. Huomioi miltä tuntuu viettää joka päivä aikaa hengityksesi parissa ilman, että sinun on *tehtävä* mitään.¹³³

Hyväksyvistä tietoisesta läsnäolosta on saatavilla runsaasti kirjallisuutta ja harjoitteita.¹³⁴ Osalle omatoiminen harjoittaminen voi olla hyvä ratkaisu, osa kaipaa ja tarvitsee yhteisöä. Voit valita itsellesi sopivan tavan. Tavan, jota Kabat-Zinn kutsuisi rakkauden teoksi itseäsi kohtaan.

133 Kabat-Zinn 2007.

134 Esim. Kabat-Zinn 2013.

Omake kuva ja omaelämäkerrallinen kirjoittaminen taiteilijan työhyvinvoinnin välineinä

TAINA ERÄVAARA, ILONA TANSKANEN

Arki on kiireistä, eikä usein ehdi pysähtyä refleктоimaan omaa tekemistä. Kehityksen kannalta itsereflektio on kuitenkin äärimmäisen tärkeää.

Pysähdyin pohtimaan jopa unelmiani työhöni liittyen.

Aikaamme kuvaa siirtyminen rivakasti asiasta toiseen: esityksestä, näyttelystä, hankkeesta, projektista, kokouksesta, työtehtävästä toiseen. Taloudellisesti tiukkenevassa tilanteessa on noussut valitettavan yleiseksi käytännöksi se, että työtehtävien resurssit on "vedetty minimiin" ja työn priorisointi on jätetty kunkin itsensä tehtäväksi. Tarvitsemme aikaa ajattelulle, itsellemme ja toisillemme. Omakuvallinen ja omaelämäkerrallinen työskentely ovat tähän erinomaisia välineitä ja nostavat luontevasti esille taiteilijan ja taidetyötä tekevän arkeen liittyviä kysymyksiä sekä avaavat uusia näkökulmia omaan hyvinvointiin ja laajemmin ihmisyyteen. Eräs Turun AMK:n *Taiteilija voi pahoin? Omakuvalliset menetelmät taiteilijan työhyvinvoinnin edistäjinä* -pilottityöpajaan osallistunut totesi: "Omakeuvan rakentaminen väistämättä lisää itsetuntemusta ja itse-tuntemus lisää ihmisymmärrystä." Näkyväksi tekeminen vapauttaa

ja jaetut tarinat vahvistavat.

Omakuullinen ja omaelämäkerrallinen työskentely mahdollistavat pysähtymisen ja reflektoinnin esim. oman työelämäkerran ja työminän äärellä. Omakuullinen työskentely tekee visuaalisesti näkyväksi asioita, jotka saattavat hautautua arjen rutiinien alle ja jäädä tiedostamattomiksi. Rakennamme läpi koko elämän. Yksinkertaisten tehtävien kautta voi avautua uusia maailmoja, näkökulmia itseen. Omakuvat voivat hahmottaa esim. arki- ja työminän välisiä eroja ja samankaltaisuuksia, erilaisten roolimme yhteenkietoutumia. Visuaalisen omakuvan kautta on mahdollista etäännyttää itsensä, nähdä itsensä toisin ja jopa vapautua. Omaa omakuvaa tai omaelämäkerrallista tekstiä voi lähestyä paitsi tekijän myös kokemuksellinen katsojan tai lukijan näkökulmasta. Taiteilijalle omakuvat voivat olla myös taiteen aihe tai koko taiteellisen tuotannon läpimenevä toistuva teema.

Omakuullinen ja omaelämäkerrallinen työskentely ovat olleet viime vuosina monin eri tavoin pinnalla. Aihe on kiinnostanut monia, ja erilaisia metodeja on kehitetty Suomessakin. Esim. valokuvattu omakuva on yksi valokuvaterapian keskeisistä työvälineistä. Olemme Turun AMK:ssa kehittäneet pitkäjänteisesti omakuullisia ja omaelämäkerrallisia työskentelytapoja, joissa ei ole kyse terapiasta vaan pikemmin taidetoiminnasta, soveltavasta taiteesta tai nykyaiteesta.

Turun AMK:n Taideakatemia järjesti keväällä 2013 seminaarien ja työpajojen kokonaisuuden *Taiteilija voi pahoin? Omakuulliset menetelmät taiteilijan työhyvinvoinnin edistäjinä*. Tämä oli osa Taideakatemian koordinoimaa kansainvälistä EU:n Kulttuuri-ohjelman *Contemporary Self-Portraits* -hanketta. Varsinais-Suomen taidetöimikunta myönsi pilotin suunnitteluun ja toteuttamiseen ”Kulttuurin hyvinvointivaikutukset” -avustuksen. Alueen taiteilijoille ja Taideakatemian henkilöstölle suunnatuissa taidetöiminnallisissa työpajoissa tutkittiin omaelämäkerrallisen kirjoittamisen ja omakuvien avulla mm. oman minän ja työminän välistä suhdetta. Työpajojen vetäjinä toimivat valokuvataiteilija Vesa Aaltonen, työ- ja organisaatiopsykologi Mervi Herranen ja suomen kielen & viestinnän lehtori Ilona Tanskanen. Yhteistyössä Työterveyslaitoksen erikoistutkija Pia Hounin kanssa osallistujille (22 taiteilijaa ja taiteen alalla työskentelevää) laadittiin palautekysely, josta on tässä tekstissä luettavis-

sa kommentteja.¹³⁵ Kaikki tämä on jatkumoa 2000 & 11 OMAKU-VAA kulttuuripääkaupunkihankkeelle, jonka *Omakekuva on jokaisen kuva* (2011) -julkaisusta voi lukea laajemmin tässä tekstissä lyhyesti esitetyistä omakuvallisista ja omaelämäkerrallisista metodeista ja tehtävistä sekä mm. performanssitaiteilija Leena Kelan performatiivisesta omakuvametodista. Tehtävien ympärille voi halutessaan rakentaa omaehtoisen ryhmän, jossa jakamisen kautta voisi syntyä uusia näkökulmia taiteilijan työhön.

Omaelämäkerrallinen kirjoittaminen ja työelämäkerta

Omakekuva helpottaa oman työminän ja identiteetin hahmottamista.

Yllättävät puolet itsestä nousee tarkkailuun.

Huomasin, että tässä vaiheessa viimeistään pitää olla itsetunto kohdillaan.

”Omakekuvat ja omaelämäkerrallinen kirjoittaminen tarjoavat tilaisuuden identiteettityölle, ihmisenä elämisen ihmettelylle ja tutkimiselle loitompana esimerkiksi juuri työrooleista. Ne tarjoavat tilaisuuden vuorovaikutukselle, jossa voimme jakaa arkisia elämän iloja, tyytyväisyyden aiheita ja tunteita, suruja, menetyksiä sekä ristiriitoja normaaleina, jokaisen elämään kuuluvina, elämistä mutta ei parantamista tai poistamista kaipaavina asioina”¹³⁶, kirjoittaa Ilona Tanskanen *Omakekuva on jokaisen kuva* -julkaisussa.

Ilona Tanskanen ohjaaman kokonaisuuden taustalla on näkemys siitä, että kirjoittaen ja kertoen voi tehdä löytöretkiä muistin polkuja pitkin omiin kokemuksiin. Tavoitteena voi olla kokonaisen elämäntarinan mutta varsinkin näkökulmaltaan kapeammin rajatun tekstin tekeminen. Elämäkerralliset tekstit voivat myös toimia taiteellisen työskentelyn välineinä, raakamateriaalina tai sellaisinaan. Elämä-

135 Lainaukset ovat *Taiteilija voi pahoin? Omakuvalliset menetelmät taiteilijan työhyvinvoinnin edistäjinä* -työpajoihin osallistuneiden palautekyselystä.

136 Tanskanen 2011, 57.

kerrallisia tekstejä voidaan tehdä joko itselle, ryhmässä jaettaviksi tai julkaistaviksi.

Tarinat vaikuttavat meihin. Oman tai toisen henkilön tarinan kertominen kirjoittaen ja myös puhuen tekee usein havaittavaksi selaista, mitä ei ole aikaisemmin syystä tai toisesta ilmaistu tai mistä ei ehkä olla tietoisia. Tarinan kertominen ryhmässä tuottaa kertojalle nähdyn ja kuullun tulemisen kokemuksen, mikä on tärkeää taiteellisen ilmaisun ja identiteetin perustana sekä siinä, että kokee itsensä työyhteisönsä jäseneksi. Oman ilmaisun etsiminen ja löytäminen avartaa mahdollisuuksia myös toisten erilaisten ilmaisutapojen tulkinnalle ja hyväksymiselle.

Omaelämäkerrallisen kirjoittamisen yksi ulottuvuus on dokumentointi, kuten esimerkiksi erilaisissa päiväkirjoissa. Lisäksi omaelämäkertaa on hyödynnetty terapeuttisena ja terapiassa. Elämäkerrallisuutta hyödynnetään kaunokirjallisuudessa, mm. omaelämäkerroissa, elämäkerroissa ja päiväkirjamaaneissa sekä muissa tekstilajeissa, faktioissa ja fiktioissa, joissa on hyödynnetty ”arkisia” tekstilajeja: päiväkirjaa, kirjettä, blogia ja muistelmia.

Omaelämäkerrallisesta kirjoittamisesta saa raakamateriaalia työstettäväksi eteenpäin teoksissa (joko sanoin tai kuvin). Omaelämäkerrallinen kirjoittaminen aktivoi muistia, luo yhteyttä omiin kokemuksiin, havaintoihin, tuntemuksiin, tietoihin, aistimuksiin. Natalie Goldbergin teoksista *Avoin mieli*, *Luihin ja ytimiin*, *Lukeva mieli* ja *Hyvä kaukainen ystävä* saa erinomaisia vinkkejä kirjoittamisen avuksi. Seuraavat asiat ovat omaelämäkerrallisessa kirjoittamisessa tärkeitä:

- kirjoittamisen tilan ja ajan varaaminen ja rajaaminen, esim. kymmenen minuuttia teemaa kohti
- muiden asioiden lykkääminen kirjoittamisen jälkeiseen, ts. kirjoittamisen ensisijaistaminen
- kirjoittamisen harjoittaminen, ts. säännöllinen kirjoittaminen
- kirjoittaminen sosiaalisena tapahtumana
- keskeytysten välttäminen
- palaute
- joustavat työskentelytavat
- hiomisen hyväksyminen
- lukeminen
- vertaistuki.

Vinkkejä kirjoittamisen sujuvoittamiseen:

- Varaa kirjoittamiselle aika, paikka ja tila.
- Kävele tai meditoi itsellesi keskittynyt dynaaminen mutta rauhallinen mielentila.
- Kirjoita kymmenen minuuttia raakatekstiä mahdollisimman vapaasti ja kriitikittömästi kustakin valitsemastasi teemasta liikkeelle lähtien.
- Älä takerru tekstin oikeakielisyyteen – tärkeää on, että pidät kynän tai näppiksen liikkeessä ja että sinä saat selvän tarkoituksestasi.
- Näitä raakatekstejä ei lueta ääneen ryhmässä, mutta voit hyödyntää niitä mm. tekstien tekemisessä työpajassa.
- Tarkoitus ei ole tuottaa kerralla valmista tekstiä vaan raakatekstiä.

Omaa elämäkertaa voi lähteä kirjoittamaan teema teemalta edeten, kymmenen minuuttia kustakin valitusta teemasta kirjoittaen. Teemoja työelämäkerran kirjoittamisen lähtökohdiksi:

- Silloin tiesin, että minusta tulee... / Silloin aloin haluta tehdä...
- Aloin tutkia oman taiteenalani ilmaisukeinoja... / Minusta oli hauskaa tehdä... / Minulle oli helppoa tehdä...
- Ihminen jolla oli ratkaiseva merkitys ammatinvalinnalleni / Ihminen joka työnsi minut taiteen tielle
- Oma yhteisöni / viiteryhmäni / Olen osa yhteisöä, jossa kiihdymme samankaltaisista asioista
- Hienoin hetki työssäni...
- Risteysasemalla / Vastahanka / Arjen akanvirrassa
- Huomenna minä... / Unelmani...

Raakatekstiä kirjoittaessa kannattaa kirjoittaa mahdollisimman vapaasti mieleen tulevia asioita, tuntemuksia, muistikuvia, assosiaatioita – edetä siihen suuntaan, mihin mieli vie. Kieliasuun sen sijaan ei kannata takertua – tärkeää on, että itse ymmärtää, mitä tarkoittaa. Tavoitteena on yksinkertaisesti pitää kynä liikkeessä. Raakatekstistä voi työstää esimerkiksi haiku- tai tanka-runon, tai monta. Nämä tekstit voivat olla lähtökohtana esim. visuaaliselle omakuvalliselle työskentelylle, tai jotkut niistä tulla osaksi teosta.

Oma minä – työminä

Roolin ottaminen pistää pohtimaan asiaa enemmän kuin sen pelkkä ajattelu. Asia tulee näkyväksi. Itsensä ylittäminen, vain kamera ja minä. Oli jännittävää ja hyvin vapauttavaa. Sekä omien kuvien tarkastelu ja roolien katsominen kuvien kautta oli pysäyttävää.

Päivä osui hyvin stressaavaan ajankohtaan. Pääsi irrottautumaan työarjesta ja purkamaan tunteita yksin valokuvastudiossa. Aika mahtavaa.

Kuvissa yllätin itsenikin. Olin oma tuttu itseni, mutta samalla joku vieraus. Kuvien kautta syntynyt vieraus oli kiinnostava ja uusi elementti!

Vesa Aaltosen ohjaamassa valokuvatyöpajassa osallistujat ohjeistettiin studiossa itsenäisesti tapahtuvaan kuvaukseen, jonka jälkeen kuvattava jäi studioon hetkeksi yksin valokuvaamaan itseään kameran ja itselaukaisimen avulla. Kuvat katsottiin heti kuvauksen päätteeksi, ja valitut kuvat tulostettiin jatkotyöstöä varten. Itse kuvaukseen käytettävä aika saattoi tuntua lyhyeltä, mutta 5–10 minuuttia studiossa yksin omakuvan parissa on pitkä aika.

Kuvausta varten toivottiin, että osallistujat miettivät arkipäivän erilaisia rooleja. Millä tavalla identiteetti muuttuu ”työminän ja ”arkiminän” välillä. Miten julkinen ja yksityinen kuva itsestä poikkeavat toisistaan? Vai onko useampia identiteettejä? Kuvaustilanteeseen ohjeistettiin miettimään rekvisiittaa, vaateista ym. Tärkeintä oli kuitenkin avoin mieli ja pysähtyminen. Omakuvaus studiossa oli ensisijaisesti matka omaan itseen. Kuvauksen jälkeen omakuvat käytiin yhdessä läpi ja valitut kuvat tulostettiin. Lopputuloksena toteutettiin pienimuotoinen teos (valokuvakirjanen), joka pohjautui valokuvatyöpajan omakuviin sekä aiemmin kirjoitustyöpajassa tuotettuun tekstiin.

”Omakuva voi olla muuttuvan identiteetin tarkastelun väline. Omakuvallisuus voi toimia lähtökohtana taiteelliseen työskentelyyn. Omakuvaa käytetään laajalti terapian välineenä, ja väistämättä valokuvan terapeuttisen merkityksen voi jokainen niin halutessaan kokea. Katsomalla merkittävää valokuvaa omasta menneisyydestämme palautuu meille kaikille elävänä mieleen kulloisenkin kuvan

esittämä hetki. Mieleen ei palaudu pelkästään konkreettista, silmin havaittavissa olevaa informaatioita, vaan muisti on kokonaisvaltaisempi. Mieleen palautuu hetken tunnelma tuoksuineen, äänineen. Ihmisistä välittyvät heille ominaiset luonteenpiirteet. Valokuvan avulla on helppo palata menneeseen, tehdä aikamatkoja nykyisyydestä elettyyn, koettuun”¹³⁷, kiteyttää Vesa Aaltonen *Omakuva* on jokaisen kuva -julkaisussa.



Omakuva, Marja Susi, 2013

Omakuva ja taidetyötä tekevän hyvinvointi

Ehkä se minkä olisin halunnut ohittaa, tuli näkyväksi, tajusin: asiat elävät aikansa ja väistyvät, kun niiden on aika, ohittamalla ne työntää vain syvemmälle, pinnan alle. Paras hyväksyä elämänvaiheet sellaisenaan, rujoudestakin löytyy kauneutta.

Tämä oli ihana työpaja, mutta mielenkiintoisinta oli tutustua työ-

137 Aaltonen 2011, 78.

kavereiden kuviin ja "tavata" heidät aivan uudessa valossa.

Hiljentämisen tarve on nähtävissä ja koettavissa. Saa nähdä, onko malttia hidastaa työtahtia, kun tulevaisuus on niin epävarma.

Mervi Herrasen työpajaan ohjeistettiin ottamaan mukaan kaksi valokuvaa omista kuvavarastoista. Yksi kuva itsestä aikuisena ja yksi kuva henkilöstä, joka on ollut merkittävä oman taiteilijuuden tai taidetyön kannalta. Mikäli ei löytänyt kuvaa itsestä tai merkittävää henkilöä, saattoi ottaa mukaan jonkun symbolisen kuvan kuvaamaan ko. henkilöä. Työpaja aloitettiin valitsemalla kuvakorteista luottamusta kuvaava kortti, jonka avulla pohdittiin mm. luottamusta omaan selviytymiseen ja oman asenteen muuttamiseen. Työpajaan tuotuja valokuvia käsiteltiin keskustellen parin kanssa keskittyen reflektointiprosessiin ja omien ajattelumallien haastamiseen. Aiomme jatkaa työpajakokonaisuuksien kehittämistyötä mm. siten, että "valokuvakirjanen" nivotaan osaksi työnohjauksellista prosessia.

Loppuseminaarissa ja palautekyselyssä nousi esille taiteilijoiden ja taidetyötä tekevien tarve työnohjaukseen: "Haluaisin myös yksilöllistä työnohjausta esim. keskustellen. Olisi hienoa esim. saada 3–5 tapaamista oman alan mentorin kanssa." Keskusteltiin myös taiteilijoiden työtä tukevan ryhmän tarpeesta ja siitä, kenen vastuulla mentoritoiminnan kehittäminen olisi. Taiteilijoiden tarve keskusteluun ja jakamiseen nousi monessa yhteydessä esille. Moni kyselyn vastaajista aikoi jatkaa omakuvallista prosessia. Omakuvallista prosessia on mahdollista hyödyntää myös esimiestyön ja itsensä johtamisen kehittämisessä, kuten Leena Koulu esittää sosiaali- ja terveysjohtamisen MBA-kehittämistyössään *Johtajan omakuva. Uudenlaisia menetelmiä johtajuudessa kasvamiselle*.

Taiteilija voi pahoin? Omakuvalliset menetelmät taiteilijan työhyvinvoinnin edistäjinä -loppuseminaarissa Pia Houni esitteli palautekyselyn koosteen ja esitti kriittisiä kysymyksiä: Muistele työurasi tähtihetkeä. Miksi se on ollut tärkeä? Mitä arvoja ja merkityksiä itselläsi on silloin ollut? Miten arjen ahtaudesta voisi astua pois? Mitä arjen laventaminen voisi olla? Omaelämäkerrallista kirjoittamista ja omakuvallista työskentelyä voi erinomaisesti käyttää oman arjen havainnointiin ja muutoksen mahdollisuuksiin.

Loppuseminaarissa Ilona Tanskanen antoi viimeiset kaksi kolmen minuutin kirjoitustehtävää teemoilla "Hyvä työ" ja "Voin hyvin". Tämän tekstin lukija voi aloittaa omakuvallisen työskentelyn vaikka

heti kirjoittamalla kolme minuuttia teemalla "Omakuvani nyt".

Kysyimme myös, mitä merkityksellistä "omakuvallasi" on tapahtunut prosessin aikana. Vastaukseksi saimme mm. seuraavat kommentit:

Olen avannut kokonaisuuden itselleni näkyväksi, arvoituksineen ja kontrasteineen. Katson itseni kaikkia puolia, joita tarvitsen ja elämä on antanut minulle. Omakuvani on luovempi ja rohkeampi kuin mitä olen halunnut ymmärtää.

Se on ehkä laajentunut ja olen ehkä aavistuksen verran lähempänä sitä ymmärrystä, että millainen on taiteilijaidentiteettini.

Työmme Turun AMK:n Taideakatemiassa omaelämäkerrallisten tekstien ja omakuvien parissa jatkuu. Olemme onnekkaita, kun voimme työmme puitteissa oppia sekä yhdessä että myös itsestämme.

Omakuvallisia tehtäviä

- Pidä päiväkirjaa: kolme virkettä päivässä.
- Kirjoita, piirrä tai ota valokuva päiväsi koskettavasta tai yllättävästä havainnosta.
- Kuvaa itsesi sinulle tärkeän ihmisen kanssa. Kirjoita kuvasta tai kuvaan teksti.
- Kirjoita ystävästäsi viisi virkettä kustakin. Pyydä heitä kirjoittamaan viisi virkettä sinusta. Pyydä ystävääsi viemään viestiä eteenpäin: kirjoittamaan toisesta ystävästään viisi virkettä jne.
- Kuvaa itsesi lempiesineesi kanssa. Kirjoita, miksi esineesi on sinulle tärkeä.
- Esittele kuvien avulla perheesi. Kirjoita kolme ominaisuutta jokaisesta perheenjäsenestä.
- Pukeudu roolihahmoksi, joka kiehtoo sinua, ja ota itsestäsi kuva.
- Kirjoita haiku-runo päivässä. Haiku-runossa tunnetila näytetään maisemassa. Tekstiä on kolme riviä: viisitavuinen rivi, seitsemäntavuinen rivi ja viisitavuinen rivi.
- Pidä valokuvaten omakuvallista päiväkirjaa.
- Ota valokuva päivässä. Kirjoita jokaiseen kuvaan liittyvä ajatus tai havainto.

Sokraattinen dialogi työhyvinvoinnin tukena

PIA HOUNI

Filosofian praktiikan liike

”Puhuminen auttaa” on monelle tuttu lausahdus. Mitä sillä oikeastaan tarkoitetaan? Tukeeko toisten kanssa puhuminen omaa hyvinvointia? Psykosomaattisuuden kautta katsottuna ymmärrämme kehon ja mielen välisen yhteisyyden ja sitä kautta myös tunteiden merkityksen ihmisen hyvinvoinnin kannalta. Valtaosa subjektiiviseen hyvinvointiin liittyvistä tutkimuksista vahvistaa edellistä näkemystä: hyvät ihmissuhteet, yhteisöllisyys, jakaminen, ja elämän mielekkyyden kokemukset tuottavat mielen ja ruumiin yhteisyyden kokemusta ja sitä kautta terveyttä ja hyvinvointia. Yhdessä ajattelemisella ja keskustelulla on tietenkin pitkä historia. Länsimaalaisen tieteen ja filosofian historia rakentuu yhdessä ajattelun pohjalle, dialogisuudelle. Antiikin kreikkalaiset filosofit olivat ennen kaikkea kiinnostuneita pohtimaan yhdessä valittua aihetta ja näkivät siinä oppimisen, oivaltamisen ja ennen kaikkea hyvän elämän kehittämisen mahdollisuuden.

Filosofian praktiikan liike on muutaman vuosikymmenen aikana nostanut vahvasti esille akateemisen, ainoastaan teoreettiseen ajatteluun keskittyvän filosofian rinnalle käytännöllisen filosofian lähtökohdat. Tällä tarkoitetaan usein paluuta ymmärtämään antiikin filosofian praktinen suhde, esimerkiksi filosofia arjen hyvän elämän

harjoituksen muotona, jopa sen edellytyksenä. Maailmanlaajuisesti tämä on tarkoittanut erilaisten filosofian kanssa toimivien tapahtumien järjestämistä, filosofian tuomista jokaisen ihmisen ulottuville. Esimerkkinä vaikka filo-café, jossa kuka tahansa voi tulla keskustelemaan elämästä. Toisaalta myös alan koulutukseen on panostettu tuomalla yliopistoihin ja muihin korkeakouluihin filosofian praktikon pätevyyden antavaa koulutusta. Usein tämä on ollut filosofian opintojen tai terapeutin pätevyyttä täydentävää koulutusta. Useissa maissa filosofin vastaanottoja pitävät henkilöt ovat organisoituneet samansuuntaisesti kuin terapeutit tai muuta vastaavanlaista neuvontatyötä tekevät ammattiryhmät.

Pierre Hadot'n kirja *What is ancient philosophy?* tuo kiinnostavasti esille filosofian käytännöllisyyden merkityksen hyvän elämän rakentamisessa. Hadot esittää kirjassa, että sokraattinen terapia tarkoittaa yhteyttä ihmisten välillä. Antiikin filosofian suuntauksissa, erityisesti stoalaisuudessa harjoiteltiin ajattelun taitoja ja hyveitä, koska niiden nähtiin edistävän hyvinvointia ja ihmisen tasapainoisuutta. Maailmanlaajuisessa filosofian praktiikan liikkeessä tämä on yksi keskeinen näkemys. Erilaiset filosofian käytännön työtavat, kuten filosofin vastaanotto, neuvonta, sokraattinen dialogi tai filosofiaa lapsille -liikkeet työskentelevät aktiivisesti lähtökohtien edistämiseksi. On syytä mainita myös toinen asiaan liittyvä teos, Lou Marinoff'n kirja *Platon, Not Prozac* (1999). Kirjan keskeisenä ajatuksena on painottaa sitä, ettei ole tärkeitä kuinka elät, vaan kuinka hyvin elät. Oikea filosofia oikeaan aikaan mahdollistaa ihmiselle hyvinvointia. Kirjan tapausesimerkit osoittavat filosofian vaikuttavuutta auttaa ihmisiä voimaan paremmin, ajattelemaan paremmin ja elämään paremmin. Marinoffin viiden askeleen *rauha* (peace) on prosessi, joka ohjaa näkemään, miten ihminen voi tunnistaa ongelmansa, ilmaista tunteitaan rakentavasti, ja analysoida omia mahdollisuuksiaan. Lisäksi keskittyminen filosofiaan auttaa valitsemaan ja elämään paremmin ihmisen omia mahdollisuuksia.

Sokraattinen dialogi

Sokraattinen dialogi on kehittynyt viime vuosikymmenien aikana niin kutsutun filosofian praktiikan piirissä. Työtapana se on saksalaisen filosofin Leonard Nelsonin (1882–1927) kehittämä keskustelun muoto, jossa on tavoitteita ja keskustelutaitoja kehittäviä piirteitä.

Siten se eroaa tärkeällä tavalla mistä tahansa yleisestä keskustelusta ihmisten välillä. Dialogin kehittämisen alkusysäyksenä pidetään Nelsonin luentoa "Die sokratische Methode," jonka hän piti 11. joulukuuta 1922 Göttingenissä.¹³⁸

Sokraattinen dialogi on yleensä ryhmässä tapahtuvaa keskustelua, jota ryhmän vetäjä, fasilitaattori ohjaa. Dialogin kesto vaihtelee: se saattaa kestää muutamasta tunnista jopa viikkoon. Keskustelua käydään yhdestä valitusta aiheesta tai näkökulmasta. Aihe voi olla etukäteen päätetty tai ryhmä voi esimerkkiensä kautta äänestää keskusteltavan aiheen. Aiheena voi periaatteessa olla mikä tahansa. Selkeintä on kuitenkin pukea se yhteen sanaan tai käsitteeseen (esimerkiksi valta, tasa-arvo, suvaitsevaisuus, rakkaus, myötätunto, kiusaaminen jne.). Ryhmän aiheen vaativuus tai yleistajuisuus muodostuu ryhmän jäsenten mukaan: onko kyseessä toisille tuntemattomien ihmisten ryhmä, vai kenties saman työpaikan henkilökunnasta koostuva ryhmä. Yksi keskeinen lähtökohta keskusteluun on kaikissa aiheen valinnan tavoissa se, että keskustelua käydään nimenomaan osallistujien kokemusmaailmasta käsin. Tämä tarkoittaa sitä, että kirjalainaukset, referoinnit tai viittaukset pyritään pitämään kiellettyinä. Näin säilytetään ryhmän tasa-arvoinen tila, kukaan osallistuja ei voi jäädä ulkopuoliseksi puuttuvan luku- tai tietopohjan kautta. Keskustelussa etsitään yhteistyössä "totuutta" tutkittavana olevasta aiheesta. Pyrkimyksenä on löytää tyydyttävä vastaus tai ratkaisu ongelmaan, jota keskustelun osallistujat pitävät riittävän tärkeänä ja huomionarvoisena. Sokraattisen keskustelun ainoa työkalu on ajatusten vaihto, johon liitetään argumentointi, täydentävien lisäkysymysten esittäminen, argumenttien tutkiminen ja käsitteiden analysointi. Tästä syystä sokraattinen keskustelu soveltuu sellaisten ongelmien tutkimiseen, joita voidaan tarkastella pelkän yleisen kokemuksen valossa.

Sokraattisen dialogin kulku voi vaihdella hieman vetäjän ja ryhmän mukaan. Yhtä tarkasti rajattua mallia ei ole olemassa. Usein käytetään metaforana tiimalasi-mallia, jolla kuvataan keskustelun alkamista runsautena, jota yritetään tarkentaa koko ajan. Usein puolesta välissä saatetaan käydä metakeskustelua ja tarkastella

138 Luento on alunperin julkaistu *Abhandlungen der Fries'schen Schule*, V, Göttingen, 1929, No. 1. Uusintapainos tekstistä on julkaistu teoksessa *Die Schule der kritischen Philosophie und ihre Methode, Gesammelte Schriften in Neuen Bänden* Vol. I., Felix Meiner Verlag, Hamburg, 1970.

dialogin siihen astista kulkua ja toimivuutta. Näin ryhmä voi reflektoida meneillään olevaa dialogin hetkeä ja työtavoissa havaittuja epäkohtia voidaan korjata. Tiimalasin hiekan valuttua alas, on dialogissa päästy loppuun ja kenties löydetty ryhmää yhdessä tyydyttävä näkemys ja oppimiskokemus valitun aiheen ympärillä.

Kuvailen lyhyesti seuraavilla vaiheilla useimmiten tapahtuvaa dialogin rakennetta. Dialogin vaiheet on tässä yhteydessä esitetty erittäin pelkistetysti.

1. Ryhmän vetäjä (fasilitaattori) valitsee etukäteen aiheen tai siitä äänestetään. Äänestyksen kohteet voidaan valita monin eri tavoin. Ryhmä voi ehdottaa aiheita, jotka listataan. Aihe voidaan ottaa jostain ajankohtaisesta teemasta tai valita esimerkiksi hyveistä. Aiheesytteenä voidaan käyttää henkilökohtaisia esineitä, kuvia yms. materiaalia. Työyhteisön kohdalla voidaan miettiä aiheeksi esimerkiksi työntekijöiden havaitsemia ongelma-kohtia.
2. Keskustelu käynnistyy lyhyellä yleiskeskustelulla aiheesta, jonka jälkeen jokainen kertoo omakohtaisen kokemuksen aiheesta. Fasilitaattori kirjaa jokaisen esimerkin muistiin lyhyesti.
3. Ryhmä äänestää kerrotuista kokemuksista yhden, jonka kautta keskustelua lähdetään rakentamaan. Tarkoitus ei ole pysyä tässä kokemuksessa, vaan nostaa sen kautta pohdinnan arvoinen asia esille. Olennaista on siis, että keskustelu ei jää yhden osallistujan esimerkin pohtimiseksi, vaan sitä käytetään konkretisoimaan aihetta arkiseksi, jolloin kaikilla on mahdollisuus päästä siihen kiinni. Esimerkiksi näin: jos ryhmä olisi päätenyt aihevalintaan kasvisruokailu, ryhmän jäsen Minna voisi kertoa esimerkin siitä, miten hänellä äitinä on vaikeuksia selvitä arjesta kasvisruokailijalapsensa kanssa. Ryhmän keskustelu voi lähteä liikkeelle osallistujien omista havainnoista kasvisruokailijan arkeen liittyen. Keskustelun edetessä aihe irtoaa tästä ja etenee ryhmän tuottamalla tavalla muihin filosofisiin näkemyksiin aiheesta (tässä tapauksessa ne voivat olla hyvinkin eettisiä ja nostaa esille muitakin vastaavanlaisia yksilön valintaan liittyviä pohdintoja).
4. Fasilitaattorin tehtävänä on kirjata ja ohjata keskustelua. Jokainen ryhmän vetäjä tekee valinnan oman osallistumisensa aktiivisuudesta. Suositeltavaa lienee kuitenkin se, että fa-

silitaattorin rooli pysyisi taustalla. Hänen tehtävänä on ohjata paikalleen tai väärään suuntaan mennyttä keskustelua eteenpäin, huolehtia ryhmän dynamiikan tai ongelmien esille tulemisen hoitamisesta, sekä pitää huoli keskustelun rakenteellisesta puolesta.

5. Puoleessa välissä valittua keskusteluaikaa, voidaan käydä metakeskustelu eli miten meneillään oleva keskustelu sujuu, pitääkö tehdä jotain muutoksia. Tämä rakenteellinen välikohta antaa mahdollisuuden osallistujille tarkistaa omaa aktiivisuuttaan tai huomauttaa mahdollisesti mielessä pyörineestä keskustelun rakenteeseen liittyvästä häiritsevästä seikasta. Tässä voidaan myös lyhyesti neuvotella, mitä tai miten keskustelua viedään loppuun saakka.
6. Keskustelun päättyessä ryhmä yrittää kirjata aiheesta yhtenäisen näkemyksen. Työyhteisön kohdalla yhtenäinen näkemys voisi olla esimerkiksi ratkaisulause valittuun aiheeseen. Yhtenäinen näkemys tarkoittaa arkisesti sitä, että osallistujat voivat tuottaa myös sitoutumisen käytyyn keskusteluun ja siten olla reflektiivisessä suhteessa siihen myös myöhemmin.
7. Dialogi päättyy yhteiseen metakeskusteluun, jossa jokainen osallistuja vielä antaa palautetta ryhmälle, kommentoi keskustelun onnistumista tai sen puutteita. Myös oman tuntemuksen havaintoja voi tässä kohdassa kiteyttää toisille kuultavaksi. Tilanteen mukaan tässä kohdassa voidaan myös sopia ”jatkotehtävistä”.

Sokraattisen dialogin sovellutus työyhteisössä tai ryhmässä

Miten sokraattinen dialogi voisi toimia työhyvinvointia edistävänä asiana? Ryhmämuotoinen keskustelu sopii hyvin kollegiaaliseksi keskusteluksi. Saman työyhteisön tai ammattialan ihmiset voivat löytää dialogiin aivan erityisen näkökulman. Aihepiiri voidaan räätälöidä ja etsiä juuri työyhteisölle sopivaksi. Erityisen toimivana voivat olla sellaiset lähtökohdat kuin vaikka työyhteisössä vallitsevan ongelman käsittely, jokin epäselvä työseikka tai ymmärryksen etsiminen jostain kaikille merkityksellisestä asiasta. Työyhteisöihin liittyy yleensä paljon mututietoa ja tapoja toimia, saatetaan olettaa varsin

merkittäviä seikkoja yhteisen ymmärryksen kautta ja lähempi tarkastelu osoittaa, että ihmisillä on varsin erilaiset käsitykset asiasta. Yleensä tämä johtuu siitä, ettei näihin asioihin kiinnitetä huomiota, etenkin asiantuntijaorganisaatioissa, joissa oletetaan kaikilla olevan lähtökohtaisesti sama ymmärrys työn sisällöstä.

Taidetyötä tekevillä on paljon erilaisia työn viitekehyksiä. Osa heistä työskentelee työpaikoissa tai samoissa työyhteisöissä, osalla työpaikat ja tilanteet vaihtelevat jatkuvasti ja osa työskentelee pääsääntöisesti yksin. Koska monet taiteilijat pitävät tärkeänä kollegiaalista keskustelua ja kokevat sen olevan myös työstä palautumisen yksi muoto, sokraattisen dialogin mahdollisuudet ovat hyvät. Ohjattu ryhmäkeskustelu työhyvinvoinnin tukena voisi toimia esimerkiksi vapaasti järjestettyjen ryhmien kautta (esimerkiksi kuntoutuksen yhteydessä), jolloin aiheeksi voitaisiin valita työn haasteisiin, riskeihin tai palautumiseen liittyviä teemoja. Ryhmäkeskustelun muoto aiheen tarkennukseen voisi ohjata pysähtymistä aiheen äärelle, toisten kuuntelemisen taitojen kehittämistä ja yhteisöllisyyden kokemusta.

Sokraattisen dialogin mahdollisuudet työhyvinvoinnin tukena tarkentuvat mahdollisuuden käyttää yhteistä, jäsentynyttä keskustelua ongelmatilanteiden ratkaisemiseen, palautumisena työprosessista ja itsetuntemuksen lisääjänä. Parhaimmillaan sokraattisen dialogin voima perustuu siihen, että osallistujien omassa käsityksimaailmassa ja oppimisessa on tapahtunut muutoksia. Itsetuntemuksen harjoittaminen tarkoittaa tässä viitekehyksessä juuri omien näkökulmien ja käsitysten tarkentamista. Näkökulman vaihtamisen tekniikka suhteessa omiin mielipiteisiin ja näkemyksiin on yleensä täynnä yllätyksiä keskustelijoille. Dialogin kuluessa myös itsetuntemuksen liikahdukset, oivallukset ja vuorovaikutus toisten kanssa on useimmiten tuottanut hedelmällisiä lähtökohtia, jotka ovat suorassa yhteydessä hyvän elämän ja hyvinvoinnin kysymyksiin.

Lisätietoa:

Pohjoismaisten filosofian praktikkojen verkosto
<http://www.nordicpp.org/index.html>

Suomalaisten filosofian praktikkojen sivusto
<http://filosofit.fi/FiPra/>

Kirjoittajat

Heli Ansio

Kun Heli Ansio oli kuusivuotias, hän halusi isona näyttelijäksi. Yksitoistavuotiaana hän luki Pientä runotyttöä ja oli sitä mieltä, että sittenkin kirjailijaksi. Lukiossa hän kertoi opinto-ohjaajalle suunnittelewansa teatteriohjaajan uraa. Hän päätyi opiskelemaan teatterin ja draaman tutkimusta ja suoritti Tampereen yliopistossa filosofian maisterin tutkinnon. Hän opetti yliopistossa ja teki erilaisia hallintotöitä, ohjasipa yhden näytelmänkin. Hän opiskeli myös teologiaa ja valmistui teologian kandidaatiksi. Nyt, kun hän on kasvanut isoksi, hän työskentelee tutkijana Työterveyslaitoksella. Hän tutkii muun muassa sitä, millaista on näyttelijöiden, kirjailijoiden, teatteriohjaajien ja muiden taiteilijoiden työ.

Taina Erävaara

Taina Erävaara, FM, taidehistoria, on toiminut päätoimisena tuntiopettajana Turun AMK:n kuvataiteen koulutusohjelmassa vuodesta 2003 ja kuvataiteen koulutuspäällikkönä vuodesta 2009. Hän on ollut Turun AMK:n Taideakatemia 2000 & 11 OMAKUVAA -kulttuuripääkaupunkihankkeen kuraattori ja projektipäällikkö v. 2008-2011 sekä EU:n kulttuuriohjelman Contemporary Self-Portraits -hankkeen projektipäällikkö v. 2012-2014. Erävaara on toiminut kuraattorina lukuisissa nykytaiteen näyttelyissä ja ollut aktiivisesti kehittämässä alueen valokuvataiteen kenttää. Lisäksi hän on ollut julkaisujen toimituksellisissa työryhmissä, kirjoittanut tutkimuksellisia tekstejä ja toiminut luottamustehtävissä kuten Suomen Kulttuurirahaston Varsinais-Suomen rahaston hoitokunta v. 2010-.

Kirsi Heikkilä-Tammi

Kirsi Heikkilä-Tammi, KT, toimii Tampereen yliopiston johtamiskorkeakoulun työhyvinvoinnin tutkimusryhmässä (vt.) tutkimusjohtajana. Hänellä on pitkä kokemus oppimisen tutkimuksen eri osa-alueista ja erityisesti työssä oppimisesta (TaY, kasvatustieteiden laitos). Hän on toiminut kehittämiskonsulttina työyhteisöjen muutosprosesseissa (Verve Consulting) sekä kehitysjohtajana (Organizational Creativity, TuKKK) suunnittelemassa luovuuden johtamisen koulutusohjelmaa ja kehittämistoimintaa. Nykyisessä tehtävässään hän toimii työhyvinvointia koskevien tutkimus- ja kehittämishankkeiden johtajana ja asiantuntijana. Lisäksi hän kouluttaa ja toimii luennoitsijana. Hänen viimeaikaisimpia kiinnostuksen kohteitaan ovat hyväksyvän tietoisien läsnäolon ja positiivisen psykologian kehittäminen ja tutkiminen. Hän on myös koulutettu Mindfulness (MBSR) –ohjaaja. Hän aina ollut kiinnostunut niin musiikista, kuvataiteesta kuin teatterista (tanssi + sirkukset mukaan luettuina).

Pia Houni

Kolmevuotiaana Houni löysi teatterin. Neljävuotiaana balettiharjoitukset. Savonlinnan kaupunginteatteri tuoksui puuterilta, rekvisiitilta, pölyltä ja paperilta. Savonlinnan Oopperajuhlat olivat nuoren kuorolaisen näyttämö ja intohimo. Viulun soitto vuosikausien musiikkimaailma. Kahdeksanvuotiaana Hounilla oli yksi joululahjatoive, kirjoituskone. Se merkitsi kirjailijan ammatin keksimistä. Pia Hounin työpolku on kasvanut aikuiseksi. Siihen on mahtunut monenlaisia työtehtäviä. Houni on nykyisen erikoistutkijan työpestin lisäksi toiminut professorina, Teatterimuseon johtajana ja dramaturgian lehtorina. Houni opettaa ja luennoi aktiivisesti. Houni on tekstityöläinen. Tietokirjoittamisen lisäksi hän on tehnyt dramatisointeja, lyhytelokuvakäsikirjoituksia, kolumneja, kritiikkejä, blogeja, runoja ja laululyyriikkaa. Koska sivistysvaltioon syntyminen merkitsee opiskelun mahdollisuutta, on Houni päättänyt sitä harjoittaa. Hän on kasvatustieteen maisteri, teatteritaiteen tohtori, filosofian kandidaatti (pian maisteri), ortodoksisen teologian maisteriopiskelija. Lisäksi hänellä on filosofian praktiikan koulutus. Houni on myös teatterin ja draaman tutkimuksen dosentti.

Mari Järvinen

Mari Järvinen on psykologi, joka työskentelee Työterveyslaitoksen palveluksessa ja kohtaa työssään monenlaisia ongelmallisia ja ongelmattomiakin työyhteisöjä. Hän auttaa ongelmien selvittelyssä, konsultoi ja kouluttaa. Tutkimusmaailmassa hän on perehtynyt erityisesti parijohtajuuteen. Hän nauttii monenlaisista musiikkielämyksistä ja arvostaa erityisesti valokuvataidetta.

Antti Kasvio

Antti Kasvio (s. 1948) on yhteiskuntatieteilijä, sosiologian dosentti ja vanhempi tutkija Työterveyslaitoksella. Hän on tutkinut aktiivisesti suomalaista työelämää ja sen muutoksia, aiemmin Tampereen yliopistossa sekä vuodesta 2006 alkaen Työterveyslaitoksella. Viime aikoina häntä ovat kiinnostaneet erityisesti työn ja kestävä kehityksen väliset osin aika ongelmalliset suhteet. Kuvataidemaailmaan hänen kosketuksensa ovat rakentuneet etupäässä perhe- ja ystäväpiiriin välityksellä, harrastuksiin kuuluvat muun muassa kaunokirjallisuus ja ooppera.

Susanna Mattila

Susanna Mattila toimii tutkimusinsinöörinä Työterveyslaitoksella. Hänen työtehtäviinsä kuuluvat pääasiassa työturvallisuuden liittyvät tutkimukset. Hän on valmistunut diplomi-insinööriksi Tampereen teknillisestä korkeakoulusta vuonna 2000 pääaineenaan turvallisuustekniikka. Susanna on lapsesta asti harrastanut tanssia. Edelleen hän käy säännöllisesti baletti- ja jazz-tunneilla. Myös esiintymiskokemusta hänelle on kertynyt useissa erilaisissa esityksissä, mm. kahdessa operetissa.

Merja Perkiö-Mäkelä

Merja Perkiö-Mäkelä on tutkinut työtekijöiden työkykyä, työn fyysisiä kuormitustekijöitä ja työpaikkojen ergonomiaratkaisuja vuodesta 1988 alkaen Työterveyslaitoksella. Hän on koulutukseltaan

fysioterapeutti, liikuntatieteiden lisensiaatti ja filosofian tohtori, pääaineena ergonomia. Hän harrastaa itse tanssia eri muodoissa, seuraa sitä mielellään ja lisäksi käy aktiivisesti konserteissa, musiikkimaku rockista klassiseen musiikkiin.

Venla Räisänen

Diplomi-insinööri Venla Räisänen toimii Työterveyslaitoksessa tutkimusinsinöörinä kehittäen yritysten työturvallisuutta, työhyvinvointia ja johtamista. Hän on kirjallisuuden ja kuvataiteen suurkuluttaja ja on harrastanut improvisaatioteatteria sekä näyttelijänä että ohjaajana.

Esa-Pekka Takala

Esa-Pekka Takala on fysiatrian erikoislääkäri ja dosentti. Hän on tutkinut työn ja terveyden välisiä suhteita Työterveyslaitoksella yli neljännesvuosisadan ajan. Työn vastapainona hän harrastaa kirjapiirissä kaunokirjallisuutta, mutta myös kaikenlaista muuta lukemista. Esiintyvän amatööriartisteilijan kokemuksia hänellä on muusikkona (kuorolaulu, nokkahuilu- ja pelimanniyhtyeet) sekä tarinateatterin näyttelijänä.

Ilona Tanskanen

Ilona Tanskanen (FM Turun yliopistossa 1991) opettaa Turun ammattikorkeakoulun Taideakatemiassa suomen kielen ja viestinnän lehtorina. Omaelämäkerrallinen kirjoittaminen on hänen erityisalueensa, jonka asiantuntijana ja ohjaajana hän toimi 2000 & 11 OMAKUVAA -kulttuuripääkaupunkihankkeessa. Hanke julkaisi kirjan Omakuva on jokaisen kuva (2011), jonka päätoimittajana ja yhtenä kirjoittajista Ilona Tanskanen toimi. Opetustyönsä ohessa hän on toimittanut useita artikkelikokoelmia ja muita Turun AMK:n julkaisuja. Erityisenä kiinnostuksen kohteena hänellä on taidetoiminta, jossa yhdistetään kuvallista ja sanallista ilmaisua. Tunnuslause: "Kansalaistaitteeseen jokaisella on tekijän oikeus."

Tutkimushankkeen omat julkaisut

Lehtijutut

Pia Houni & Heli Ansio

Hei taiteilija, onko sulla hyvä olo? *Taiteilija*-verkkolehti, www.taiteilijalehti.fi, 19.2.2013.

Pia Houni

Työpaikat taidetekoihin – go go! Blogikirjoitus, Keski-Suomen liitto. <http://www.keskisuomi.fi/blogi/kirjoittajat/piahouni>, 11.2.2013.

Taiteilija on itsensä esimies. Pia Hounin haastattelu, *Työpiste*-verkkolehti.

http://tyopiste.ttl.fi/Uutiset/Sivut/Taiteilija_on_itsensa_esimies.aspx, 10.1.2013.

Puheenvuorot

Heli Ansio

Taiteilijan hyvinvointi taidetyön muutoksessa. Tutkimuksen esittely Osaattori-hankkeen johtoryhmälle. Teak, 12.11.2013.

Pia Houni

Millainen on taiteilijan mielekäs työpolku? Esittävän taiteen tila ry. Taiten tuottoa -hanke. Itä-Suomen yliopisto, Koulutus- ja kehittämispalvelut. Joensuun Pakkahuone, 7.10.2013

Pia Houni

Artists' wellbeing in the transition of art work, ESA Conference Crisis, Critique and Change, RN02 - Sociology of the Arts -työryhmä. Torino 28.-31.8.2013 (abstrakti hyväksytty)

Pia Houni

The Changing Positions of the Artist in Society. XXIII World Congress of Philosophy, Aesthetics and philosophies of art -työryhmä. Ateena 4.-10.8.2013

Pia Houni

Artist's work – vocation, dedication, a way of life or just a normal job? Critical Management Studies -konferenssi, Extreme work/normal work -työryhmä. Manchester 10.-12.7.2013

Pia Houni

Taiteilija voi pahoin -työpajan kyselyn ajatuksia ja palautetta. Taiteilija voi pahoin -loppuseminaarin esitelmä. Turun AMK, Taideakatemia, 5.4.2013

Pia Houni

Taiteilijan hyvinvointi, työpaja yhdessä Kati Outisen & Hannu-Pekka Björkmanin kanssa. TeaK, valmistuvat N-opiskelijat, 25.3.2013

Pia Houni

Ylämäki, alamäki, tasainen suora. Taiteilija voi pahoin -seminaarin esitelmä. Turun AMK, Taideakatemia, 25.1.2013

Heli Ansio

Hei taiteilija, onko sulla hyvä olo? Asiaa taiteilijoiden voinnista työnsä parissa. Suomen Taiteilijaseuran Kuvataiteilijapäivä, Tieteiden talo, Helsinki 4.12.2012

Pia Houni

Tänään on hyvä päivä. Kysymyksiä ja näkökulmia taiteilijan hyvinvointiin. Teatterintutkimuksen seuran syyspäivä, Helsinki 23.11.2012

Heli Ansio & Pia Houni

Taiteilijan hyvinvointi taidetyön muutoksessa. Lahden AMK, Taideinstituutti, Työelämäkäytännöt-kurssin luento 21.11.2012

Pia Houni

Suomalaisen teatterin tulevaisuus ja hyvinvointi. TeaK
alumnitapaaminen, Helsinki 19.11.2012

Pia Houni

Subjekttiivinen hyvinvointi mittaamisen haasteena – taiteilijat puhuvat. Työelämän tutkimuspäivät, Merkityksellisyys kohtaa mittaamisen -työryhmä, Tampere 8.-9.11.2012 (myös työryhmäkoordinaattori Tiina Kontisen kanssa)

Ilkka Pirttilä

Pakko ja vapaus kirjailijan työssä. Työelämän tutkimuspäivät, Merkityksellisyys kohtaa mittaamisen -työryhmä, Tampere 8.-9.11.2012

Pia Houni & Marjo-Riitta Ventola

Taide tuottaa työtä - dialogia kokemuksesta ja tiedosta. Kulttuurin kehittämisspäivät, Novia Yrkeshögskolan, Pietarsaari 7.11.2012

Pia Houni

Kiihdytä tai hidasta – taide tuottaa työtä ja hyvinvointia.
Työterveyslaitoksen esittely 6.11.2012

Artikkelit

Pia Houni & Heli Ansio

Taiteilijan yhteiskunta? Haasteiden keskellä onnekas tekijä
[työnimi]
Yhteiskuntapolitiikka (tulossa)

Pia Houni

Artists' work: Vocation, dedication, a way of life or just a normal job? [työnimi]
Journal of Workplace Rights (tulossa)

Katinka Tuisku & Pia Houni

Experiences of Cultural activities provided by employer
Journal of Applied Arts and Health (tulossa)

Ilkka Pirttilä
Pakko ja vapaus kirjailijan työssä
Sociologia (tulossa 2013)

Kirjallisuus

Abastado, P. & Chemla, D. 2008. Lives of the artists. *Age and Ageing* 37(5), 605.

Ansio, H. & Houni, P. & Järvinen, M. 2013a. Parijohtajuus teatterissa – yhteisiä haasteita perinteen ja uuden välimaastossa. Teoksessa Korhonen, S.-M. & Pekkala, L. & Salomaa, M. (toim.) *Näkökulmia tasa-arvoon ja johtajuuteen teatterissa*. Tampereen yliopiston tutkivan teatterityön keskus, Tampere.

Ansio, H. & Houni, P. & Järvinen, M. 2013b. Huipulla tuulee vähemmän, kun ollaan yhdessä. Parijohtajuus suomalaisissa teattereissa. *Meteli* 2.

Antonovsky, A. 1987. *Unraveling the Mystery of Health. How People Manage Stress and Stay Well*. Jossey-Bass, San Francisco.

Arpo, R. 2004. Taiteilija tietoyhteiskunnassa. Tietoyhteiskuntastrategioiden taiteilijakuva ja tekijänoikeuslainsäädännön muutosten vaikutus taiteilijana toimimisen edellytyksiin. Teoksessa Arpo, R. (toim.) *Taiteilija Suomessa. Taiteellisen työn muuttuvat edellytykset*. Taiteen keskustoimikunnan julkaisuja 28. Taiteen keskustoimikunta, Helsinki.

Beyer, C. & Burri, A. 2007. *Philosophical Knowledge – Its Possibility and Scope*. Rodopi.

Black, D. S. 2011. A brief definition of mindfulness. *Mindfulness Research Guide*. Saatavilla: <http://www.mindfulexperience.org> (viitattu 2.10.2013).

Buck, W. 2009. Welcome to My Philosophy Class. *Philosophy Now* 71.

- Cohen, M. 1919. A Slacker's Apology. *New Republic* 21(261), 19–20. Julkaistu 3.12.1919.
- Coliva, A. 2009. Notes on Italian Philosophy, Peer-Reviews and "la corruttela". *Philosophia* 38(1), 29–39.
- Cooper, G. S. & Wither, J. & Bernatsky, S. & Claudio, J. O. & Clarke, A. & Rioux, J. D. & Fortin, P. R. 2010. Occupational and environmental exposures and risk of systemic lupus erythematosus: silica, sunlight, solvents. *Rheumatology* 49, 2172–2180.
- Cottingham, J. 2009. The Fine, the Good, and the Meaningful. *The Philosophers' Magazine* 45.
- Dennett, D. C. 2002. Higher Order Truths about Chmess. Saatavilla: <http://ase.tufts.edu/cogstud/papers/chmess.htm> (viitattu 5.4.2011).
- Depue, R. H. & Kagey, B. T. & Heid, M. F. 1985. A proportional mortality study of the acting profession. *American Journal of Industrial Medicine* 8, 57–66.
- Diener, E. & Lucas, R. E. 1999. Personality and subjective well-being. In Kahneman, D. & Diener, E. & Schwarz, N. (eds.) *Well-Being. The Foundations of Hedonic Psychology*. Russell Sage Foundation, New York.
- Diener, E. & Oishi, S. & Lucas, R. E. 2003. Personality, Culture, and Subjective Well-Being: Emotional and Cognitive Evaluations of Life. *Annual Review of Psychology* 54, 403–425.
- Dunleavy, A. & Kennedy, L. A. & Vaandrager, L. 2012. Wellbeing for homeless people. A Salutogenic approach. *Health Promotion International*. Saatavilla: <http://heapro.oxfordjournals.org/content/early/2012/09/14/heapro.das045.long> (viitattu 9.3.2013).
- Emmott, S. 2013. *Ten Billions*. Penguin, Harmondsworth.

Envald, L. & Vainikkala-Kejonen, M.-R. & Vähäaho, A. 2008. *Elämä tarinaksi*. Kansanvalistusseura, Helsinki.

Eriksson, M. & Lindström, B. 2005. Validity of Antonovsky's sense of coherence scale. A systematic review. *Journal of Epidemiology and Community Health* 59, 460–466.

Euroopan elin- ja työolojen kehittämissäätiö 2010. *Toinen Euroopan elämänlaatu tutkimus. Subjektiiivinen hyvinvointi Euroopassa. Tiivistelmä*. Saatavilla: <http://www.eurofound.europa.eu/pubdocs/2009/1081/fi/1/EF091081FI.pdf> (viitattu 9.3.2013).

Evans, R. W. & Evans, R. I. & Carvajal, S. 1998. Survey of injuries among West End performers. *Occupational and Environmental Medicine* 55, 585–593.

Farm, G. & Karlberg, A. T. & Liden, C. 1995. Are opera-house artistes afflicted with contact allergy to colophony and cosmetics? *Contact Dermatitis* 32, 273–280.

Gajewski, A. K. & Poznanska, A. 2008. Mortality of top athletes, actors and clergy in Poland. 1924–2000 follow-up study of the long term effect of physical activity. *European Journal of Epidemiology* 23, 335–340.

Gergen, K. 1993. (ed.) *Refiguring Self and Psychology*. Dartmouth, Aldershot.

Gilson, E. 2011. *Methodical Realism* (Reprint.). Ignatius Press, San Francisco.

Glock, H. 2008a. *What is Analytic Philosophy?* Cambridge University Press, Cambridge.

Glock, H. 2008b. Analytic Philosophy and History. A Mismatch? *Mind* 117(468), 843–865.

Glomb, T. M. & Duffy, M. K. & Bono, J. E. & Tao Yang 2011. Mindfulness at Work. *Research in Personnel and Human Resources Management* 30, 115–157.

- Goldberg, N. 2009. *Hyvä kaukainen ystävä. Kuinka kirjoittaa elämäntarina*. Suom. Vainikkala, M.-R. Kansanvalistusseura, Helsinki.
- Goulart, B. N. & Vilanova, J. R. 2011. Professional theatre actors. Environmental and socio-occupational use of voice. *Jornal da Sociedade Brasileira de Fonoaudiologia* 23, 271–276.
- Greenspan, P. & Heinz, G. & Hargrove, J. L. 2008a. Lives of the artists. Differences in longevity between old master sculptors and painters. *Age and Ageing* 37, 102–104.
- Greenspan, P. & Heinz, G. & Hargrove, J. L. 2008b. Reply. *Age and Ageing* 37, 605–606.
- Guptill, C. 2012. Performing artists, part 2. *Work* 41, 1–4.
- Gutting, G. 2009. *What Philosophers Know. Case Studies in Recent Analytic Philosophy*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Haavikko, R. (toim.) 1980. *Miten kirjani ovat syntyneet 2*. WSOY, Porvoo.
- Haavikko, R. (toim.) 1991. *Miten kirjani ovat syntyneet 3*. WSOY, Porvoo.
- Haavikko, R. (toim.) 2000. *Miten kirjani ovat syntyneet 4*. WSOY, Porvoo.
- Hadot, P. 2010. *Mitä on antiikin filosofia? (Qu'est-de que la philosophie antique?, 1995.)* Suom. Tapani Kilpeläinen. Niin & näin -kirjat 47. Niin & näin, Tampere.
- Hakanen, J. 2009. *Työn imun arviointimenetelmä. Työn imu -menetelmän (Utrecht Work Engagement Scale) käyttäminen, validointi ja viitetiedot Suomessa*. [Verkojulkaisu.] Työterveyslaitos, Helsinki. Saatavilla: http://www.ttl.fi/fi/verkkokirjat/tyon_imun_arviointimenetelma/Documents/Työn_imu_arv_men.pdf (viitattu 30.9.2013).

Haldane, J. 2004. Thomism and the Future of Catholic Philosophy. In *Faithful Reason. Essays Catholic and Philosophical*. Routledge, London.

Halkola, U. & Mannermaa, L. & Koffert, T. & Koulu, L. (toim.) 2009. *Valokuvan terapeuttinen voima*. Duodecim, Helsinki.

Hamilton, G. M. & Meeuwisse, W. H. & Emery, C. A. & Shrier, I. 2012. Examining the effect of the injury definition on risk factor analysis in circus artists. *Scandinavian Journal of Medicine & Science in Sports* 22, 330–334.

Hare, P. (ed.) 1988. *Doing Philosophy Historically*. Prometheus Books.

Hauser, A. 1999 (1951). *The Social History of Art*. Routledge, London.

Herranen, K. & Houni, P. & Karttunen, S. 2013. "Pitäisi laajentaa työalaansa". *Kuvataiteilijoiden ammattirooli ja osaamistarpeet tulevaisuuden työelämässä*. [Verkkajulkaisu.] Cuporen julkaisuja 21. Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämissäätiö Cupore, Helsinki. Saatavilla: http://www.cupore.fi/documents/Cuporejulkaisu21_2013.pdf (viitattu 1.10.2013).

Hincapié, C. A. & Cassidy, J. D. 2010. Disordered eating, menstrual disturbances, and low bone mineral density in dancers. A systematic review. *Archives of Physical Medicine and Rehabilitation* 91, 1777–1789e1.

Hoikkala, T. & Paju, P. 2002. Sukupolvitutkimus ja nuorisopolitiikka. Teoksessa Silvennoinen, H. (toim.) *Nuorisopolitiikka Suomessa 1960-luvulta 2000-luvulle*. Opetusministeriö, Nuorisosiain neuvottelukunta, Nuorisotutkimusverkosto, Helsinki.

Houni, P. 2000. *Näyttelijäidentiteetti. Tulkintoja omaelämäkerrallisista puhenäkökulmista*. Acta scenica 5. Teatterikorkeakoulu, Helsinki.

Houni, P. & Ansio, H. & Järvinen, M. 2013. Parijohtajuus esittävän taiteen organisaatioissa. *Hallinnon Tutkimus* 32(3), 213–228.

Hunter, J. & McCormick, D. W. 2008. Mindfulness in the Workplace. An Exploratory Study. Presented at the 2008 Academy of Management Annual Meeting, Anaheim, CA. Saatavilla: <http://www.mindfulnet.org/Mindfulness%20in%20the%20Workplace.pdf> (viitattu 2.10.2013).

Hyrkäs, K. 2002. *Clinical Supervision and Quality Care. Examining the Effects of Team Supervision in Multi-Professional Teams*. Academic dissertation. Acta Universitatis Tampereensis 869. University of Tampere, Tampere.

Ihanus, J. (toim.) 1991. *Päiväkirjasta hypermediaan*. Suomen kirjallisuusterapiayhdistyksen 10-vuotisjuhlakirja. Kirjastopalvelu, Helsinki.

Ihanus, J. (toim.) 2009. *Sanat että hoitaisimme*. Duodecim, Helsinki.

Irving, J. A. & Dobkin, P. L. & Jeeson, P. 2009. Cultivating Mindfulness in Health Care Professionals. A Review of Empirical Studies of Mindfulness-Based Stress Reduction. *Complementary Therapies in Clinical Practice* 15, 61–66.

Jacobs, S. J. & Blustein, D. L. 2008. Mindfulness as a Coping Mechanism for Employment Uncertainty. *The Career Development Quarterly* 57, 178–180.

Jaeger, W. 1948. Appendix II: On the Origin and Cycle of the Philosophical Ideal of Life. In *Aristotle. Fundamentals of the History of His Development*, pp. 426–461.

Jokinen, E. 2010. *Vallan kirjailijat. Valtion apurahoituksen merkitys kirjailijoille vuosituhannen vaihteen Suomessa*. Avain, Helsinki.

Julkunen, R. 2008. *Uuden työn paradoksit. Keskusteluja 2000-luvun työprosess(e)ista*. Vastapaino, Tampere.

Kabat-Zinn, J. 2007. *Täyttä elämää. Kehon ja mielen yhteistyö stressin, kivun ja sairauksien hoidossa*. Basam Books, Helsinki.

Kabat-Zinn, J. 2013. *Kutsu tietoisien läsnäolon harjoittamiseen*. Basam Books, Helsinki.

Karhunen, P. & Rensujeff, K. 2006. *Taidealan koulutus ja työmarkkinat. Ammatillisen koulutuksen määrä ja valmistuneiden sijoittuminen*. Taiteen keskustoimikunnan tutkimusyksikön julkaisuja 31. Taiteen keskustoimikunta, Helsinki.

Kasvio, A. (tulossa). *Kestävä työ*. Kirjan käsikirjoitus, luovutettu kustantajalle 15.9.2013.

Kasvio, A. & Lundell, S. 2013. Downshifting urakehityksen hallinnan keinona. Teoksessa Virkajärvi, M. (toim.) *Työelämän tutkimuspäivät 2012. Suomella töissä? Kestämistä ja kestävyyttä*. Työelämän tutkimuspäivien konferenssijulkaisuja 4/2013, 86–100. Tampereen yliopisto, Tampere. Saatavilla: http://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/68147/tyoelaman_tutkimuspaiivat_2012.pdf?sequence=1 (viitattu 2.10.2013).

Keski-Luopa, L. 2001. *Työnohjaus vai superviisaus. Työnohjausprosessin filosofisten ja kehityspsykologisten perusteiden tarkastelua*. Metanoia-instituutti, Oulu.

Keskinen, S. (toim.) 2008. *Työnohjaus – Mitä, missä, milloin?* Turun yliopiston täydennyskoulutuskeskus, Turku.

Kivistö, M. & Jurvansuu, H. & Hirvonen, L. 2010. *Alkoholi ja työpaikka – alkoholihaittojen ehkäisyn tarve ja käytännöt työpaikoilla*. Työ ja ihminen, Tutkimusraportti 38. [Verkkojulkaisu.] Työterveyslaitos, Helsinki. Saatavilla: http://www.ttl.fi/fi/tyo_ja_ihminen/Documents/Alkoholi_ja_tyopaikka.pdf (viitattu 2.10.2013).

Klatt, M. D. & Buckworth, J. & Malarkey, W. B. 2009. Effects of Low-dose Mindfulness-Based Stress Reduction (MBSR-ld) on Working Adults. *Health Education & Behaviour* 36(3), 601–614.

Korpela, K. 2009. Luonnosta nauttiminen työstä palautumisen keinona. Teoksessa Kinnunen, U. & Mauno, S. (toim.) *Irtiottoja työstä. Työkuormituksesta palautumisen psykologia*. Tampereen yliopisto, Tampere.

Koulu, L. 2011. *Johtajan omakuva. Uudenlaisia menetelmiä johtajuudessa kasvamiselle*. Sosiaali- ja terveysjohtamisen MBA-kehittämistyö. Tampereen yliopisto & Tampereen teknillinen yliopisto, Tampere.

Kristensen, P. & Johansen, S. 1994. [Chemical occupational environment of artists (painting, graphic, sculpture)]. *Tidsskrift for Den norske legeförening* 114, 3184–3187.

Kumpulainen, K. 2006. Taide- ja taiteilijapoliittinen ohjelma: Poliittinen ohjelma taiteen ja taiteilijoiden aseman edistämiseksi. Kulttuuripoliittikan pro gradu -tutkielma, Jyväskylän yliopisto.

Kuusamo, A. 2001. *Taiteilijaelämäkertoja Giottosta Michelangeloon*. 3. painos. Taide, Helsinki.

Kyaga, S. & Landen, M. & Boman, M. & Hultman, C. M. & Langstrom, N. & Lichtenstein, P. 2013. Mental illness, suicide and creativity. 40-year prospective total population study. *Journal of Psychiatric Research* 47, 83–90.

Kyaga, S. & Lichtenstein, P. & Boman, M. & Hultman, C. & Langstrom, N. & Landen, M. 2011. Creativity and mental disorder. Family study of 300,000 people with severe mental disorder. *The British Journal of Psychiatry* 199, 373–379.

Laitinen, H. M. & Toppila, E. M. & Olkinuora, P. S. & Kuisma, K. 2003. Sound exposure among the Finnish National Opera personnel. *Applied Occupational and Environmental Hygiene* 18, 177–182.

Leather, P. & Pyrgas, M. & Beale, D. & Lawrence, C. 1998. Windows in the Workplace: Sunlight, View, and Occupational Stress. *Environment and Behavior* 30(6), 739–762.

- Lepistö, V. 1991. *Kuvataiteilija taidemaailmassa. Tapaustutkimus kuvataiteellisen toiminnan sosiaalipsykologisista merkityksistä*. Tutkijaliitto, Helsinki.
- Levanto, Y. 2005. Romanttinen painajainen. Teoksessa Levanto, Y. & Naukkarinen O. & Vihma S. (toim.) *Taiteistuminen*. Taideteollisen korkeakoulun julkaisu B79. Taideteollinen korkeakoulu, Helsinki.
- Lindström, B. & Eriksson, M. 2006. Contextualizing salutogenesis and Antonovsky in public health development. *Health Promotion International* 21(3), 238–344.
- Lucas, R. & Diener, E. 2008. Subjective Well-Being. In Lewis, M. & Haviland-Jones, J. M. & Feldman Barrett, L. (eds.) *Handbook of Emotions*. Guilford Press, New York.
- Mannheim, K. 1928/1952. The Problem of Generations. Teoksessa *Essays on the Sociology of Knowledge*. Routledge & Kegan Paul, London.
- Marinoff, L. 1999. *Plato, Not Prozac! Applying Eternal Wisdom to Everyday Problems*. Harper Collins, New York.
- Mauno, S. & Rantanen, J. & Kinnunen, U. 2009. Palautuminen työn ja perheen yhdistämisen palapelissä. Teoksessa Kinnunen, U. & Mauno, S. (toim.) *Irtiottoja työstä. Työkuormituksesta palautumisen psykologia*. Tampereen yliopisto, Tampere.
- Miller, B. A. & Blair, A. & McCann, M. 1985. Mortality patterns among professional artists. A preliminary report. *Journal of Environmental Pathology, Toxicology and Oncology* 6, 303–313.
- Miranda, H. & Kaila-Kangas, L. & Ahola, K. 2011. *Särkyä ja alakuloa – tuki- ja liikuntaelinten kivun ja masentuneisuuden yhteisesiintyvyys Suomessa*. [Verkkójulkaisu.] Työterveyslaitos, Helsinki. Saatavilla: http://www.ttl.fi/fi/verkkokirjat/Documents/Sarkya_ja_alakuloa.pdf (viitattu 2.10.2013).

Naukkarinen, O. 2005. Taiteistumisen muodot. Teoksessa Levanto, Y. & Naukkarinen O. & Vihma S. (toim.) *Taiteistuminen*. Taideteollisen korkeakoulun julkaisuja B79. Taideteollinen korkeakoulu, Helsinki.

Nehamas, A. 2000. *The Art of Living. Socratic Reflections from Plato to Foucault*. University of California Press, Berkeley.

Nilsson, K. & Leppert, J. & Simonsson, B. & Starrin, B. 2010. Sense of coherence and psychological well-being. Improvement with age. *Journal of Epidemiology and Community Health* 64, 347-352.

O'Hear, A. (ed.) 2001. *Philosophy at the New Millennium*. Cambridge University Press, Cambridge.

Oishi, S. 2000. Goals as cornerstones of subjective well-being. Linking individuals and cultures. In Diener, E. & Suh, E. M. (eds.) *Culture and Subjective Well-Being*. MIT Press, Cambridge, Mass.

Ostafin, B. D. & Kassman, K. T. 2012. Stepping out of History: Mindfulness Improves Insight Problem Solving. *Consciousness and Cognition* 21, 1031-1036.

Pieper, J. 2006. What Does it Mean to Philosophize? Four Lectures. In *For Love of Wisdom: Essays on the Nature of Philosophy*, 27-80. Ignatius Press, San Francisco.

Pirttilä, I. & Houni P. 2011a. *Miten sujuu suomalainen teatterityö*. [Verkojulkaisu]. Työterveyslaitos, Helsinki. Saatavilla: http://www.tsr.fi/c/document_library/get_file?folderId=13109&name=DLFE-6174.pdf (viitattu 14.10.2013).

Pirttilä, I. & Houni, P. 2011b. Sukupolvidynamiikka ja suomalainen teatterityö. *Hallinnon Tutkimus* 30(2), 143-157.

Poulin, P. A. & Mackenzie, C. S. & Soloway, G. & Karayolas, E. 2008. Mindfulness Training as an Evidence-Based Approach to reducing Stress and Promoting Wellbeing among Human Services Professionals. *International Journal of Health Promotion & Education* 46(2), 35-43.

- Rainio, R. (toim.) 1969. *Miten kirjani ovat syntyneet* 1. WSOY, Porvoo.
- Raunio, A. 2004. Kutsumus ja ammattietiikka. *Ammattikorkeakouluetiikka*, 76–84. Opetusministeriön julkaisuja 2004:30. Opetusministeriö, Helsinki. Saatavilla: http://www.minedu.fi/OPM/Julkaisut/2004/ammattikorkeakouluetiikka?lang=fi&extra_locale=fi (viitattu 4.10.2013).
- Redelmeier, D. A. & Singh, S. M. 2001a. Longevity of screenwriters who win an Academy award. Longitudinal study. *BMJ* 323, 1491–1496.
- Redelmeier, D. A. & Singh, S. M. 2001b. Survival in Academy Award-winning actors and actresses. *Annals of Internal Medicine* 134, 955–962.
- Redelmeier, D. A. & Singh, S. M. 2003. Association between mortality and occupation among movie directors and actors. *American Journal of Medicine* 115, 400–403.
- Reinikainen, P. 2007. *Elämänkaarikirjoitus ja ihmisen vuodenajat*. Gummerus, Helsinki.
- Rensujeff, K. 2013 (tulossa). *Taiteilijan asema 2010*. Taiteen edistämiskeskus, Helsinki.
- Roos, J. P. 1987. *Suomalainen elämä. Tutkimus tavallisten suomalaisten elämäkerroista*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Royal Court Theatre 2012. *Ten Billion*. Saatavilla: <http://www.royalcourttheatre.com/whats-on/ten-billion> (viitattu 18.9.2013).
- Ruuskanen, A. 2011. *Nykyteatterikirja – 2000-luvun alun uusi skene*. Like, Helsinki.
- Räikkönen, T. 2013. Askelmerkkejä ekologisesti kestävään työn tulevaisuuteen. *Työelämän tutkimus* 11(2), 99–112.

Rönkä, A.-L. & Kuhanen, I. & Liski, M. & Niemeläinen, S. & Rantala, P. (toim.) 2011. *Taide käy työssä. Taidelähtöisiä menetelmiä työyhteisöissä*. Lahden ammattikorkeakoulun julkaisuja C 75. Lahden ammattikorkeakoulu, Lahti. Saatavilla: <http://www.taikahanke.fi/binary/file/-/id/1/fid/554> (viitattu 2.10.2013).

Schein, E. 1973. *Organisaatiopsykologia*. Suom. Pirkko Talvio. Gummerus, Jyväskylä.

Silverton, S. 2013. *Mindfulness. Tietoisien läsnäolon läpimurto*. Schildts & Söderströms, Helsinki.

Sonnentag, S. & Fritz, C. 2007. The Recovery Experience Questionnaire. Development and validation of a measure for assessing recuperation and unwinding from work. *Journal of Occupational Health Psychology* 12, 204–221.

Siltaloppi, M. & Kinnunen, U. 2009. Vapaa-ajan merkitys työkuormituksesta palautumisessa. Teoksessa Kinnunen, U. & Mauno, S. (toim.) *Irtiottoja työstä. Työkuormituksesta palautumisen psykologia*. Tampereen yliopisto, Tampere.

Spradley, J. 1980. *Participant Observation*. Holt, Rinehart and Winston, New York.

Sthal, B. & Goldstein, E. 2011. *Stressinhallinnan käsikirja. Tietoisien läsnäolon menetelmä*. Basam Books, Helsinki.

Stiglitz, J. E. & Sen, A. & Fitoussi, J.-P. 2009. Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress. Saatavilla: http://www.stiglitz-sen-fitoussi.fr/documents/rapport_anglais.pdf (viitattu 9.3.2013).

Suomen virallinen tilasto (SVT): Työssäkäynti [verkkojulkaisu]. Taulukko: Väestö pääasiallisen toiminnan, sukupuolen, iän (1- v) ja vuoden mukaan 1987-2011. Tilastokeskus, Helsinki. Saatavilla: http://pxweb2.stat.fi/Database/StatFin/vrm/tyokay/tyokay_fi.asp (viitattu 18.6.2013).

Suomen virallinen tilasto (SVT): Työvoimatutkimus [verkkajulkaisu]. Työllisyys ja työttömyys 2012. Tilastokeskus, Helsinki. Saatavilla: http://tilastokeskus.fi/til/tyti/2012/13/tyti_2012_13_2013-03-05_tie_001_fi.html (viitattu 5.3.2013).

Takala, E.-P. 2007. *Liikuntaelinten kuormittuminen työssä. Työ ja ihminen* 21, 42–57. Saatavilla: http://www.ttl.fi/fi/tyo_ja_ihminen/Documents/Tyojaihminen_1_2007.pdf (viitattu 2.10.2013).

Tanskanen, I. (toim.) 2011. *Omakuva on jokaisen kuva*. Turun ammattikorkeakoulu, Turku.

Tanskanen, I. (toim.) 2011. *Kuva kielen kannoilla*. Turun ammattikorkeakoulu, Turku.

Taylor, C. 1995. *Autenttisuuden etiikka*. Suom. T. Soukola. Gaudeamus, Helsinki.

Taylor, S. & Littleton, K. 2013. *Contemporary Identities of Creativity and Creative Work*. Ashgate, Surrey.

Toppinen-Tanner, S. & Ahola, K. (toim.) 2012. *Kaikkea stressistä*. Työterveyslaitos, Helsinki.

Teivonen, T. 2008. Työnohjaajan ja prosessikonsultin roolit. Teoksessa Keskinen, S. (toim.) *Työnohjaus – Mitä, missä, milloin?* Turun yliopiston täydennyskoulutuskeskus, Turku.

Torvi, K. & Kiljunen, P. 2005. Onnellisuuden vaikea yhtälö. Evan kansallinen arvo- ja asennetutkimus 2005. Yliopistopaino, Helsinki. Saatavilla: http://www.eva.fi/wp-content/uploads/files/1110_onnellisuuden_vaikea_yhtalo.pdf (viitattu 9.3.2013).

Trullas Vila, J. C. & Pizarro Serra, S. & Nogue Xarau, S. & Soler Simon, S. 2007. [Acute exogenous lipoid pneumonia in "fire-eaters". Description of two cases]. *Revista Clínica Española* 207, 240–242.

Tuominen, T. 1998. *”Heillähän on jo kasvotkin”*. *Esikoiskirjailijatutkimus*. Taiteen keskustoimikunnan julkaisuja 21. Taiteen keskustoimikunta, Helsinki.

Perkiö-Mäkelä, M. & Hirvonen, M. 2013. Työ ja terveys -haastattelututkimus 2012. [Verkkojulkaisu.] Työterveyslaitos, Helsinki. Saatavilla: <http://www.ttl.fi/tyojaterveys> (viitattu 16.5.2013).

Uutela, A. ym. 2002. Elintavat. Teoksessa Aromaa, A. & Koskinen, S. (toim.) *Terveys ja toimintakyky Suomessa. Terveys 2000 -tutkimuksen perustulokset*, 25–30. Kansanterveyslaitos, Helsinki. Saatavilla: <http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/78355/b3.pdf?sequence=1> (viitattu 2.10.2013).

Vainikkala-Kejonen, M.-R. & Kalttila, M.-L. 2008. *Sanasta kuvaksi kuvasta sanaksi*. Kansanvalistusseura, Helsinki.

Viikari-Juntura, E. & Takala, E.-P. 2011. *Niska-hartiaseudun ja olkapään sairaudet*. Teoksessa Uitti, J. & Taskinen, H. (toim.) *Työperäiset sairaudet*, 330–339. Työterveyslaitos, Helsinki.

Vähämäki, J. 2003. *Kuhnurien kerho*. Tutkijaliitto, Helsinki.

Warr, P. 1999. Well-being and the workplace. In Kahneman, D. & Diener, E. & Schwarz, N. (eds.) *Well-Being. The Foundations of Hedonic Psychology*. Russell Sage Foundation, New York.

Åhman, H. 2003. *Oman mielen johtaminen. Näkemyksiä ja kokemuksia yksilön menestymisestä postmodernissa organisaatiossa*. Dissertation series / HUT Industrial Management and Work and Organisational Psychology, 12. Teknillinen korkeakoulu, Espoo.

Liitteet

Liite 1. Kyselylomake

Tähdellä () merkityt kysymykset, vastausvaihtoehdot ja osiot olivat vain joidenkin liittojen lomakkeissa. Muuten lomake oli kaikille yhteinen.*

Taiteilijan hyvinvointi taidetyön muutoksessa

Tällä kyselyllä kerätään tietoa taiteilijan hyvinvoinnista taidetyön muutoksessa. Kyselyn teemoja ovat sinun työhistoriasi, työsi taiteilijana, hyvinvointisi ja terveytesi sekä sosiaalisen ympäristön merkitys työhösi. Jokainen vastauksesi on meille tärkeä, jotta voimme tällä tiedolla edistää taiteilijoiden työhön ja hyvinvointiin liittyviä asioita.

Vastaa kysymyksiin valitsemalla annetuista vaihtoehdoista sopivin. Joissakin kysymyksissä on mahdollista valita useampi vastausvaihtoehto. Osa kysymyksistä on avokysymyksiä, joihin voit itse kirjoittaa vastauksesi. Suurin osa kysymyksistä on yhteisiä kaikkien taiteenalojen edustajille, mutta muutama kysymys on suunnattu erityisesti omalle taiteenalallesi. Vastaa kysymyksiin ajatellen nimenomaan taiteellista työtäsi, vaikka tekisit myös muuta työtä.

Kyselyyn vastaaminen kestää noin 20 minuuttia. Keskeneräinen ja puutteellinen lomake on myös meille arvokas. Kyselyyn vastaaminen on vapaaehtoista. Kaikkia vastauksiasi käsitellään luottamuksellisesti ja nimettömästi.

Palauta lomake tutkijoille oheisessa palautuskuoressa. Osoite on kuoressa.

Mikäli haluat lisätietoa ja ohjeita, ota yhteyttä hankkeen tutkijoihin:

Pia Houni, p. 030 4742401, 043 8244501,
sähköposti pia.houni@ttl.fi

Heli Ansio, p. 030 4742403, 043 8247114,
sähköposti heli.ansio@ttl.fi

Formuläret innehåller öppna frågor som du kan besvara på svenska.

TAUSTATIEDOT

1. Mitä ammattinimikettä käytät itsestäsi?
2. Sukupuoli
nainen
mies
3. Syntymävuosi
4. Äidinkieli
suomi
ruotsi
muu, mikä?
5. Asuinpaikkakunta
6. Siviilisäätö
avioliitossa /rekisteröidyssä parisuhteessa
avoliitossa
naimaton
eronnut
leski
7. Montako alaikäistä lasta sinulla on?
8. Oletko suorittanut ammatillisia opintoja taiteenalallasi?
kyllä
en
opinnot kesken
9. Oletko suorittanut korkeakouluopintoja taiteenalallasi? (yliopisto, korkeakoulu, ammattikorkeakoulu)
kyllä
en
opinnot kesken

TYÖHISTORIA TAITEILIJANA

10. Mikä on työllisyystilanteesi tällä hetkellä? (Voit valita useita vaihtoehtoja.)

PALKANSAAJAT

kokoaikaisessa, vakinaisessa työsuhteessa
osa-aikaisessa, vakinaisessa työsuhteessa

kokoaikaisessa, määräaikaisessa työsuhteessa
osa-aikaisessa, määräaikaisessa työsuhteessa

YRITTÄJÄ

toiminimi

osakeyhtiö

kommandiittiyhtiö

avoin yhtiö

osuuskunta

FREELANCER

työsuhteessa

toimeksiantosuhteessa

MUU

vapaa taiteilija

työskentelyapurahan saaja

työtön työnhakija

työvoimapoliittisessa tai vastaavassa koulutuksessa

vanhempainvapaalla tai hoitovapaalla

varusmies- tai siviilipalveluksessa

päätoiminen opiskelija

eläkeläinen

11. Minkä eri alojen töitä olet tehnyt viimeisen vuoden aikana?

(Voit valita useita vaihtoehtoja.)

Omaa taiteellista työtä

Omaan taiteenalaan liittyvää muuta työtä. (Taiteelliseen työhön liittyvää työtä on kaikki oman taiteenalan erityistuntemusta vaativa työ.)

Oman taiteenalan ulkopuolista työtä. (Taiteelliseen toimintaan liittymätöntä työtä on kaikki sellainen työ, joka ei vaadi oman taiteenalan erityistuntemusta.)

En ole työelämässä

12. Jos teet (myös) muuta kuin taiteilijan työtä, mikä tähän on syynä? (Voit valita useita vaihtoehtoja.)

kiinnostus muuhun työhön

haluan hyödyntää muun alan koulutustani

saan paremman taloudellisen toimeentulon

muu työ täydentää työtäni taiteilijana

pidän taukoa taiteellisesta työstä

jokin muu syy, mikä?

13. Katsotko voitvasi erottaa hetken tai ajankohdan, jolloin työpolkusi taiteilijana alkoi?

kyllä, vuonna

ei ole ollut erityistä debyyttiajankohtaa

14. Jos kyllä, mitä tuolloin tapahtui?

15. Mitkä ovat olleet työpolkusi kolme keskeisintä käännekohtaa?

16. Mainitse pari työpolkusi tähtihetkeä.

17. Mainitse pari työpolkusi kriisiä tai vaikeaa hetkeä.

18. Minkä ikäiseksi arvelet jatkavasi työskentelyä taiteilijana?

TYÖN ARKI JA HYVINVOINTI

Tämän osion kysymykset liittyvät arkeesi, voimavaroihisi, ajankäyttösi, työstä palautumiseen ja työn ulkopuoliseen elämään.

19. Kuinka tyytyväinen olet elämääsi nykyisin?

erittäin tyytyväinen

melko tyytyväinen

en tyytyväinen enkä tyytymätön

melko tyytymätön

erittäin tyytymätön

20. Kuinka tyytyväinen olet työhösi taiteilijana nykyisin?

erittäin tyytyväinen

melko tyytyväinen

en tyytyväinen enkä tyytymätön

melko tyytymätön

erittäin tyytymätön

21. Kuinka usein Sinulla on seuraavien väittämien kaltaisia tunte-
muksia tai ajatuksia?

0 ei koskaan, 1 muutaman kerran vuodessa, 2 kerran kuussa, 3
muutaman kerran kuussa, 4 kerran viikossa, 5 muutaman kerran
viikossa, 6 päivittäin

Tunnen olevani täynnä energiaa, kun teen työtäni

Tunnen itseni vahvaksi ja tarmokkaaksi työssäni

Olen innostunut työstäni

Työni inspiroi minua

Aamulla herättyäni minusta tuntuu hyvältä ryhtyä töihin

Tunnen tyydytystä kun olen syventynyt työhöni

Olen ylpeä työstäni

Olen täysin uppoutunut työhöni

Kun työskentelen, työ vie minut mukanaan

(Työn imu-kysely (UWES))/ © Schaufeli & Bakker, 2003 Työterveys-

laitos)

22. Kuinka usein tunnet tekeväsi tärkeää ja merkityksellistä työtä itsesi kannalta?

päivittäin

viikoittain

kuukausittain

harvemmin

en koskaan

23. Kuinka usein tunnet tekeväsi tärkeää ja merkityksellistä työtä yhteiskunnan kannalta?

päivittäin

viikoittain

kuukausittain

harvemmin

en koskaan

24. Kuinka organisoit taiteelliseen työskentelyyn käyttämäsi ajan? (Voit valita useita vaihtoehtoja.)

työpaikkani määrittelee päivittäisen työskentelyaikani

työpaikkani määrittelee kokonaistyöaikani, jonka puitteissa suunnittelen päivittäisen ajankäyttöni

minulla on itse määrittelemäni päivittäinen työskentelyaika (tietyt kellonajat)

minulla on itse määrittelemäni viikoittainen työskentelyaika (tietyt viikonpäivät)

minulla on itse määrittelemäni kuukausittainen työskentelyaika (esim. viikko kuukaudessa)

minulla on itse määrittelemäni vuosittainen työskentelyaika (tietyt kuukaudet)

työskentelyaikani vaihtelee työtilanteen mukaan ¹³⁹

minulla ei ole säännöllistä työskentelyaikaa

muu, mikä?

25. Montako vapaapäivää pidät viikossa?

26. Montako viikkoa vuodessa pidät lomaa? Lomalla tarkoitamme aikaa, jonka koet olevasi vapaalla työstä (palkallista tai palkatonta).

27. Pystytkö itse säätelemään työmäärääsi? erittäin paljon

139 Teatteri- ja mediatyöntekijöiden liiton sähköisestä kyselylomakkeesta jäi erehdyksessä puuttumaan tämä vaihtoehto.

melko paljon
jonkin verran
melko vähän
erittäin vähän
28. Onko työsi ruumiillisesti
kevyttä
melko kevyttä
jonkin verran rasittavaa
melko rasittavaa
hyvin rasittavaa
29. Kuvaile, miten.
30. Onko työsi henkisesti
kevyttä
melko kevyttä
jonkin verran rasittavaa
melko rasittavaa
hyvin rasittavaa
31. Kuvaile, miten.
32. Kuinka hyvin koet palautuvasi työsi aiheuttamasta kuormituk-
sesta työpäivän jälkeen?
hyvin
melko hyvin
kohtalaisesti
melko huonosti
huonosti
33. Millä keinoin palaudut?
34. Kuinka hyvin koet palautuvasi työprojektien välillä?
hyvin
melko hyvin
kohtalaisesti
melko huonosti
huonosti
35. Millä keinoin palaudut?
36. Onko sinulla vaikeuksia keskittyä työhön kotiasioiden takia?
ei juuri koskaan
harvoin
silloin tällöin
melko usein
erittäin usein
37. Kuinka usein tunnet laiminlyöväsi kotiasioita työn vuoksi?

en juuri koskaan

harvoin

silloin tällöin

melko usein

erittäin usein

38. Onko sinulla riittävästi aikaa työn ulkopuoliseen elämään?

päivittäin

viikoittain

kuukausittain

harvemmin

ei koskaan

39. Millainen sosiaalinen verkosto sinulla on työn ulkopuolella?

liian suppea

sopiva

liian laaja

TERVEYS JA HYVINVOINNIN HAASTEET

Tämän osion kysymykset koskevat terveytesi ja elintapoihisi sekä työhyvinvoinnin riskipisteisiin liittyviä asioita.

40. Onko sinulla ollut viimeisen puolen vuoden aikana pitkään tai toistuvasti sellaisia henkisiä tai ruumiillisia vaivoja tai oireita, jotka mielestäsi aiheutuvat työstä tai joita työ pahentaa?

ei

kyllä, mitä?

41. Onko sinulla ollut viimeisen kuukauden aikana pitkäaikaisesti tai toistuvasti seuraavia oireita?

kipua, puristusta tai ahdistusta rinnassa

hengenahdistusta tai yskää, johon on liittynyt hengityksen

vinkumista

silmäoireita, kuten väsymistä, kutinaa tai kirvelyä

niska-hartiavaivoja

olkapäiden tai käsivarsien särkyä

ranteiden tai sormien särkyä

lanne-ristiselän kipua

kipua lonkissa tai jaloissa

masentuneisuutta tai alakuloisuutta

ärtyisyyttä

voimattomuutta tai väsymystä

- unettomuutta tai nukahtamisvaikeuksia
muistin tai keskittymiskyvyn heikkenemistä
mielenkiinnon puutetta tai merkityksettömyyden tunnetta
42. Kuinka monena päivänä olet työskennellyt sairaana viimeksi kuluneen puolen vuoden aikana?
43. Mitä terveydenhuoltopalveluita käytät? (Voit valita useita vaihtoehtoja.)
työterveyshuolto
yksityiset lääkäripalvelut
kunnallinen terveydenhuolto
muu, mikä?
en mitään
44. Tunnetko nykyisin stressiä?
Stressillä tarkoitetaan tilannetta, jossa ihminen tuntee itsensä jännittyneeksi, levottomaksi, hermostuneeksi tai ahdistuneeksi taikka hänen on vaikea nukkua asioiden vaivatessa jatkuvasti mieltä.
en lainkaan
vain vähän
jonkin verran
melko paljon
erittäin paljon
45. Kuinka monta tuntia nuket keskimäärin vuorokaudessa niinä viikonpäivinä, jotka ovat työpäiviäsi?
46. Kuinka usein harrastat kuntoilua vapaa-ajalla?
Kuntoilulla tarkoitetaan vähintään puolen tunnin yhtämittaista liikuntasuoritusta, jossa hengästyy ja hikoilee.
4 tai useampana päivänä viikossa
2-3 päivänä viikossa
kerran viikossa
1-3 kertaa kuukaudessa
muutamana kerran vuodessa
en lainkaan
47. Kuinka monta ravintola-annosta alkoholia käytät viikossa?
1 ravintola-annos = esim. pullo olutta, lasi viiniä tai annos väkeviä
en käytä alkoholia lainkaan
0-5 ravintola-annosta viikossa
6-15 ravintola-annosta viikossa
16-24 ravintola-annosta viikossa
25 ravintola-annosta tai enemmän viikossa
48. Missä yhteyksissä ja kenen seurassa käytät alkoholia?

*49. Liittyykö jokin seuraavista negatiivisista tekijöistä työpolkuusi kirjailijana/näyttelijänä/kuvataiteilijana/taiteilijana? (Voit valita useita vaihtoehtoja.)

jatkuva työtilaisuuksien tai toimeksiantojen puute, työttömyys
taiteellisen työn taloudellinen kannattamattomuus
aika ei riitä taiteellisen työn tekemiseen (syynä tulojen hankkiminen muilla töillä)

tulotason suuret vuosittaiset vaihtelut

huono sosiaaliturva

huono eläketurva

palkallisen vuosiloman, ylityökorvausten ja sairausajan palkan

puuttuminen

muu, mikä?

ei mikään näistä

*50. Jos olet kokenut vaikeuksia kirjailijan/näyttelijän/kuvataiteilijan/taiteilijan työssä, mistä arvelet tämän johtuneen? (Voit valita useita vaihtoehtoja.)

*kirjailijoiden/näyttelijöiden/kuvataiteilijoiden/alani taiteilijoiden

liian suuri määrä

alan kova kilpailu

asuinpaikka

ikä

sukupuoli

etninen tausta

fyysinen vamma

koulutuksen puutteet

*edustamani kirjallisuuden laji/tyylisuuntaus/kuvataiteen laji tai

tekniikka

verkostojen puute

ammattillisten valmiuksien puute

vaikeus hinnoitella omaa osaamista

työssä jaksamisen ongelmat

oma saamattomuus

kokemuksen puute

toimeentulon haasteet taiteenalallani

yleinen taloudellinen tilanne

muu, mikä?

en ole kokenut vaikeuksia

51. Oletko työssäsi joutunut viimeisten 12 kuukauden aikana

uhkailun kohteeksi?

Kerro halutessasi lisää.
fyysisen väkivallan kohteeksi?

Kerro halutessasi lisää.
seksuaalisen häirinnän kohteeksi
Kerro halutessasi lisää.

52. Kuinka usein joudut työssäsi tilanteisiin, jotka herättävät
sinussa kielteisiä tunteita kuten suuttumusta, vihaa, pelkoa tai
häpeää?

en juuri koskaan
melko harvoin
silloin tällöin
melko usein
jatkuvasti

53. Oletko aiemmin tuntenut olevasi tai oletko tällä hetkellä henki-
sen väkivallan ja kiusaamisen kohteena omassa työssäsi?

Henkisellä väkivallalla tarkoitetaan jatkuvaa, toistuvaa kiusaamista,
sortamista tai loukkaavaa kohtelua.

en koskaan
kyllä tällä hetkellä
kyllä aiemmin, en enää

SOSIAALINEN YMPÄRISTÖ

Tämän osion kysymykset koskevat tietojasi ja taitojasi, työtilaasi ja verkostojasi.

54. Mitkä tiedot ja taidot ovat tärkeitä työsi toteuttamisessa?

1 ei lainkaan tärkeä, 2 jonkin verran tärkeä, 3 erittäin tärkeä
ITSEEN LIITTYVÄT TAIDOT

Kirjallisuuden/esittävän taiteen soveltavien menetelmien osaami-
nen

muisti

kyky arvioida omaa työtä

kyky kurinalaiseen työskentelyyn

suunnittelu- ja organisointitaidot

oppimiskyky

ongelmanratkaisukyky

muutoksen ja epävarmuuden sietokyky

ajankäytön hallinta

muu, mikä?

VUOROVAIKUTUKSEEN LIITTYVÄT TAIDOT

toisten johtamisen taito

delegointikyky

kyky ottaa vastaan palautetta

yhteistyö- ja vuorovaikutustaidot

kielitaito

oman työn esittelyn ja esillä olemisen valmiudet

muu, mikä?

TOIMINTAYMPÄRISTÖÖN LIITTYVÄT TAIDOT

verotus-, tekijänoikeus- ym. lainsäädännön tuntemus

neuvottelutaidot

oman työn hinnoittelu

suhdeverkot ja kontaktit

yrittäjyyteen tai liiketoimintaan liittyvä osaaminen

sosiaalisen median hyödyntämistäidot

tuottamiseen ja julkaisemiseen liittyvä osaaminen

markkinointitaidot

rahoituksen hakemiseen liittyvä osaaminen

talousarvion tekemisen taidot

muu, mikä?

55. Kuinka työtilasi on järjestetty? (Voit valita useita vaihtoehtoja.)

Työskentelen kiinteässä työpaikassa

Työskentelen kotona ilman erillistä työtilaa

Työskentelen kodin yhteydessä olevassa erillisessä työtilassa

Omistan tai olen vuokrannut erillisen työtilan, joka ei ole kotini

yhteydessä

Olen opettajana tai tutkijana oppilaitoksessa, jonka tiloja voin

käyttää oman työni tekemiseen

Työskentelen vaihtuvissa tiloissa kulloisenkin projektin mukaan

Käytän hyväksi julkisia, yksityisten tahojen tai taiteilijajärjestöjen

ylläpitämiä työtiloja

Muu, mikä?

56. Ovatko nykyiset työtilasi toimivat?

kyllä

ei täysin

ei

57. Mitkä ovat nykyisen työtilasi toimivuuden esteet?

58. Millainen olisi työsi kannalta ihanteellinen työtila?

59. Työskenteleekö työpaikallasi, työtilassasi tai sen yhteydessä itsesi lisäksi myös muita taiteilijoita?

kyllä
ajoittain
ei

60. Miten tärkeinä pidät seuraavia työhön liittyviä verkostoja? 1 ei lainkaan tärkeä, 2 jonkin verran tärkeä, 3 erittäin tärkeä
kollegat omassa työpaikassa/työtilassa/työryhmässä
kollegat muualla, missä?
taiteilijaseura/yhdistys, mikä?

ammattiliitto
muu, mikä?

61. Millainen merkitys seuraavilta tahoilta saadulla palautteella on työhösi? 1 ei lainkaan merkitystä, 2 jonkin verran merkitystä, 3 erittäin paljon merkitystä

kollegat
yleisö
kriitikot
läheiset
muu, mikä?

Vain Suomen Näyttelijäliiton ja Teatteri- ja mediatyöntekijöiden liiton lomakkeessa ollut kysymys (ohjaajaa koskevat kolme vastausvaihtoehtoa olivat vain Näyttelijäliiton lomakkeessa):

*62. Millainen merkitys seuraavilla ryhmätyöskentelyyn liittyvillä seikoilla on työhösi? 1 ei lainkaan merkitystä, 2 jonkin verran merkitystä, 3 erittäin paljon merkitystä

työryhmän hyvä ilmapiiri
työryhmän kurinalaisuus

*ohjaajan taiteellinen näkemys

*ohjaajan ammatilliset taidot

*ohjaajan yhteistyö- ja vuorovaikutustaidot

muiden työryhmän jäsenten taiteellinen näkemys

muiden työryhmän jäsenten ammatilliset taidot

muiden työryhmän jäsenten yhteistyö- ja vuorovaikutustaidot

muu, mikä?

Vain Suomen Taiteilijaseuran lomakkeessa ollut osio:

***TYÖTURVALLISUUS**

62. Mitkä ovat mielestäsi merkittävimpiä työturvallisuusriskejä työssäsi? (Voit valita useita vaihtoehtoja.)

työskentelytilan lämmitykseen liittyvät tekijät

työskentelytilan ilmastointiin liittyvät tekijät
telineet, koneet, laitteet
tulipalovaara
altistuminen kemikaaleille, mille?
altistuminen pölylle, mille?
muu, mikä?

63. Mitä kemikaaleja käytät työssäsi?

64. Onko sinulle sattunut työtapaturma?

Ei

Kyllä

65. Jos vastasit kyllä, millainen työtapaturma sinulle on sattunut?

Vain Suomen Näyttelijäliiton ja Teatteri- ja mediatyöntekijöiden
liiton lomakkeissa ollut osio:

***TYÖTURVALLISUUS**

63. Oletko nähnyt jonkun tavaran (esim. lampun tai lavasteen) putoavan näyttämön/studion kattorakennelmista, vaikka niin ei ollut tarkoitus käydä?

En

Kyllä, minkä tavaran?

64. Miksi se putosi?

65. Oletko nähnyt ihmisen putoavan harjoituksessa, näytöksessä tai kuvaustilanteessa, vaikka niin ei ollut tarkoitus käydä?

En

Kyllä, mistä hän putosi?

66. Miksi hän putosi?

67. Oletko itse pudonnut jostakin harjoituksessa, näytöksessä tai kuvaustilanteessa, vaikka niin ei ollut tarkoitus käydä?

En

Kyllä, mistä putosit?

68. Miksi putosit?

69. Millaisilla ratkaisulla putoamisista johtuvia loukkaantumisia on pyritty estämään paikoissa, joissa olet viimeksi työskennellyt? Voit valita useita vaihtoehtoja.

Välttämällä työskentelyä korkealla

Käyttämällä putoamissuojaimia (valjaat, köydet, tarraimet)

Käyttämällä nostimia tai telineitä tikkaiden sijaan

Kaiteilla

Jalkalistoilla

Verkoilla

Patjoilla

Esiintyjän ammattitaidolla

Joillakin muilla, millä?

Ei millään

En tiedä

70. Mikä on mielestäsi merkittävin tapaturmavaara työssäsi?

71. Onko sinulle sattunut työtapaturma?

Ei

Kyllä

72. Jos vastasit kyllä, millainen työtapaturma sinulle on sattunut?

73. Kuka mielestäsi on vastuussa työpaikkasi turvallisuudesta?

Voit valita useita vaihtoehtoja.

Lähin esimieheni

Työpaikkani ylin johto

Esiintymistilan omistaja

Harjoitustilan omistaja

Tekniikan henkilöstö

Näyttämöhenkilökunta

Tuottaja

Ohjaaja

Koreografi

Työsuojelupäällikkö

Työsuojeluvaltuutettu

Minä itse

Joku muu, kuka?

En tiedä

PALAUTE

74. Mitä toimenpiteitä ehdotat taiteilijoiden hyvinvoinnin parantamiseksi?

75. Mitä vielä haluaisit kertoa?

Voit myös antaa palautetta kyselystä.

Liite 2. Paperisen kyselyn saatekirje

Hyvä Suomen Kirjailijaliiton / Suomen Näyttelijäliiton / Suomen Taiteilijaseuran / Teatteri- ja mediatyöntekijät ry:n jäsen,

Nyt on aika vaikuttaa taiteilijan hyvinvointiin liittyviin asioihin! Käsissäsi on kysely, jossa kerätään perustietoja asioista, jotka ovat olleet enemmän kuulopuheita kuin tiedon asioita.

Työterveyslaitoksessa on menossa kaksivuotinen tutkimushanke *Taiteilijan hyvinvointi taidetyön muutoksessa*. Tutkimuksen tavoitteena on tuottaa uutta tietoa taidetyön ammattilaisten – kuvataiteilijoiden, kirjailijoiden ja teatterityön tekijöiden – työpolkuun ja hyvinvointiin liittyvistä arjen haasteista, työhön liittyvistä erityispiirteistä ja riskipisteistä. Tätä näkökulmaa tarvitsevat ammattiliittojen lisäksi ne viranomaistahot ja yhteisöt, jotka pyrkivät tukemaan ja edistämään taiteilijan työn toteutumista yhteiskunnassa. Vastamalla voit vaikuttaa oman alasi työhyvinvoinnin tukemisesta vastaavien tahojen toimintaan.

Toivomme, että annat hetken aikaasi ja vastaat oheiseen kyselyyn. Kysely lähetetään yli 1200:lle Teatteri- ja mediatyöntekijät ry:n, Suomen Taiteilijaseuran, Suomen Kirjailijaliiton ja Suomen Näyttelijäliiton jäsenelle. Sinut on valittu satunnaisotannalla oman liittosi jäsenistöstä. Kyselyyn vastaaminen kestää noin 15–20 minuuttia. Pyydämme sinua vastaamaan kyselyyn **24.10.2012 mennessä ja postittamaan lomakkeen oheisessa palautuskuoressa**.

Kyselyyn vastaaminen on vapaaehtoista. Tutkimusvastauksia käsitellään luottamuksellisesti. Niitä analysoidaan yhteisesti ja yksittäiset vastaajat eivät erotu joukosta. Aineistoa säilytetään Työterveyslaitoksella ja sitä pääsevät käsittelemään ainoastaan tutkimusryhmän tutkijat. Tutkimusaineisto tuhotaan tutkimuksen päätyttyä keväällä 2014.

Liitteenä seuraa tutkimushankkeen tiivistelmäkuvaus.

Voit ottaa yhteyttä, mikäli haluat lisätietoja kyselystä tai tutkimushankkeesta.

Pia Houni

TeT, dos. erikoistutkija, tutkimuksen vastuullinen johtaja
p. 030 4742401, 043 8244501, sähköposti pia.houni@ttl.fi

Heli Ansio

FM, tutkija
p. 030 4742403, 043 8247114, sähköposti heli.ansio@ttl.fi

Liite 3. Sähköisen kyselyn saatekirje

Hyvä Suomen Kirjailijaliiton / Suomen Näyttelijäliiton / Suomen Taiteilijaseuran / Teatteri- ja mediatyöntekijät ry:n jäsen,

Nyt on aika vaikuttaa taiteilijan hyvinvointiin liittyviin asioihin! Tämän viestin lopussa olevasta linkistä pääset vastaamaan kyselyyn, jossa kerätään perustietoja asioista, jotka ovat olleet enemmän kuulopuheita kuin tiedon asioita.

Työterveyslaitoksessa on menossa kaksivuotinen tutkimushanke *Taiteilijan hyvinvointi taidetyön muutoksessa*. Tutkimuksen tavoitteena on tuottaa uutta tietoa taidetyön ammattilaisten – kuvataiteilijoiden, kirjailijoiden ja teatterityön tekijöiden – työpolkuun ja hyvinvointiin liittyvistä arjen haasteista, työhön liittyvistä erityispiirteistä ja riskipisteistä. Tätä näkökulmaa tarvitsevat ammattiliittojen lisäksi ne viranomaistahot ja yhteisöt, jotka pyrkivät tukemaan ja edistämään taiteilijan työn toteutumista yhteiskunnassa. Vastamalla voit vaikuttaa oman alasi työhyvinvoinnin tukemisesta vastaavien tahojen toimintaan.

Toivomme, että annat hetken aikaasi ja vastaat kyselyyn. Jos linkki ei avaudu, kopioi sen teksti selaimesi osoitekenttään. Voit halutessasi keskeyttää vastaamisen sulkemalla selaimen ja jatkaa vastaamista myöhemmin painamalla linkkiä uudelleen. Säilytä tämä sähköpostiviesti siihen asti, kunnes olet vastannut koko lomakkeeseen.

Kysely lähetetään yli 1200:lle Teatteri- ja mediatyöntekijät ry:n, Suomen Taiteilijaseuran, Suomen Kirjailijaliiton ja Suomen Näyttelijäliiton jäsenelle. Sinut on valittu satunnaisotannalla oman liittosi jäsenistöstä. Kyselyyn vastaaminen kestää noin 15–20 minuuttia. Mikäli haluat mieluummin vastata paperiversioon, ota yhteyttä, niin lähetämme Sinulle lomakkeen postissa palautuskuorineen. Pyydämme Sinua vastaamaan kyselyyn **24.10.2012 mennessä**.

Kyselyyn vastaaminen on vapaaehtoista. Tutkimusvastauksia käsitellään luottamuksellisesti ja tietoturvallisesti. Niitä pääsevät käsittelemään ainoastaan Työterveyslaitoksen tutkimusryhmän

tutkijat. Yksittäistä vastaajaa ei voi tunnistaa vastaajien joukosta. Aineistoa säilytetään Työterveyslaitoksella ja se tuhotaan tutkimuksen päätyttyä keväällä 2014.

Liitteenä seuraa tutkimushankkeen tiivistelmäkuvaus.

Pia Houni

TeT, dos. erikoistutkija, tutkimuksen vastuullinen johtaja

p. 030 4742401, 043 8244501, sähköposti pia.houni@ttl.fi

Heli Ansio

FM, tutkija

p. 030 4742403, 043 8247114, sähköposti heli.ansio@ttl.fi

Liite 4. Kyselyn vastaajien ammattiluokitus heidän ilmoittamiensa ammattinimikkeiden mukaan

Ammattinimikkeen perässä olevat luvut ilmoittavat vastanneiden määrän.

Näyttämötaiteilija N=90

Näyttelijäliiton vastaajista seuraavat ammattinimikkeet:

- Näyttelijä/näyttelijä FIA/skådespelare/freelanceskådespelare
- Näyttelijä+laulaja/muusikko tms.
- Näyttelijä+muu ammattinimike
- Muu ammattinimike

Kirjailijat N=82

Kirjailijaliiton vastaajista seuraavat ammattinimikkeet:

- Kirjailija/runoilija/lastenkirjailija
- Kirjailija+toimittaja
- Kirjailija+muu ammattinimike
- Muu ammattinimike

Teatteri- ja mediatyöntekijöiden vastaajista seuraavat ammattinimikkeet:

- Ohjaaja/teatteri-ohjaaja/käsikirjoittaja-ohjaaja/kirjailija-ohjaaja
- Dramaturgi/näytelmäkirjailija

Taiteilija (yleinen) N=183

Teatteri- ja mediatyöntekijöiden vastaajista seuraavat ammattinimikkeet:

- Muu tai yhdistelmäammattinimike

Taiteilijaseuran vastaajista seuraavat ammattinimikkeet:

- Kuvataiteilija/kuvataiteilija AMK/visual artist/bildkonstnär
- Taiteilija/vapaa taiteilija
- Jokin yhdistelmä edellä mainituista
- Jokin edellä mainituista ja opetusalan ammattinimike TAI vain opetusalan ammattinimike
- Jokin edellä mainituista ja muu ammattinimike TAI vain muu ammattinimike

Valokuva- ja mediataiteilijat N=20

Taiteilijaseuran vastaajista seuraavat ammattinimikkeet:

- Valokuvataiteilija/valokuvaaja
- Mediataiteilija

Perinteiset taiteilija-ammattit N=88

Teatteri- ja mediatyöntekijöiden vastaajista seuraavat ammattinimikkeet:

- Valo- ja/tai äänisuunnittelija
- Lavastaja/pukusuunnittelija/skenografi

Taiteilijaseuran vastaajista seuraavat ammattinimikkeet:

- Taidemaalari
- Kuvanveistäjä
- Taidegraafikko/graafikko

Ei tietoa N=10

ARTISTS' WORK

Artists' well-being in the transition of art work

PIA HOUNI, HELI ANSIO, Translated by ALICE LEHTINEN

The *Artists' well-being in the transition of art work* study has examined Finnish professional artists in 2012–2013: writers, visual artists and theatre artists. The aim of the study has been to determine 1. what kind of knowledge and skills artists need in their work life in the 2010s, 2. the risk factors of professional artists' well-being in work life, 3. the factors that promote a successful work path. A central aspect of the study has been the examination of spontaneous discipline in artists' work. Well-being is approached through the concept of subjective well-being. The empirical data consist of a survey (N=476), interviews (N=20) and ethnographic participatory observation in Artlab, a co-working space in Helsinki.

The study highlights the idea that an artist's work is all-consuming, and penetrates all areas of life. An artist's work is not "just a job". Artists see their work path as extending far beyond the official retirement age. The study showed that employment and its forms vary greatly among Finnish artists. Official definitions of work and employment do not cover artists' practical situations and experiences. The subjectivity of artists' work creates the same perspective of work as the discussions of recent years on the structural changes in post-Fordist work. The changes in Finnish work life also

affect the structures of the field of art. Artists' work is currently affected by, for example, increased competition, a growing number of professionals, changes in education, organizational changes (e.g. theatres becoming limited companies), the formation of new employment structures (e.g. co-operatives), internationalization.

Changes in the field of art affect the realization of artists' work paths, as do individual situations. Turning points and highlights on the artist's work path are receiving funding for work, succeeding in important work tasks, development in one's own artistic work, public acknowledgement, and awards. Possible crises may be marginalization, lack of feedback, rejections, bullying or jealousy in the work community, as well as many challenges in artists' private lives.

However, artists are reasonably content with their lives and their work. They experience relatively strong work engagement and see appreciation of their work.

According to the study, artists consider their work clearly more mentally demanding than working Finns in general. The nature of creative work itself causes strain – constantly having to create something new and having to continuously give of oneself. Many artists are not stressed by producing art itself, but by the things connected to it: difficulties in coping financially, the uncertainty of the art profession, the spontaneity of the work, and the extensive responsibility. The art business is fiercely competitive. The work of many artists is irregular, and workplaces may change frequently. Visual artists in particular need more appropriate work spaces.

Work-related health problems are more common among artists than among other workers. Many suffer from exhaustion, anxiety, insomnia or depression, shoulder and neck pains or other musculoskeletal pain.

Artists consider controlling and managing one's mind to be important in realizing their work. They need the skill to evaluate their own work, the ability to tolerate change and uncertainty and the ability to work in a disciplined manner. They also need to be able to accept feedback.

Balancing work and other aspects of life are difficult for an artist. Many feel that they neglect their home life because of work. However, despite the all-consuming nature of their work, artists feel that they recover from their work as well as other working Finns. Writers and visual artists in particular are able to considerably control their workload. The study results dispel the myth of

the bohemian nature of artists' lives: the majority of artists sleep and exercise as much as other Finns, and are moderate drinkers of alcohol.

At the end of the *Artists' Work* book is an action plan for maintaining well-being. It consists of four different ways in which to promote one's well-being: traditional supervision of work, self-portraits and autobiographical writing as a tool for artists' well-being, the Mindfulness working method, and Socratic dialogue to support well-being at work.

Tässä kirjassa keskustellaan ja tuodaan esille tietoa taiteilijan työstä *Taiteilijan hyvinvointi taidetyön muutoksessa* -tutkimuksen pohjalta. Tutkimuksen aineistossa tietoa rakentavat lähes 500 suomalaista ammattitaiteilijaa. He ovat kirjailijoita, kuvataiteilijoita ja teatterialan taiteilijoita.

Taiteilijan arki on täynnä säännöllistä puurtamista, omien töiden esille saattamista, julkisuutta, rahoituksen hakemista, roudaamista ja rakentamista. Taiteilijana olemiseen kuuluu luovuutta, ideointia, onnistumista, epävarmuutta, kilpailua ja stressiä. Taiteilijat kokevat olevansa onnellisia työssään, vaikka sen toteuttamiseen liittyy poikkeuksellisen paljon haasteita.

Tutkimuksessa selvisi, että taiteilijoiden subjektiivinen hyvinvointi on vaihtelevaa: fyysiset ja henkiset kuormitustekijät kuuluvat työn arkeen ja muodostavat riskitekijöitä hyvinvoinnille. Näistä huolimatta taiteilijat kokevat itsensä tyytyväisiksi ja sitoutuvat ammat tiinsa. Taiteilijat vastaavat taidekentän kilpailuun pitämällä huolta itsestään kohtuullisilla elämäntavoilla. Riskejä muodostavat töiden epäsäännöllisyys ja työstä irtautumisen vaikeus sekä verkostoihin liittyvät epäasiallisen kohtelun tilanteet. Taiteilijan työpolussa myönteiset käännekokemukset vahvistavat ammatillista itsetuntoa.

Työterveyslaitos
Topeliuksenkatu 41 a A
00250 Helsinki

www.ttl.fi

ISBN 978-952-261-353-0 (nid.)

ISBN 978-952-261-354-7 (pdf)



Työsuojelurahasto
Arbetskyddsfonden
The Finnish Work Environment Fund